

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

**MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS**

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

Збірник наукових праць

**INTERNATIONAL RELATIONS:
THEORY AND PRACTICAL ASPECTS**

Collection of Scientific Papers

**Випуск 9
Issue 9**

**Засновано у 2018 р.
Founded in 2018 year**

**КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР КНУКІМ**

**KYIV
KNUKIM PUBLISHING CENTRE**

2022

УДК 327 (477+100) (0,51)
М 580

Київський національний університет культури і мистецтв

Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти
Збірник наукових праць

У збірнику наукових праць висвітлюються актуальні питання міжнародних відносин, суспільних комунікацій і регіональних студій, які стосуються історико-теоретичних питань міжнародних відносин; зовнішньої політики і дипломатії; міжнародного права; світового господарства та міжнародних економічних відносин; суспільних комунікацій і лінгвістичного забезпечення міжнародної діяльності; регіональних студій, соціологічних досліджень у галузі міжнародних відносин.

Рекомендовано до друку вченою радою
ІІБкво національного університету культури і мистецтв
(протокол № 1 від 31 серпня 2022 р.)

Головний редактор видання

Поплавський Михайло Михайлович – доктор педагогічних наук, професор, президент Київського національного університету культури і мистецтв (Україна)

Заступник головного редактора

Ластовський Валерій Васильович – доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Відповідальний секретар

Білецька Оксана Олександрівна – кандидат культурології, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Члени редакційної колегії

Фернандо Касал Бертоа – доцент, доктор філософії в галузі суспільно-політичних наук, Ноттінгемський університет (Великобританія)
Батрименко Олег Володимирович – доктор політичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)
Батченко Людмила Вікторівна – доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік Академії економічних наук України, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)
Карасьова Наталя Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС (Україна)
Костяра Інна Олександрівна – доктор політичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)
Наконечний Володимир Михайлович – кандидат історичних наук, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)
Неліпа Дмитро Васильович – доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)
Пилипів Володимир Іванович – кандидат історичних наук, професор, ректор Київського університету культури (Україна)

Адреса редакційної колегії:

Кафедра міжнародних відносин, Київський національний університет культури і мистецтв, вул. Е. Коновальця, 36, к. 920, м. Київ, Україна, 01133
тел.: +38(044) 285 88 54
сайт: international-relations.knukim.edu.ua
e-mail: international.knukim@gmail.com

Міністерством юстиції України видано Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації № 23121-12961 P Серія КВ від 29.01.2018.

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до наказу МОН України від 30.11.2021 року № 1290 за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Збірник відображається і реферується в наступних базах даних: **BASE, Crossref, Google Scholar, DOAJ, EuroPub, Lens, Index Copernicus, Journal Factor, ResearchBib, WORLDCAT, World Catalogue of Scientific Journals, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Наукова періодика України (УРАН).**

Kyiv National University of Culture and Arts

International Relations: Theory and Practical Aspects
Collection of Scientific Papers

Collection of Scientific Papers of Kyiv National University of Culture and Arts covers the topical issues on international relations, public communications and regional studies concerning historical and theoretical issues of international relations; foreign policy and diplomacy; international law; world economy and international economic relations; public communications and linguistic support for international activities; sociological research in the field of international relations.

Recommended for Publication by the Academic Council
Kyiv National University of Culture and Arts
(Protocol no. 1 of 31.08.2022)

Editor-in-Chief

Mykhailo Poplavskiy – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, President of Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Valerii Lastovskiy – Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Executive Editor

Oksana Biletska – Candidate of Cultural Studies, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Editorial Board Members

Fernando Casal Bertoa – Associate Professor, Ph.D. in Social and Political Sciences, University of Nottingham (UK)
Oleh Batrymenko – Doctor of Political Sciences, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
Liudmyla Batchenko – Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)
Nataliia Karasova – Doctor of Economics, Professor, Hennadii Udoenko Diplomatic Academy of Ukraine (Ukraine)
Inna Kostyrya – Doctor of Political Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)
Volodymyr Nakonechnyi – Candidate of Historical Sciences, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)
Dmytro Nelipa – Doctor of Political Sciences, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
Volodymyr Pylypiv – Candidate of Historical Sciences, Professor, Rector of Kyiv University of Culture (Ukraine)

Editorial Board Address:

International Relations Department, Kyiv National University of Culture and Arts, 36 Ye. Konovaltsia St., of. 920, Kyiv, Ukraine, 01133
Phone: +38(044) 285 88 54
Web-site: international-relations.knukim.edu.ua
e-mail: international.knukim@gmail.com

The Ministry of Justice of Ukraine issued the Certificate on the State Registration of the Printed Mass Media Series KV No. 23121-12961 P from 29.01.2018.

The Collection of Scientific Papers is included in the category "B" of the List of scientific professional editions of Ukraine in the program subject area 291 "International Relations, Public Communications and Regional Studies" by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 30 November 2021 № 1290.

The Collection of Scientific Papers is displayed in **BASE, Crossref, Google Scholar, DOAJ, EuroPub, Lens, Index Copernicus, Journal Factor, ResearchBib, WORLDCAT, World Catalogue of Scientific Journals, Vernadsky National Library of Ukraine, Scientific Periodicals of Ukraine (URAN).**

ISSN (print) 2616-745X
ISSN (online) 2616-7794

© Київський національний університет культури і мистецтв, 2022
© Авторы, 2022

© Kyiv National University of Culture and Arts, 2022
© Authors, 2022

ЗМІСТ

CONTENTS

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

INTERNATIONAL RELATIONS

<p>Вільчинська Ірина Юріївна, Биркович Тетяна Іванівна <i>Геополітика: еволюція ідей у контексті збереження мирних взаємовідносин між державами</i></p>	<p>Iryna Vilchynska, Tetyana Byrkovych <i>Geopolitics: The Evolution Of Ideas In The Context Of Maintaining Peaceful Relations Between States</i> 7</p>
<p>Кулик Сергій Михайлович <i>Політичні аспекти благодійних матчів Українських футбольних клубів у країнах Європи (у контексті російсько- української війни 2022 р.)</i></p>	<p>Serhii Kulyk <i>Political Aspects Of Ukrainian Football Clubs Charity Matches In European Countries (In The Context Of The 2022 Russian-Ukrainian War)</i> 20</p>
<p>Ластовський Валерій Васильович, Важна Катерина Анатоліївна <i>Війна, мир, дипломатія і міжнародні відносини в українському літописанні початку XVIII століття</i></p>	<p>Valerii Lastovskyi, Kateryna Vazhna <i>War, Peace, Diplomacy And International Relations In Ukrainian Chronicles Of The 18th Century's Beginning</i> 43</p>
<p>Мищенко Алла Борисівна, Теремко Віктор Васильович <i>Майбутній геополітичний статус України в сучасній Європі</i></p>	<p>Alla Mishchenko, Viktor Teremko <i>The Future Geopolitical Status Of Ukraine In Modern Europe</i> 55</p>
<p>Озігчі Емре <i>«Entente cordiale» протилежних держав: боротьба Китаю та Росії з однополярним порядком</i></p>	<p>Emre Ozigci <i>The Entente Cordiale Of Authoritarians: China's And Russia's Struggle With The Unipolar Order</i> 74</p>

**Шуляк Антоніна Миколаївна,
Лапін Олег Ігорович**

*Брекзит як чинник локальних
і глобальних змін відносин
Польщі з Євросоюзом*

**Antonina Shuliak,
Oleg Lapin**
*Brexit As A Factor Of Local
And Global Changes
In Relations Of Poland
With The European Union*

117

**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL ECONOMIC
RELATIONS**

**Ревенко
Анатолій Дмитрович**
*Концептуальні засади
реалізації глобальної
економічної справедливості
у XXI столітті*

Anatolii Revenko
*Conceptual Principles
Of The Global Economic Justice
Realization In The XXI Century*

141

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

INTERNATIONAL LAW

**Лікарчук Наталія Василівна,
Лікарчук Дар'я Сергіївна**
*Інформаційно-психологічні
війни: міжнародно-політичний
аналіз*

**Nataliia Likarchuk,
Daria Likarchuk**
*Information-Psychological Wars:
International-Political Analysis*

157

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

REGIONAL STUDIES

**Дем'яненко
Борис Леонідович,
Дем'яненко
Віра Миколаївна**
*Російська військова агресія
проти України 2014–2022 рр.:
політичні та побутові
неологізми називання агресора*

**Borys Demianenko,
Vira Demianenko**
*Russian Military Aggression
Against Ukraine 2014–2022:
Political And Domestic
Neologisms For The Name
Of The Aggressor*

173

**Наконечний
Володимир Михайлович,
Лусенко Тарас Валерійович**
*«До братів на чужині»:
міграційна сторінка
«Нашого лемка»*

**Volodymyr Nakonechnyi,
Taras Lysenko**
*«To The Brothers Abroad»:
Emigration Page Of «Our Lemko»*

195

Пилипів Володимир Іванович
Вільні землі, або кілька слів про першу хвилю української імміграції до Канади 1891–1914 років

Volodymyr Pylypiv
Free Lands Or Some Words On The First Wave Of Ukrainian Immigration To Canada (1891–1914)

207

Сірий Євген Володимиорович, Заславська Людмила Володимирівна
Оцінка інституційної підтримки підприємницької самозайнятості молоді в Україні в умовах євроінтеграції (за результатами соціальних обстежень 2020/2021 рр.)

Yevhen Siryi, Liudmyla Zaslavska
Assessment Of Institutional Support Of Entrepreneurial Self-Employment Of Youth In Ukraine In The Conditions Of European Integration (According To The Results Of Social Surveys 2020/21)

220

СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

PUBLIC COMMUNICATIONS

Сіра Оксана Володимирівна, Чупрій Леонід Васильович
Громадянський діалог як необхідна умова розвитку сфери національно-патріотичного виховання в Україні в умовах сучасної геополітичної ситуації

Oksana Sira, Leonid Chuprii
The Civic Dialogue As A Necessary Condition For The National Patriotic Education Sphere's Development In Ukraine Under The Conditions Of The Current Geopolitical Situation

237

Шевель Інна Петрівна, Важна Катерина Анатоліївна
«Конфлікти нового покоління»: транскультурний стан та соціоемпіричний аналіз

Inna Shevel, Kateryna Vazhna
Conflicts Of The New Generation: Transcultural State And Socioempirical Analysis

255

**МІЖНАРОДНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL
RELATIONS**

ВІЛЬЧИНСЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА, БИРКОВИЧ ТЕТЯНА ІВАНІВНА
ГЕОПОЛІТИКА: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ
МИРНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВАМИ

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265451
УДК 327.5

ГЕОПОЛІТИКА: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ
МИРНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВАМИ

Вільчинська Ірина Юріївна^{1а},
Биркович Тетяна Іванівна^{2б}

¹Докторка політичних наук, професорка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5388-7811>,
e-mail: Poisk.07@ukr.net,

²Докторка наук з державного управління, професорка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3276-2029>,
e-mail: byrkovychtetiana@gmail.com,

^аКиївський університет культури,
вул. Чигоріна, 20, Київ, Україна, 01042,

^бКиївський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Надіслано:

21.02.2022

Рецензовано:

05.03.2022

Прийнято:

28.03.2022

Для цитування:

Вільчинська, І. Ю., & Биркович, Т. І. (2022). Геополітика: еволюція ідей у контексті збереження мирних взаємовідносин між державами. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 7–19. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265451>.

У статті проаналізовано основні положення геополітики, викладені у працях класиків Х.-Дж. Маккіндера, Р. Челлена, А.-Т. Мехена, К. Хаусхофера, К. Шмітта, а також з'ясовано основні напрями імплікаційних змін у першорядних геополітичних положеннях. Мета статті – окреслити основні теоретичні виклади науковців, які сформувавши підґрунтя геополітичного підходу до дослідження міжнародних відносин, із проєкцією у новітнє бачення геополітики, її трансформацій та значення для сучасного політичного світоустрою, безпечного співіснування, розподілу інтересів та балансу провідних сил на міжнародній арені.

Методологічним підґрунтям дослідження стало використання міждисциплінарного поєднання низки підходів, інтегрованих з історії, політології, теорії міжнародних відносин з опорою на загальнонаукові методи аналізу і синтезу, контекстуального аналізу та узагальнення.

Зроблено висновки, що спільною візією дослідників – теоретиків геополітики – є розуміння держави як окремого просторово-географічного

організму, особливості якого впливають на специфіку її зовнішньополітичних пріоритетів, а відповідно – міжнародної комунікації. Нині сформульована ними концепція протистояння з урахуванням морської могутності хоча і продовжує визначати основні зовнішньополітичні доктрини сучасних держав, однак не залишається єдиною і домінуючою. Вважаємо, що одвічною цінністю їх ідей є твердження, що врахування «географічних» моментів дає змогу зрозуміти справжній баланс сил без застосування зброї, що, на нашу думку, є важливим фактором збереження мирних взаємовідносин між державами.

Водночас неоднозначність та полярність більшості сучасних критичних публікацій, наприклад, щодо «українського питання» (хоча будемо справедливими, що більшість із них – це почасти публіцистичне теоретизування, яке не претендує на науковий аналіз), слугує своєрідним підкріпленням критичного ставлення до геополітики, зокрема з огляду на її вертикальність, двомірність, підпорядкування тощо, що власне і стало підґрунтям формування її альтернативних концепцій у руслі критичної геополітики, феміністської геополітики, альтер-геополітики, антигеополітики, біополітики і под.

Ключові слова: міжнародні відносини; геополітика; Х.-Дж. Маккіндер; Р. Челлен; А.-Т. Мехен; К. Хаусхофер; К. Шмітт; держава, протистояння.

Вступ

У сучасному неспокійному світі ми наразі спостерігаємо, по-перше, принципову зміну форм, типів і способів ведення війни, що призвело до формування таких понять, як «глобальна війна», «гібридна війна», «нетрадиційна війна», «асиметрична війна», «інформаційна війна» і под.; по-друге, суттєву трансформацію архітекτονіки і глобального контексту міжнародних відносин, зокрема їхню хаотизацію, прагматизацію і под. Такий стан речей не востаннє інспірований і подіями навколо нашої країни «як реакція на події, згенеровані так званим «особливим випадком», якого Україна ніколи не переживала» (Коцур, В., Вільчинська та Коцур, Л., 2020), що водночас призвело до низки суттєвих наслідків для геополітичного ландшафту, зокрема: посилення ролі України як вагомого суб'єкта міжнародної політики, інтереси і проблеми якої навряд чи можна ігнорувати і в подальшому; зміцнення єдності та укріплення позицій коаліції західних держав; визнання необхідності розширення меж та провідних принципів санкційної політики.

ВІЛЬЧИНСЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА, БИРКОВИЧ ТЕТЯНА ІВАНІВНА ГЕОПОЛІТИКА: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ МИРНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВАМИ

Усе це відбувається на тлі глобальних загроз існуючому світовому порядку та мирному співіснуванню суверенних держав.

У таких умовах можна звернути увагу на чергове повернення геополітики в актуальний політичний дискурс на державному, міждержавному та науковому рівнях. Утім, ситуація, яка сьогодні склалася, зокрема навколо нашої країни, фактично руйнує претензії традиційних геополітичних ідей та умовиводів на власну об'єктивність та непорушність. Останнє, на нашу думку, спровоковано не лише змінами у концептуальному полі геополітики, а й у розумінні низки феноменів, які його формують, а також появою нових підходів до їхньої наукової дескрипції та подальшої інтерпретації, зокрема у публічному дискурсі.

Усе це актуалізує, з одного боку, вивчення основних положень геополітики, зокрема викладених у працях класиків Х.-Дж. Маккіндера, Р. Челлена, А.-Т. Мехена, К. Хаусхофера, К. Шмітта та ін., а з іншого – з'ясування основних напрямів імплікаційних змін у основних геополітичних положеннях, привернення уваги до нових ключових дефініцій тощо, які призвели до формування альтернативних концепцій у її межах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У дослідженні використано основні візії, сформульовані у працях теоретиків геополітики, зокрема Х.-Дж. Маккіндера (1995) «Географічна вісь історії», Р. Челлена (2008) «Держава як форма життя», А.-Т. Мехена (2002) «Вплив морської сили на історію», К. Хаусхофера (2001) «Кордони в їх політичному та географічному значенні», К. Шмітта (1995) «Номос Землі в міжнародному праві» та ін.

До дослідження геополітики, зокрема в межах альтернативних концепцій, звертаються сучасні дослідники: Ж.-П. Шарп (Sharp, 2013), Б. Корф, Р. Роуен (Korf and Rowan, 2020), С. Елден (Elden, 2013), Ф. Сьюта (Ciută, 2016).

Формулювання цілей статті

Мета статті – окреслити основні теоретичні виклади науковців, які сформували підґрунтя геополітичного підходу до дослідження міжнародних відносин, із проєкцією у новітнє бачення геополітики, її трансформацій та значення для сучасного політичного світоустрою, безпечного співіснування, розподілу інтересів та балансу провідних сил на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу дослідження

Геополітичний підхід ґрунтується на дослідженні кордонів, розмірів території, просторових умов, доступу до моря, населення і под. морських і континентальних ареалів із метою з'ясування їхньої можливої

зовнішньополітичної поведінки та її результатів з урахуванням природної і військової могутності держав.

Геополітика – не новий, але і нині досить популярний науково-теоретичний та практичний напрям аналізу і пояснення передумов, а також специфіки сучасних міжнародних відносин. Основними висновками консультантів-геополітиків також почасти керуються державні органи сучасних держав у виробленні дійових зовнішньополітичних тактик і стратегій.

Із ХХ ст. геополітика міцно закріпилася не лише в науковому дискурсі, а й у практиці міжнародної політики та повсякденному житті. Тому це поняття часто використовують як синонім словосполучення «міжнародні відносини», особливо тоді, коли йдеться про вагомість ситуації та інтереси країн, що в результаті передбачає суттєві наслідки у світовому масштабі.

Отже, геополітичний дискурс – це концептуальна призма на межі поєднання політичної географії та зовнішньої політики держав, крізь яку аналізується конфігурація міжнародних відносин у планетарному масштабі. Він тісно сусідує з дискурсом глобальної війни, який, зі свого боку, характеризує неможливість обмеження будь-якого військового конфлікту регіональними масштабами. Це також опосередковано як наявністю і можливістю використання новітньої зброї, зокрема ядерної, так і достатніми техніко-технологічними досягненнями, які дають змогу проводити військові операції на будь-яких континентах, морях та у повітряному просторі.

Відтак, незважаючи на значні зміни, опосередковані розвитком техніки, технологій та інформаційно-комунікаційною взаємодією, геополітичні чинники і на сьогодні залишаються у пріоритеті за умови аналізу міжнародних відносин у просторово-географічних координатах, що, власне, і закріпило за геополітикою назву «географічної політики». Остання ґрунтується на своєрідних постулатах, сформованих ще класиками геополітики Х.-Дж. Маккіндером, А.-Т.Мехеном, К. Хаусхофером, Р. Челленом, К. Шміттом та ін.

Як вважається, вперше термін «геополітика» був концептуалізований у праці шведського політолога і соціолога Р. Челлена (2008) «Держава як форма життя» у 1916 р. Дослідник вводить розуміння держави як окремішньої, особливої «живої» (органічної) форми життя, яка підпорядковується відповідним законам – суспільним, владним, просторово-територіальним, господарчим та ін. Найбільш важливими особливостями держави, на думку

ВІЛЬЧИНСЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА, БИРКОВИЧ ТЕТЯНА ІВАНІВНА ГЕОПОЛІТИКА: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ МИРНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВАМИ

Р. Челлена, є фізично-матеріальні, т. зв. геополітичні – простір, форма і місце її розташування на мапі світу.

Одразу зазначимо, що саме ідеї Р.Челлена стали підґрунтям ідеологічного трактування/використання геополітики, почасти відмінного від наукового бачення їхнього автора, однак достатнього для їх популярності в обґрунтуванні націонал-соціалістичних поглядів К. Хаусхофера та А. Гітлера як співавторів політичної доктрини Третього рейху.

Хоча ще за десятиліття до того, у 1904 р., не використовуючи саме поняття «геополітика», її основоположні принципи фактично обґрунтував у доповіді «Географічна вісь історії» англійський дослідник Х.-Дж. Маккіндер (1995).

Дослідник ввів поняття «Гартленд» (осередок, серце світу, осьовий ареал тощо). Також Х.-Дж. Маккіндер використовує поняття «осьовий простір» та «осьова держава». Щоправда, вже у праці «Демократичні ідеали і реальність» (1919) термін «вісь історії» фактично замінив поняття «Гартленд».

За допомогою поняття «серце світу» Х.-Дж. Маккіндер охарактеризував центральну частину Євразії, навколо якої розташував внутрішню (Європа – Аравія – Індокитай) та периферійну (Америка – Африка – Океанія) дуги.

Недарма досліднику належить відоме твердження: «Хто контролює Східну Європу, той командує Гартлендом; хто контролює Гартленд, той командує світовим островом; хто контролює світовий острів, той командує світом».

Щоправда, вже після Другої світової війни (в 1943 р.) Х.-Дж. Маккіндер у праці «Земна куля і досягнення миру» вводить ще одну геополітичну вісь – США, а також передбачає становлення біполярного світу за рахунок протистояння двох ключових на той час геополітичних гравців – США та Радянського Союзу.

Поняття «вісь історії» та континуум «центр-периферія» і сьогодні є одними з основних постулатів геополітичного підходу до аналізу міжнародних відносин.

Також Х.-Дж. Маккіндер вважав, що справжній баланс політичної могутності в кожній конкретній історичний момент є результатом географічних, економічних і стратегічних умов, а також відносної кількості, мужності, оснащення та загальної організації конкуруючих народів. Дослідник описує характерні фізичні риси світу, які тісно пов'язані із людською діяльністю, та деякі основні фази історії, органічно поєднані із цими рисами, з метою зобразити історію людства як частину життя світового організму: «Ініціативу виявляє людина, а не природа, але саме природа більшою мірою здійснює регулювання». Тому географічні показники, на його думку, більш

важливі і постійні, ніж людські. Дослідник наголошує на спробі встановити взаємозв'язок між «широкими географічними та історичними узагальненнями», деякими реальними пропорціями у співвідношенні подій на світовій арені, щоб вивести своєрідну формулу, яка уможливить розуміння перспектив конкуруючих сил у міжнародній політиці (Маккіндер, 1995, с. 163–169).

Відтак, на думку Х.-Дж. Маккіндера, саме неоднорідність природно-кліматичних, географічно-просторових та людських ресурсів визначає стратегічні можливості держав на світовій арені, в тому числі у військовому протистоянні.

Прихильником теорії «Гартленда» був і політичний географ К. Хаусхофер.

Дослідник сформулював відмінності у зовнішній політиці морських та континентальних країн, які власне і становлять підґрунтя, на його думку, їхнього споконвічного конфлікту. На переконання класика, континентальні держави схильні до контрастів, сильніші, жорстокіші, радикальніші, консервативніші в озброєнні, розвиваються завдяки революціям. Через відсутність еластичності континентальні держави часто недооцінюють переваги острівних, які, навпаки, більш гнучкі, рухливі, винахідливі, володіють «тактикою анаконди». Адже будь-яка немобільність, пасивність – рівносильні смерті, життя ж, навпаки, – воно означає невблаганний потяг до оновлення, навіть якщо воно може бути досягнуте лише за допомогою «орання», «перелому». Тому експансія, розширення могутності й панування – це природна функція держави: «всім, хто сам орав свою землю, має бути захопливою сила руху вперед, у майбутнє» (Хаусхофер, 2001).

Основне завдання геополітики, на думку К. Хаусхофера (2001), – по можливості дати змогу країнам обійти всі загрози з урахуванням геополітичних факторів, тобто це передбачення без будь-яких застережень.

Німецький теоретик політики, філософ, «коронований юрист Третього рейху» К. Шмітт – автор геополітичної концепції «номос землі», основна ідея якої ґрунтується на взаємозв'язку організації народом земного простору, особливостями держави, її соціального устрою та права, тобто загалом на ідеї прав народу (Volksrechte).

Фактично К. Шмітт об'єднує політику і право із простором, від якого залежить особливість держави і соціальної реальності.

ВІЛЬЧИНСЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА, БИРКОВИЧ ТЕТЯНА ІВАНІВНА ГЕОПОЛІТИКА: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ МИРНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВАМИ

Отже, «номос» – це організація простору, гармонійна форма суб'єктивних та об'єктивних, політичних і юридичних чинників облаштування суспільної реальності з урахуванням навкілля.

К. Шмітт прогнозував, що попередній орієнтований на Європу порядок міжнародного права поступово зникає. З ним зникає і старий номос землі, який виник із неповторної історичної події – з магічного, несподіваного відкриття Нового Світу. Новий порядок залежатиме від наукових винаходів та зорієнтованого до елементарних порядків земного існування людського мислення (Schmitt, 1995).

Сенс протиставлення Суші та Моря у дослідника зводиться до того, що першочергово йдеться про дві абсолютно різні й ворожі цивілізації, юридичні, культурні та етичні системи. Недарма таласократії (Морській Силі) він дає ім'я Левіафан, а телурократії (Сухопутній Силі) – Бегемот, підкреслюючи неминучість протистояння між цими могутніми тваринами за умови зустрічі (Schmitt, 1995).

К. Шмітт велику увагу приділяє міжнародному праву, зокрема обґрунтовує поняття «верховенство права», особливості державного механізму, космосу і великого простору в міжнародному праві тощо. Також дослідник не оминає питань контрасту і протистояння моря і землі, залежність державного суверенітету від доступності морських шляхів (Schmitt, 1995).

Думки К. Шмітта суголосні поглядам К. Хаусхофера про структурованість «Землі», що передбачає: нерухомість кордонів, фіксованість комунікаційних шляхів, незмінність географічних і рельєфних особливостей, традиціоналізм та консерватизм у всіх сферах життя. Поява сухопутної держави-континенту, материкової *grossraum*'а – це, на думку дослідника, не просто геополітична доцільність, а й необхідність впорядкування спільного існування держав. На думку К. Шмітта, держава повинна бути заснована на великих просторах. Так він фактично обґрунтовує концепцію імперії, зокрема її статусу в міжнародному праві.

Мотив порядку взагалі є центральною категорією вчення К. Шмітта, що водночас робить його внесок у юриспруденцію, соціальні та гуманітарні науки справді безцінним. У багатьох своїх працях К. Шмітт (Schmitt, 1995) прагне навіть упорядкувати конфлікт, зробити будь-яке протистояння видимим та пізнаваним, а відтак почасти прогнозованим і контрольованим.

Доцільно зауважити, що праці К. Шмітта, як і К. Хаусхофера, викликали неоднозначний резонанс в інтелектуальних колах, зокрема у географів. Зважаючи на тісну співпрацю геополітиків із нацистським режимом, пропаганду експансіонізму, імперських поглядів, месіанства і винятковості німецького народу, а також антисемітські погляди, К. Шмітт і К. Хаусхофер

стали найбільш неоднозначними та спірними постатями не лише у геополітиці, а й у політології ХХ століття.

Утім, сучасні дослідники, з огляду на прихильність до теології та участь у таємних організаціях обох «геополітичних Карлів», схильні розглядати їхні ідеї та діяльність у руслі теології та «таємної геополітики», сформованої гностичним розумінням підводних течій світової історії. Відповідно, в основу їхнього бачення геополітики може бути покладено переконання, що сучасність та всі ті, кого називають її агентами – лібералізм, капіталізм, соціалізм, універсалізм, техніка, євреї, – це сили зла, які ведуть світ до катастрофи. Гностицизм, ідея «єретичної» християнської секти в ранньому християнстві була особливо популярною у Німеччині в 20-х роках ХХ ст. При цьому тільки енергійні й обрані володіють езотеричним розумінням цих таємних сил світу. Саме такі популярні ідеї і сформували дослідників (Korf and Rowan, 2020).

Теорія морської могутності, переважної впливовості морських держав у відносинах із континентальними обґрунтована у праці американського контр-адмірала Альфреда Тайєра Мехена (Мэхэн, 2002) «Вплив морської могутності на історію».

На думку історика, саме флот дає можливість морським державам здійснювати контроль у всіх куточках світу. Серед основних чинників могутності А.-Т. Мехен (Мэхэн, 2002) виокремлював: розмір території, географічне розташування, доступ до моря, клімат, природні копалини, кількість населення, особливо його здатність торгувати, обслуговувати флот та завойовувати нові території.

Відтак дослідник наголошує на взаємозв'язку військового і торгового контролю над морем, що, зокрема, першочергово впливає на результати збройного конфлікту.

Привабливість геополітики нині полягає у її достатній популярності та зрозумілості в ХХ столітті, коли вся планета розглядалася як своєрідна карта з конкретною розстановкою сил на ній на кшталт «великої шахівниці» З. Бзежинського. Це створювало ефемерне відчуття контролю над тим, що на цій шахівниці відбувається. Однак, на нашу думку, воно почасти було інспіроване не менш ефемерним враженням від передбачень та обіцянок прихильників геополітики, які, треба бути справедливими, інколи таки збувалися.

Утім, фрагментарне концептуальне поле аналізу, ігнорування локально-регіонального контексту поряд із масштабністю уявної географії,

ВІЛЬЧИНСЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА, БИРКОВИЧ ТЕТЯНА ІВАНІВНА ГЕОПОЛІТИКА: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ МИРНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВАМИ

відсутністю ґрунтовних емпіричних даних, які справді відображали б глобальний характер геополітичних викладів, згодом спровокували заклики до обґрунтування критичної геополітики, починаючи з визнання природності оспорування масштабів географічних регіонів, які постійно трансформуються, позаяк «люди незмінно знаходять способи переосмислити і заперечити їх, хоча й роблять це по-різному і різною мірою, що викликає до життя гегемоністські геополітичні проєкти» (Ciută, 2016). Адже територія – це процес, а не результат; вона постійно створюється і переробляється. Тому територію можна вважати своєрідною політичною технологією або низкою політичних технологій. При цьому трактуючи і політику, і технологію у широкому розумінні: як методи вимірювання землі та контролю над територією (Elden, 2013).

Також дослідники наголошують, що сучасна геополітика як політична географія переважно враховує досвід великих держав розвитку світових подій, значною мірою ігноруючи політичні інтереси чотирьох п'ятих людства, що у підсумку представляє обмежену та збіднену версію цієї дисципліни. Це відсилає до увічнення західоцентризму в теорії міжнародних відносин, що водночас приховує безліч способів, якими на загал створюється та перебудовується міжнародна політика. Тому необхідно вийти за рамки уявлення про третій світ як про концептуально порожній простір, який, з одного боку, має бути заповнений західними знаннями, а з іншого – як місце, повне опору західним звичаям і корінним знанням (Sharp, 2013).

Відтак нині все, з чим у минулому могла розібратися геополітика, викликає тривогу, а всі спроби вирішити проблеми в геополітичному контексті почасти зазнають невдачі, що зрештою викликає ще більше занепокоєння та невпевненість у майбутньому світопорядку.

Водночас в епоху дедалі зростаючої небезпеки глобальної війни держави повинні зібратися разом, щоб виробити альтернативні ненасильницькі заходи урегулювання конфліктів. Глобальний міжнародний супровід має ґрунтуватися не на відстані, розмірах та відмінностях, а на об'єднанні з метою зосередження на спільному розумінні важливості солідарності та мирного співіснування. Так геополітика стане практикою, яка нарешті зосереджується за межами академічних кіл як стратегічний політичний вимір міжнародних відносин без суперництва та боротьби.

При цьому визначення геополітичних пріоритетів державної політики – найбільш складна і доленосна проблема національних інтересів. Ця проблема вирішується насамперед дипломатичною елітою (Биркович, 2008, с. 17).

Висновки

Отже, спільною візією дослідників-теоретиків геополітики є розуміння держави як окремого просторово-географічного організму, особливості якого впливають на специфіку її зовнішньополітичних пріоритетів, а відповідно – міжнародної комунікації. Нині сформульована ними концепція протистояння з урахуванням морської могутності хоча і продовжує визначати основні зовнішньополітичні доктрини сучасних держав, однак не залишається єдиною і домінуючою. Вважаємо, що одвічною цінністю їх ідей є твердження, що врахування «географічних» моментів дає змогу зрозуміти справжній баланс сил без застосування зброї, що, на нашу думку, є важливим фактором збереження мирних взаємовідносин між державами.

Водночас неоднозначність та полярність більшості сучасних критичних публікацій, наприклад, щодо «українського питання» (хоча будемо справедливими, що більшість із них – це почасти публіцистичне теоретизування, яке не претендує на науковий аналіз), слугує своєрідним підкріпленням критичного ставлення до геополітики, зокрема з огляду на її вертикальність, двомірність, підпорядкування тощо, що власне і стало підґрунтям формування її альтернативних концепцій у руслі критичної геополітики, феміністської геополітики, альтер-геополітики, антигеополітики, біополітики і под.

Аналіз нових поглядів на геополітику та обґрунтування їх доцільності сучасними дослідниками – перспективний напрям подальших досліджень.

Список використаних джерел та посилань:

- Биркович, Т. І., 2008. *Розвиток дипломатичної служби України в системі міжнародних відносин*. Донецьк: Юго-Восток.
- Коцур, В., Вільчинська, І. та Коцур, Л., 2020. Актуалізація суспільно-політичної лексики в побутовому дискурсі суб'єктів комунікації. *Psycholinguistics*, 28 (2), С. 82–98.
- Маккіндер, Х. Дж., 1995. Географическая ось истории. *Полис*, 4, С. 162–169.
- Мэхэн, А. Т., 2002. *Влияние морской силы на историю, 1660–1783*. Москва: АСТ.
- Хаусхофер, К., 2001. *О геополитике. Работы разных лет*. Москва: Мысль.
- Челлен, Р., 2008. Государство как форма жизни. Перевод с шведского М. А. Исаев. Москва: РОССПЭН.
- Ciută, F., 2016. Geopolitics as palimpsest: Contextual inscriptions of the global war on terror. *Political Geography*, 55, pp. 30–39.
- Elden, S., 2013. Secure the volume: Vertical geopolitics and the depth of power. *Political Geography*, 34, pp. 35–51.

**ВІЛЬЧИНСЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА, БИРКОВИЧ ТЕТЯНА ІВАНІВНА
ГЕОПОЛІТИКА: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ
МИРНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВАМИ**

- Korf, B. and Rowan, R., 2020. Arcane geopolitics: Heidegger, Schmitt and the political theology of Gnosticism. *Political Geography*, 80, pp. 102–159.
- Schmitt, C., 1995. *Staat, Grossraum, Nomos : Arbeiten aus den Jahren 1916–1969*. Berlin: Duncker und Humblot.
- Sharp, J.-P., 2013. Geopolitics at the margins? Reconsidering genealogies of critical geopolitics. *Political Geography*, 37, pp. 20–29.

References:

- Byrkovych, T.I., 2008. *Rozvytok dyplomatychnoi sluzhby Ukrainy v systemi mizhnarodnykh vidnosyn* [Development of the diplomatic service of Ukraine in the system of international relations]. Donetsk: Yuho-Vostok.
- Kotsur, V., Vilchynska, I. and Kotsur, L., 2020. Aktualizatsiia suspilno-politychnoi leksyky v pobutovomu dyskursi subiektiv komunikatsii [Update of socio-political vocabulary in the everyday discourse of communication subjects]. *Psycholinguistics*, 28 (2), pp. 82–98.
- Makkinder, X.Dzh., 1995. *Geograficheskaia os istorii* [Geographic axis of history]. *Polis*, 4, pp. 162–169.
- Mekhen, A.T., 2002. *Vliianie morskoi sily na istoriiu, 1660–1783* [The Influence of Sea Power on History, 1660–1783]. Moscow: ACT.
- Khauskhofer, K., 2001. *O geopolitike. Raboty raznykh let* [About geopolitics. Works of different years]. Moscow: Mysl.
- Chellen, R., 2008. *Gosudarstvo kak forma zhizni* [State as a form of life]. Translation from Swedish by M.A. Isaev. Moscow: ROSSPEN.
- Ciută, F., 2016. Geopolitics as palimpsest: Contextual inscriptions of the global war on terror. *Political Geography*, 55, pp. 30–39.
- Elden, S., 2013. Secure the volume: Vertical geopolitics and the depth of power. *Political Geography*, 34, pp. 35–51.
- Korf, B. and Rowan, R., 2020. Arcane geopolitics: Heidegger, Schmitt and the political theology of Gnosticism. *Political Geography*, 80, pp. 102–159.
- Schmitt, C., 1995. *Staat, Grossraum, Nomos : Arbeiten aus den Jahren 1916–1969*. Berlin: Duncker und Humblot.
- Sharp, J.-P., 2013. Geopolitics at the margins? Reconsidering genealogies of critical geopolitics. *Political Geography*, 37, pp. 20–29.

**GEOPOLITICS:
THE EVOLUTION OF IDEAS IN THE CONTEXT OF MAINTAINING
PEACEFUL RELATIONS BETWEEN STATES**

Iryna Vilchynska^{1a}, Tetyana Byrkovych^{2b}

*¹Doctor of Science in Political Studies, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5388-7811>,
e-mail: Poisk.07@ukr.net,*

*²Doctor of Science in Public Administration, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3276-2029>,
e-mail: byrkovychtetiana@gmail.com,*

^aKyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine,

^bKyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The article analyzes the main provisions of geopolitics, set out in the works of classics H.-J. Mackinder, R. Chellen, A.-T. Mechen, K. Haushofer, K. Schmitt, etc., as well as the main directions of implication changes in the main geopolitical positions. The aim of the article is to outline the main theoretical presentations of scholars who formed the basis of the geopolitical approach to the study of international relations, with a projection into the latest vision of geopolitics, its transformations and significance for the modern political world, secure coexistence, division of interests and balance of power.

The methodological basis of the study was the use of interdisciplinary combination of a number of approaches integrated from history, political science, theory of international relations based on general scientific methods of analysis and synthesis, contextual analysis and generalization.

It is concluded that the common vision of researchers – theorists of geopolitics – is to understand the state as a separate spatial and geographical organism, whose features affect the specifics of its foreign policy priorities, and accordingly – international communication. Today, they have formulated the concept of confrontation based on naval power, although it continues to define the basic foreign policy doctrines of modern states, but does not remain the only and dominant. We believe that the eternal value of their ideas is the statement that taking into account "geographical" moments allows us to understand the true balance of power without the use of weapons, which, in our opinion, is an important factor in maintaining peaceful relations between states.

**ВІЛЬЧИНСЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА, БИРКОВИЧ ТЕТЯНА ІВАНІВНА
ГЕОПОЛІТИКА: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ
МИРНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВАМИ**

At the same time, the ambiguity and polarity of most modern critical publications, for example, on the "Ukrainian question" (although we are fair that most of them are partly journalistic theorizing that does not claim scientific analysis), serves as a kind of reinforcement of critical geopolitics on its verticality, two-dimensionality, subordination, etc., which actually became the basis for the formation of its alternative concepts in line with critical geopolitics, feminist geopolitics, alter-geopolitics, anti-geopolitics, biopolitics, etc.

Key words: international relations, geopolitics; H.-J. Mackinder; R. Chellen; A.-T. Mechen; K. Haushofer; K. Schmitt; state; confrontation.

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265452
УДК 32:796.332(477)+177.72

**ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ БЛАГОДІЙНИХ МАТЧІВ
УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛЬНИХ КЛУБІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ
(У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 Р.)**

Кулик Сергій Михайлович

*Кандидат політичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7520-7426>,
e-mail: Kulyk.Serhij@vnu.edu.ua,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
пр. Волі, 13, Луцьк, Україна, 43025*

Надіслано:

01.07.2022

Рецензовано:

12.07.2022

Прийнято:

15.07.2022

Для цитування:

Кулик, С. М. (2022). Політичні аспекти благодійних матчів Українських футбольних клубів у країнах Європи (у контексті російсько-української війни 2022 р.). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 20–42. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265452>.

Досліджено суспільно-політичні аспекти благодійних матчів українських футбольних клубів «Динамо» (Київ) та «Шахтар» (Донецьк) у країнах Європи у контексті російсько-української війни 2022 р. Ці матчі мали на меті інформувати міжнародну громадськість про повномасштабне збройне вторгнення Росії в Україну та збір коштів для постраждалих («Динамо»), привернути увагу до великої кількості жертв і постраждалих серед дітей («Шахтар»). Автор стверджує, що благодійне європейське турне українських клубів позитивно вплинуло на імідж фанів і вболівальників клубів, європейського футболу, країн загалом, сприяло покращенню взаєморозуміння між народами. Найбільша кількість «матчів за мир» пройшли у тих країнах, які найбільше допомагають Україні у захисті її територіальної цілісності і самі пережили жахіття війни. Це – Польща, Туреччина і Хорватія. Інші країни також підтвердили свою політичну підтримку України і на «спортивному» фронті. Політичні аспекти товариських матчів українських клубів охопили різні сфери суспільного життя. Серед них: історія (міста держав Європи), інформаційна (боротьба з фейками), політична культура (громадянська позиція відомих осіб, акції і поведінка гравців, глядачів), спортивна (відмова клубів провести матчі),

мистецтво (проведення перформансів). Політичні аспекти мали різні вияви: візуальний (оформлення стадіонів, форма футболістів, банери і плакати глядачів), вербальний (скандування і кричалки фанів) і медійний (маніпулювання інформацією).

Методологія статті ґрунтується на логічному, порівняльному, статистичному та когнітивному методах дослідження.

Ключові слова: збройне вторгнення Росії; підтримка України; спорт і політика; футбольні клуби; благодійні матчі; біженці; «нацисти»; фейки; політична культура; PR.

Вступ

У зв'язку з повномасштабним вторгненням російських військ на територію України призупинено всі офіційні спортивні змагання. Зважаючи на це, головний тренер футбольного клубу «Динамо» – румун М. Луческу висунув ідею провести благодійний тур країнами Європи. Її підтримали керівництво клубу і один із найбільших медіахолдингів у Східній Європі – «1+1 media». Усі фінансові витрати в межах проєкту покривав футбольний клуб. Проєкт реалізували за сприяння Міністерства закордонних справ України, Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства соціальної політики України. Мета проведення цих матчів – інформування міжнародної спільноти про жакливу війну в Україні та збір коштів для підтримки українців, які постраждали від війни з російським агресором («Динамо» проведе серію благодійних матчів під гаслом: «Матч за Мир! Зупинимо Війну!», 2022). У межах серії благодійних ігор, які проходили під гаслом «Match For Peace! Stop the War!», «Динамо» протягом квітня – травня 2022 р. провело сім зустрічей. Ще один український клуб «Шахтар» разом із авіакомпанією «SkyUp Airlines» також ініціювали серію благодійних матчів, щоб допомогти Україні у війні з Росією. Цю ідею підтримали Міністерство закордонних справ України, представники Греції та низки інших країн. У межах європейського турне «Shakhtar Global Tour For Peace» «гірники» мали на меті привернути увагу до великої кількості жертв і постраждалих серед дітей під час війни Росії проти України. Таку тему клуб анонсував у своїх офіційних соцмережах. «Ми хочемо цими матчами говорити про війну і мир в Україні. Про жакливу війну, яку розв'язала Росія проти України, про страждання та руйнування, які ця війна принесла нашій країні. Про мир – необхідність завершити це безумство, повернутися до нормального життя й відновити країну. Наші меседжі прості: «Stop War in Ukraine та Football for Peace», – заявив С. Палкін, генеральний директор «Шахтаря» («Шахтар» оприлюднив календар благодійних матчів під

патронатом МЗС України, 2022). УЄФА надала дозвіл цим клубам на проведення таких товариських ігор. На цій підставі в умовах воєнного стану футболісти отримали спеціальний дозвіл від вищого керівництва України у повному складі виїхати за кордон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Стаття охоплює новітні події у міжнародних відносинах і внутрішньополітичному розвитку України та країн Європи. Допоки політичні аспекти благодійних матчів українських футбольних клубів у країнах Європи навесні 2022 р. ще не стали предметом зацікавлення українських дослідників і розгляду у наукових публікаціях. Тому для написання статті автор використав матеріали українських та європейських інформаційних агентств, спортивних видань, сайтів футбольних клубів і фан-угруповань. Також важливою була інформація із соціальних мереж і телевізійних трансляцій матчів.

Формулювання цілей статті

У матеріалах журналістів різних видань, публікаціях політичних експертів, спортивних аналітиків, виступах політиків багато уваги приділено благодійним аспектам цих матчів, активності глядачів на стадіонах та проведенню перформансів під час них. Водночас недостатньо вивчено саме політичні аспекти європейського турне українських футбольних клубів у 2022 р.

Мета статті – виявити і проаналізувати вплив політичних аспектів підготовки і проведення благодійних матчів українських футбольних клубів у країнах Європи на міжнародний PR України.

Виклад основного матеріалу дослідження

У межах серії благодійних ігор, які провели під гаслом «Матч за Мир! Зупинимо Війну!» («Match For Peace! Stop the War!») футбольний клуб «Динамо» протягом 12 квітня – 13 травня провів сім зустрічей. У межах європейського турне «Shakhtar Global Tour For Peace» «гірники» провели п'ять товариських матчів. Автор виділив такі загальні особливості проведення цих матчів у квітні – травні 2022 р.:

1) Матчі українських клубів пройшли у різних країнах і містах Європи. «Динамо» зіграло у Варшаві (Польща), Стамбулі (Туреччина), Клуж-Напока (Румунія), Дортмунді (ФРН), Загребі (Хорватія), Таллінні (Естонія), Базелі (Швейцарія). «Шахтар» – у Піреї (Греція), Гданську (Польща), Стамбулі, Анталії (Туреччина), Спліті (Хорватія). Найбільша кількість матчів у цих серіях пройшли у тих країнах, які найбільше допомагають Україні у захисті її територіальної цілісності і самі пережили жахіття війни. Це – Республіка

КУЛИК СЕРГІЙ МИХАЙЛОВИЧ

**ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ БЛАГОДІЙНИХ МАТЧІВ УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛЬНИХ КЛУБІВ
У КРАЇНАХ ЄВРОПИ (У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 Р.)**

Польща (два), Турецька Республіка (три) та Республіка Хорватія (два). Найбільше глядачів були присутні на матчі «Динамо» у Німеччині – 35 тисяч та у Варшаві – 18 тисяч. На матчі «гірників» у Гданську було понад 12 тис. глядачів. Стадіони, як правило, були заповнені на дві третини місткості. Серед вболівальників на трибунах переважали українці – біженці жінки і діти, які вимушено тимчасово переїхали до країн Європи, та заробітчани. Отже, політичну підтримку ці країни підтвердили і на «спортивному» фронті.

2) Більшість матчів українські клуби провели на центральних стадіонах держав Європи. Поєдинок із «Боруссією» відбувся на найбільшому стадіоні у ФРН – «Signal Iduna Park», із «Динамо» – на найбільшій спортивній арені Хорватії – «Stadion Maksimir». Це є доказом того, що футбольні федерації цих країн надавали зустрічам високий статус і значення.

3) Гнучка цінова політика організаторів матчів на квитки, їх символічна вартість. Для українських біженців, громадян України вони були безкоштовні, їх можна було забронювати онлайн. Також пропонували придбати благодійний квиток без присутності і колекційні квитки. На багатьох матчах вартість квитків стартувала від десяти одиниць у національній валюті чи євро, або запровадили єдину ціну – від 30 злотих (матч «Легія» Варшава – «Динамо» (К)), або, зважаючи на те, що матч благодійний, кожен уболівальник сам вирішував для себе, скільки він може пожертвувати для придбання квитків. Це сприяло більшому залученню глядачів на трибуни стадіонів.

4) Всі матчі українських клубів транслювали наживо у етері українських і місцевих (європейських) теле-, інтернет-каналів. Лише Федерація футболу Туреччини відмовила у трансляції матчу «Антальяспор» – «Шахтар», бо час проведення зустрічі збігся із проведенням матчів турецької Суперліги.

5) Українські і європейські клуби у співпраці створили власний контент про російсько-українську війну та успішно інтегрували його у тематику інших медіа. Засоби масової інформації країн Європи на своїх сайтах, сторінках соціальних мереж помістили численні репортажі про ці матчі, прес-конференції, інтерв'ю з гравцями, тренерами, керівництвом клубів, їхні зустрічі з українськими біженцями.

6) До, під час і після матчів представники клубів збирали кошти, донати на потреби Збройних сил України, розв'язання найгостріших гуманітарних проблем, що виникли у зв'язку з війною Росії проти України. Під час серії благодійних футбольних поєдинків «Динамо» «Match for peace #StopWarInUkraine» завдяки супутнім благодійним заходам і аукціонам сумарно було зібрано понад 22 млн грн. (Благодійні матчі Динамо зібрали для України понад 22 млн гривень. Гроші передадуть на вирішення гуманітарних проблем, 2022). Донецький футбольний клуб у результаті проведення матчів,

акцій із партнерами та діяльності «Shelter Centre» і «Shakhtar Social» залучив 25,6 млн грн. (Шахтар залучив 25,6 мільйона гривень для допомоги Україні, 2022).

В умовах війни спортивні результати у благодійних матчах не є визначальними. Під час організації і проведення цих матчів журналісти, спортивні коментатори, тренери виокремили інформаційний, економічний, історичний, мовний, соціальний, спортивний, мистецький і морально-вольовий аспекти. Автор статті звернув увагу саме на політичні аспекти товариських матчів і стверджує, що благодійне турне українських клубів містами Європи позитивно вплинуло на імідж фанів і вболівальників клубів, європейського футболу, країн загалом, сприяло покращенню взаєморозуміння між народами.

Таблиця 1

Політичні аспекти благодійних матчів «Динамо» і «Шахтар» у країнах Європи

Аспекти	Особливості прояву
Боротьба з фейками і упередженнями щодо подій в Україні, біженців, військових	У відповідь на висловлювання президента ФК «Стяуа» Д. Бекалі, який назвав український полк «Азов» «нацистським», керівництво «Динамо» (К) відмовилось грати з цим клубом
	Російські ЗМІ повідомляли, що «чемпіонат України було призупинено в лютому», а матчі називали «товариськими», або «благодійними», але не зазначали причин і мети їх проведення
Невмотивована відмова клубів зіграти матчі	ФК «ПСЖ», який ще 23 квітня достроково став чемпіоном Франції, відмовився зіграти із «Динамо» (К)
Політизація руху фанатів – звинувачення братів Суркісів у проросійській позиції	Перед поєдинком ультрас ФК «Легія» (Польща) випустили заяву про те, що вони бойкотуватимуть матч, і просили керівництво «Динамо» (К) не перераховувати дохід від матчу на рахунок братів Суркісів
	Ультрас «Динамо» (К) у зверненні до фанатів європейських клубів звинуватили братів Суркісів у членстві у проросійській партії ОПЗЖ
Історичні паралелі між містами і державами	Матчі українських клубів у Хорватії (Загреб, Спліт) – це нагадування про війну в інших країнах Європи
	Символізм: проведення антивоєнного матчу «Лехія» – «Шахтар» у Гданську – місті, з якого почалася Друга світова війна, та окупований Росією український Донецьк. Гданськ і Донецьк, Варшава і Київ представляли свої країни на «Євро-2012»

КУЛИК СЕРГІЙ МИХАЙЛОВИЧ
ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ БЛАГОДІЙНИХ МАТЧІВ УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛЬНИХ КЛУБІВ
У КРАЇНАХ ЄВРОПИ (У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 Р.)

Продовження Таблиці 1

Українське оформлення стадіонів	Спортивні арени були прикрашені у кольори національного прапора України, футболки з голубами, вінки з жовтими квітами, на рекламних щитах розміщені антивоєнні написи. На центральних секторах організатори розгорнули прапор України, ілюмінацію у формі карти України
Підтримка і активність глядачів, фанів на трибунах	Глядачі скандували «Україна», створювали мозаїку прапора України. Тримали у руках українську символіку, тематичні плакати, наприклад, «Kherson is Ukraine», «Free Kherson», банери із закликами зупинити війну, дати зброю Україні, врятувати Маріуполь
Демонстрація власниками клубу політичної позиції	Під час матчу з «Боруссією» на трибунах стадіону власники «Динамо» брати І. та Г. Суркіси сфотографувались із плакатом «Stop Putin»
Форма футболістів, суддів, їх акції	<p>Перед стартом матчів гравці у центрі поля вшановували пам'ять загиблих українців у війні з РФ хвилиною мовчання. Після завершення поєдинків українські футболісти робили «коло пошани» на знак вдячності глядачам на трибунах за їхню підтримку і допомогу Україні.</p> <p>На поле гравців «Динамо» і «Шахтаря» з прапорами України на плечах виводили діти – українські біженці, які у цих країнах рятувалися від війни. У кожному матчі гравці були одягнуті в особливі футболки із різними принтами на тему війни в Україні: про вбитих дітей, захоплені міста, заклики до миру. На формі команд-суперниць були елементи прапора України, написи «Stop War». Арбітри були одягнуті у спеціальні футболки, присвячені матчу</p>
Інформування глядачів на стадіонах і телеаудиторії про події в Україні за допомогою організації перформансів політичного змісту, публікації у ЗМІ	<p>Кожен матч було присвячено конкретному місту-герою України, а клуби проводили особливі акції для привернення уваги до злочинів РФ в Україні. Європейські ЗМІ помістили численні репортажі про матчі, інтерв'ю із гравцями, тренерами, керівництвом клубів, проведення прес-конференцій, їхні зустрічі з біженцями.</p> <p>Учасниками перформансів були вимушені переселенці з України – жінки, діти та вітчизняні виконавці, які співали культові пісні, композиції, що стали символом протистояння України Росії</p>

Розглянемо детальніше політичні аспекти підготовки і проведення благодійних матчів «Динамо» і «Шахтаря», які виникли під час їхнього європейського благодійного турне.

1) *Антиукраїнські висловлювання і маніпулювання інформацією російськими ЗМІ.* Власник румунського клубу «Стяуа» Д. Бекалі у інтерв'ю «RomâniaTV» назвав українських захисників Маріуполя – полк «Азов»

«нацистським угрупованням» (Anghel, 2022). Керівництво «Динамо» вважало такі слова власника «Стяуа» «неадекватними» і неприпустимими, а тому відмовилося від можливості проведення гри 20 квітня (Матч FCSB – «Динамо» скасовано, 2022). Про це клубу «FCSB» повідомили наступного дня після появи резонансних заяв. Як наслідок, «Динамо» змінило суперника, ним став «ЧФР 1907 Клуж». Також засоби масової інформації РФ подавали інформацію про те, що українські клуби проводять «товариські», «благодійні» матчі, але не конкретизували їхньої причини і мети («Базель» Чалова сыграет благотворительный матч с киевским «Динамо», 2022). Ці матеріали вони розміщували у рубриках «Спорт». Натомість українські ЗМІ подавали їх у рубриці «Спецтема: Війна Росії проти України». Як зауважив директор із футболу донецького клубу «Шахтар» хорват Д. Срна, він «продовжує читати статті про те, що Росія вторглася в Україну 50 або 60 днів тому». Це хибне твердження, бо «вони з'явилися в Україні в 2014 р., коли ми втратили свої будинки, стадіон і наших людей» (Бойко, 2022а).

2) *Невмотивована відмова титулованих клубів Європи зіграти благодійні матчі.* На значенні таких матчів неодноразово наголошував головний тренер «Динамо» М. Луческу: «Ми маємо бути прихильниками миру. Якщо ви демонструєте своє ставлення на вулиці, то в кращому випадку ви трохи промайнете по ТБ. Якщо все це відбувається на стадіоні, то це буде 90 хвилин у прямому ефірі» (Мухін, 2022). Тому тренери українських клубів вважали, що можна було провести більшу кількість благодійних матчів, і були розчаровані ставленням європейських великих клубів. Відомо, що попередньо вели перемовини і анонсували матчі із топ-клубами Іспанії, Італії, Португалії, Нідерландів. Слова дотримала лише «Боруссія» (Дортмунд). Наприклад, «Парі Сен-Жермен», який ще 23 квітня достроково став чемпіоном Франції і за який виступають Лео Мессі, Неймар, Мбаппе та інші світові зірки, відмовився зіграти з «Динамо» (Будрін, 2022). Автор вважає, що це опосередковано пов'язано із нечіткою політичною позицією президента Франції Е. Макрона щодо подій в Україні та особисто В. Путіна. У підсумку, «футбольні федерації східноєвропейських країн, менш багаті, виявилися значно більш залученими до організації матчів» (Jean-Christophe Collinmis, 2022).

3) *Політичні заяви фанів клубів.* Напередодні матчу із киянами (4 квітня) ультрас «Легії» (Варшава) – «Nieznani Sprawcy» засудили власників київського «Динамо», звинуватили їх у проросійській позиції. «Брати Суркіси завжди були проросійськими і співпрацювали з російськими політиками та лобістами. Г. Суркіс був членом забороненої в Україні проросійської політичної

партії. Після початку війни Суркіси втекли з України з грошима. Попри заяву Суркісів про допомогу українським лікарням та дитячим будинкам, жодних доказів будь-якої підтримки немає». Тому «ми вирішили не брати участь у цьому матчі» (Nieznaní Sprawcy, 2022). Ультрас звернулися до керівництва «Легії» з проханням перерахувати дохід від матчу на рахунок перевіреного фонду, а не на рахунок власників «Динамо» (Ультрас Легії відмовилися підтримувати матч з Динамо через проросійську позицію Суркісів, 2022). У підсумку, 28 квітня «Легія» перерахувала кошти на рахунок Посольства України у Варшаві. Звідти їх спрямували на підтримку організацій, які допомагають українським біженцям у Польщі. Зі свого боку, ультрас «Динамо» звернулись до фанатів європейських клубів: «Чинний депутат Верховної Ради – Г. Суркіс – замість виконання своїх прямих законотворчих обов'язків виїхав з України. Не зробив жодних заяв про вихід із проросійської партії ОПЗЖ, вже забороненої в Україні. Не склав депутатський мандат. Благодійні матчі «Динамо» – це не просто спосіб зібрати грошей для України, а ще й спроба братів Суркісів відбілити свою репутацію» (Малкин, 2022). У відповідь фанам І. Суркіс заявив, що було заздалегідь обумовлено, що «всі фінансові кошти, отримані за продаж квитків, атрибутики, реклами тощо, розподіляє клуб, який є господарем поля» (Калинин, 2022b). Крім того, фани «військових» («Легії») звернулись до «людей, які збираються на матч», із проханням «реагувати на кожну спробу вивісити чорно-червоні прапори з поваги до польської історії» (Ультрас Легії відмовилися підтримувати матч з Динамо через проросійську позицію Суркісів, 2022). Таким чином, вони «нагадали» про спірне трактування спільного історичного минулого України і Польщі.

4) *Історичні паралелі між містами і державами.* Кореспондент українського видання «Сьогодні» О. Ісаєнко простежив історичні паралелі між містами, які представляли футбольні клуби. «Символічно – провести антивоєнний матч у Гданську, який займає своє, особливе місце у підручниках історії ХХ ст.». Гданськ – місто, з якого почалася Друга світова війна (Ісаєнко, 2022). Він наголосив на тому, що польський Гданськ і український Донецьк – це міста, які першими зазнали масштабних руйнувань від збройної агресії гітлерівської Німеччини і путінської Росії – найбільш кровопролитних політичних режимів сучасності. Донецьк, Гданськ, Варшава і Київ представляли свої країни на «Євро-2012», який спільно провели Польща та Україна. Нагадаємо, внаслідок збройної агресії РФ у 2014 р. ФК «Шахтар» втратив стадіон «Донбас Арена», готель, тренувальний центр. Відтоді клуб проводив свої матчі у Харкові, Києві, Львові. Таким чином, трагічна спорідненість цих міст дозволила віднайти історичні аспекти благодійних матчів. Матчі у Хорватії

стали символами-нагадуваннями про війну в інших країнах Європи. Президент «Динамо» І. Суркіс зауважив: «Те, що ми переживаємо зараз, у Хорватії відчули, коли у вас самих була війна» («Наші футболісти теж захищають батьківщину як солдати». Суркіс – про благодійні матчі Динамо, 2022).

5) *Оформлення стадіонів.* Команди, які організовували матчі для українських клубів на своїх стадіонах, також виступили з позицією проти війни, підготувавши рекламні щити з відповідними меседжами: «Stop War», «Stop War in Ukraine», «United With Ukraine». На одному із секторів грецького стадіону «Георгіос Караїскакіс» господарі створили «сектор янголів». Вони розклали на сидіння 176 дитячих іграшок, що символізували кількість дітей, які загинули під час війни Росії проти України (Шахтар показав усьому світові, скільки дітей загинуло в Україні з початку війни, 2022).

6) *Підтримка і активність глядачів, фанів на трибунах стадіонів.* Під час матчів глядачі співали «Ще не вмерла Україна», скандували «Україна», також лунали кричалки політичного змісту, демонстрували плакати, малюнки на підтримку України. Так, на стадіоні «A.Le Coq Arena» у столиці Естонії на початку гри присутні затягнули «українську народну» пісню «Путін – х**ло». Також вивісили банер, на якому було зображено силует президента Росії, якому стріляють у голову з пістолета, і напис «Putin h**lo» (Snyler, 2022). Зауважимо, що у переддень гри естонські ЗМІ писали, що на стадіоні буде лунати відома пісня про російського диктатора, і просили сприйняти це з розумінням. Під час матчів у Польщі місцеві фани, крім пісні «Червона рута» та гімну України, озвучили нові: про «російський військовий корабель» і хто такий тепер Лукашенко (Хамраєв, 2022). Фанати загребського «Динамо» у своєму секторі вивісили полотнище з написом «Slava Ukraini! Heroiam Slava!», а з аркушів кольорового паперу виклали величезний прапор України.

7) *Демонстрація відомими особами своєї політичної позиції.* Президент грецького «Олімпіакоса» В. Марінакіс, поєдинком з яким «Шахтар» розпочав серію товариських матчів, заявив: «Нас не цікавить політика. Нас цікавить, як донести меседж про припинення цієї війни» (Президент «Олімпіакоса», 2022). Натомість на трибунах стадіону під час матчу з «Боруссією» власники «Динамо» брати І. та Г. Суркіси сфотографувались із плакатом «Stop Putin» у руках (Футбольна благодійність, 2022). Це серйозний публічний політичний жест, адже до цього часу Г. Суркіс, який був і є депутатом Верховної Ради України кількох скликань від проросійських партій, завжди дуже обережно висловлювався щодо політики РФ і особисто В. Путіна.

8) *Форма і поведінка футболістів, арбітрів під час матчів.* Гравці українських клубів (інколи команди-суперниці) виходили на гру з прапорами України. Усі матчі гравці «Шахтаря» грали у футболках, на яких замість прізвищ були написані назви українських міст. А саме тих, які під час відсічі збройної агресії РФ отримали почесну відзнаку «Місто-герой України»: Маріуполь, Ірпінь, Буча, Гостомель, Харків, Волноваха, Чернігів, Херсон, Охтирка та Миколаїв (Хмельницька, 2022). Футболісти «Шахтаря» і «Олімпіакоса» вийшли на матч із написами «Stop War». На поєдинок із «Фенербахче» «помаранчево-чорні» вийшли у футболках із фотографією чотирирічної українки Аліси, яка всі дні війни ховалася у бомбосховищі Маріуполя, та написом «Я хочу повернутися додому». Напередодні гри із «Антальяспором» російські війська завдали ракетного обстрілу по Одесі. Тому на гру «гірники» вийшли у футболках із фотографією запл'ятого В. Глодан, на якому бейджик із пологового будинку про народження доньки Кіри у січні 2022 р. Вони обоє, а також їхня бабуся загинули від обстрілу. Зверху і знизу фото був напис «215 Children Were Killed. How many more?» («215 дітей вбито. Скільки ще?»). Цими акціями «Шахтар» хотів нагадати світовій спільноті про українських дітей, які загинули від військової агресії Росії (Климчик, 2022). Футболісти донецького клубу вийшли на поле стадіону «Полюд» у Спліті у футболках із написом «Save Mariupol» («Збережіть Маріуполь») і «We Azovstal» («Ми – «Азовсталь»). Так вони закликали світову громадськість врятувати місто і людей, які залишалися на заводі (Шахтар грою з «Хайдуком», 2022). На матч у Загребі команди вийшли у футболках із написом «Match for Peace» («Матч за мир»), а господарі поля грали у жовтій формі із синіми вставками (Другий поспіль дубль Ваната. «Динамо» зіграло благодійний матч у Загребі, 2022). На зустріч із талліннською «Флорою», яка пройшла в день 95-річчя київського «Динамо», 13 травня, у столиці Естонії зібралося на трибунах «A. Le Coq Arena» майже п'ять тисяч глядачів, «біло-сині» вийшли на матч у футболках із зображенням Богородиці Оранти із Софії Київської (Маріуполь названо на честь Діви Марії) (Save Mariupol heroes!, 2022). Під час матчу всі футболісти «Динамо» і румунського «CFR 1907 Cluj» («Клуж») були одягнені у футболки з логотипом проєкту «Match for peace #StopWarInUkraine».

9) *Інформування глядачів і телеаудиторії про події в Україні, боротьбу збройних сил України, становище цивільних, біженців.* Із багатьох публікацій виокремимо одну. 12 травня популярна щоденна французька газета «L'Equipe» («Команда») помістила великий матеріал про «Динамо». Він складався із трьох частин: «Легенда про «гачок смерті», «Історичний суперник Москви», «Динамо Київ, клуб на війні» (Collin, 2022). У першій із них йшлося про «матч смерті» – матч між місцевою командою

«Старт» і німецькою командою «Флакельф» у Києві у 1942 р., у другій – про протистояння у часи СРСР між «Динамо» і московським «Спартаком». Третя була присвячена сучасним реаліям існування клубу і матчу «динамівців» у Базелі. До речі, цей матч був присвячений місту-герою Херсону, який нині окупований російськими загарбниками. Також під час кожного благодійного матчу (на початку, у перерві та по закінченню) українських клубів відбувались перформанси, які мали яскраво виражений політичний зміст.

Таким чином, політичні аспекти благодійних матчів українських клубів у країнах Європи інтегрували в себе різні сфери суспільного життя. А саме: історію (міста держав Європи), інформаційну (поширення і боротьба з фейками), політичну культуру (громадянська позиція відомих осіб, акції і поведінка футболістів, фанів), спортивну (відмова клубів провести матчі), мистецтво (проведення перформансів). Політичні аспекти мали візуальний (оформлення стадіонів, форма гравців, банери і плакати глядачів), вербальний (скандування та кричалки фанів) і медійний (маніпулювання інформацією) вияви. Прикладом політичних аспектів і своєрідним узагальненням усіх матчів благодійного туру «Динамо», на думку автора, був четвертий за рахунком із дортмундською «Боруссією». По-перше, до цього були залучені відомі українські політики. Так, брати Клички запрошували вболівальників прийти і підтримати команди у цьому матчі. Відповідне відео зі зверненням Володимира у своїх соцмережах опублікував німецький клуб, Віталій, лідер партії «УДАР», також записав звернення зі свого кабінету міського голови Києва (Футбольна благодійність, 2022). По-друге, продаж квитків на матч здійснювали в онлайн-магазині команди. Вартість квитків стартувала від десяти євро. Одним із популярних форматів пожертв була купівля квитка без подальшої присутності на матчі (вісім євро). Його згодом можна було обміняти на колекційний квиток (На благодійному матчі «Боруссія» – «Динамо», 2022). Усі бажаючі, які не мали змоги відвідати матч, могли приєднатися до збору коштів на підтримку українців, придбавши спеціальний браслет солідарності «#StandWithUkraine» у фан-шопі команди (Чеканов, 2022). У підсумку вдалося зібрати 400 тис. євро. По-третє, на матчі були присутні 35 тисяч вболівальників, що дуже багато для товариської гри. По-четверте, організатори проекту цим матчем привернули увагу світу до жажливих подій у Маріуполі – місті, яке заблоковане російською армією. По-п'яте, головний тренер «Боруссії» М.Розе запевнив, що матч із «Динамо» для нього такий же важливий, як і гра з «Баварією», яка пройде напередодні поєдинку з киянами (Калинин, 2022а). Керівництво німецького клубу відповідально сприйняло матч і підвищило інтерес до нього, випустивши

на поле своїх «зірок». Разом із гравцями на футбольне поле вийшов 13-річний учень ДЮФШ «Динамо» М. Семенов. Він тривалий час був змушений переховуватися у столичному бомбосховищі. Саме Микита розпочав другий тайм матчу, зробивши символічний удар м'ячем. Наступне, матч традиційно розпочався з гімну України, який виконала Ю. Саніна, фронтвумен гурту «The Hardkiss». У перерві між таймами відбувся художній перформанс за участю української співачки кримськотатарського походження Джамали. Одягнена у світшот із написом «Stop the genocide in Mariupol», вона виконала акапельно пісню-молитву «Аве Марія». Джамала також виконала знакову для кожного українця пісню «1944», яка у 2016 р. принесла їй перемогу в музичному конкурсі «Євробачення». Також під час матчу на трибунах стадіону багато глядачів були одягнуті в тематичні футболки з Орантою та написом «Mariupol» (Бойко, 2022b). Уболівальники, фани демонстрували проукраїнські плакати, банери: «Добрий вечір, ми з Миколаєва», «Stop the Genocide in Mariupol» (такі ж написи були на футболках гравців), «Save Mariupol», «Wir stehen fur Ukraine!».

Висновки

Товариські зустрічі українських футбольних клубів «Динамо» і «Шахтар» із провідними клубами національних чемпіонатів країн Європи, що пройшли у рамках їхнього благодійного турне, досягли своєї анонсованої мети. Вони викликали значний інформаційний резонанс, привернули увагу громадян країн Європи – гравців, глядачів і фанів команд – до діяльності і заборони проросійських політичних партій в Україні, військових злочинів, геноциду Росії проти України. За сприяння керівництва футбольних клубів, гравців, вболівальників вдалося зібрати значні кошти на потреби України. Найбільшого резонансу ці матчі отримали у Польщі. Адже країна безпосередньо межує з Україною і РФ, там вимушено тимчасово перебувають понад два мільйони українських біженців, керівництво Польщі активно сприяло інтеграції України до ЄС. Негативними моментами вважаємо те, що під час підготовки цих матчів не вдалось уникнути надмірної політизації українського і польського фан-рухів щодо поглядів на історичне минуле двох країн, а також наявність фейків «руського мира». Благодійні матчі українських футбольних клубів у країнах Європи доносили «українську» тему до їхніх громадян, сприяли зростанню міжнародного PR України.

Українські клуби планують восени грати свої домашні єврокубкові матчі 2022/2023 на території Польщі. Зі слів Д. Срна, спортивного директора «Шахтаря», «Польща дуже допомогла Україні, тому у нас є план вам віддячити. Ми хочемо грати матчі Ліги чемпіонів у Польщі (Орієнтовно у Варшаві. – С. Кулик). Це було б знаком подяки. Шкода, що жоден із польських клубів не

грає у Лізі чемпіонів, але якби ми могли «привезти» цей турнір у Польщу, я був би радий» (Kozłmiński, 2022). «Динамо» також звернулося до президента Польського футбольного союзу з проханням допомогти знайти стадіон у Польщі, де б вони могли грати відбіркові матчі єврокубків (Орієнтовно у Вроцлаві. – С. Кулик) (Cezary Kulesza, 2022). Тому, на думку автора, у цих матчах будуть наявні політичні аспекти.

Список використаних джерел та посилань:

- «Базель» Чалова сыграет благотворительный матч с киевским «Динамо», 2022. *SPORTBOX.RU*, [online] 24 апреля. URL: https://news.sportbox.ru/Vidy_sporta/Futbol/spbnews_NI1575707_Bazel_Chalova_sygrajet_blagotvoritelnyj_match_s_kijevskim_Dinamo [Дата звернення 19 травня 2022].
- Благодійні матчі Динамо зібрали для України понад 22 млн гривень. Гроші передадуть на вирішення гуманітарних проблем, 2022. *Sportarena.com*, [online] 03 травня. URL: <https://sportarena.com/uk/football/upl/blagodijni-matchi-dinamo-zibrali-dlya-ukrayini-ponad-22/> [Дата звернення 25 травня 2022].
- Бойко, І., 2022а. Росія напала на Україну не 60 днів тому, а в 2014 році – хорватський менеджер «Шахтаря». *УНІАН*, [online] 28 квітень. URL: <https://sport.unian.ua/football/rosiya-napala-na-ukrajinu-ne-60-dib-tomu-a-v-2014-roci-horvatskiy-menedzher-shahtarya-dlya-reuters-novini-futbolu-11804448.html> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Бойко, І., 2022б. У межах благодійного матчу «Боруссія» – «Динамо» в Німеччині зібрали щонайменше 400 тисяч євро для України. *УНІАН*, [online] 26 квітня. URL: <https://www.unian.ua/society/u-mezhah-blagodijnogo-matchu-borussiya-dinamo-v-nimechchini-zibrali-shchonaymenshe-400-tisyach-yevro-dlya-ukrajini-novini-ukrajini-11802441.html> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Будрін, А., 2022. «Не дотрималися слова»: у прес-службі Динамо обурені рішенням ПСЖ скасувати благодійну гру. *УНІАН*, [online] 14 травень. URL: <https://sport.unian.ua/football/ne-dotrimalisya-slova-u-pres-sluzhbi-dinamo-obureni-rishennyam-pszh-skasuvati-blagodijnuyu-gru-novini-futbolu-11826141.html> [Дата звернення 19 травня 2022].
- «Динамо» проведе серію благодійних матчів під гаслом: «Матч за Мир! Зупинимо Війну!», 2022. *ФК «Динамо» Київ*, [online] 1 квітня. URL: <https://fcdynamo.com/news/dinamo-provede-seriyu-blagodijnih-matchiv-pid-gaslom-match-za-mir-zupinimo-vijnu> [Дата звернення 19 травня 2022].

- Другий поспіль дубль Ваната. «Динамо» зіграло благодійний матч у Загребі, 2022. *Gazeta.ua*, [online] 28 квітня. URL: https://gazeta.ua/articles/sport/_drugij-pospil-dubl-vanata-dinamo-zigralo-blagodijnij-match-u-zagrebi/1085095 [Дата звернення 19 травня 2022].
- Іншаков, М., 2022. «Динамо» відмовилося грати з клубом, власник якого назвав «Азов» нацистами. *Obozrevatel*, [online] 14 квітня. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/sport/football/dinamo-vidmovilosya-provoditi-match-iz-klubom-vlasnik-yakogo-nazvav-azov-natsistami.htm> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Ісаєнко, О. 2022. Шахтар провів матч миру у місті, де розпочалася Друга світова війна. *Сьогодні*, [online] 15 квітня. URL: <https://sport.segodnya.ua/ua/sport/football/shahter-provel-match-mira-v-gorode-gde-nachalas-vtoraya-mirovaaya-voyna-1615214.html> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Калинин, А., 2022a. Бавария не важнее, чем Динамо: Боруссия Дортмунд объяснила, почему она согласилась на товарищеский матч. *FanDay*, [online] 8 апреля. URL: <https://fanday.net/news/bavariya-ne-vazhnee-chem-dinamo-borussiya-dortmund-obyasnila-pochemu-ona-soglasilas-na-tovarisheskii-match> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Калинин, А., 2022b. Суркис против ultras: президент Динамо ответил фанам Легии, призвавшим не перечислять ему деньги за матч. *FanDay*, [online] 11 апреля. URL: <https://fanday.net/news/surkis-protiv-ultras-prezident-dinamo-otvetil-fanam-legii-prizvavshim-ne-perechislyat-emu-dengi-za-match> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Климчик, А., 2022. «215 дітей убито. Скільки буде ще?», – футболісти «Шахтаря» вийшли на матч у футболках на згадку про вбитих росією українських дітей. *1plus1*, [online] 26 квітня. URL: <https://1plus1.ua/novyny/215-ditej-ubito-skilki-bude-se-futbolisti-sah-tara-vijsli-na-matc-u-futbolkah-na-zgadku-pro-vbitih-rosie-u-ukrainskih-ditej> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Луческу: УЄФА не дозволив «Реалу» та «Барселоні» провести матчі з «Динамо», 2022. *Champion*, [online] 10 квітня. URL: <https://champion.com.ua/football/2022/04/10/899487/luchesku-uefa-ne-dozvoliv-realu-ta-barseloni-provesty-matchi-z-dynamo?fbclid=IwAR0p0spRE9DVIcmmTm75FpBj6b3gCbZjQOWQgHB1WGtzJVqYcoo7HSaqzE> [Дата звернення 22 травня 2022].
- Малкин, А., 2022. Ультрас «Динамо»: «Благодійні матчі «Динамо» – це не просто спосіб зібрати грошей для України, а ще й спроба братів Суркісів відбилити свою репутацію». *FootBoom*, [online] 14 квітня. URL: <https://www.footboom.com/ukrainian/news/1649914504-ultras-dynamo-blahodiini-matchi-dynamo-tse-ne-prosto-sposib-zibraty-hroshei-dlia-ukrainy-a-shche-y-sproba-brativ-surkisiv-vidbilyty-svoiu-reputatsiiu.html> [Дата звернення 19 травня 2022].

- Матч FCSB – «Динамо» скасовано, 2022. *ФК «Динамо» Київ*, [online] 14 квітня. URL: <https://fcdynamo.com/news/match-fcsb-dinamo-skasovano> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Мухін, Г., 2022. Луческу розчарувало ставлення великих європейських клубів до допомоги Україні, *LB.ua* [online] 1 липня. URL: https://lb.ua/sport/2022/07/01/521814_luchesku_rozcharovalo_stavlennya.html [Дата звернення 19 травня 2022].
- На благодійному матчі «Боруссія» – «Динамо» виступлять Джамала та Юлія Саніна, 2022. *1plus1*, [online] 25 квітня. URL: <https://1plus1.ua/novynu/nablagodijnomu-matci-borussia-dinamo-vistuplat-dzamala-ta-ulia-sanina> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Наші футболісти теж захищають батьківщину як солдати». Суркіс – про благодійні матчі Динамо, 2022. *UA-Футбол*, [online] 28 квітня. URL: <https://www.ua-football.com/ua/ukrainian/high/1651177556-nashi-futbolisti-tezh-zahischayut-batkivschinu-yak-soldati-surkis-pro-blagodiyni-matchi-dinamo.html> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Президент «Олімпіакоса»: Нас не цікавить політика – нас цікавить, як донести меседж про припинення війни, 2022. *UA-Футбол*, [online] 10 квітня URL: <https://www.ua-football.com/ua/ukrainian/news/1649590239-prezident-olimpiakosa-nas-ne-cikavit-politika-nas-cikavit-yak-donesti-mesedzh-pro-privinennya-viyni.html> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Ультрас Легії відмовилися підтримувати матч з Динамо через проросійську позицію Суркісів, 2022. *UA-Футбол*, [online] 5 квітня. URL: <https://www.ua-football.com/ua/ukrainian/high/1649137548-ultras-legiyi-vidmovilisya-pidtrimuvati-match-z-dinamo-cherez-prorosiyську-rozicivku-surkisiv.html> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Футбольна благодійність. Українські клуби провели чергові товариські матчі, 2022. *Львівська пошта*, [online] 17 (2391). URL: <https://www.lvivpost.net/sport/n/48327> [Дата звернення 23 травня 2022].
- Хамраєв, А., 2022. Варшава за українців. Як пройшов перший матч європейського турне Динамо проти Легії. *UA-Футбол*, [online] 14 апреля. URL: <https://www.ua-football.com/ua/ukrainian/high/1649927563-varshava-za-ukrayinciv-yak-proyshov-pershiy-match-yevropeyskogo-turne-dinamo-proti-legiyi.html> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Хмельницька, В., 2022. «Шахтар» вийшов на благодійний матч у футболках із назвами міст-героїв України замість прізвиськ. *TSN.UA*, [online] 09 квітня. URL: <https://tsn.ua/prosport/shahhtar-viyshov-na-blagodiyniy-match-u-futbolkah-iz-nazvami-mist-geroyiv-ukrayini-zamist-prizvisch-2033128.html> [Дата звернення 19 травня 2022].

КУЛИК СЕРГІЙ МИХАЙЛОВИЧ

**ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ БЛАГОДІЙНИХ МАТЧІВ УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛЬНИХ КЛУБІВ
У КРАЇНАХ ЄВРОПИ (У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 Р.)**

- Чеканов, О., 2022. «Боруссія» – «Динамо»: де дивитись матч за мир в Україні. *Obozrevatel*, [online] 26 квітня. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/sport/football/borussiya-dinamo-de-divitis-match-za-mir-v-ukraini.htm> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Шахтар грою з «Хайдуком» завершив благодійний тур Shakhtar Global Tour for Peace, 2022. *Komanda Online*, [online] 01 травня. URL: <https://komandaonline.com/ukraine/our-services/shakhter/item/6619-shakhtar-groyu-z-khajdukom-zavershiv-blagodijnij-tur-shakhtar-global-tour-for-peace> [Дата звернення 19 травня 2022].
- Шахтар залучив 25,6 мільйона гривень для допомоги Україні, 2022. *FC Shakhtar*, [online] 20 травня. URL: https://m.facebook.com/fcshakhtar/posts/pfbid0oGtxGwUvzS8ieosu7VfyP4QWW5ZGgAXAsc4a9AhKJEep5jUneSAaqo9uDuHta1sl?_rdr [Дата звернення 19 травня 2022].
- Шахтар показав усьому світові, скільки дітей загинуло в Україні з початку війни, 2022. *Karpat.in.ua*, [online] 10 квітня. URL: <https://life.karpat.in.ua/?p=98173&lang=uk> [Дата звернення 11 травня 2022].
- «Шахтар» оприлюднив календар благодійних матчів під патронатом МЗС України, 2022. *Еспресо*, [online] 8 квітня. URL: <https://espresso.tv/shakhtar-oprilyudniv-kalendar-blagodiynikh-matchiv-pid-patronatom-mzs-ukraini> [Дата звернення 08 травня 2022].
- Anghel, O., 2022. Gigi Becali, dezvăluiri în premieră despre legătura dintre Volodimir Zelenski și controversatul afacerist Igor Kolomoisky: «Miliardarul i-a spus: Eu te-am pus, salvează-l pe Abramovici!». *CriticNational*, [online] 4 April. Available at: https://www.romaniatv.net/gigi-becali-dezvaluire-in-premiera-despre-legatura-dintre-volodimir-zelenski-si-controversatul-afacerist-igor-kolomoisky-miliardarul-i-a-spus-eu-te-am-pus-salveaza-l-pe-abramovici_6396213.html [Accessed 19 May 2022].
- Cezary Kulesza wskazał cel reprezentacji Polski w Lidze Narodów. Z tym będą się musieli zmierzyć kadrowicze, 2022. [online] Available at: https://sport.se.pl/pilka-nozna/reprezentacja-polski/cezary-kulesza-wskazal-cel-reprezentacji-polski-w-lidze-narodow-z-tym-beda-sie-musieli-zmierzyc-kadrowicze-aa-bLaX-RL3c-8kJY.html?fbclid=IwAR02PgkwUmw8AilF0wxx6EcDSW6xnN34DX09C36C9KpYGmLL_eSsompWC8U [Accessed 19 May 2022].
- Collin, J.-Ch., 2022. *Dynamo Kiev, un club dans la guerre (1/3). L'Équipe* [online] Available at: <https://explore.lequipe.fr/Football/Article/Serie-dynamo-kiev-un-club-dans-la-guerre-1-3-la-legende-du-match-de-la-mort/1332224> [Accessed 19 May 2022].
- Koźmiński, P., 2022. Jest konkretny plan. Ukraińcy chcą się odwdzińczyć Polsce. *SportoweFakty*, [online] 10 May. Available at: <https://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/999465/darijo-srna-dyrektor>

- szachtara-donieck-jestesmy-wdzieczni-polsce-i-mamy-pomysl-j [Accessed 19 May 2022].
- Nieznani Sprawcy*, 2022. [online] 4 April. Available at: <https://www.facebook.com/Sprawcy/posts/5781130388580021> [Accessed 19 May].
- Save Mariupol heroes!* 2022. [online] 14 May. Available at: <https://fcdynamo.com/news/save-mariupol-heroes> [Accessed 19 May 2022].
- Snyler, 2022. На матчі Флора – Динамо естонські фанати передбачили долю Путіна (фото). *РБК-Україна*, [online] 13 травня. URL: <https://styler.rbc.ua/ukr/zhizn/matche-flora-dinamo-estonskie-fanaty-predskazali-1652461229.html> [Дата звернення 19 травня 2022].
- #StandWithUkraine: ФК «Шахтар» та SkyUp Airlines ініціюють серію благодійних матчів під патронатом МЗС України, 2022. *SkyUp Airlines*, [online] 08 квітня. URL: https://shakhtar.com/uk-ua/news/2022/april/8_news/8_shakhtar-global-tour/ [Дата звернення 19 травня 2022].

References:

- Anghel, O., 2022. Gigi Becali, dezvăluiri în premieră despre legătura dintre Volodimir Zelenski și controversatul afacerist Igor Kolomoisky: "Miliardarul i-a spus: Eu te-am pus, salvează-l pe Abramovici!". *CriticNational*, [online] 4 April. Available at: https://www.romaniatv.net/gigi-becali-dezvaluiri-in-premiera-despre-legatura-dintre-volodimir-zelenski-si-controversatul-afacerist-igor-kolomoisky-miliardarul-i-a-spus-eu-te-am-pus-salveaza-l-pe-abramovici_6396213.html [Accessed 19 May 2022].
- "Bazel" Chalova sygraet blagotvoritelnyi match s kievskim "Dinamo" ["Basel" Chalova will play a charity match with "Dynamo" Kyiv], 2022. *SPORTBOX.RU*, [online] 24 April. Available at: https://news.sportbox.ru/Vidy_sporta/Futbol/spbnews_NI1575707_Bazel_Chalova_sygrajet_blagotvoritelnyj_match_s_kievskim_Dinamo [Accessed 19 May 2022].
- Blahodiini matchi Dynamo zibraly dlia Ukrainy ponad 22 mln hryven. Hroshi peredadut na vyrishennia humanitarnykh problem [Dynamo's charity matches raised more than 22 million hryvnias for Ukraine. The money will be transferred to solve humanitarian problems], 2022. *Sportarena.com*, [online] 03 May. Available at: <https://sportarena.com/uk/football/upl/blagodijni-matchi-dinamo-zibrali-dlya-ukrayini-ponad-22/> [Accessed 25 May 2022].
- Boiko, I., 2022a. Rosiia napala na Ukrainu ne 60 dib tomu, a v 2014 rotsi – khorvatskyi menedzher "Shakhtaria" [Russia attacked Ukraine not 60 days ago, but in 2014 – the Croatian manager of "Shakhtar"]. *UNIАН*, [online] 28 April. Available at: <https://sport.unian.ua/football/rosiya-napala-na->

- ukrajinu-ne-60-dib-tomu-a-v-2014-roci-horvatskiy-menedzher-shahtarya-dlya-reuters-novini-futbolu-11804448.html [Accessed 19 May 2022].
- Boiko, I., 2022b. U mezhakh blahodiinoho matchu "Borussia" – "Dynamo" v Nimechchini zibraly shchonaimenshe 400 tysiach yevro dlia Ukrainy [During the charity match between "Borussia" and "Dynamo" in Germany, at least 400,000 euros were collected for Ukraine]. *UNIAN*, [online] 26 April. Available at: <https://www.unian.ua/society/u-mezhah-blagodiy-nogo-matchu-borussia-dinamo-v-nimechchini-zibrali-shchonaymenshe-400-tisyach-yevro-dlya-ukrajini-novini-ukrajini-11802441.html> [Accessed 19 May 2022].
- Budrin, A., 2022. "Ne dotrymalysia slova": u pres-sluzhbi Dynamo obureni rishenniam PSZh skasuvaty blahodiinu hru ["They didn't keep their word": Dynamo's press service is outraged by PSG's decision to cancel the charity game]. *UNIAN*, [online] 14 May. Available at: <https://sport.unian.ua/football/ne-dotrymalysia-slova-u-pres-sluzhbi-dinamo-obureni-rishennyam-pszh-skasuvati-blagodiy-nu-gru-novini-futbolu-11826141.html> [Accessed 19 May 2022].
- Cezary Kulesza wskazał cel reprezentacji Polski w Lidze Narodów. Z tym będą się musieli zmierzyć kadrowicze, 2022. [online] Available at: https://sport.se.pl/pilka-nozna/reprezentacja-polski/cezary-kulesza-wskazal-cel-reprezentacji-polski-w-lidze-narodow-z-tym-beda-sie-musieli-zmierzc-kadrowicze-aa-bLaX-RL3c-8kJY.html?fbclid=IwAR02PgkwUmw8AilF0wxx6EcDSW6xnN34DX09C36C9KpYGmLL_eSsompWC8U [Accessed 19 May 2022].
- Chekanov, O., 2022. "Borussia" – "Dynamo": de dyvytys match za myr v Ukraini ["Borussia" – "Dynamo": where to watch the match for peace in Ukraine]. *Obozrevatel*, [online] 26 April. Available at: <https://news.obozrevatel.com/ukr/sport/football/borussia-dinamo-de-divitis-match-za-mir-v-ukraini.htm> [Accessed 19 May 2022].
- Collin, J.-Ch., 2022. Dynamo Kiev, un club dans la guerre (1/3). *L'Équipe* [online] Available at: <https://explore.lequipe.fr/Football/Article/Serie-dynamo-kiev-un-club-dans-la-guerre-1-3-la-legende-du-match-de-la-mort/1332224> [Accessed 19 May 2022].
- Druhyi pospil dubl Vanata. "Dynamo" zihralo blahodiinyi match u Zahrebi [Vanat's second double in a row. "Dynamo" played a charity match in Zagreb], 2022. *Gazeta.ua*, [online] 28 April. Available at: https://gazeta.ua/articles/sport/_drugij-pospil-dubl-vanata-dinamo-zigralo-blagodijnij-match-u-zagrebi/1085095 [Accessed 19 May 2022].
- "Dynamo" provede seriiu blahodiinykh matchiv pid haslom: "Match za Myr! Zupynymo Viinu!" ["Dynamo" will hold a series of charity matches under the slogan: "Match for Peace! Let's stop the War!"], 2022. *FK "Dynamo" Kyiv*, [online] 1 April. Available at: <https://fcdynamo.com/news/dinamo-provede-seriyu-blagodijnih-matchiv-pid-gaslom-match-za-mir-zupinimo-vijnu> [Accessed 19 May 2022].

- Futbolna blahodiinist. Ukrainski kluby provely chervovi tovaryski matchi [Football charity. Ukrainian clubs held regular friendly matches], 2022. *Lvivska poshta*, [online] 17 (2391). Available at: <https://www.lvivpost.net/sport/n/48327> [Accessed 23 May 2022].
- Inshakov, M., 2022. "Dynamo" vidmovylosia hraty z klubom, vlasnyk yakoho nazvav "Azov" natsystamy ["Dynamo" refused to play with a club whose owner called "Azov" Nazis]. *Obozrevatel*, [online] 14 April. Available at: <https://news.obozrevatel.com/ukr/sport/football/dinamo-vidmovilosya-provoditi-match-iz-klubom-vlasnik-yakogo-nazvav-azov-natsistami.htm> [Accessed 19 May 2022].
- Isaienko, O. 2022. Shakhtar proviv match myru u misti, de rozpochalasia Druha svitova viina [Miner held peace match in city where World War II began]. *Sohodni*, [online] 15 April. Available at: <https://sport.segodnya.ua/ua/sport/football/shakter-provel-match-mira-v-gorode-gde-nachalas-vtoraya-mirovaya-voyna-1615214.html> [Accessed 19 May 2022].
- Kalynyn, A., 2022a. Bavariya ne vazhnee, chem Dynamo: Borussia Dortmund ob'iasnyla, pochemu ona sohlasylas na tovaryshcheskyy match [Bayern is not more important than Dynamo: Borussia Dortmund explained why they agreed to a friendly match]. *FanDay*, [online] 8 April. Available at: <https://fanday.net/news/bavariya-ne-vazhnee-chem-dinamo-borussiya-dortmund-obyasnila-pochemu-ona-soglasilas-na-tovarisheskii-match> [Accessed 19 May 2022].
- Kalynyn, A., 2022b. Surkys protyv ultras: prezident Dynamo otvetyl fanam Lehyy, pryzvavshym ne perechysliat emu denhy za match [Surkis against ultras: the president of Dynamo answered the fans of Legia, who called not to give him money for the match]. *FanDay*, [online] 11 April. Available at: <https://fanday.net/news/surkis-protiv-ultras-prezident-dinamo-otvetil-fanam-legii-prizvavshim-ne-perechislyat-emu-dengi-za-match> [Accessed 19 May 2022].
- Khamraiev, A., 2022. Varshava za ukraintsiv. Yak proishov pershyi match yevropeiskoho turne Dynamo proty Lehii [Warsaw for Ukrainians. How was the first match of the European tour between Dynamo and Legia]. *UA-Futbol*, [online] 14 April. Available at: <https://www.ua-football.com/ua/ukrainian/high/1649927563-varshava-za-ukrayinciv-yak-proyshov-pershiy-match-yevropeyskogo-turne-dinamo-proti-legiyi.html> [Accessed 19 May 2022].
- Khmelnyska, V., 2022. "Shakhtar" vyishov na blahodiinyi match u futbolkakh iz nazvamy mist-heroiv Ukrainy zamist prizvyshch ["Shakhtar" went to a charity match wearing T-shirts with the names of the cities-heroes of Ukraine instead of surnames]. *TSN.UA*, [online] 09 April. Available at: <https://tsn.ua/prosport/shakter-viyshov-na-blagodiyniy-match-u-futbolkakh>

- iz-nazvami-mist-geroyiv-ukrayini-zamist-prizvisch-2033128.html [Accessed 19 May 2022].
- Klymchuk, A., 2022. "215 ditei ubyto. Skilky bude shche?", – futbolisty "Shakhtaria" vyishly na match u futbolkakh na zhadku pro vbytykh rosiieiu ukrainskykh ditei ["215 children were killed. How much more will there be?", Shakhtar players came to the match wearing T-shirts commemorating the Ukrainian children killed by Russia]. *1plus1*, [online] 26 April. Available at: <https://1plus1.ua/novyny/215-ditej-ubito-skilki-bude-se-futbolisti-sah-tara-vijsli-na-matc-u-futbolkah-na-zhadku-pro-vbitih-rosieiu-ukrainskih-ditej> [Accessed 19 May 2022].
- Koźmiński, P., 2022. Jest konkretny plan. Ukraińcy chcą się odwdzięczyć Polsce. *SportoweFakty*, [online] 10 May. Available at: <https://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/999465/darijo-srna-dyrektor-szachtara-donieck-jestesmy-wdzieczni-polsce-i-mamy-pomysl-j> [Accessed 19 May 2022].
- Luchesku: UieFA ne dozvolyv 2Realu" ta "Barseloni" provesty matchi z "Dynamo"[Lucescu: UEFA did not allow "Real" and "Barcelona" to play matches with "Dynamo"], 2022. *Champion*, [online] 10 April. Available at: <https://champion.com.ua/football/2022/04/10/899487/luchesku-uyefa-ne-dozvolyv-real-ua-barseloni-provesty-matchi-z-dynamo?fbclid=IwAR0p0spRE9DVIcmmTm75FpBj6b3gCbZjQOWQgHB1WGtzJVqYcoo7HSaqzE> [Accessed 22 May 2022].
- Malkyn, A., 2022. Ultras "Dynamo": "Blahodiini matchi "Dynamo" – tse ne prosto sposib zibraty hroshei dlia Ukrainy, a shche y sproba brativ Surkisiv vidbilyty svoiu reputatsiiu" [Dynamo Ultras: Dynamo's charity matches are not just a way to raise money for Ukraine, but also an attempt by the Surkis brothers to whitewash their reputation"]. *FootBoom*, [online] 14 April. Available at: <https://www.footboom.com/ukrainian/news/1649914504-ultras-dynamo-blahodiini-matchi-dynamo-tse-ne-prosto-sposib-zibraty-hroshei-dlia-ukrainy-a-shche-y-sproba-brativ-surkisiv-vidbilyty-svoiu-reputatsiiu.html> [Accessed 19 May 2022].
- Match FCSB – "Dynamo" skasovano [FCSB – Dynamo match was canceled], 2022. *FK "Dynamo" Kyiv*, [online] 14 April. Available at: <https://fcdynamo.com/news/match-fcsb-dinamo-skasovano> [Accessed 19 May 2022].
- Mukhin, H., 2022. Luchesku rozcharovalo stavlennia velykykh yevropeiskykh klubiv do dopomohy Ukraini [Lucescu disappointed the attitude of large European clubs to help Ukraine]. *LB.ua*, [online] 1 July. Available at: https://lb.ua/sport/2022/07/01/521814_luchesku_rozcharovalo_stavlennya.html [Accessed 19 May 2022].
- Na blahodiinomu matchi "Borussia" – "Dynamo" vystupliat Dzhamala ta Yuliia Sanina [Jamala and Yulia Sanina will perform at the "Borussia" – "Dynamo" charity match], 2022. *1plus1*, [online] 25 April. Available at:

- <https://1plus1.ua/novyny/na-blagodijnomu-matci-borussia-dinamo-vistuplat-dzamala-ta-ulia-sanina> [Accessed 19 May 2022].
- “Nashi futbolisty tezh zakhyshchaut batkivshchynu yak soldaty”. Surkis – pro blahodiini matchi Dynamo [Our football players also protect the homeland like soldiers. Surkis – about charity matches of Dynamo], 2022. *UA-Futbol*, [online] 28 April. Available at: <https://www.ua-football.com/ua/ukrainian/high/1651177556-nashi-futbolisti-tezh-zahischayut-batkivschinu-yak-soldati-surkis-pro-blagodiyni-matchi-dinamo.html> [Accessed 19 May 2022].
- Nieznani Sprawcy, 2022. [online] 4 April. Available at: <https://www.facebook.com/Sprawcy/posts/5781130388580021> [Accessed 19 May 2022].
- Prezydent “Olimpiakosa”: Nas ne tsikavyt polityka – nas tsikavyt, yak donesty mesedzh pro prypynennia viiny [President of Olimpiakosa: We are not interested in politics – we are interested in how to convey the message of ending the war in 2022], 2022. *UA-Futbol*, [online] 10 April. Available at: <https://www.ua-football.com/ua/ukrainian/news/1649590239-prezydent-olimpiakosa-nas-ne-cikavit-politika-nas-cikavit-yak-donesti-mesedzh-pro-prypinennya-viyni.html> [Accessed 19 May 2022].
- Save Mariupol heroes! 2022. [online] 14 May. Available at: <https://fcdynamo.com/news/save-mariupol-heroes> [Accessed 19 May 2022].
- Shakhtar hroi u “Khaidukom” zavershyv blahodiinyi tur Shakhtar Global Tour for Peace [Shakhtar completed the charity tour Shakhtar Global Tour for Peace, 2022 with a game against Khaiduk], 2022. *Komanda Online*, [online] 01 May. Available at: <https://komandaonline.com/ukraina/our-services/shakhtar/item/6619-shakhtar-groyu-z-khajdukom-zavershiv-blagodijnij-tur-shakhtar-global-tour-for-peace> [Accessed 19 May 2022].
- Shakhtar pokazav usomu svitovi, skilky ditei zahynulo v Ukraini z pochatku viiny [Shakhtar showed the whole world how many children have died in Ukraine since the beginning of the war], 2022. *Karpat.in.ua*, [online] 10 April. Available at: <https://life.karpat.in.ua/?p=98173&lang=uk> [Accessed 11 May 2022].
- Shakhtar zaluchyv 25,6 miliona hryven dlia dopomohy Ukraini [Shakhtar raised 25.6 million hryvnias for aid to Ukraine], 2022. *FC Shakhtar*, [online] 20 May. Available at: https://m.facebook.com/fcshakhtar/posts/pfbid0oGtxGwUvzS8ieosu7VfyP4QWW5ZGgAXASc4a9AhKJEep5jUneSAaqo9uDuHta1sl?_rdr [Accessed 19 May 2022].
- “Shakhtar” opryliudnyv kalendar blahodiinykh matchiv pid patronatom MZS Ukrainy [“Shakhtar” published the calendar of charity matches under the patronage of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine], 2022. *Espresso*, [online] 08 April. Available at: <https://espreso.tv/shakhtar-oprylyudniv-kalendar-blagodiynikh-matchiv-pid-patronatom-mzs-ukraini> [Accessed 08 May 2022].

- Snyler, 2022. Na matchi Flora – Dynamo estonski fanaty peredbachyly doliu Putina (foto) [Estonian fans predicted Putin's fate at the match between Flora and Dynamo (photo)]. *RBK-Ukraina*, [online] 13 May. Available at: <https://styler.rbc.ua/ukr/zhizn/matche-flora-dinamo-estonskie-fanaty-predskazali-1652461229.html> [Accessed 19 May 2022].
- #StandWithUkraine: FK «Shakhtar» ta SkyUp Airlines initsiiuiut seriiu blahodiinykh matchiv pid patronatom MZS Ukrainy [#StandWithUkraine: FC Shakhtar and SkyUp Airlines initiate a series of charity matches under the patronage of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine], 2022. *SkyUp Airlines*, [online] 08 April. Available at: https://shakhtar.com/uk-ua/news/2022/april/8_news/8_shakhtar-global-tour/ [Accessed 19 May 2022].
- Ultras Lehii vidmovylysia pidtrymuvaty match z Dynamo cherez prorosiysku pozytsiiu Surkisiv [Ultras Legions refused to support the match with Dynamo due to Surkis's pro-Russian position], 2022. *UA-Futbol*, [online] 5 April. Available at: <https://www.ua-football.com/ua/ukrainian/high/1649137548-ultras-legiyi-vidmovilisya-pidtrimuvati-match-z-dinamo-cherez-prorosiysku-poziciyu-surkisiv.html> [Accessed 19 May 2022].

**POLITICAL ASPECTS OF UKRAINIAN FOOTBALL CLUBS
CHARITY MATCHES IN EUROPEAN COUNTRIES
(IN THE CONTEXT OF THE 2022 RUSSIAN-UKRAINIAN WAR)**

Serhii Kulyk

*Candidate of Political Science, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7520-7426>,
e-mail: Kulyk.Serhij@vnu.edu.ua,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine*

The socio-political aspects of the charity matches of the "Dynamo" (Kyiv) and "Shakhtar" (Donetsk) Ukrainian football clubs in European countries in the context of the Russian-Ukrainian war of 2022 have been studied. These matches were aimed at informing the international public about Russia's full-scale armed invasion of Ukraine, collecting funds for the victims ("Dynamo"), and drawing attention to the large number of victims and injured among children ("Shakhtar"). The author claims that the charity European tours of Ukrainian clubs have had a positive effect on the image of clubs fans, European football, countries in general, and contributed to the improvement of mutual understanding between people. The largest number of «matches for peace» has taken place in those countries that intensively help Ukraine in protecting its territorial integrity, and themselves experienced the horrors of war. These are Poland, Turkey and Croatia. Other countries have also confirmed their political support for Ukraine on the "sports front". Political aspects of Ukrainian clubs friendly matches cover various spheres of social life, specifically: history (cities of European states), information (fighting fakes), political culture (civic position of famous people, actions and behavior of players, spectators), sports (refusal of clubs to hold matches), arts (holding performances). Political aspects have various manifestations: visual (decoration of stadiums, uniforms of football players, banners and posters of spectators), verbal (chanting and exclamations of fans) and media (manipulation of information).

The methodology of this article is based on logical, comparative, statistical and cognitive research methods.

Key words: Russia's armed invasion; support for Ukraine; sports and politics; football clubs; charity matches; refugees; "Nazis"; fakes; political culture; PR.

**ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, ВАЖНА КАТЕРИНА АНАТОЛІЇВНА
ВІЙНА, МИР, ДИПЛОМАТІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТОПИСАННІ ПОЧАТКУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ**

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265453
УДК 327+355.4]:[930.2:003.074«17»(4-191.2+4-11)

**ВІЙНА, МИР, ДИПЛОМАТІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТОПИСАННІ ПОЧАТКУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ**

**Ластовський Валерій Васильович^{1а},
Важна Катерина Анатоліївна^{2а}**

¹Доктор історичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,
e-mail: lastov@ukr.net,

²Кандидатка юридичних наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5591-8853>,
e-mail: kateryna.vazhna@gmail.com,

^аКиївський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Надіслано:

05.05.2022

Рецензовано:

11.05.2022

Прийнято:

20.05.2022

Для цитування:

Ластовський, В. В., & Важна, К. А. (2022). Війна, мир, дипломатія і міжнародні відносини в українському літописанні початку ХVІІІ століття. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 43–54. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265453>.

Теорія та історія міжнародних відносин як науковий напрям потребує більшого звернення до джерел, пов'язаних з українською історичною спадщиною. Зокрема, мало уваги звертається на ті пам'ятки минулого, котрі містять у собі як історичну інформацію, так і теоретичні уявлення про міжнародні процеси. До них, зокрема, відносяться Літопис Самовидця, Літопис Григорія Грабянки та Літопис Самійла Величка, створені на початку ХVІІІ століття. Головним чином вони використовуються в суто історичних дослідженнях, але не в працях, пов'язаних із теорією та історією міжнародних відносин. *Наукова новизна* дослідження визначається необхідністю актуалізації для дослідників теорії та історії міжнародних відносин історичних джерел українського походження і їх більшого залучення до наукових розвідок. У статті розглядається інформаційний потенціал українських літописів початку ХVІІІ ст. та звертається увага на особливості викладення в них історичних фактів, що стосуються міжнародних відносин. Увага акцентується на відображенні в літописах питань війни, миру і дипломатії на теренах Центрально-Східноєвропейського регіону. Слід зважати, що виклад їх текстів є

україноцентричним та базується навколо подій, пов'язаних із міжнародними процесами др. пол. XVII – поч. XVIII ст. Підкреслюється поєднання в поглядах літописців їх ідеалістичних та реалістичних уявлень. Важливим є також розуміння практичної діяльності авторів відповідних творів, що теж знайшло відображення у їх текстах. Методологія дослідження побудована на загальнонауковому логічному методі, принципах історизму та порівняльному аналізі джерел.

Ключові слова: Центральна-Східна Європа; війна; мир; міжнародні відносини; політичний реалізм; історія міжнародних відносин; літопис; Самовидець; Григорій Грабянка; Самійло Величко.

Вступ

Дослідження сучасних міжнародних відносин багато в чому базується на історичному досвіді та історичних уявленнях. Більшість теоретиків міжнародних відносин у цьому спираються передовсім на дослідження професійних істориків та відомі історичні джерела. Водночас частина цих джерел ще не є достатньо вивченою саме в контексті історії міжнародних відносин, хоча не можна не відзначити їх часткове використання при розгляді історичних процесів. Це, зокрема, стосується українського козацького літописання початку XVIII ст., насамперед таких відомих пам'яток минулого, як Літопис Самовидця, Літопис Григорія Грабянки, Літопис Самійла Величка тощо. Ці та інші праці важливі не лише певними уявленнями їх авторів про міжнародні відносини, але й тією історичною інформацією, яку вони містять у собі. Відтак, їх більш детальне вивчення лише сприятиме поглибленню історії та теорії міжнародних відносин в українському національному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Звісно, українському літописанню початку XVIII ст. було присвячено достатньо багато наукових досліджень, починаючи ще від XIX ст. У т. ч. можна зустріти і праці, в яких автори торкалися політичних процесів на міжнародному просторі Центральної та Східної Європи цього періоду, наприклад, М. Петровського у 1930 р. Водночас слід констатувати, що поглиблених досліджень відповідних творів у зазначеному контексті здійснено так і не було. Останнім часом частково на це питання звертали увагу А. Бовгиря (2018) та В. Ластовський (2021).

Формулювання цілей статті

Узагальнені та більш конкретні тематичні дослідження з історії дипломатії, міжнародних відносин та теоретичних уявлень про них майже не враховують ту інформацію, що міститься в українських літописах початку XVIII ст. Це можна спостерігати у багатьох українських виданнях останніх років, що розглядають цю тематику (Головченко та Матвієнко, 2018; Зінченко, 2005; Слабченко, 2016 та ін.). Відповідно, є потреба звернення уваги саме на українські літописи як історичні джерела, оскільки вони суттєво доповнюють інформацію про перебіг міжнародних процесів у Центральній та Східній Європі др. пол. XVII – поч. XVIII ст., а також проливають світло на теоретичні уявлення української еліти цього часу щодо питань війни, миру і дипломатичних відносин.

Головним завданням залишається оцінка потенціалу українських літописів як джерела з історії міжнародних відносин та актуалізація отриманої інформації щодо теоретичних уявлень української еліти Нового часу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Від 1648 року у Європі почала функціонувати нова система міжнародних відносин, і водночас на її карті отримало поштовх до розвитку нове політичне утворення, що проіснувало до 1764 р. Згодом за ним закріпилася напівофіційна назва Гетьманщина. І, при цьому, воно мало цілком ясний український національний характер.

Вже від самого початку формування політичних інститутів нової держави вона стала активним суб'єктом міжнародних відносин на теренах Центральної та Східної Європи. Це простежується, зрозуміло, через офіційні та приватні джерела: укладені міжнародні угоди, дипломатичне листування та документи приватного характеру. Значна частина їх вже опублікована, але багато матеріалів ще чекають своєї черги у їх виявленні, опрацюванні та подальшому оприлюдненні. Наразі постійно оновлюється інформація щодо нових виявлених документів у сховищах Польщі та Швеції, і частково це стосується Туреччини, Угорщини та інших країн.

За цих обставин чи не одним із основних джерел інформації щодо міжнародних відносин залишаються українські літописи, передовсім Літопис Самовидця (1971), Літопис Григорія Грабянки (1992) та Літопис Самійла Величка (1991), що з'явилися вже на поч. XVIII ст. Це зумовлюється тим, що в цих джерелах було зафіксовано, по-перше, ту інформацію, що не знайшла свого відображення в офіційних документах (тим більше, що частина з них до нинішнього часу не збереглася), і, по-друге, особистісне ставлення її авторів до тих чи інших подій.

Кожен із зазначених літописів створювався у специфічних умовах кін. XVII – поч. XVIII ст. Для цього періоду властива складна міжнародна ситуація, пов'язана із протистоянням європейських держав воєнній політиці Франції на заході та наступу Османської імперії на півдні. Одночасно на сході поставала російська держава, що проводила агресивну політику стосовно своїх сусідів. В Європі в цей час саме формувалася політика «балансу сил», остаточно реалізована Утрехтським та Раштаттським миром (1713–1714). На цей момент українські землі, з якими пов'язана творчість Самовидця, Г. Грабянки та С. Величка, вже були розділені фактично між Річчю Посполитою, Росією та Османською імперією. Звісно, всі ці умови безпосередньо впливали на зміст літописів. Водночас необхідно відзначити ще одну їх особливість, що підкреслює значимість їх інформації: «Такі пам'ятки доцільно розглядати у контексті рукописної традиції, що існувала в Європі у середньовічну та ранньомодерну добу. Над нею не домінувала держава, а в основі лежали індивідуалізація процесу історіописання, довільне конструювання й трансформація текстів, переплетення нарративу з поезією, документами тощо» (Бовгиря, 2010, с. 8).

Літопис Самовидця (автор твору достеменно невідомий, але дослідники схиляються до думки, що ним найпевніше міг бути Роман Ракушка-Романовський (1622/1623–1703), безпосередній учасник багатьох політичних подій другої половини XVII століття) охоплював події від 1648 до 1702 р. Літопис канцеляриста Самійла Величка (1670–1628*), найбільш об'ємний з усіх творів, в основному зосереджується на подіях 1648–1700 рр., але інколи й виходить за ці рамки. Літопис же гадяцького полковника Григорія Грабянки (*1666–1738) доводить хронологію своєї розповіді до 1709 р. І, слід відмітити, що автори цих літописів були безпосередніми свідками багатьох подій (зрозуміло, й міжнародних), про які вони писали.

Одразу слід підкреслити, що в центрі уваги зазначених літописців передусім перебували події, пов'язані із українською історією. Міжнародні ж події лише служили певним доповненням до них і поясненням того, що на них впливало. Умовно всю інформацію міжнародного характеру в українських літописах можна розділити на наступні категорії: 1) війни між державами, 2) діяльність дипломатів, 3) міжнародні угоди, їх зміст і наслідки, 4) особисті думки про міжнародні події. При цьому, з огляду на зміст зазначених творів, можна стверджувати, що під міжнародними відносинами літописці розуміли передусім воєнну та дипломатичну діяльність.

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, ВАЖНА КАТЕРИНА АНАТОЛІВНА ВІЙНА, МИР, ДИПЛОМАТІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТОПИСАННІ ПОЧАТКУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Невід'ємність міжнародних відносин від українських подій відстежується в кожному із зазначених творів вже від самого початку розповіді літописців. Початок у кожному з них різний за своїм характером, але завжди обґрунтований. Так, автор Літопису Самовидця у своїй розповіді виходить із внутрішніх причин початку революції 1648 р., в результаті яких формується союз Богдана Хмельницького із кримським ханом: «...чинячи з оними згоду и приймаючи братерство, жеби ему помагали войска лядські зносити» (Літопис Самовидця, 1971, с. 48). Самійло Величко так само відштовхується від «війни Хмельницького» та починає свою оповідь із протиставлення свого твору «чужоземним» письменникам із метою розповісти про «славу нашу» і «подвиги», здобуті у війнах (Величко, 1991а, с. 26–29). Аналогічним є й підхід Григорія Грабянки (1992, с. 11–12).

Війна. Власне процес проведення бойових дій і хід політичних процесів навколо них є стрижнем всіх розповідей у літописах, а правові, соціальні, культурні чи економічні аспекти є лише додатковими і мінімально інформаційними. Літопис Самовидця починається зі слів «О началі войны Хмельницкого...», і далі продовжується виклад подій кожного року від слів «Война самая року 1648». У творі Григорія Грабянки від початку йдеться про «щонайкривавішу небувалу битву», а у Самійла Величка все починається як «Сказання про війну...». І далі в усіх текстах різноманітні воєнні дії охоплюють широке географічне полотно, в центрі якого перебувають українські землі. Але, крім них, у літописах відзначаються військові походи та битви, що охоплюють практично всю Центральну і Східну Європу, зокрема балтійські, молдавські, білоруські, польські та інші території. Відповідно й охоплюється військова діяльність не тільки українських козацьких військ, але і кримських, османських, волоських, угорських, московських та ін. Таким способом авторами створюється широке полотно участі у війнах практично всіх держав регіону.

Наприклад, у Літописі Самовидця таким чином описуються під 1685 роком події, пов'язані із походом османських військ на австрійські землі: «...турецькі войска сили великіє вийшли противко цесаря християнского ку Відню, чинячи тісність велику; але цесар, скупивши войска, божією помістю тіє войска турецькіє знесл на голову.., и в державу панства турецького з своїми войсками за Дунай увойшовши, пустошил, як хотіл» (Літопис Самовидця, 1971, с. 141). Цей епізод відноситься до періоду Великої турецької війни (1683–1699), в якій Османській імперії протистояла коаліція країн Священної ліги, до якої входили Австрія, Річ Посполита, Венеція та ін. Про цю ж війну та її епізоди знаходимо інформацію також у Григорія Грабянки та Самійла Величка.

Аналогічну ситуацію бачимо і стосовно інших війн. Зокрема, зустрічаємо інформацію про деякі епізоди, пов'язані із війною, відомою як Шведський потоп

(1655–1660). Вона була наслідком протиріч між Річчю Посполитою та Швецією у зв'язку з питанням престолонаслідування. Так само літописці звертають увагу і на початкову стадію Північної війни (1700–1721) між Швецією та Московською державою, з якої остання вже вийшла Російською імперією.

Не оминаються в усіх цих випадках і питання союзницьких відносин, що є, звичайно, частиною міжнародних процесів. Причому автори не завжди розуміють природу подібних ситуацій і виходять із власної оцінки та ідеологічних уявлень. Тому у Самовидця й викликає велике здивування те, що «Волоская земля християнство любо зостає в подданстві турчинові» (Літопис Самовидця, 1971, с. 59). Але, наприклад, інші союзи можуть такого здивування і не викликати, як, наприклад, між Військом Запорозьким і Кримським ханатом.

Намагання все ж розібратися у хитросплетіннях міжнародних відносин призводили літописців до достатньо обґрунтованих (як на той час) висновків, в яких виражалися їх уявлення про геополітичні плани сторін. Так, Григорій Грабянка, описуючи події 1654 року, вважає, що похід кримського хана на українські землі переслідував надзвичайно амбіційні цілі: «...він хотів козакам дошкулити і примусити їх разом іти на Москву і тим самим Москву настроїти проти України, а вже разом з нею, від трьох сторін ставши, татари та поляки замишляли остаточно розправитися з Україною. А вже потім, зговорившись, татари та поляки задумали і Москву покорити та знищити це богом змощоване царство, а своє, Астраханське, у щонайвищу привести могутність» (Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки, 1992, с. 91). Із чим можна безперечно погодитися у цьому випадку, так це з думкою автора про «мощність» як головну ціль держави. І ця позиція свідчить про політичний реалізм в основі його поглядів на міжнародні відносини.

В козацьких літописах не ставилися теоретичні питання про можливість запобігання війнам. Та кожен із авторів намагався дати відповідь на питання про їх передумови і причини. Загальну природу війн спробував пояснити, спираючись на релігійні уявлення, Григорій Грабянка: «Апостол про все це каже, що похоті людські ведуть до воєн, війни ведуть до розпаду царств і до спустошення краю – підтвердженнь цьому досить» (Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки, 1992, с. 23). І будь-які пояснення фактично зводилися до визнання існування неподоланих суперечностей як основної причини війн. Ці суперечності можуть мати різний характер. Наприклад, дуже образно висловився з цього приводу автор Літопису Самовидця (1971, с. 60):

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, ВАЖНА КАТЕРИНА АНАТОЛІВНА ВІЙНА, МИР, ДИПЛОМАТІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТОПИСАННІ ПОЧАТКУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

«А же нестатечная приязнь вовку з бараном, так християнинові з бесурманином». Звісно, у цьому вислові ми бачимо передовсім авторську позицію антиісламського характеру, а не об'єктивну оцінку.

Мир. Оповідючи про воєнні дії, звісно, літописці не могли обходити питання укладення мирних угод та їх умов. І, знову ж таки, україноцентрична оповідь літописців зосереджує всю увагу на тих угодах, що стосувалися передусім українських подій. Зокрема, звісно, найбільш важливими були ті з них, які формували політичну ситуацію, що складалася внаслідок воєнних дій. Тому літописці вказують на умови Зборівського, Гадяцького, Білоцерківського, Олівського, Вічного миру та інших договорів. Деталізованої інформації щодо їх укладення та погодження позицій між сторонами, певна річ, ми в літописах знайдемо не надто багато, проте відзначимо, що їх автори достатньо широко демонстрували на сторінках своїх творів міжнародні угоди та дипломатичне листування чи то у вигляді переказу їх змісту, чи то у вигляді повноцінних текстів. Так, у Самовидця коротко викладається зміст Гадяцького договору (1659), у Григорія Грабянки – листування між гетьманом Богданом Хмельницьким та московським царем Олексієм Михайловичем (1654), у Самійла Величка – текст Олівського договору (1660) (Літопис Самовидця, 1971, с. 81; Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки, 1992, с. 92–96; Величко, 1991а, с. 285–288). Найбільш повноцінними у цьому плані є праці Григорія Грабянки та Самійла Величка. Але, беручи до уваги їх тексти, слід мати на увазі, що вони не повною мірою є ідентичними оригінальним дипломатичним документам.

Інколи на достатньо важливих міжнародних угодах Самовидець та Григорій Грабянка зупиняються лише побіжно. Наприклад, це стосується підписання Вічного миру (1686) між Річчю Посполитою та Московською державою, якому в обох творах відводиться буквально кілька рядків. Водночас Самійло Величко розповідає про цю подію більш розлого та ще й наводить повний текст укладеного документа. Оцінюючи його значення для Європи, він підкреслив, що «цього союзу росіян та поляків бажали найясніші християнські монархи, тобто римський цісар Леопольд, французький король курфюрст бранденбурзький та Річ Посполита Венетійська» (Величко, 1991б, с. 310).

Питання миру у літописах – це питання суто практичної діяльності, результат дипломатичних переговорів. Теоретичного погляду на співвідношення між війною і миром та можливості запобігання війнам із дотриманням мирного порядку як цілісного уявлення в цих працях висловлено не було. Проте Самійло Величко використовував такий термін, як «вічний мир». Цей момент є певним відображенням і термінології, що використовувалася

в дипломатичних документах того часу, і теоретичних напрацювань європейських інтелектуалів щодо можливості його досягнення. «Вічний мир» – це, як відомо, теорія утопічного характеру, що набула особливого поширення та обговорення саме у XVII–XVIII ст. (Андреева и Гулыга, сост., 1963). Проте у практичній діяльності ця теорія, попри використання її термінології, так і не була втілена в життя.

Водночас не можна не відмітити, що літописці вбачали в питаннях миру ще й прояв божого провидіння, що не було чимось незвичайним навіть для епохи Нового часу. Самійло Величко (1991b, с.310) так обґрунтовував передумови підписання Вічного миру: «...зблагволив тоді Бог бачити поміж обома християнськими монархами, російським і польським, повний мир. Господь нахилив тоді серця обох монархів до згоди й вічного миру...».

Дипломатія. Регулювання стосунків із союзниками та противниками і здійснення зовнішньої політики за допомогою практичних засобів невоєнного характеру також були частиною оповідей літописців, які логічно впліталися у процес міждержавних контактів. Вважаючи їх надзвичайно важливими, літописці інколи достатньо описували деякі деталі цієї дипломатії, звертали увагу на її учасників та їх позиції. Тут слід зазначити, що дипломатичні стосунки є постійним елементом літописних оповідей поряд із питаннями війни і миру. Висвітлення цих стосунків достатньо близьке літописцям, оскільки й самі вони ними займалися, беручи участь у делегаціях та маючи справу з переговорним процесом і оформленням дипломатичних документів. Так, згадуваний вище ймовірний автор Літопису Самовидця Роман Ракушка-Романовський впродовж 1650–1660-х рр. брав безпосередню участь у дипломатичних перемовинах між Військом Запорозьким та Річчю Посполитою, Московською державою і Кримським ханатом (Дзира, 2012). Щодо Григорія Грабянки, то він більшу частину своєї діяльності (впродовж 1680–1730-х рр.) присвятив воєнним походам, беручи участь у війнах із Кримським ханатом, Османською імперією, Північній війні та війні за польський спадок; але одного разу перебував і у складі дипломатичної делегації від гетьмана Івана Скоропадського до Санкт-Петербурга (Пришляк, 2011). А от Самійло Величко мав безпосереднє відношення не лише до посольства Івана Мазепи, але й до таємних канцелярських документів, займався шифруванням дипломатичних документів (Сас, 2003). Тому кожен із них в інформацію про дипломатію часів Гетьманщини, що стосувалася не лише

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, ВАЖНА КАТЕРИНА АНАТОЛІВНА ВІЙНА, МИР, ДИПЛОМАТІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТОПИСАННІ ПОЧАТКУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

цього політичного утворення, але й усієї Центрально-Східної Європи, вкладав, крім власних уявлень, ще й отриманий під час служби власний досвід.

Інколи літописці показують значну обізнаність у тих дипломатичних подіях, що відбувалися, але самі вони, вочевидь, участі не брали. Це може бути свідченням їх доступу до інформації не тільки шляхом ознайомлення з документами, але й шляхом спілкування з очевидцями. Свідченням цього може бути повідомлення Самійла Величка про укладення Олівського миру у 1660 р., яким було завершено цілу череду польсько-шведських війн, що почалися ще наприкінці ХVІ ст. Крім вказівки на багато інших деталей щодо своєї поінформованості та розміщення тексту самого цього договору, літописець писав: «При розмовах про мир і чиненні трактатів поляків зі шведами обидва королі сперечалися через своїх комісарів про Корону Шведську, про Інфлянти, про скасування домовлених Каролевих декретів на королівський дім, про відступлення союзників і винагороду превеликих і незмірних шкод» (Величко, 1991а, с. 284).

У зв'язку із дипломатичною діяльністю можемо зустріти й інформацію щодо тих планів, які повинні були реалізовуватися її суб'єктами. Оскільки така інформація оприлюднювалася сучасниками і учасниками дипломатичних процесів, можна не сумніватися хоча б у тому, що такі плани справді обговорювалися. Вартими уваги в цьому контексті є перемовини у трикутнику між Військом Запорозьким, Угорщиною та Швецією в 1657 р., які розкрив Самовидець: «Гетман Хмелницькій, зносячися з Ракочим, королем венкгерским и королем шведским, але хотячи того, жебы король венгерській опановал корону полскую и королем зостал, которій выйшол з своєї землі з войсками, такъже и швед з войсками своїми на початку того року зимою» (Літопис Самовидця, 1971, с. 74). Тут цілком очевидно фіксується переговорний процес зі створення антипольської коаліції.

Наостанок ще варто звернути увагу на надзвичайно важливу обставину, що є невід'ємною частиною будь-якого твору, створеного особистістю. Він завжди має суб'єктивний характер. Це стосується повною мірою і відзначених нами вище літописів. Адже кожен із авторів, по-перше, спирався і використовував тільки певний, обмежений власним вибором і можливостями набір документів, фактів та інших матеріалів, і, по-друге, виходив в оцінці та відборі відповідного історичного матеріалу із власних позицій та уявлень. Подекуди автори висловлюють прямо своє ставлення до міжнародних подій та діяльності політичних діячів у міжнародних стосунках. А подекуди вони вкладають свої власні уявлення та оцінки в судження та думки учасників міжнародних політичних процесів.

Висновки

Таким чином, українські літописи початку XVIII ст., створені Самовидцем, Григорієм Грабянкою та Самійлом Величком, містять надзвичайно велику кількість інформації щодо міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі в період виникнення і початкового функціонування Вестфальської системи. Ці записи важливі тим, що їх автори були безпосередніми учасниками міжнародних процесів і внесли до них не лише історичну інформацію та документи, але й висловили свої певні враження та оцінку. Особливо це важливо стосовно питань війни, миру і дипломатії, що залишаються поза увагою сучасних дослідників. Аналізуючи уявлення українських літописців, можна сказати, що вони поєднували в собі як ідеї ідеалізму, так і ідеї політичного реалізму. Перші базувалися на релігійному світобаченні, а другі – на практичній діяльності кожного з літописців у сфері воєнної справи, політики та дипломатії.

Список використаних джерел та посилань:

- Андреева, И. С. и Гулыга, А. В., сост., 1963. *Трактаты о вечном мире*. Москва: Соцэкгиз.
- Бовгиря, А., 2010. *Козацьке історіописання в рукописній традиції XVIII ст.* Київ: Інститут історії України НАН України.
- Бовгиря, А., 2018. Уявлення про "інших" в історичних наративах Гетьманщини (кінець XVII–XVIII ст.). *Україна в Центрально-Східній Європі*, 18, С. 335–371.
- Величко, С. В., 1991а. *Літопис*. Київ: Дніпро. Т. 1.
- Величко, С. В., 1991б. *Літопис*. Київ: Дніпро. Т. 2.
- Головченко, В. та Матвієнко, В., 2018. *Дипломатична історія України*. Київ: Ніка-Центр.
- Дзира, Я. І., 2012. Ракушка-Романовський Роман Онисимович. В: *Енциклопедія історії України*. Київ. Т. 9.
- Зінченко, А., 2005. *Історія дипломатії від давнини до Нового часу*. Київ: Проза.
- Ластовський, В. В., 2021. Політичний реалізм та ідеологія української еліти гетьманщини (друга половина XVII – середина XVIII ст.). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 8, С. 37–49. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249005>.
- Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки*, 1992. Київ.
- Літопис самовидця*, 1971. Київ: Наукова думка.
- Пришляк, В., 2011. Григорій Граб'янка (історико-генеалогічна розвідка). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 20, С. 550–568.

**ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, ВАЖНА КАТЕРИНА АНАТОЛІВНА
ВІЙНА, МИР, ДИПЛОМАТІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТОПИСАННІ ПОЧАТКУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ**

- Сас, П., 2003. Величко Самійло (Самоїл) Васильович та його літопис. В: *Енциклопедія історії України*. Київ. Т. 1, С. 472–473.
- Слабченко, Є. А., 2016. *Дипломатична історія України*. Київ: КЛІО.

References:

- Andreeva, I. S. and Gulyga, A. V., comp., 1963. *Traktaty o vechnom mire* [Treatises on eternal peace]. Moscow: Sotcekgiz.
- Bovhyria, A., 2010. *Kozatske istoriopysannia v rukopysnii tradytsii XVIII st* [Cossack historiography in the manuscript tradition of the 18th century]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
- Bovhyria, A., 2018. Uivlennia pro "inshykh" v istorychnykh naratyvakh Hetmanshchyny (kinets XVII–XVIII st.) [Perceptions of "others" in the historical narratives of the Hetmanate (late XVII–XVIII centuries)]. *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi*, 18, pp. 335–371.
- Dzyra, Ya. I., 2012. Rakushka-Romanovskyi Roman Onysymovych [Rakushka-Romanovsky Roman Onisimovych]. In: *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of Ukrainian history]. Kyiv. Vol. 9.
- Holovchenko, V. and Matviienko, V., 2018. *Dyplomatychna istoriia Ukrainy* [Diplomatic history of Ukraine]. Kyiv: Nika-Tsentr.
- Lastovskyi, V. V., 2021. Politychnyi realizm ta ideolohiia ukrainskoi elity hetmanshchyny (druha polovyna XVII – seredyna XVIII st.) [Political realism and ideology of the Ukrainian elite of the Hetmanate (second half of the 17th – mid-18th century)]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, 8, pp. 37–49. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249005>.
- Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky* [Annals of Hadyatsk Colonel Hryhoriy Hrabyanka], 1992. Kyiv.
- Litopys samovydtzia* [Annals of the seer], 1971. Kyiv: Naukova dumka.
- Pryshliak, V., 2011. Hryhorii Hrabianka (istoryko-henealohichna rozvidka) [Hryhoriy Hrabyanka (historical and genealogical research)]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 20, pp. 550–568.
- Sas, P., 2003. Velychko Samiilo (Samoil) Vasylovych ta yoho litopys [Velichko Samiilo (Samoil) Vasyliovych and his chronicle]. In: *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the History of Ukraine]. Kyiv. Vol. 1, pp. 472–473.
- Slabchenko, Ye. A., 2016. *Dyplomatychna istoriia Ukrainy* [Diplomatic history of Ukraine]. Kyiv: KLIО.
- Velychko, S. V., 1991b. *Litopys* [Chronicle]. Kyiv: Dnipro. Vol. 2.
- Velychko, S.V., 1991a. *Litopys* [Chronicle]. Kyiv: Dnipro. Vol. 1.
- Zinchenko, A., 2005. *Istoriia dyplomatii vid davnyiny do Novoho chasu* [History of diplomacy from ancient times to modern times]. Kyiv: Proza.

WAR, PEACE, DIPLOMACY AND INTERNATIONAL RELATIONS IN UKRAINIAN CHRONICLES OF THE 18TH CENTURY'S BEGINNING

Valerii Lastovskyi^{1a}, Kateryna Vazhna^{2a}

¹*Doctor of Historical Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,
e-mail: lastov@ukr.net,*

²*Candidate of Science in International Law,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5591-8853>,
e-mail: kateryna.vazhna@gmail.com,*

^a*Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine*

The theory and history of international relations as a scientific direction needs more attention to sources related to Ukrainian historical heritage. In particular, little attention is paid to those monuments of the past that contain both historical information and theoretical ideas about international processes. Among them, in particular, are the Annals of Samovidets, Annals of Grigory Hrabianka, and Annals of Samiylo Wieliczka, created at the beginning of the 18th century. They are mainly used in purely historical studies, but not in works related to the theory and history of international relations. The scientific novelty of the study is determined by the need for researchers of the theory and history of international relations to update historical sources of Ukrainian origin and to involve them more in scientific research. The article examines the informational potential of Ukrainian chronicles of the beginning of the 18th century and draws attention to the peculiarities of the presentation of historical facts related to international relations in them. Attention is focused on the reflection in the annals of issues of war, peace and diplomacy on the territory of the Central-Eastern European region. It should be borne in mind that the presentation of their texts is Ukrainian-centric and based around the events related to the international processes of the second half of the 17th and the beginning of the 18th centuries. The combination in the views of the chroniclers of their idealistic and realistic ideas is emphasized. It is also important to understand the practical activity of the authors of the respective works, which was also reflected in their texts. The research methodology is based on the general scientific logical method, the principles of historicism and the comparative analysis of sources.

Key words: Central-Eastern Europe; war; peace; international relations; political realism; history of international relations; chronicle; Samovydet; Hryhoriy Hrabianka; Samiylo Velichko.

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265454
УДК 327(477+4)

МАЙБУТНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ

Міщенко Алла Борисівна^{1а},
Теремко Віктор Васильович^{2б}

¹Кандидатка політичних наук, доцентка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-6221>,
e-mail: mishenko.ab@gmail.com,

²Кандидат політичних наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1774-0246>,
e-mail: v_teremko@knu.ua,

^аКиївський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133,

^бКиївський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська 60, Київ, Україна, 01033

Надіслано:

02.07.2022

Рецензовано:

15.07.2022

Прийнято:

15.07.2022

Для цитування:

Міщенко, А. Б., & Теремко, В. В. (2022). Майбутній геополітичний статус України в сучасній Європі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 55–73. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265454>.

У статті аналізується здатність України набути нового геополітичного статусу в Європі у період поствоєнного розвитку. Враховуючи динаміку та тривалість російсько-української війни, аналіз здійснювався в середньостроковій перспективі та з урахуванням міжнародної і геополітичної оцінки. Шляхом порівняльного методу вдалося виявити відмінності між позиціями учасників сторін і країн-партнерів України, які мобілізували військові та гео економічні зусилля на зміну парадигми мети завершення війни із примирення агресора на його максимальне послаблення. Також були зіставлені сценарії як розвитку війни, так і пропозиції щодо її завершення, зокрема й «Італійський план миру», пропозиції Г. Кіссінджера та аналітичних центрів США й України. Отримані результати дали можливість екстраполювати здобуті дані у визначення трьох можливих геополітичних статусів України в Європі: статус геополітичного посередника між Заходом і Росією (найбільш бажаний для європейської кон'юнктури), статус геополітичного регіонального лідера (найбільш відповідає інтересам України і максимально інтегрує

в структури ЄС і НАТО), статус «військової периферії» (влаштовує країни-партнери та Україну, але знижує динаміку розвитку країни).

Swot-аналіз майбутніх геополітичних статусів України в Європі довів, що російсько-українська війна остаточно визначила й закріпила здатність України самостійно реалізовувати свою міжнародну суб'єктність, однак реалізація бажаного та втілення статусу в регіональному масштабі залежатиме від таких показників, як збереження міжнародної антивоєнної коаліції, власна політична стабільність із демократичним прогресом, посилення військової могутності, отримання реальних гарантій безпеки, утримання територіальної цілісності.

Ключові слова: військова периферія; геополітичний статус; регіональний лідер; регіональна безпека; російсько-українська війна.

Вступ

Повоєнна Україна стоятиме перед вибором свого майбутнього. Вона отримає певний імпульс до дій, який потрібно буде трансформувати в міжнародну перевагу. Має бути вибудований не лише новий імідж/образ, а й конвертовані результати російсько-української війни в геополітичну могутність нашої держави.

Уже стало зрозумілим, що усі міжнародні договори, зобов'язання та неформальні домовленості не спрацювали для уникнення війни. Логіка оонівського світового порядку зазнала краху, дозволивши автократії та військовій машині розв'язати війну з елементами широкої окупації та анексії території. Як писав Н. Талеб (2017, с. 50), «будь-який випадок може непропорційним чином вплинути на загальну картину чи сукупний результат». Відповідно, російсько-українська війна стала «чорним лебедем», що змінив контекст не лише регіональної стабільності, а й окреслив проблеми світового масштабу: безпеки, біженців, війни, голоду, демократії, економіки, моралі в політиці, «макіавелівського» реалізму.

Перші місяці протистояння засвідчили, як мінімум, що Україні вдалося втримати вертикаль влади, зберегти конституційну основу суверенітету та незалежності, мобілізувати союзників та, що головне, відстояти парадигму «перемоги України» у цій війні. І на сьомий місяць війни цей концепт уже сприймається більшістю міжнародних партнерів як найбільш вигідний сценарій для стабілізації регіональної безпеки та міжнародного балансу.

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ТЕРЕМКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ МАЙБУТНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ

Не виключено, що за результатами війни Україна підкріпить свою міжнародну суб'єктність, але будуть аспекти, що визначатимуть її можливий майбутній статус: союзники та партнери (явні та приховані), економічна залежність (повна чи часткова), політична стабільність (як збереження демократичного нейтрального курсу або втілення статусу кандидата на членство в ЄС), військова могутність (армія III чи V покоління), гарантії безпеки (регіональні безпекові союзи чи членство в НАТО), а також загрози територіальній цілісності (потенційні/реальні).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Пропоноване дослідження обґрунтовано через аналіз перебігу російсько-українського протистояння екстраполювати його в певній середньостроковій перспективі.

Одним із ключових напрямків аналізу стали праці, що континентально оцінювали розвиток регіону, та дослідження прогностичного характеру, які описували найбільш передбачувані тенденції і зміни.

Сприймаючи Росію після розпаду СРСР, з одного боку, як партнера, а з іншого – як потенційного ворога, найбільше аналітичних досліджень щодо ролі РФ, її імперських геостратегічних прагнень та місця України в цих планах можна знайти саме в американській науці. Тут активними виявилися праці прогностичного спрямування З. Бжезінського (2012) «Стратегічне бачення», Г. Кіссінджера (2017) «Світовий порядок», Т. Снайдера (2020) «Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка», а також Р. Каплан, Е. Тодда, Дж. Фрідмана, Ф. Фукуями, С. Хантінгтона та ін. Важливі напрацювання незалежних аналітичних центрів, зокрема «Atlantic Council», «Stratford», які здатні впливати на формування зовнішньої політики США.

Окремо варто виділити європейську геополітичну думку, яка найчастіше сприймала європейський континент у контексті мирного співжиття як з Україною, так і з Росією без прагнення розв'язувати конфлікти слов'янських пострадянських націй. Це чітко проявляється у працях К. Хаусхофера, Г. Маккіндера, Н. Спайкмена, а в період поствоєнного розвитку – Р. Дарендорфа, Д. Муазі, Ж. Тіріар, М. Фуше, М. Геффернен, Ф. Шіммельфенніг і У. Зедельмаєр, М. Фрідмана та інших.

Сучасні українські вчені досить тривалий період були розділені в поглядах щодо вектора зовнішньополітичної інтеграції: одні сповідували пострадянський погляд збереження статус-кво в орбіті інтересів РФ, що гарантує сталий інерційний та залежний статус, а інші – шукали обґрунтовану необхідність прозахідної інтеграції як пошуку інтенсивного розвитку: В. Б. Авер'янов, І. А. Грицяк та С. Ф. Демченко «Україна та європейська інтеграція: публічно-правові аспекти» (2010), О. Баган «Український цивілізаційний простір» (2020),

С. Василенко «Україна: геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі» (2000), В. Горбулін «Хроніки передбачень» (2017), М. Гордієнко «Тоталітарний синдром Росії: від комунізму до екзальтованого рашизму» (2016), Л. Залізник «Україна та Росія: війна цивілізації» (2017), С. Пирожков та Н. Хамітов «Цивілізаційний вибір України в глобалізованому світі» (2016), В. Терлецький «Інтелектуальний підтекст геополітичної експансії Російської Федерації» (2016), Л. Чекаленко «Україна. Росія. Вчора, сьогодні, завтра (?)» (2016), Д. Шульга «Коли Україна може стати членом ЄС і як не упустити шанс» (2022) та ін.

Уже з початком активних воєнних дій можемо знайти окремі публікації М. Белескова, О. Гараня, Я. Жаліло, А. Шевченко, які аналізували очікувані наслідки економічного, політичного та соціального майбутнього України поствоєнного розвитку. Також варто згадати про ключові дослідження Інституту стратегічних досліджень «30 років незалежності України: соціально-економічні підсумки та стратегічні візії майбутнього. Стратегічна ціна російської агресії для економіки України», а також комплексний аналіз від Українського інституту майбутнього «Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою» та інші.

Важливим блоком стали статті та публікації, що з'явились після лютого 2022 року, які аналізували сценарії розвитку європейського регіону, враховуючи видимі загрози, окреслені тенденції зміни настроїв та поведінки політичної кон'юнктури.

Формулювання цілей статті

Відповідно, потребує більш якісного аналізу проблема майбутнього геополітичного статусу України для усвідомлення напрямків реалізації обраної бюрократичної та політичної діяльності через вибудовування підходів формування нового типу ідентичності в регіоні та світі.

Метою цього дослідження є визначення майбутнього геополітичного статусу України в сучасній Європі у поствоєнний період.

Основними завданнями проведення аналізу є: узагальнити ставлення країн-партнерів до геополітичних ролі та місця України і Росії в Європі; розкрити сценарії та підходи щодо розвитку і завершення російсько-української війни; виявити можливі майбутні стани формування геополітичного статусу України в Європі.

Методологічною основою дослідження стало використання сценарного методу через необхідність репрезентувати різноформатні, альтернативні

бачення щодо розвитку, ескалації та способів завершення російсько-української війни. Порівняльний метод став основою для виявлення ключових відмінностей між поглядами на геополітичну роль України та Росії в Європі до війни та в період її активних дій. Важливим для вирішення мети дослідження стало використання swot-аналізу, що забезпечило виявлення сильних/слабких сторін, можливостей/загроз кожного з можливих майбутніх геополітичних статусів України в Європі.

Виклад основного матеріалу дослідження

За період перших кількох місяців війни світ і Європа зокрема уже почали пошук сценаріїв завершення війни, встановлення регіональної безпеки, послаблення агресора та побудови нового формату балансу сил. Одним із найбільш дискусійних став Всесвітній економічний форум у Давосі, який вважається однією із найбільш впливових дискусійних платформ у світі.

Провідні лідери держав, представники політичних еліт та впливових особистостей найбільш розвинених країн світу відвідують серію заходів, щоб зрозуміти зміни світових трендів, почути сценарії майбутнього й підготуватись до нових викликів. Водночас це ще і майданчик кулуарних перемовин, неформальних домовленостей та спосіб висловити непопулярні погляди.

Останніми з таких стала дискусія щодо пошуку варіантів вирішення війни в Україні, яку розв'язала Росія 24 лютого 2022 року. Саме Давос-2022 став відправною точкою зміни поглядів європейських еліт щодо майбутнього України. Принаймні було помітно, що саме з цього заходу розпочались дискусії про майбутнє України і Росії.

Тут неприховано обговорювали італійський план, який включав 4 пункти:

- припинення вогню в Україні та демілітаризація лінії фронту під наглядом ООН;
- переговори про статус України, які передбачають вступ країни до ЄС, але неприєднання до НАТО;
- двостороння угода між Україною та Росією щодо Криму і Донбасу: території матимуть повну автономію з правом самостійно гарантувати свою безпеку, але при цьому суверенітет над регіонами належатиме Києву;
- укладання багатосторонньої угоди про мир і безпеку в Європі, яка охоплюватиме питання роззброєння та контролю над озброєннями, запобігання конфліктам та заходи зміцнення довіри (Україна вивчає пропозиції Італії щодо мирного плану – МЗС, 2022).

Незважаючи на активне просування цієї пропозиції країнами Західної Європи, Україна відкинула пропозицію як таку, що прагне примирення

агресора, але не враховує його відповідальність за вчинені руйнування та воєнні злочини (вбивства цивільного населення, гвалтування, катування, фільтраційні табори, використання заборонених видів зброї тощо).

Але найбільшого обговорення, за результатами Давосу-2022, піддалися пропозиції, висловлені екс-держсекретарем США Генрі Кіссінджером. Варто нагадати, що він є прихильником формування сталого балансу світового порядку, в межах якого великі глобальні гравці мають свої сфери впливу, контролюють певний простір поза межами власних кордонів, не здійснюючи посягань на таку ж зону іншого великого міжнародного актора (Кіссінджер, 2017). На його думку, у світі є три глобальні наддержави: США, Росія, Китай. Їм відводиться роль формування світового балансу, що врівноважує претензії на поширення обраної ідеології та форм контролю за втіленням визначеної стратегії над певним географічним простором.

Однак під час Всесвітнього економічного форуму у Давосі-2022 Г. Кіссінджер пропонував, щоб мирна угода між Україною та Росією передбачала повернення до ситуації, яка була перед повномасштабним вторгненням Росії в Україну (до 24 лютого 2022 р.), а Захід має дозволити Росії залишити за собою Крим.

«Продовження війни за межами цієї точки буде вже не про свободу України... а про нову війну проти самої Росії». Далі він говорить: «...зараз, у міру розбудови відносин, ми можемо потрапити до простору, де розділова лінія буде перемальована, а Росія опиниться у повній ізоляції. Зараз ми стикаємося із ситуацією, коли Росія може повністю відійти від Європи та шукати постійний союз в іншому місці. Це може призвести до дипломатичного дистанціювання у дусі холодної війни, що поверне нас на десятиліття назад» (Кіссінджер у Давосі прокоментував вторгнення Росії в Україну, 2022).

Відповідно, пропонуючи боротися із джерелом саме такого хаосу й руйнування світового порядку – Росією, старими інструментами домовитись через поступку територією і суверенітетом меншого й слабшого учасника, а саме України – Г. Кіссінджер прагне зберегти зручний для всіх порядок. Водночас він не враховує, що повернення «права агресії, сили» проти демократичної держави стане прецедентом для інших міжнародних гравців і загрозою для мирних націй.

Але так само сам Г. Кіссінджер у 2022 році суперечить своїм попереднім аргументам: «загроза хаосу співіснує із безпрецедентною взаємозалежністю: ідеться про поширення зброї масового знищення, розпад держав, наслідки

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ТЕРЕМКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ МАЙБУТНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ

хижацького ставлення до навколишнього середовища, невикорінені практики геноциду, а також поширення нових технологій, що загрожують вивести конфлікти за межі людського контролю чи розуміння» (Кіссінджер, 2017, с. 8). Усе це ми знаходимо в діях країни-агресора, але для Г. Кіссінджера з таким джерелом хаосу боротися можна лише тоді, коли це країни третього світу, а не глобальний гравець – типу Росії, адже її претензії та поведінку варто поважати.

Він насправді сказав те, що кулуарно обговорювали політики й бюрократи на різних рівнях різних політичних столиць, прагнучи трансформувати політичну реальність і свідомість щодо можливої перемоги України.

Для підтвердження нестабільності ситуації щодо довгострокового прогнозування і здатності оцінити та змодельовати лише короткострокові результати є часткова зміна позиції вищезгаданого Г. Кіссінджера, який 2 липня 2022 року озвучив три нові сценарії (певно, з огляду на розвиток ситуації та стабільну підтримку України зі сторони США і ЄС), зокрема:

1. Російські війська залишаться на зайнятих позиціях – такий варіант став би перемогою російської сторони... У такому разі Росія «отримає 20 % України та більшу частину Донбасу, основні промислові та сільськогосподарські райони і смугу землі вздовж Чорного моря».

2. Росію спробують витіснити із Криму. Так постане питання про війну із самою Росією. Тобто мова йде про те, що Україна прямо не завдає ударів по території РФ, а Крим для неї – це російська територія, удар по якій дозволить Росії змінити статус конфлікту зі «спецоперації» на «війну».

3. Україна зможе стримати Росію, і лінію протистояння відсунуть до кордонів до початку війни, це означатиме програш Москви та істотне досягнення для західних держав. У цьому випадку Київ стане переозброєним, між Україною та НАТО буде налагоджено тісні зв'язки або Україна стане частиною Альянсу. «Вперше в новітній історії Росії доведеться зіткнутися з необхідністю співіснування з Європою як єдиним цілим, а не з Америкою як головною ланкою захисту Європи своїми ядерними силами» (Kissinger and Roberts, 2022).

Артикулювання у висловлюваннях іноземних політичних та громадських діячів таких сценаріїв, що виносяться на публіку, часто є певним типом інформаційної пропаганди сторонами конфлікту та формами агітації серед широких верств, реакція та дискусійний контур обговорення яких дає розуміння щодо готовності в реалізації того чи іншого шляху. Але російсько-українська війна є «чорним лебедем» для міжнародних відносин, а результат її настільки ж невідомий, як і неочікуваний у різних напрямках масштаб агресії Росії проти України.

Допоки тривають активні воєнні дії, неможливо остаточно визначити результати протистояння, однак міжнародна суб'єктність України є доведеним фактом та свідчить про здатність держави боротися за власну територіальну цілісність і суверенітет. Саме тому є важливим у цьому дослідженні виявити той максимально можливий і реалістичний формат статусу держави, який найбільш відповідатиме національним інтересам та врахує ключові загрози майбутнього світоустрою. Отже, Україна може постати в новому геополітичному статусі:

1. Статус геополітичного посередника між Заходом і Росією із максимальним збереженням нейтральності в усіх форматах.

Концепція Г. Кіссінджера і частково З. Бжезінського, які прагнули глобалізувати та демократизувати Росію. Одним із таких шляхів був позаблоковий статус України, що влаштовувало сторони (США, ЄС і Росію) глобального балансу, з метою збереження врівноваженого впливу на цей простір. Колективний Захід розглядав можливість реформувати Україну з подальшим просуванням аналогічних ідей на Схід, у Росію. Саме тому геоекономічна взаємозалежність і зниження енергетичної безпеки через зростання російських газових та нафтових поставок не викликала занепокоєння політичних еліт провідних країн Центральної Європи.

У той час Росія розглядала нейтральну Україну як спосіб розширити свою зону впливу ідей «русского мира», нав'язати російську культуру, формат економічної залежності через проникнення та експансію в різні сфери й галузі (Митний союз, ОДКБ тощо).

З. Бжезінський (2012, с. 80) зазначав: шанси, що Київ здасться Москві, зменшуються із плином часу, проте тиск нетерплячої Росії та байдужість Заходу можуть спровокувати конфлікт на самісінькому краю Європейського Союзу. Таке висловлювання лише засвідчує очікуване розуміння настроїв, які панували в середовищі політичної верхівки РФ по відношенню як України, так і колишніх учасників СРСР.

Відповідно, в українському просторі конкурували протилежні вектори використання цієї території, які прямо впливали на інформаційний контент та суспільні настрої. Країну часто ділили прозахідні і проросійські кандидати, розділяли по питаннях мови, релігії та геополітичного вектора інтеграції.

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ТЕРЕМКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ
МАЙБУТНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ
В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ

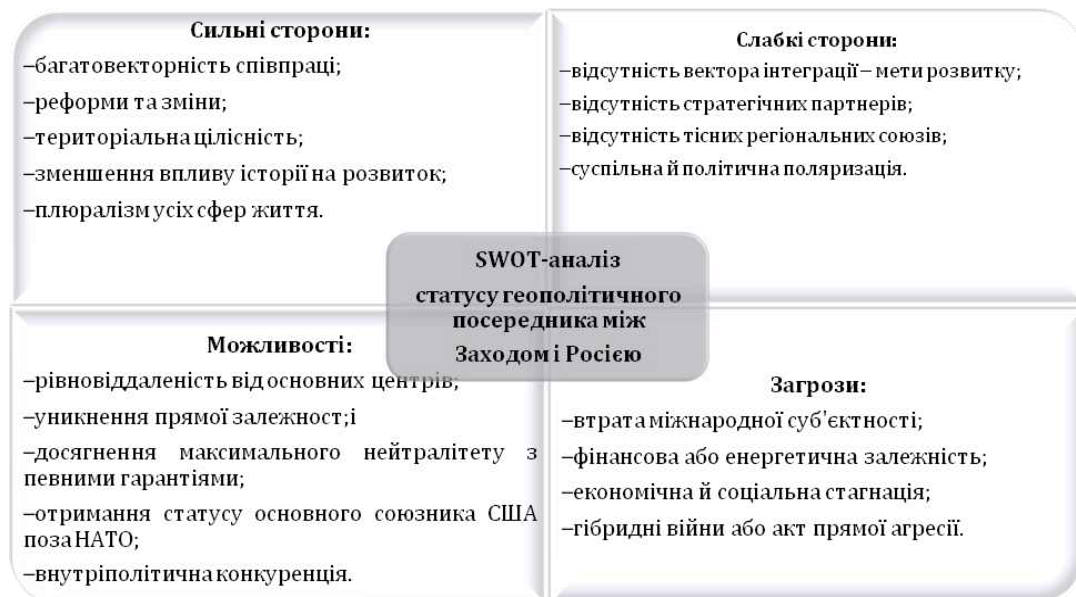

Рис. 1. Swot-аналіз статусу геополітичного посередника між Заходом та Росією
(Джерело: побудовано на основі зібраних даних)

Об'єктивно Україна майже ніколи не була повністю нейтральною. Фінансова чи енергетична залежність кидала її в лоно то одного, то іншого глобальних центрів, унеможливаючи самостійне й суверенне державотворення. Найбільше занепокоєння викликає нецивілізований (ігнорування міжнародного права, порушення двосторонніх договорів, невиконання рішень міжнародних судів тощо) спосіб міжнародної співпраці РФ як з іншими країнами, так і з Україною зокрема, що ставить під сумнів прямі або неформальні домовленості про забезпечення Україні у новому світоустрої статусу геополітичного посередника між Заходом і Росією.

Здійснений SWOT-аналіз статусу геополітичного посередника між Росією та Заходом доводить розширення можливостей та форм співпраці у різновекторній взаємодії України з іншими державами, але не зникає загроза продовження військової агресії зі сторони Росії, що підкріплюється політикою «умиротворення агресора» Заходом. Відповідно, він є лише продовженням чинного статусу.

2. Статус геополітичного регіонального лідера, що об'єднає навколо себе транзитні політичні режими держав, колишніх членів СРСР. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну розвінчало кілька важливих міфів могутності РФ, але водночас сприяло перегляду потенціалу нашої держави. Велика кількість держав готові будуть наслідувати або використати момент для втілення перспектив членства в ЄС (Молдова й Україна отримали статус

кандидатів в ЄС, а Грузія – ні) і НАТО (Фінляндія і Швеція приєдналися 5 липня 2022 року).

Рис. 2. Swot-аналіз статусу геополітичного регіонального лідера

(Джерело: побудовано на основі зібраних даних)

Отже, варто підкреслити, що цей геополітичний рівень передбачає не лише надання Україні статусу кандидата в ЄС, а й розглядається перехідним у майбутньому до членства як в ЄС, так і в НАТО. Динамічний рух України може бути орієнтиром для інших країн пострадянського простору і навіть європейського регіону.

Але для цього потрібна військова перемога, яка забезпечить можливість післявоєнного відновлення. Зокрема, було запропоновано дев'ять принципів, на яких базується план відновлення:

- повний доступ до ринків ЄС та «Великої сімки» – це допоможе виробникам інтегруватися у світові торгові ланцюги та збільшити експорт;
- набуття статусу кандидата, а потім повноправного члена Євросоюзу;
- побудова економіки за принципами дерегуляції та лібералізації;
- налаштування логістичних маршрутів у західному напрямку;
- перехід від експорту сировини до переробки у галузях, що дають найбільшу експортну виручку;

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ТЕРЕМКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ МАЙБУТНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ

- розвиток вітчизняного військово-промислового комплексу – йдеться не лише про закупівлю зброї, а й про її виробництво, зокрема за рахунок трансферу військових технологій;

- збільшення видобутку власного газу та розвиток атомної енергетики – зазначається, що за 3–5 років Україна може набути енергонезалежності;

- кліматична модернізація;

- локалізація українського виробництва на рівні мінімум 60 % – це дасть поштовх економіці, створить нові робочі місця, пожвавить підприємницьку активність (Економічне відновлення України після війни: у Раді презентували план, 2022).

Такий тимчасовий «прозахідний нейтралітет» і регіональне лідерство України може бути вигідний усім сторонам: ЄС остаточно визначився із європейською перспективою України, але очікує її стабілізації; США – прагне втримати контроль над Східною Європою, яка стала більш динамічною та самостійною зоною; країни колишнього СРСР отримують прагматичний орієнтир щодо ефективності певної політики та перспектив; і навіть Росія – у внутрішній пропаганді може заявити про певну уявну перемогу.

3. Статус «військової периферії», коли Україна буде мати сильну й переоснащену армію, але через затяжний конфлікт не здатна буде динамічно рухатись до виконання усіх вимог щодо вступу в ЄС і НАТО і перебуватиме в певній залежності від країн-партнерів Європи та США й економічній стагнації.

Уже зараз зрозуміло, що повернення до стану 24 лютого 2022 року матиме тривалий і виснажливий характер. Сторони конфлікту впевнені у власних силах та досягненні поставлених цілей. Це унеможлиблює навіть військовим аналітикам остаточно визначитись, що буде домінувати і стане каталізатором перемоги: мотивована, але недостатньо оснащена українська армія чи деморалізовані, але зі значними ресурсами російські війська?!

Західна розвідка описала також три можливі сценарії розвитку війни в Україні:

1. Росії вдасться поступово відвойовувати нові і нові території у Луганській і Донецькій областях.

2. Жодна зі сторін не зможе проводити активні наступальні дії, і війна перейде в позиційну фазу на місяці або роки.

3. Росія змушена буде коригувати свої цілі, оголосить про перемогу й досягнення цілей, підготувавши політичний та дипломатичний плацдарм для завершення (Lillis, Starr, Bertrand and Liebermann, 2022).

Варто зазначити, що такий опис більш направлений на розуміння військового потенціалу та могутності сторін, що легше піддається кількісному аналізу і дозволяє зробити висновки про хід агресивної компанії. Однак із кожним тижнем та після чергового засідання у Рамштайні міністрів оборони понад 50-ти держав світу (антиросійська військова коаліція) ситуація змінюється як на полі бою, так і у вимірі потенціалу сторін. Ми ще неодноразово будемо аналізувати все нові прогнози щодо можливих сценаріїв розвитку війни.

Але колективний Захід розглядає Україну уже не просто як «буферну зону», нейтральну територію, а як бар'єр проникнення в Європу агресії, війни та конфліктів. Країни-партнери готові платити за свою безпеку, надаючи гранти, фінансову допомогу, приймаючи українських біженців, а також інвестуючи в переоснащення Збройних сил України, щоб стримати можливе просування до їх кордонів.

Рис. 3. Swot-аналіз статусу «військової периферії»

(Джерело: побудовано на основі зібраних даних)

Відповідно, у статусі «військової периферії» Україна здатна буде оновити свій військовий потенціал, посилити регіональну систему безпеки,

МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ТЕРЕМКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ МАЙБУТНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ

створити нові регіональні безпекові об'єднання, укріпити власні кордони, боротися за нові військово-політичні програми та перспективи. Водночас, будучи однією із найсильніших армій Європи, Україна залишатиметься в орбіті інтересів партнерів лише як охорона східних кордонів. З часом політична доцільність та гео економічні орієнтири вплинуть на зниження фінансової підтримки й рівня інвестиційної привабливості.

Для того, щоб геополітичний статус України з «військової периферії» перетворився на «східні кордони НАТО», не лише нашій державі треба пройти трансформацію, а й європейцям та іншим партнерам – змінити ставлення до пострадянських країн як до рівного учасника, а не залежного.

Висновки

Отже, усвідомлюючи складність проведення дослідження в умовах динамічності розвитку процесу – загострення воєнних дій в російсько-українській війні, – потребував аналізу можливий геополітичний статус України в Європі. Було виявлено, що світ пройшов певну трансформацію погляду на цю подію – від пошуку шляхів примирення і збереження балансу сил з агресором до усвідомлення максимального послаблення Росії та різноформатного посилення України.

Континентальна війна за незалежність, одна з найбільш кровопролитних та жорстоких на теренах Східної Європи, і здатність України підтверджувати не лише свою військову могутність, а й об'єднувати в зусиллях підтримки найпрогресивніші та цивілізовані нації світу підтверджують завойовану міжнародну суб'єктність України. Водночас середньострокові прогностичні розгалуження майбутнього геополітичного статусу України в Європі є неоднозначними: збереження статусу геополітичного посередника між Заходом і Росією (найбільш бажаний для європейської кон'юнктури), статус геополітичного регіонального лідера (найбільш відповідає інтересам України й максимально інтегрує в структури ЄС і НАТО), статус «військової периферії» (влаштовує країни-партнери й Україну, але знижує динаміку розвитку країни).

Загалом проведене дослідження не є завершеним, адже як будь-який прогноз потребує періодичної верифікації та врахування нових факторів впливу на розвиток як російсько-української війни, так і об'єднаності світу щодо спільного бачення її завершення. Тому подальший аналіз цієї теми буде присвячений саме вивченню нових кількісних та якісних показників регіональної трансформації.

Список використаних джерел та посилань:

- Авер'янов, В. Б. Грицяк, І. А. та Демченко, С. Ф. 2010. Україна та європейська інтеграція: публічно-правові аспекти. Київ: Преса України.
- Баган, О., 2020. Український цивілізаційний простір. *Українські студії стратегічних досліджень*, [online] 14 травня. URL: <https://ussd.org.ua/2020/05/14/ukrayinskyj-tsyvilizatsijnyj-prostir/> [Дата звернення 01 липня 2022].
- Бжезінський, З., 2012. Стратегічне бачення. Америка і криза глобальної влади. Львів: Літопис.
- Василенко, С. Д., 2000. Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. Одеса: ОДМА.
- Горбулін, В., 2017. Хроніки передбачень: 2006–2017. Харків: Фоліо.
- Гордієнко, М., 2016. Тоталітарний синдром Росії: від комунізму до екзальтованого рашизму. В: *Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, С. 89–98.
- Економічне відновлення України після війни: у Раді презентували план, 2022. *Слово і Діло*, [online] 2 травня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/02/novyna/ekonomika/ekonomichne-vidnovlennya-ukrayiny-pislya-vijny-radi-prezentuvaly-plan> [Дата звернення 21 липня 2022].
- Залізник, Л., 2017. Україна та Росія: війна цивілізації. *Універсум*, 3–4, С. 4–11.
- Кіссінджер у Давосі прокоментував вторгнення Росії в Україну, 2022. *Lenta.ua*, [online] 24 травня. URL: <https://lenta.ua/kissindzher-u-davosi-prokomentuvav-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-119914/> [Дата звернення 21 липня 2022].
- Кіссінджер, Г., 2017. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. Переклад з англійської Н. Коваль. Київ: Наш формат.
- Муазі, Д., 2018. Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ. Київ: Брайт Букс.
- Пирожков, С. та Хамітов, Н., 2016. Цивілізаційний вибір України в глобалізованому світі. *ZN.UA*, [online] 12 серпня. URL: https://zn.ua/ukr/internal/civilizacijnyy-vibir-ukrayini-v-globalizovanomu-sviti-yakiy-civilizacijnyy-vibir-robot-ukrayinu-ne-ob-yektom-a-sub-yektom-geopolitik_.html [Дата звернення 01 липня 2022].
- Сахно, Ю., 2021. Геополітичні орієнтації жителів України: червень 2021 року. *Київський міжнародний інститут соціології*, [online] 18 липня. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1054&p=age=1>> [Дата звернення 21 липня 2022].

**МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ТЕРЕМКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ
МАЙБУТНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ
В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ**

- Снайдер, Т., 2020. Шлях до несвободи : Росія, Європа, Америка. Переклад з англійської Г. Герасим. Львів: Човен.
- Талеб, Н. Н., 2017. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті. Київ: Наш Формат.
- Терлецький, В., 2016. Інтелектуальний підтекст геополітичної експансії Російської Федерації. В: *Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, С. 334–343.
- Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою, 2022. *Український Інститут Майбутнього*, [online] 22 квітня. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/> [Дата звернення 20 травня 2022].
- Україна вивчає пропозиції Італії щодо мирного плану – МЗС, 2022. *NV*, [online] 20 травня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/mirniy-plan-italiji-dlya-ukrajini-ukrajinske-mzs-vivchaye-propoziciji-50243918.html> [Дата звернення 01 липня 2022].
- Чекаленко, Л., 2016. Україна. Росія. Вчора, сьогодні, завтра (?). В: *Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, С. 32–49.
- Шульга, А., 2022. Коли Україна може стати членом ЄС і як не упустити шанс. *ZN.UA* [online] 18 червня. URL: <https://zn.ua/ukr/international/koli-ukrajina-mozhe-stati-chlenom-jes-i-jak-ne-upustiti-shans.html> [Дата звернення 21 липня 2022].
- Kissinger, H. and Roberts, A., 2022. There are three possible outcomes to this war: Henry Kissinger interview. *The Spectator* [online] 09 July. Available at: <https://www.spectator.co.uk/article/there-are-three-possible-outcomes-to-this-war-henry-kissinger-interview> [Accessed 05 July 2022].
- Lillis, K., Starr B., Bertrand, N. and Liebermann, O., 2022. War in Ukraine reaches pivotal moment that could determine long-term outcome, intelligence officials say. *CNN*, [online] 15 June. Available at: <https://edition.cnn.com/2022/06/14/politics/ukraine-war-pivotal-moment-intelligence-officials-loses-in-the-east-russia/index.html> [Accessed 09 July 2022].

References:

- Averianov, V. B. Hrytsiak, I. A. and Demchenko, S. F. 2010. *Ukraina ta yevropeiska intehtratsiia: publichno-pravovi aspekty* [Ukraine and European integration: public and legal aspects]. Kyiv: Presa Ukrainy.
- Bahan, O., 2020. Ukrainskyi tsyvilizatsiinyi prostir [Ukrainian civilization space]. *Ukrainski studii stratehichnykh doslidzhen*, [online] 14 May. Available at: <https://ussd.org.ua/2020/05/14/ukrayinskyj-tsyvilizatsiinyj-prostir/> [Accessed 01 July 2022].

- Bzhezinskyi, Z., 2012. *Stratehichne bachennia. Ameryka i kryza hlobalnoi vlady* [Strategic vision. America and the crisis of global power]. Lviv: Litopys.
- Chekalenko, L., 2016. *Ukraina. Rosiia. Vchora, sohodni, zavtra (?)* [Ukraine. Russia. Yesterday, today, tomorrow (?)]. In: *Rosiiska okupatsiia i deokupatsiia Ukrainy: istoriia, suchasni zahrozy ta vyklyky sohodennia* [Russian occupation and de-occupation of Ukraine: history, modern threats and challenges of today]. Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv, pp. 32–49.
- Ekonomichne vidnovlennia Ukrainy pislia viiny: u Radi prezentuvaly plan [Economic recovery of Ukraine after the war: the plan was presented in the Council], 2022. *Slovo i Dilo*, [online] 2 May. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/02/novyna/ekonomika/ekonomichne-vidnovlennya-ukrayiny-pislya-vijny-radi-prezentuvaly-plan> [Accessed 21 July 2022].
- Horbulin, V., 2017. *Khroniky peredbachen: 2006-2017* [Chronicles of predictions: 2006-2017]. Kharkiv: Folio.
- Hordiienko, M., 2016. *Totalitarnyi syndrom Rosii: vid komunizmu do ekzaltovanoho rashyzmu* [Russia's Totalitarian Syndrome: From Communism to Exalted Racism]. In: *Rosiiska okupatsiia i deokupatsiia Ukrainy: istoriia, suchasni zahrozy ta vyklyky sohodennia* [Russian occupation and de-occupation of Ukraine: history, modern threats and challenges of today]. Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv, pp. 89–98.
- Kissindzher u Davosi prokomentuvav vtorhnennia Rosii v Ukrainu* [Kissinger in Davos commented on Russia's invasion of Ukraine], 2022. *Lenta.ua*, [online] 24 May. Available at: <https://lenta.ua/kissindzher-u-davosi-prokomentuvav-vtorhnennya-rosiyyi-v-ukrayinu-119914/> [Accessed 21 July 2022].
- Kissindzher, H., 2017. *Svitovyi poriadok. Rozdumy pro kharakter natsii v istorychnomu konteksti* [World order. Reflections on the nature of nations in a historical context]. Translated from English by N. Koval. Kyiv: Nash format.
- Kissinger, H. and Roberts, A., 2022. There are three possible outcomes to this war: Henry Kissinger interview. *The Spectator*, [online] 09 July. Available at: <https://www.spectator.co.uk/article/there-are-three-possible-outcomes-to-this-war-henry-kissinger-interview> [Accessed 05 July 2022].
- Lillis, K., Starr B., Bertrand, N. and Liebermann, O., 2022. War in Ukraine reaches pivotal moment that could determine long-term outcome, intelligence officials say. *CNN*, [online] 15 June. Available at: <https://edition.cnn.com/2022/06/14/politics/ukraine-war-pivotal-moment-intelligence-officials-loses-in-the-east-russia/index.html> [Accessed 09 July 2022].
- Muazi, D., 2018. *Heopolityka emotsii. Yak kultury strakhu, pryynzhennia ta nadii zminiuiut svit* [Geopolitics of emotions. How cultures of fear, humiliation, and hope change the world]. Kyiv: Brait Buks.

**МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ТЕРЕМКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ
МАЙБУТНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ
В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ**

- Pyrozhkov, S. and Khamitov, N., 2016. Tsyvilizatsiyni vybir Ukrainy v hlobalizovanomu sviti [Civilizational choice of Ukraine in the globalized world]. *ZN.UA*, [online] 12 August. Available at: <https://zn.ua/ukr/internal/civilizaciyniy-vibir-ukrayini-v-globalizovanomu-sviti-yakiy-civilizaciyniy-vibir-robit-ukrayinu-ne-ob-yektom-a-sub-yektom-geopolitik-.html> [Accessed 01 July 2022].
- Sakhno, Yu., 2021. Heopolitychni oriientatsii zhyteliv Ukrainy: cherven 2021 roku [Geopolitical orientations of residents of Ukraine: June 2021]. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii, [online] 18 July. Available at: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1054&page=1> [Accessed 21 July 2022].
- Shulha, A., 2022. Koly Ukraina mozhe staty chlenom YeS i yak ne upustyty shans [When Ukraine can become a member of the EU and how not to miss the chance]. *ZN.UA*, [online] 18 June. Available at: <https://zn.ua/ukr/international/koli-ukrajina-mozhe-stati-chlenom-jes-i-jak-ne-upustiti-shans.html> [Accessed 21 July 2022].
- Snaider, T., 2020. *Shliakh do nesvobody : Rosiia, Yevropa, Ameryka* [The road to unfreedom: Russia, Europe, America]. Translated from English by H. Gerasim. Lviv: Choven.
- Taleb, N. N., 2017. *Chornyi lebid. Pro (ne)imovirne u realnomu zhytti* [Black swan. About the (un)probable in real life]. Kyiv: Nash Format.
- Terlets'kyi, V., 2016. Intel'ektualnyi pidtekst heopolitychnoi ekspansii Rosiiskoi Federatsii [The intellectual subtext of the geopolitical expansion of the Russian Federation]. In: *Rosiiska okupatsiia i deokupatsiia Ukrainy: istoriia, suchasni zahrozy ta vyklyky sohodennia* [Russian occupation and de-occupation of Ukraine: history, modern threats and challenges of today]. Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv, pp. 334–343.
- Ukraina 2022. Yak ne vtratyty svii shans staty sylnoiu derzhavoiu [Ukraine 2022. How not to lose your chance to become a strong state], 2022. *Ukrainskyi Instytut Maibutnoho*, [online] 22 April. Available at: <https://uifuture.org/publications/ukrajina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/> [Accessed 20 May 2022].
- Ukraina vyvchaie propozytsii Italii shchodo myrnoho planu – MZS [Ukraine studies Italy's proposals for a peace plan – MFA], 2022. *NV*, [online] 20 May. Available at: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/mirnyy-plan-italiji-dlya-ukrajini-ukrajinske-mzs-vivchaye-propoziciji-50243918.html> [Accessed 01 July 2022].
- Vasylenko, S.D., 2000. *Ukraina: Heopolitychni vymiry v zahalnoievropeiskomu protsesi* [Ukraine: Geopolitical dimensions in the pan-European process]. Odesa: ODMA.
- Zalizniak, L., 2017. Ukraina ta Rosiia: viina tsyvilizatsii [Ukraine and Russia: the war of civilizations]. *Universum*, 3–4, pp. 4–11.

THE FUTURE GEOPOLITICAL STATUS OF UKRAINE IN MODERN EUROPE

Alla Mishchenko^{1a}, Viktor Teremko^{2b}

*¹Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-6221>,
e-mail: mishenko.ab@gmail.com,*

*²Ph.D. in Political Science,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1774-0246>,
e-mail: v_teremko@knu.ua,*

^aKyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine,

^bTaras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

The article analyzes Ukraine's ability to acquire a new geopolitical status in Europe during the period of post-war development. Taking into account the dynamics and duration of the Ukrainian-Russian war, the analysis was carried out in the mid-term perspective and taking into consideration international and geopolitical assessments. By means of comparative method it was possible to reveal differences between positions of participants' parties and countries-partners of Ukraine, which mobilized military and Geo-economic efforts on changing the paradigm of goal of war ending on reconciliation of the aggressor on its maximal weakening. Also, the scenarios of both the development of the war and the proposals for its completion were compared, in particular, the "Italian peace plan", and the proposals by G. Kissinger and think-tanks of the USA and Ukraine. The results provided an opportunity to collect data in defining three possible geopolitical statuses of Ukraine in Europe: the status of the geopolitical mediator between the West and Russia (the most desirable for the European situation), the status of the geopolitical regional leader (the most favorable for Ukraine and the most integrated into the EU and NATO structures), the status of the "military periphery" (suits partner countries and Ukraine, but reduces the dynamics of the country's development).

SWOT-analysis of Ukraine's future geopolitical statuses in Europe proved that the Ukrainian-Russian war has finally determined and strengthened the ability of Ukraine to realize its international subjectivity independently, but the realization of the desired and embodied status on a regional scale will depend on such indicators as the preservation of the international anti-war coalition, its own political stability with democratic progress, strengthening of the military power, obtaining real security guarantees, maintaining territorial integrity.

**МІЩЕНКО АЛЛА БОРИСІВНА, ТЕРЕМКО ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ
МАЙБУТНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ
В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ**

Key words: military periphery; geopolitical status; regional leader; regional security; Ukrainian-Russian war.

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265450

UDC 327.8

**THE ENTENTE CORDIALE OF THE ANTITHETIC POWERS:
CHINA'S AND RUSSIA'S STRUGGLE WITH THE UNIPOLAR ORDER**

Dr. Emre Ozigci

*PhD in Political and Social Sciences, Head of the Department,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3388-7149>,
e-mail: emremisik@icloud.com,
Ministry of Foreign Affairs,
Ankara, Turkey, 06100*

Надіслано:

10.14.2022

Рецензовано:

21.04.2022

Прийнято:

20.05.2022

Для цитування:

Ozigci, E. (2022). The Entente Cordiale of Authoritarians: China's and Russia's Struggle with the Unipolar Order. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 74–116. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265450>.

Current issues between the “West”/Western-allies and Russia and China are of systemic nature, not in terms of structure but order, therefore not in the sense of a community modelled on microeconomic actors' power-relations but in the sense of an intersubjective, normative reference that engenders meaningful, living, individual actor-system relations that encompass power-relations. They constitute the contents of a fundamental dialectic between two Weltanschauungen, the one that defined the post-bipolar/unipolar international order and the one these two major powers had long preserved through their individual modus vivendi with it. Their modus vivendi largely faded away for reasons specific to each of them. The “antithetic” nature of their challenge has been aligning the two powers flexibly yet durably, while the self-standingly “thetic” nature of the unipolar order has so far slowed its reaction. The antithetic entente has proven durable also during the last episode of confrontation between Russia and the international order, the invasion of Ukraine.

The very presence of the unipolar order makes the *entente* of the antithetic powers valid and a systemic magnet to other *regimes* of similar or tending-to-be of similar nature, offering them a possibility of security alignment. However, there is no cultural or historical affinity between China and Russia to produce a natural alignment. Their common security concerns as regards separatist and fundamentalist

movements are more of a matter of *ad hoc* coordination as it was during the 90s, rather than a basis for alignment. Trade, finance and investments are certainly of common interest, yet they alone do not constitute a reason for alignment but a consequence of it, as shown by their need to be *politically* balanced. Military cooperation, in particular the Russian arms supply and technology transfers to China bear importance, yet this importance stems from the increasingly confrontational relations with the unipolar order, therefore it constitutes, here again, a consequence rather than a cause of alignment.

Key words: Russia; China; unipolarity; democracy; authoritarianism.

Introduction

Among other issues, the Brussels NATO Summit *Communiqué* (Brussels Summit Communiqué, 2022) of June 2021 had four interlinked emphases that outlined the Alliance's policy framework: Anti-authoritarian stance, Russian challenge, China's rising power/assertiveness and consolidation of the Alliance. The *Communiqué* continued with the stress on the collective defence against a defined symmetrical threat, which was resurrected at the 2014 Wales Summit. Russia is depicted as such. As to China, the *Communiqué* underlined its assertiveness, opaqueness, authoritarianism and cooperation with Russia. NATO expressed its desire to cooperate with the (Western-inclined) countries of Asia while maintaining dialogue with Beijing (Heisbourg, 2020). The *Communiqué* diagnosed a *systemic challenge* from Moscow and Beijing.

The US Government's recently increased efforts toward rallying and mobilising democracies throughout the world have further emphasised the *normative* facet of this change of attitude since 2014. These efforts, by excluding Russia and China, tacitly yet notably underlined the current existence of a dialectic with these powers which is more profound than specific political, economic or security questions, a systemic contradiction between two *Weltanschauungen* which ontologically precedes them. This found a "validating echo" from Moscow and Beijing, which vehemently voiced the non-universality of "western" democratic values and the threat the western policies for spreading them constitutes for the international stability. Their reaction has also been of normative nature, confirming the existence of two confronting *Weltanschauungen* (In joint op-ed, China and Russia decry US democracy summit, 2021; China and Russia decry Biden's plans for democracy summit, 2021).

Analysis of the previous publications and researches

The ongoing Russian invasion of Ukraine has marked the peak of this system-challenge so far: Russia's declared "grievances" for the invasion were formulated, as amplification of the post-2014 period discourse, were directly related to the "order"

and Kyiv's relations with it (Transcript: Vladimir Putin's Televised Address on Ukraine, 2022). As such, Russian war discourse consisted of a bigger, systemic struggle against a wider anti-Russian front, the order itself, which was encouraging Kyiv in its "policies that engendered *casus belli*". Beijing has been flexibly supporting Russia in a position of neutrality which effectively seeks to neutralise the difference of nature between the aggressor and the aggressed in this conflict (Tian, 2022; Ku, 2022; Blanchette and Lin, 2022; Mallard, 2022). Moreover, even during the aggression committed by Russia, China's criticism concentrated on NATO and the US (Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China, 2022; Cheung, 2022; Yang (Taipei), 2022; Doherty, 2022), sharing the "systemic logic" of Moscow, contrasting to the latter in intensity rather than in nature.

Specifying the purpose of research

The current challenge is a relatively new phenomenon for the post-bipolar era. Despite the fact that neither Russia nor China lost their capability to threaten even at the "unipolar moment" and despite the fact that these countries have never passed as full democracies, they were not depicted as system-challengers during most of this time. The inverse is also true: Neither Russia's nor China's criticism of "Western/unipolar norms" claim to universality" is new discourse yet they used to avoid escalation. Why and how the challenge was delayed? What is the nature of the previous non-confrontation and of the actual confrontation?

To answer these questions, this paper shall make use of the structural realist terminology as it fits to the notions of "international system" and "systemic challenge", yet not without questioning its assumptions which impede the study of these very questions. This work shall be centred on the *normative* field at systemic/structural level, as *Weltanschauungen* which build an international *order* as the meaning-ground of actors' interaction, including power relations. In this vein, the first sub-section shall be reserved to briefly outlining a theoretical framework for the unipolar *order*, to be followed by the description of the non-confrontational "*modus vivendi*" period between the *order* and today's two major "anti-unipolar" powers. The second section's first part will deal with the dynamics of the *modus vivendi*'s erosion and the two major powers' shift toward systemic challenge. The last two sub-sections will attempt to define the resulting Sino-Russian *entente cordiale*, its meaning for the international system and the unipolar order's emerging reaction.

Results of the research

I. The Unipolar *Order* and its Coexistence with Major Antithetic Powers

Structure and order: The question of unipolarity

Structural realism fits in an inquiry about the system, systemic challenge and consequent alignments of systemic nature as it studies the structure of the international politics and the general behaviour patterns of actors in reference to it. The structure is expressed in terms of polarity and frameworks the actors' positions. The actors' behaviour patterns are modelled on microeconomy's (Waltz, 1979) assumptions, consequently presenting uniformities in reference to the structure. To summarise its main proposals:

- The States "are unitary actors with a single motive-the wish to survive" (Waltz, 1996, 1979);

- International system's structure emerges from the interaction patterns of these unitary actors with that existential motive, (as such) States are the main actors of the international system (Mansfield, 1993; Waltz, 1979);

- International system is anarchic (Waltz, 1979; Mansfield, 1993);

- The main parameter of interaction is power in large sense;

- The structure that emerges from there is consequently determined by the power distribution among the interacting States (Waltz, 1979, pp. 97-99);

- A great power is "a State with a qualitative edge relative to the other states based on the aggregate score on the size of territory, population, economy, military, resource endowment, political stability and political competence"(Waltz, 1979, 1993, pp. 44-79), which are components of power.

- The "qualitative edge" becomes determinant in defining the structure of the international system which constitutes the objective reference for the States in their own positioning and interactions.

- The structure becomes definable in terms of *polarity* as it expresses the reference to "qualitative edge" and the general patterns of the States' positioning relative to it.

- The structure may therefore be named after the number of the "poles", as it engenders different sorts of references and behaviour patterns within the system, both among the poles and the other units. Until today, three general types of structure have emerged: Multipolarity, bipolarity and unipolarity.

- The dynamic of the structural change is the units' gain and loss of the great power/ pole status.

- "The theory (of international politics) explains why States similarly placed behave similarly despite their internal differences"(Waltz, 1996),

- Therefore it is about the system itself and not about the individual foreign policies, the theory of which would rather "explain why states similarly placed

in a system behave in different ways. Differences in behaviour arise from differences of internal composition”(Waltz, 1979, p. 122).

Structural realism thus formulates objectivity in a field of pure *intersubjective* meaning-attribution for otherwise *objectively non-existent* entities – States as subjects/actors – and their interaction. The ground of objectivity is maintained by separating foreign policies’ “incompatible” individualities from the structural dynamics, which are exported to the field of “internal composition of the states”. This dualism purifies the *praxis* of international politics for the theory, yet reduces it to artificiality at the same time, as it designs the *praxis* for a theoretical construct and not vice-versa (Gardner, 2019, pp. 39–60). Yet an approach based on *inclusivity*, since it may not be “total”, would bring another kind of selectiveness among possible parameters/ causal links and diminish the cosmos-producing ground of theorisation at the same time. How to find an optimal kind of reduction and inclusivity in the study of international politics then? Is it possible to reform a comprehensive theory of international politics, here the structural realism, to enable it to study the system of states-as-actors in its inherent non-objectivity? Such an effort would require integrating the sphere of individual foreign policies to the theory, yet not plunging into the vague field of “internal compositions”.

It may be possible to concentrate the effort strictly on what emerges from that field as directly observable relation between the actor and the intersubjective reference to the system. Here the “system” needs to be defined differently from an objectivised structure. Differentiation between the international structure and the international *order*, which Hansen stresses (Hansen, 2011, pp. 7–8), may constitute a starting point. The structure is “objective” and inherently neutral, the order is intersubjective and non-neutral. It is the “normative appearance” of the structure, a “normative position” to be referred to¹, which engenders a meaningful, living, individual kind of actor-system relation. The causal background of this relation, in the sense of the “internal composition” of the actor, may not have priority or even direct relevancy in the study: It is *not identical* with the said relation. The relation itself, “given”, expressed in the actor’s foreign policy, constitutes the component of a systemic study of the international politics which seeks to preserve its link with *praxis* while remaining comprehensive and explicative. Structural realism may thus become *monist* through the study of order and of actor-order relation *within* the given structure.

To what extent may the post-bipolar international structure, both in the immediate aftermath of the USSR’s demise and today, be defined as “unipolar”? Predictably, structural realist answer to the unipolarity debate mainly resides on the

power-distribution among the system's units. On that basis, a consensus appeared on the occurrence of unipolarity (Jervis, 2009; Ikenberry, Mastanduno, and Wohlforth, 2011, pp. 1–32), yet Waltz's earlier remark on the issue is also of note (Waltz, 1993). The debate proceeded rather on the durability of the unipolar structure. Here the distinction between hegemony (hierarchical) and unipolarity (still anarchic) was also underlined (Waltz, 1979; Monteiro, 2014). The question has been studied as regards the current state and future projections of US' capabilities compared to other major-powers and the answers varied between its solidity (Monteiro, 2014; Brooks and Wohlforth, 2011, pp. 201–219; Beckley, 2018) and its forthcoming or even already-occurred demise (Robert, 2009, pp. 21–34; Mearsheimer, 2018; Layne, 2012; Dee, 2015). Possible forms of post-unipolar structure were thought upon (Brooks and Wohlforth, 2016, pp. 73–87). And yet, the question of unipolar order as actual intersubjective and “normative” appearance of the international system was largely omitted to the benefit of power-distribution analysis (Finnemore, 2011, pp. 67–98) and power-transition theory's dialectic of declining “hegemon” and rising power.

Waltz's early remark on bipolarity's continuation “in an altered state” reflects the over-reductionist approach limited to “power”. While being correct within its theoretical framework, it detaches itself from the *praxis* as it omitted the radical change of the intersubjective reference to the international *order*. Unipolarity appears like Wohlforth's formula of $2-1=1$ (Wohlforth, 1999, pp. 5–41), yet as intersubjective *reference*. If the change in power-distribution made such a reference *possible*, the reference itself gained *substance* through the “normative canon” of unipolarity, since it *meaningfully individuated* the unipole and its alliance network beyond the assets' count. This was largely observable in early post-bipolar Russian foreign policy. This “substance”, consisting of internationally defined/ *substantiated* notions like democracy, human rights, fundamental freedoms and market economy, provided the actor-order relation with content and therefore the actor with position within the international system.

The causal background of this relation may have indefinite number of parameters. Yet its *appearance* itself, as parameter of the systemic study, may be reduced to continuity, adherence, confrontation and coexistence. By continuity, we mean the preceding *order's* (bipolarity) alignments being compatibly extended into unipolarity. The actors concerned were already compatible, however at different degrees, with the “normative canon” of the side which prevailed. Discordances appeared at policy level such as security priorities, burden-sharing or desire for a less asymmetrical relationship with the unipole-ally, not at existential level such as questioning the normative canon itself. In this vein, NATO's rather problematic reform process or EC's/EU's early post-bipolar political development toward “independence” constitute relevant examples.

Adherence showed itself in the “democratic boom” throughout the world (Hansen, 2011, p. 2; Schweller, 2000; Samuel, 1991, pp. 12–34), with many actors conducting reforms that aimed at becoming compatible with the normative canon of unipolarity. In parallel, international or even “supranational” emphasis, codification and implementation of the elements of the normative canon gained impetus. Not only the ex-Warsaw Pact or ex-USSR countries but also those of the Third World underwent serious reforms to this direction (Rakner, et al., 2007).

On the other hand, direct confrontation with the unipolar order emerged among a number of actors that presented but asymmetry in their relation with the unipole, unlike the bipolar conditions when this could be balanced by the other pole. They either suffered military intervention as in the cases of Yugoslavia/ Serbia, Iraq, Afghanistan and Libya or sanctions and isolation as in the examples of Iran and North Korea.

Coexistence with the unipolar order proved to be viable for two sorts of actors. Those which were already in alignment with the “West” during bipolarity *despite* their non-conformities with the normative canon, as in the example of the Arab monarchies, constitute the first sort. Besides their economic integration to the “West” for many of them, the coexistence was also assured by their continuing western-anchored political positions in their region, face to potential or actual opposition to the unipolar order.

Russia’s and China’s relations with the unipolar order constituted the second sort of coexistence. Undisputedly –in structural realist sense- major powers of the post-bipolar/unipolar structure and also undisputedly not “minor” US allies of the bipolar era, their relations with the unipolar order were neither entirely asymmetrical nor western-compatible to the point of “adherence”. On the other hand, these relations were not symmetrical enough to allow them confront the unipolar order. As such, they sought coexistence with the unipolar order through formulating their *modus vivendi*.

Russian and Chinese modus vivendi with the unipolar order

The passage from bipolarity to unipolarity left *remnants* of the Soviet-Russian bipolar position in place, such as being one of the two global nuclear powers, referential counterpart to the “West” in conventional military (as reflected by the CFE Treaty) or permanent member of the UN Security Council. As such, Moscow’s referential/subjective transformation from bipolarity to unipolarity has been but partial in contrast to other ex-USSR or ex-Warsaw Pact countries, reflecting Waltz’s remark but within the broader field of actor-system relation. Again in contrast to the said countries, this seems to have played a substantial role in preventing “adherence”

to the benefit of a *modus vivendi* that would be compatible both with this unique position and the unipolar order. For the first one, Moscow sought establishment/recognition of its preponderance (or at least a *de facto* veto-power) in its *near-abroad* (Martha, 1995, pp. 353–367) and of its counterpart status in “matters of international importance” within the unipolar order. This also required meaningful preservation of the bipolarity-inherited universal mechanisms’, in particular the UN Security Council’s central role where it held the power of *liberum veto*. These *ipso facto* meant *balancing* the normative canon as well, which became for the Muscovite post-bipolar position the expression of hegemony (Lukin, 2018, pp. 3–8, 18–19, 27–29, 192; Michalski and Nilsson, 2018, pp. 1–18). It initiated the CIS and economic integration and common security mechanisms that evolved toward the EAEU and the CSTO (Kobrinakaya, 2007, pp. 13–21; Vinokurov, 2007, pp. 22–46; Willerton and Beznosov, 2007, pp. 47–68; Melville and Shakleina, eds., 2005), helped secessionism in the *pro-Western* ex-USSR countries (Rywwin, 2015, pp. 229–237; Laenen, 2012, pp. 17–38). It advocated the establishment of an “inclusive” security architecture that would replace or balance NATO (Martin, 2003, pp. 55–73; 2006, pp. 51–57). It firmly criticised NATO’s enlargement -and to a lesser degree, EU’s expansionⁱⁱ. These elements that constituted Russia’s envisaged *modus vivendi* were summarised and continuously reiterated in the fundamental policy papers of the Federationⁱⁱⁱ, from the 1993 Foreign Policy Concept (Melville and Shakleina eds., 2005) onwards.

The second facet of the Russian *modus vivendi* with the unipolar order appeared as the partial transformation of Russia itself, including democratisation, market reforms and more flexible dialogue with the “Westerners”. Economic relations with the West reached significant levels and provided Moscow with almost constant trade surpluses and *relatively* weak yet substantial net FDI inflow (Hare, et al., 1998, pp. 95–119; Westin, 1999, pp. 36–43). Besides domestic reforms, Russia made important foreign policy moves in building its *modus vivendi* with the unipolar order: Among the main examples are Russia’s participation in the PfP in 1994, the conclusion of the NATO-Russia Founding Act of 1997 (Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France, 1997; Melville and Shakleina, eds., 2005, pp. 75–84) which became the NATO-Russia Council in 2002, accession processes to the WTO (Russia becomes WTO member after 18 years of talks, 2011), the “G-8” and the Council of Europe/ the ECHR system.

Still, balancing the two elements of the *modus vivendi* did not depend solely on Russian understanding of equity or Russian expectations from the “West” and due to dynamics both endogenous and exogenous, Russian policies of coexistence with the unipolar order oscillated: The contrast between Kozyrev’s liberal/pro-western

agenda that sought to build the *modus vivendi* more through Russian adaptation to unipolar order and Primakov's conservative, *realpolitik* stance which rather concentrated on adapting the unipolar order to Russian expectations frameworks this phenomenon during the early post-bipolar period of 90s (Tsygankov, 2016, pp. 59–96). The Russian *modus vivendi*'s paradox seems to have been the inherent incompatibility between its expectations from the unipolar order and feeble incentives or deterrence it offered back. Consequently, not only the unipolar order appeared utterly “unilateral” from Moscow's perspective, but also and continuingly against Russian positions. Yet the *modus vivendi* held quite long: Arguably until Putin's Munich Speech of 2007, Georgian Crisis of 2008 or even the Ukrainian Crisis of 2014 no rupture occurred between Russia and the unipolar order. In other words, self-erosion seemingly constituted the natural course, the existential dynamic of the Russian *modus vivendi* with the unipolar order.

In the case of China, the *modus vivendi* was rather built on the foundations laid during the late bipolar-era. Beijing was already estranged from the USSR and had become relatively open to reconciliation with the US in 1971–1972 (Mahmud, 2005), marked by Kissinger's and Nixon's visits and PRC's taking over the UN Security Council permanent seat. The Deng-period reforms from 1978 onwards began to open China to the global economy (Dillon, ed., 2015, pp. 229–256; Vogel, 2011, pp. 464–476) and provided its own model of *modus vivendi* with ground, when the bipolarity ended. China offered the unipolar-era globalisation a huge low-cost production base, consequently attracted FDI and rapidly created a symbiosis with the unipolar order. In doing so, it could shield itself against the unipolar order's normative canon: Beijing's *regime* seems to have stabilised and secured its economic transformation and integration processes, both for itself and its main trade and investment “partners”, which were none other than the main actors of the order. 1989's explosive demonstrations of the Tiananmen Square for democracy (Vogel, 2011, pp. 595–636, 640–659, 662), unhesitatingly suppressed by Beijing, never happened again. Beijing never suffered *effective* normative pressure from the unipolar order as its incompatibility with one part of it effectively supported its fruitful compatibility with the other part.

This *modus vivendi* enabled Beijing to perform its “capitalist Great Leap Forward”. Cheap and seemingly infinite labour, FDI and technology inflow, productivity increase, grand scale export-oriented production, rapid capital accumulation through big trade surpluses and high saving rates created a positive and self-feeding cycle (Yueh, 2013, pp. 256–260, 301–309; Heston and Sicular, 2008, pp. 27–48; Franklin, et al, 2008, pp. 515–518; Roumasset, et al., 2008, p. 72). Chinese

GDP's growth was impressive during the last decade of the millennium and explosive afterwards (GDP (current US\$) – China, 2022). *Modus vivendi* integrated China to the international system thoroughly, yet in areas defined by Beijing and *de facto* approved by the order. For example in 2009, the country's foreign trade volume was 64 % of its also rapidly increasing GDP. The increase of Chinese share in the world trade – itself rapidly expanding – was spectacular: China made 10,36 % of global exports and 9,06 % of global imports in 2014, whereas – and then having been for long into the opening process – it had represented 3,9 % and 3,4 % of them respectively in 2000 (Hu, 2015, pp. 211–242).

As to China's foreign policy, the *modus vivendi* included the unipolar adaptation of Deng's non-commitment principle: Sitting on the fence between the two poles seemingly became sitting on the fence as regards the unipolar acts that were creating the paradox of the Russian *modus vivendi*. During most of the post-bipolar period, China did not *tangibly* oppose the unipolar order, including the unipolar interventions, other than strictly protecting itself from parts of its normative canon and in doing so, serving the *modus vivendi*. China's non-unipolar, "polycentrist" discourse akin to bipolarity-inherited norms appears in that context as indicator of non-commitment/non-adherence rather than effective opposition, since it lacked matching political action. Still, if China did not demand compliance from the unipolar order, it did not change its theses and positions in its main national cases either, like the unification with Hong Kong and with Taiwan, the prevention of internationalisation of questions related to its politically "problematic" regions or stepping back from its privileged – yet not confrontational- position in the North Korea issue (Dimbleby, 2018; Ross, 2002, pp. 48–85; Chen, 2017; Heath, 2005; Chaudhuri, 2018). Chinese foreign policy's limited expectations from the unipolar order made the *modus vivendi* far more balanced than the Russian case.

The sustainability of the *modus vivendi* within the unipolar order-dominated multilateral *fora* apparently required some effort to "bend" the normative canon, if only to prevent an "antibody effect" against the Chinese *regime*. Here, China's normative "reframing" and "selectiveness", as exemplified in Jones' and Kent's works respectively, find a "structural realist" meaning in our terms (Jones, 2018; Kent, 2009) : China tended to emphasise concepts like sovereignty, non-interference and international legitimacy in their sense inherited from bipolarity, *within* the same contexts of the unipolar normative canon (Kent, 2009, p. 42). These emphases were improved through their amalgamation with notions that are fitting to the normative canon, such as diversity and inclusiveness. "Reframing" (Jones, 2018, pp. 256–257) thus opened room for more efficient Chinese presence in the international mechanisms, balancing the unipolar normative canon and preserving the *modus vivendi*. Moreover, "reframing" seems to have been reinforced by "selectiveness" in

order to be able to promote integration in the areas chosen by Beijing and avoiding others which would “negatively internationalise” Chinese practises that are contradictory to normative canon but fitting to *modus vivendi* (Kent, 2009).

II. From *Modus Vivendi* to Confrontation with the Unipolar Order

Modus vivendi's fading away

Regardless their fundamental differences (one being self-erosive and the other symbiotic), both Russian and Chinese *modus vivendi* with the unipolar order became less and less sustainable for reasons inherent to each model.

Self-erosion inherent to Russian *modus vivendi* appears within two processes: Unipolar order's enlargement toward the near-abroad which could not be balanced or mitigated also due to the relative failure of the Russian near-abroad integration mechanisms (Torjesen, 2009) and circumvention of the bipolarity-inherited “universal” mechanisms in “matters of international importance”. The main sequence of events of the Russian *modus vivendi's* erosion may be shown as follows:

– Russia's opposition to establishing a direct link between the PfP and NATO enlargement was frustrated as the PfP functioned for its ex-Warsaw Pact and even ex-USSR European members as a preparation room for NATO membership, both in terms of interoperability and adherence to normative canon (Cottey, 2018, pp. 61–65). The “non-adherent” Russia, on the other hand, was held at arm's length *within* the PfP (Simon, 2008, pp. 93, 102–103).

– NATO expanded toward three ex-Warsaw Pact countries in 1999 and further expansion appeared on the horizon.

– NATO and EU enlargement *or* cooperation processes required partner countries to adhere to normative canon (Schimmelfennig, 2003; Acharya, 2004, pp. 239–275).

– NATO intervened in Kosovo in 1999 on the basis of its normative canon and in circumvention of the UN Security Council. The intervention was undeterred by Russia's strong political opposition and limited military appearance (Norris, 2005; Smith, 2006, pp. 77–88), proving the merely-consultative nature of the NATO-Russia Founding Act (Smith, 2006, pp.66–75), in contrast to Russian expectations.

– US-led coalition intervened in Iraq in 2003, occupied the country and began to reshape its regime according to the normative canon, despite Russian political opposition (Golan, 2004, pp. 429–459).

– NATO expansion continued in 2004, this time incorporating the three ex-Soviet Baltic States, also accompanied by EU as it set them firmly on the EU membership course (Kasekamp, 2020, pp. 869–896).

DR. EMRE OZIGCI

**THE ENTENTE CORDIALE OF AUTHORITARIANS:
CHINA'S AND RUSSIA'S STRUGGLE WITH THE UNIPOLAR ORDER**

- These events happened more or less in parallel to the pro-Western/ pro-normative canon and anti-Russian colour revolutions, particularly in Ukraine, Georgia and Moldova, undeterred by Russian opposition (Lincoln, 2012, pp. 44–72, 168–186; Gerlach, 2014, pp. 39–44).

- GUAM was founded in 2006, regrouping pro-NATO and pro-EU CIS countries and adopting a pro-normative canon discourse, visibly against Russian influence (Charter of Organization for democracy and economic development – GUAM, 2022 ; Simon, 2008, pp. 102–103), further undermining Russian efforts to block the unipolar order's expansion toward the ex-USSR geography (Eyvazov, 2008, pp. 277–288).

The sequence *ipso facto* negated the *Russian* discourse of a European security architecture that would counterbalance the “NATO-centrism” (Hurlburt, 1995, pp. 5–20; Layton, 2014, pp. 25–45).

Contradictions between the Russian logic of *modus vivendi* and its actual course seem to have conducted Moscow toward a more assertive and confrontational policy mindset. Russia became increasingly critical toward the normative canon as “democratism”, which it more and more vocally rejected as the discursive tool of unipolar interventionism. In this vein, Putin-era’s “sovereign democracy” notion indicates as much the discursive/ ideological reaction to the normative canon as Russia’s own passage to authoritarianism (Casula, 2013, pp. 3–15; Makarychev, 2008, pp. 49–62). Putin-era Russia increasingly promoted the concepts of multipolarism/polycentrism as a solid antithesis to the unipolar *order* (Melville and Shakleina, eds., 2005; Chebankova, 2017, pp. 217–234; Lewis, 2018), therefore in detachment from the *modus vivendi* in contrast to the critical yet less confrontational version of the same discourse of the pre-Putin period, which had not sharply excluded the normative canon. In a way, Putin’s 2007 Munich Security Conference speech announced the *modus vivendi*’s collapse: The speech was centred on NATO enlargement yet made in no uncertain terms an open, generalised and *deterrent* warning to the unipolar order (Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, 2007). This address seems to have influenced the NATO Bucharest Summit of 2008 as Ukraine and Georgia were not granted MAPs *despite* US efforts, largely due to German and French opposition (Arbuthnot, 2008, pp. 40–44). In the same year, when Georgia intervened in the separatist, Russian-backed South Ossetia, Moscow did not repeat its former inertia fitting to *modus vivendi*: Russian army heavily defeated Georgian forces, not only bringing succour to the separatists but also crippling Georgian power in Georgia-proper (Asmus, 2010; Desseyne and Tchantouridze, 2012, pp. 111–119). Moscow simultaneously recognised South Ossetian and Abkhazian independencies.

Georgian crisis’ meaning for Russia-unipolar order relation was not only Moscow’s policy change but also the West’s reluctance to escalate – except “strong

discourse” – and avoidance to guarantee Georgia against aggression. Moreover, the US government chose to initiate the “Reset” (Hahn, 2013, pp. 214–223; Lazarević, 2009, pp. 29–66) with Russia. The Bucharest Summit, Georgian Crisis and the Reset *apparently* validated Russian foreign policy’s turn from the *modus vivendi* for obtaining its expectations from the same *modus vivendi*: NATO enlargement toward ex-Soviet republics was paralysed, Russian preponderance in – or even the valid existence of – its “near-abroad” was *de facto* recognised. Furthermore, while the Reset facilitated the new START and Russian cooperation in Afghanistan operation (Deyermond, 2013, pp.500–523), its form and timing *seemingly* fulfilled Russia’s other expectation from the *modus vivendi*, the recognition of its “equal say” in “matters of international importance”, through the very destruction of the same *modus vivendi*.

Still, if the Western reluctance to escalate was proven on these occasions, the subsequent fading away of the Reset also proved, to a measure, the two sides’ fundamentally different understanding of its *structural* meaning: If the Reset meant for the Russian side a positive transformation which provided what the *modus vivendi* had aimed at and failed (Hahn, 2013), for the unipole it apparently constituted a reconciliatory effort to *restore* the *modus vivendi*. This contrast surfaced during the Arab Spring: The 2010 movements against the region’s authoritarian regimes received the unipolar order’s open support in exclusion of Russia (Perra, 2016, pp. 1–24; Dannreuther, 2015, pp. 77–94). In 2011, the NATO intervention in Libya and the unipolar order’s support to Syrian opposition in the civil war further aggravated the rift (O’Sullivan, 2018; Dannreuther, 2015). Consequently, when crisis erupted in Ukraine over the issue of the mutually exclusive EU Association Agreement and EAEU Treaty (Libman and Obydenkova, 2018, pp.1037–1058) and the Russophile Yanukovich government was overthrown, Russia resumed its “Georgian policy”: There, like the Orange Revolution, the opposition’s discourse was founded on the normative canon and pro-Western stance. Unlike the Orange Revolution, pro-Russian regions of Donetsk, Lugansk and Crimea seceded, Russia directly intervened, defeated Ukraine, annexed Crimea and secured the separatist entities in the other two regions (Menon and Rumer, 2015; Hahn, 2018). This time the “unipolar order” sanctioned Russia and Russia reciprocated. Ukraine received Western political support but was neither granted MAP, nor security guarantees against Russia, nor an EU membership perspective. Russia could neither be deterred from its Ukrainian *fait accompli*, nor a credible reaction of systemic nature in the form of the effective isolation of the aggressor or protection of the aggressed could be organised. Even the sanctions proved to be largely ineffective (Kholodilin and

Netšunajev, 2019, pp. 39–51; Shchetinskaia, 2016, pp. 1–20). However not without a political and economic price, Russia's *modus vivendi* aims could be once again pursued by turning away from *modus vivendi* policies. It is therefore not surprising to see Russia directly intervening and staying in Syria the following year, “victoriously” securing the Damascene regime (Pieper, 2019). The Syrian intervention thus constituted another example to the validity of acting against the *modus vivendi* to reach the *modus vivendi's* aims, in sharp contrast to Kosovo, Iraq and Libya episodes.

Therefore not only its inherent erosion but also the efficiency of the confrontation alternative brought the end of the *modus vivendi*. This was expressed in the fundamental policy papers of 2014–2016, not only with “complaint” but also with a belligerent if not a triumphant tone, stressing the “emergence of a multipolar system”, the erosion of global economic and political dominance of the “traditional western powers”, the existence of a “serious crisis in the relations between Russia and the Western States” and US’ and its allies’ “containment policy” against Russia (The Military Doctrine of the Russian Federation, 2015; The Foreign Policy concept of the Russian Federation. Approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016).

The invasion of Ukraine constitutes the – current – result of the *modus vivendi's* being replaced by the systemic challenge for reaching the aims of the *modus vivendi* from the Muscovite position. The establishment of a pro-Russian regime in Kyiv with a military *fait accompli*, accompanied by the order's reluctance to react efficiently, could complete the Russian “securisation” of its near-abroad against the order's institutional (NATO and the EU) and *normative* expansion. The invasion has been made possible by the very reluctance of the custodians of the order in guaranteeing Ukraine, both in opening Kyiv's way to the NATO membership and in deterring Russia by being clear as to their involvement (Wagner and Parker, 2021; Wolf, 2022). Due to the course of its relations with the order until then, Moscow apparently saw acceptable risks only as it initiated the invasion, both in military and in political/economic terms, the first related to Ukraine's capability and determination to resist and the second, the custodians' willingness to react efficiently. However, the invasion failed as to its initial aims and the custodians reacted by introducing crippling sanctions (What are the sanctions on Russia and are they hurting its economy?, 2022; Bown, 2022) and by rapidly sending substantial material help to Kyiv to resist Russian armed forces successfully (Gedeon, 2022; Mills and Curtis, 2022; Ukraine: EU doubles military aid to €1 billion – as it happened, 2022). At first glance, Russia has found itself in a total and disadvantageous confrontation with the international order which it provoked through a war it has been failing to win. Still, Ukraine's expressed inclination to provide Russia with its secondary aims –

neutrality of Ukraine and plebiscites in secessionist territories – in exchange for peace and guarantees with still unclear substance (Ukraine has offered neutrality in talks with Russia – what would that mean?, 2022; Ukraine war: Zelenskyy says Ukraine is willing to consider declaring neutrality and offer security guarantees to Russia, 2022; Seddon, et al., 2022; Saul, 2022), is susceptible to make the current war another episode of the Russia-international order relation's confrontational course rather than the event to decide its result.

Chinese *modus vivendi's* erosion apparently stems from the deterioration of the elements that formed the positive, symbiotic cycle of Beijing's relation with the unipolar order. One of the *modus vivendi's* main pillars, the manpower supply, became costlier not only due to benefits of economic growth but also because of the demographic change (Wang and Mason, 2008, pp. 136–166). China began to face an overcapacity problem as the much invested-upon labour-intensive sectors increasingly needed new markets or profitable relocation to countries with cheaper labour, which gradually began to make China build its own “alternative” network in competition with the “developed countries” which are almost invariably adherents of the unipolar order (Johnston, 2018, pp. 1–19). Also, Chinese production profile extended beyond its initial *modus vivendi* “niche”: China's competitive higher-technology goods began to occupy an ever increasing place in the Chinese trade, therefore within the niche of its *modus vivendi* counterparts. Beijing's economic and political *dirigisme*, protected by the very *modus vivendi*, began to work against it as the production and trade niche began to change: The *regime* continued to provide State-involved companies with unusual advantages in competition through State-owned or involved banks'/institutions' privileged finance and guarantees, creating unequal competition in common niches with the *modus vivendi* counterparts, including the services/ construction sector in third countries along with the production of higher technology goods. Intellectual property violations further fuelled the unequal competition (Thomas, 2017) and the unipole's and its allies' irritation caused by big and chronic deficits in their bilateral trade with China increased, despite Beijing's re-financing policy through investment in their financial instruments. On the other hand, the same “advantages” granted to Chinese firms apparently in contradiction to market-rationality seems to have engendered the gradual deterioration of their indebtedness status and financial institutions' credit returns (Lo, 2007, pp. 39–66), which consequently required even more *dirigisme* with now-negative effects on the Chinese *modus vivendi*.

These certainly do not imply the abrupt end to China's *modus vivendi*. The symbiosis built between China and the unipolar order is apparently “too big

to fail". However, its very success to transform China did not only cause its erosion but also created the need for more China-centred, *post-modus vivendi* economic and political networks. Participants to such a structure were likely to be found among the normatively and economically less-integrated actors, mostly underdeveloped countries with a tendency to authoritarianism. This in turn required political and economic incentives and assurances: Chinese foreign policy thus evolved toward the promotion of common welfare through trade with and investments to the peripherals, with more emphasis on its already existing alternative normative discourse based on multipolarism/ polycentrism, inclusivity, sovereignty and non-interference, which are particularly appealing to their regimes.

We had depicted Jones's notion of "reframing" as a policy for sustaining the Chinese *modus vivendi* within the international structures where the unipolar order was present or dominant. In parallel to the erosion of the *modus vivendi*, China also attempted to found new structures that are purified of unipolar order's normative references. Jones' FOCAC example, the AIIB and the *evolution* of the SCO may be counted among these attempts (Jones, 2018, pp.256–257). Yet the BRI has been the ultimate enterprise to answer Beijing's *post-modus vivendi* needs: Declared in 2013 and initiated in 2014, it aimed at developing connectivity and boosting trade, investments and infrastructure on an unprecedented scale, covering 65 countries (Zeng, 2019; Zou, 2018). By 2019, it was linked to 136 countries and 30 international organisations through memoranda of cooperation and joint statements (Liu, et al., 2020, pp. 137–145). The majority of the BRI projects are bilateral ones, between China and the partner country, with more than 75% of finance in average being provided by Chinese institutions as loans (Hurley, et al., 2018). Total amount loaned until 2019 (Pre-Covid period) is 292 billion USD according to the World Bank, while other studies estimate it up to 350 billion USD, of which 66 % were made to sovereign institutions or enterprises (Liu, et al., 2020). At first glance, these loans do not have particularly advantageous terms compared to international rates (Dunford, 2020; Liu, et al., 2020). Still for most BRI countries, these conditions are apparently more favourable than they could find in international finance markets, due to their political and economic instabilities. The BRI thus gives an "exit" to weaker non-democratic regimes face to the unipolar order at the price of making them dependent to Beijing, which has no normative objection to their regimes, in fact on the contrary, since it has been representing an "antithetic" normative cannon more and more vocally (Vangeli, 2018). As such, the BRI gains its systemic meaning within the China-unipolar order relation (Benabdallah, 2019).

The perception of the Chinese foreign policy's increasing assertiveness finds its systemic explanation within the dynamics of its *modus vivendi's* erosion and of the consequent emergence of an antithetic politico-economic and ultimately normative

position. Since China's non-commitment and non-escalation policies were integral parts of its eroding – and being replaced- *modus vivendi* with the unipolar order, it is hardly surprising that China's relations with the Pacific countries that are in a continuity, adherence or first type of coexistence type relation with the unipolar order have become tenser, as in the examples of Taiwan (Xiying, 2021, pp. 547–576; Scobell, 2018, pp. 199–224), Senkaku Islands (Fravel, 2016, pp. 1–21) or Spratly Islands (The South China Sea Arbitration, 2016) issues. China has increasingly been involved in the India-Pakistan dialectic through the BRI, since transport lines toward the BRI port of Gwadar had to pass through Kashmir (Rimmer, 2018, pp. 3–26). Chinese military cooperation with Pakistan was intensified both in terms of arms supplies and joint production of sophisticated weaponry and Beijing significantly augmented its naval presence in the Indian Ocean (Brewster, 2018, pp. 55–79; Jabin, 2018, pp. 105–136). China's military programme of 2015 aims at becoming the biggest power in Asia by 2035 and at equalling the US in 2050 (as the “highest global standard”) (Anthony, 2018, pp. 208–219; Kokoshin, 2016). Consequently, US', Taiwan's, Japan's, India's, Philippines', South Korea's and even Australia's irritation has steadily been increasing.

Antithetic alignment: From rapprochement to entente cordiale

Russian and Chinese *modus vivendi*'s erosion and their shift toward systemic challenge are fundamentally different from the unipolar order's earlier confrontations: In both cases, the challenge appears “symmetrical” and competitive, not only in the sense of power-distribution but also and more comprehensively, of *Weltanschauung*. Not a “rogue state” opposes the unipolar order but two major powers with capabilities to balance, at least to a degree, the unipole and its alignment network and to present a system-level normative antithesis that is susceptible to attract actors actually or potentially incompatible with the order. On the other hand, the reactionary nature of their *Weltanschauung* is of note: It exists as antithesis to something pre-existent, the unipolar order. In being antithetic, Chinese and Russian positions are dependent on the unipolar order, whereas the order is self-standing relative to them, as it does not need Sino-Russian antitheses to exist. As such, the dialectic appears to be initially – and paradoxically – one sided, in particular as regards alignment dynamics: China and Russia gain a solid common denominator of systemic character, whereas the components of the order had no such motivation.

The said dialectic that engendered alignment became predominant only with the gradual fading away of each actor's *modus vivendi*. The process may be described as having two stages, that of *rapprochement* for a period when the “erosion” had not yet reached critical level, therefore rather reinforcing the self-preservation facet of

each actor's *modus vivendi*, and that of *entente cordiale*^{iv} when their relation with the order became definable as systemic challenge.

The *rapprochement* stage was initiated on the basis of common concerns related to Central Asia. Eagerness to decrease Russian political influence either by opting for neutrality like Turkmenistan or Uzbekistan or the Western-encouraged tendencies of the regional actors to formulate alternative routes of exporting the energy resources as in the example of Nabucco project (Baev and Overland, 2010, pp. 1075–1090) created “near-abroad concerns” in Moscow. Fundamentalist movements exemplified by the Tajik civil war, their spill over to Uzbekistan and even Kyrgyzstan posed further threats for Russia and China, which were facing separatisms with fundamentalist penchant in their own territories, initially appearing sympathetic to unipolar order in their “separatist” identities. This led to a security dialogue, gradual resolution of the border issues (Korolev, 2020, pp. 760–789) and ultimately to the SCO, still within the *modus vivendi*'s non-confrontational, therefore alignment-preventing environment for both actors^v. The initial phase of the *rapprochement* mainly consisted of:

– The Shanghai Declaration of 1996 which brought a set of military confidence building measures between Russia, China, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan (Melville and Shakleina, eds., 2005).

– The 1997 “Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order” (Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order, 1997; Lukin, 2018, pp. 100–101), stressing the bipolarity-inherited notions of sovereignty and non-interference for a post-bipolar “new order” without explicit criticism of unipolarity. This was followed by 1998's Joint Communiqué stressing that “the emerging Russian-Chinese strategic partnership was not an alliance and was not aimed against third countries” (Lukin, 2018, p. 100).

– The 2000 Dushanbe Declaration of the Shanghai Five, expressing support for Russia on Chechnya and for China's “one China” principle (Melville and Shakleina, eds., 2005). One year later, the SCO was created on the basis of regional security cooperation (Cheng, 2018, pp. 397–398).

The *rapprochement* gained pace following the Kosovo intervention and Putin's coming to power. Russia's Foreign Policy Concept of 2000 stressed “...the concurrence of the fundamental approaches of Russia and China to the key issues of world politics” and stipulated that it was necessary to bring “the range of economic interaction into line with the level of political relations” (Melville and Shakleina, eds., 2005). In 2001, the Treaty of Good-Neighborhood and Friendly Cooperation between Russia and China was signed (Treaty of Good-Neighborliness, 2001) and constituted the framework of further *rapprochement*. The document foresaw:

– Respect of state sovereignty, territorial integrity, mutual non-aggression, non-interference, peaceful co-existence.

– Respect of each other’s choice for the course of political, economic, social and cultural development in line with their nation’s actual conditions.

– China’s support of Russian policies to defend its national unity and territorial integrity. Russia’s support of One China Principle.

– No alliance or becoming part of a bloc, no treaty with a third country that compromises the sovereignty, security and territorial integrity of the other contracting party.

– Strategic cooperative partnership.

– Opposing any use of force to bring pressure or interfering in the internal affairs of a sovereign state under all sorts of pretexts.

– Cooperation in the United Nations and its Security Council. Reinforcement of the central role of the United Nations as the most authoritative and the most universal world organisation composed of sovereign states in handling international affairs.

– Cooperation in such areas as economy and trade, military know-how, science and technology, energy resources, transport, nuclear energy, finance, aerospace and aviation, information technology and other areas of common interest.

The Treaty did not only foresee closer economic and political ties but also defined a common world-view that differed from the unipolar order, stressing sovereignty and non-interference over unipolarity’s “norms”. Still, the discourse has been non-confrontational.

Following the Treaty, China and Russia achieved the demarcation of their borders in 2004 (the final agreement took place in 2008). They conducted their first joint military exercise in 2005 (Østevik and Kuhrt, 2018, pp.79–80). In the international fora, they visibly coordinated their positions regarding the 2003 Iraq War and the Northern Korea issue (Lukin, 2018, pp.106–108; Turner, 2009, pp.159–184). They worked together in founding and reframing BRICS as a “non-unipolarist” group and for a time gained considerable success at that as the BRICS’ attitude differed significantly for example between the “unipolar” Libya intervention and “anti-unipolar” intervention to Ukraine (Brosig, 2019, pp. 81–86, 149–151).

The development of the Sino-Russian bilateral trade has been impressive during the period that followed the Treaty (Belopolsky, 2009, pp. 65–85). Until the mid-90’s, average annual trade volume had remained around 5,5–6 billions USD and grew rather slowly for the remainder of the decade. However, between 2000 and 2008 Georgian crisis, average annual trade increase rate reached 30 %. In 2011, the

volume was 55,8 billion and in 2012 79,25 billion USD (Lukin, 2018, pp. 140–145). Trade volume continued to expand until 2014 (89 billion USD) (Russian trade with China in 2014, 2016).

The Ukrainian crisis and the launch of the BRI in 2014 apparently constituted landmark events in Sino-Russian relations as they signified the critical points in their *modus vivendi's* erosion. Rapprochement began to be replaced by an *entente cordiale* on the common normative denominator of “anti-unipolarism”, the antithetic character of which was more and more expressed as the *modus vivendi's* braking effect diminished. Moreover, it is of note that the “antithetic” rather than self-standingly “thetic” character of the emerging *entente* has shown itself on a number of occasions in Sino-Russian convergence in international fora, UN Security Council in particular, as this convergence displayed normative double standards in favour of anti-unipolarism over expressed “norms” of the *entente* (Cunliffe, 2019, pp. 245–250; Danner, 2018, pp. 53–65).

It is also of note that a newer phenomenon appeared in Sino-Russian relations as the cautious rapprochement evolved toward *entente*, which is the politico-economic asymmetry. While China was making a “progressive” and ambitious post-*modus vivendi* move aiming at widening its economic/ political network, Russia confronted the unipolar order more directly, involving sanctions, which narrowed its economic/ political *marge de manoeuvre*. The differing passages to the *entente* added political asymmetry to the already existing economic asymmetry (2014 and 2015 GDPs in current USD, 2022; GDP (current US\$) – Russian Federation. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, 2022). During the post-2014 period, Russia has not only continued to be susceptible to face sharper political confrontation with the unipolar order due to further escalations in Ukraine, Syria and even Libya, but also its economic imbalance with China steadily grew: As of 2020, Russia's GDP was 1,483 trillion in current USD (GDP (current US\$) – Russian Federation. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, 2022) and China's 14,723 (GDP (current US\$) – China. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, 2022). While more than 15 % of the Russian foreign trade is made with China (Russian trade with China in 2018, 2019), the Russian share in Chinese foreign trade is 2 % (Exports of goods and services (current US\$), 2022; Imports of goods and services (current US\$) – China. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, 2022). This asymmetry required careful *political regulation* to sustain a workable, egalitarian relation, which would not evolve toward Russia's “vassalisation” by China as a non-alternative to its submission to the unipolar order or toward a sort of alignment that would be rather parasitic on China.

In May 2014, right after the Ukrainian crisis and the western sanctioning of Russia, Gazprom signed a 30-year deal of natural gas export agreement with PetroChina, worth 400 billion USD, unhindered by the Ukrainian crisis and western sanctions. The agreement required the construction of a grand pipeline (Power of Siberia), among other previously devised (yet roughly coinciding with the Georgian Crisis) projects on oil transport (Overland and Kubayeva, 2018, p.100, pp. 104–111). The Vladivostok free-port and special economic zones projects were introduced in 2014 and 2015 with Chinese capital involved (Blakkisrud, 2018, pp. 11–30).

In May 2015, during Xi's visit of to Russia, a joint statement was made on "cooperation in coordinating the development of the EAEU and the Silk Road Economic Belt" (Lukin, 2018, p. 58). On the other hand, the Chinese desire to include economic cooperation in the SCO framework did not progress and Beijing did apparently not insist on the matter, giving an example to political management of the asymmetry. Here however, the BRI (The Belt) becomes susceptible to constitute the circumventing mechanism: Fels draws attention to changing attitudes regarding the alignment of the SCO with the Belt (Fels, 2018, pp. 247–267) and through the Belt, alignment may potentially extend toward the EAEU as well.

One of the BRI's "Belt" part's two itineraries toward Europe passes through Russia and the other through Central Asia (China-Kazakhstan railway to Uzbekistan, Turkmenistan and Iran corridor), as such constituting a politico-economic safeguard for Beijing besides its purely economic rationale (Schortgen, 2018, pp. 25–28), while integrating Russia to the network at the same time. It is also of note that it is difficult to say that the Russian integration mechanism – the EAEU – has been a success so far or matches/ may match the BRI for the region's countries in increasing trade or investments (Vinokurov, 2018). Even before the BRI gained pace, Chinese trade volume with the five Central Asian ex-USSR countries had reached 34 billion USD in 2015, while Russia's trade volume with them registered 23 billion USD. Lastly, China is already the most important creditor for these countries (Indeo, 2018, pp. 135–153). With the Belt projects gradually taking effect, the relevance of the EAEU will be more and more dependent on the Chinese political accommodation of Russia (Qoraboyev and Moldashev, 2018, pp. 115–130).

As to the post-2014 evolution of the bilateral trade, the volume shrank by 28 % in 2015 to 63,5 billion USD due to western sanctions' general impact on the Russian economy (Russian trade with China in 2015, 2016), slightly increased to 66 billion USD in 2016 (Russian trade with China in 2016, 2017) and leapt forward in 2017 (87 billion dollars). It reached 108 billion USD in 2018, when the two countries declared their aim for 2024 as 200 billion USD (Russia & China set to double trade

turnover to \$200 billion in 5 years, 2019). However, the volume increased only 2,43 % in 2019 (approximately 110 billion USD) (Russian trade with Cuba in 2018, 2019) and decreased by 6,27 % in 2020, the first year of COVID crisis, to 104 billion USD. Still, another leap forward is being observed in 2021, with an increase of 29,5 % in the first eight months (China-Russia trade volume expected to hit a new high in 2021, 2021). What distinguishes this commerce from the two countries' trade with their main commercial partners (the EU for Russia and the US for China) seems to be its – again and almost – politically regulated nature in preserving equilibrium particularly during rapid growth. In contrast to Russia-EU and China-US trade which continuously produced big surpluses for Moscow and Beijing, a general balance seems to have been ensured quite artificially (Russian trade with China in 2015, 2016; Russian trade with China in 2016, 2017; Russian trade with China in 2017, 2018; Russian trade with China in 2018, 2019) despite the extreme contrast between commodities: Russian exports to China have been dominated by the energy resources and other raw materials while Chinese exports have concentrated on machinery and consumer goods (Lukin, 2018, p. 139, 141, pp. 144–145). Imbalances occurred mostly due to fluctuations of hydrocarbon prices –most of Russian exports- and they were “ironed out” the following year as in the example of 2017–2018 figures (2017's Russian trade deficit of 9 billion USD became 3,8 billion USD Russian trade surplus in 2018 (Russian trade with China in 2018, 2019; Russian trade with China in 2017, 2018; Lukin, 2018, p. 140).

In contrast to bilateral trade, the FDI flow from China to Russia has been meagre (Lukin, 2018, pp. 145–148). There had been an increase in 2014 (from 8,6 to 14,2 billion USD) yet it followed a slightly descending course as it was calculated at 12,8 billion USD in 2020 (2021). Despite the general decline of the Chinese outward investments since 2016, compared to the *annual* outward flow of 156 billion USD (2020), this amount is feeble (2022). On the other hand, Chinese non-bank entities' loans show a steady and steep increase after 2014, the year of the Ukrainian crisis and western sanctions (a comparable “jump point” had been the 2008 crisis) (Overland and Kubayeva, 2018, p. 100), partially compensating this lacuna.

Regarding collective security, Moscow-centred CSTO's continuing relevancy is crucial for Russian preponderance in its Central Asian near-abroad. This therefore constitutes another matter of political regulation, since the SCO's evolution toward this field may potentially be attractive to the Central Asian republics for balancing Russia with China. Chinese position has generally been accommodating to Russian position so far. The SCO Development Strategy until 2025 (2015) indicated that the SCO itself is not a political-military alliance (Development Strategy of the Shanghai Cooperation Organization until 2025, 2015). Also, the SCO's enlargement toward

India and Pakistan in 2017, two antagonistic powers, may prevent the SCO to extend into the sphere of collective security which could rival the CSTO.

The defence cooperation mostly takes the form of Russian arms exports to China, including sophisticated arms or parts and *de jure* or *de facto* technology transfer. However it does not seem to occupy a significant part in the overall bilateral trade (Russian foreign trade statistics. Source: Federal Customs Service of Russia, 2018), due to its unique nature and to China's ambitious military programme, it constitutes an important component of the *entente*, while alleviating the asymmetry at the same time (Lukin, 2018, p. 157; Korolev, 2020).

Also, joint military/ naval exercises continue and their scale steadily increases, as to forces and geographies involved (Lukin, 2018, pp. 157–158; Korolev, 2020; Korolev, 2019, pp. 233–252). In particular, joint naval exercises in the Pacific as well as in European waters have been getting more frequent (Paul, 2019). These exercises bear political significance, given the naval nature of the confrontation potential in the Pacific as well as their taking place in the unipolar order's contact zones with Russia, namely the Mediterranean (Marcus, 2015), the Baltic (Higgins, 2017) and the Black seas (Russian, Chinese combat ships pass through Black Sea straits for Mediterranean drills, 2015).

A “roadmap” was signed in 2017 for a period of 3 years, intensifying military cooperation face to “common threats”, as a “strategic choice” of the two countries (Wu, 2017). In November 2021, the roadmap was renewed and extended to 2025, involving “strategic military exercises and joint patrols by Russia and China” in particular face to common concern of the US’ “increasing strategic bomber flights” (Isachenkov, 2021).

The *entente* has been facing its most serious test nowadays, as Russia invaded Ukraine. The test was not produced by the invasion itself, since China could easily employ a rather anti-western discourse also in the matter of sanctioning Russia and adopt a neutral posture beneficial to Moscow as it did in 2014. It is put forward by the Russian military's apparent failure to reach its initial aims and its being pushed back from the main axis of invasion, Kyiv, while having been stopped in the other theatres of war, roughly Kharkov and environs, Nikolayev-Odessa region and even Donbas for the time being. Helping the Russian *regime* to recover from the current debacle amplified by the now-effective sanctions becomes important for the *entente* and ultimately for Beijing's position in its antithetic relation with the order. However, in the case of a Ukrainian-consented peace, which seems to be still on the table (despite the atrocities revealed in Bucha) and which would impose neutrality and possibly plebiscites in the contested regions upon Kyiv, China also may be freed of the

arguably economic and certainly political burden of bailing out Russia, as sanctions against Russia would have to be lifted gradually. Such a development, which seems to be within reach, would “save” and eventually reinforce the entente’s normative position in its challenge against the order and resume its development with less hindrance.

The Unipolar Order’s reaction to the challenge

The unipolar order’s *relative* inertia and reluctance face to the challenge may be explained by its self-standingly “thetic” nature, which did not require a systemic antithesis to exist. Its attitude change appears therefore “after”, more vague and slower than its antithesis’ moves, yet it exists. Symmetrical threat and systemic challenge diagnoses of the NATO Summits from 2014 to 2021 and their ensuing stress on the antithetic *Weltanschauung* of Russia and China constitute examples to this, as mentioned in the introduction. They give a basis for more concrete acts: NATO took initiatives in the field of the force readiness and deployment such as the Readiness Action Plan of the Wales Summit, enhanced security measures on the Eastern Flank and the “reliance to US forces” of the Warsaw Summit and the conventional deterrence commitment “30/30/30 over 30” of the Brussels Summit (Heisbourg, 2020; Ringsmose and Rynning, 2017). Some additional measures were taken in the field of nuclear deterrence as well (Larsen, 2019, pp.174–193). After-2014 sanctions against Russia, despite their relative inefficiency, were held in place. Pre-war tensions between Russia and Ukraine increased the political mobilisation among the “Western” countries, however Ukraine did not receive MAP, guarantees or tangible military aid at that time that would serve to deter Moscow. At least, Moscow did not obtain a Munich 1938 from the unipolar order during the Russia-West talks of December 2021-early January 2022 (Goncharenko and Savitsky, 2022; Pifer, 2022).

Also, efforts for creating an alternative to the BRI have been increasing in the Indo-Pacific – if not in the “Belt” area: Japan and India has been joining efforts by establishing “connectivity corridors” to finance and build infrastructure in the region (Iwanek, 2021; Khurana, 2019, pp.27–33; Panda, 2019). In 2018, Japan attempted to fill the gap created by the controversial withdrawal of the Trump administration from the Trans-Pacific Partnership by pioneering the conclusion of the “Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership” which gathered 11 countries on the two sides of the Pacific (Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP), 2018; Bride, et al., 2021). Still, the absence of the US makes this grouping “ideologically unclear” and China has applied for membership to the CPTPP in September 2021 (Hopewell, 2021), an attempt with a potential to unideologise and therefore neutralise this still-nascent alternative.

As to joint security, Japan, Australia, India, and the US launched the Quadrilateral Security Dialogue in November 2017 to expand cooperation between democracies in security and economic matters in the region. However the efficiency and commitment of this mechanism is still obscure, the *Weltanschauung* it expresses is not: The first leaders' joint statement of the Quad, dated 12 March 2021, defined its aim as "A region that is free, open, inclusive, healthy, anchored by democratic values, and unconstrained by coercion" (Quad Leaders' Joint Statement: "The Spirit of the Quad", 2021).

The Australian, British and US leaders' statement of 15 September 2021 declared the trilateral security partnership "AUKUS" (Joint Leaders Statement on AUKUS, 2021) and defined it as the three powers' "recommitting themselves to the vision of protecting their shared values" in order to promote security and prosperity "for which they worked together for more than 70 years". The statement also defined its first concrete step toward this aim as "to support Australia in acquiring nuclear-powered submarines".

The US President underlined, in October 2021, that the US would defend Taiwan in the case of a Chinese attack, however the US policy on the matter has been defined as "strategic ambiguity", the continuity of which was quickly reiterated by the White House (Biden says US will defend Taiwan if China attacks. 2021). Still, the escalation continues between Beijing and Washington on the matter, as the Chinese Minister of Foreign Affairs warned, late December 2021, that the US would "face unbearable price" in the case of interference (China warns US will 'face unbearable price' on Taiwan, 2021). Reuters announced on 20 January 2022 that the US was "seeking ways to speed delivery of new fighter jets (upgraded F-16s) to Taiwan" (Stewart, et al., 2022).

The custodians of the unipolar order have been facing, however, their most acute challenge so far as Russia invaded Ukraine. During the first months of the war, they have shown exceptional unity and determination in supplying Ukraine with lighter yet effective weapons, imposing now-crippling sanctions upon Russia and politically isolating the Moscow regime. While they have played a very important role in enabling Kyiv to fight back and stall the Russian advance, they apparently have been facing, the *systemic* bill of a possible peace settlement in Ukraine. Having avoided Ukrainian membership to NATO since 2008 and having been thus unable to deter the Russian invasion and to intervene in the conflict more directly or effectively, they set Kyiv free for its own peace with Russia which is equivalent, in systemic terms, to a "separate" peace of the World Wars –which were particular forms of systemic struggle on their own merit. Sanctions, which are the order's main tools of

struggling with the Russian challenge and which gained efficiency only recently, have been existentially bound to Ukraine since 2014. As the Ukrainian neutrality – with perhaps 30s style guarantees- and even plebiscites in annexed or seceded territories are on the table and may constitute the contents of a Russo-Ukrainian peace, the *systemic loser* of the successful self-defense of the country is susceptible to be the custodians of the order and not Russia, even in comparison to now-unlikely scenario of a total Russian military victory over Ukraine which would leave the sanctions' basis intact. This irony appears as the product of the years-long inertia and reluctance of the order in answering the growing systemic challenge.

Conclusions

There is no cultural or historical affinity between China and Russia to produce a natural alignment. Their common security concerns as regards separatist and fundamentalist movements are more of a matter of *ad hoc* coordination as it was during the 90s, rather than a basis for alignment. Trade, finance and investments are certainly of common interest, yet they alone do not constitute a reason for alignment but a consequence of it, as shown by their need to be *politically* balanced. Military cooperation, in particular the Russian arms supply and technology transfers to China bear importance, yet this importance stems from the increasingly confrontational relations with the unipolar order, therefore it constitutes, here again, a consequence rather than a cause of alignment. Alignment precedes the contents of cooperation.

The rapprochement and the *entente* between Moscow and Beijing appear as direct products of their relations with the unipolar order, the former reflecting the *modus vivendi* and the latter the post-*modus vivendi* periods. In different manners and for different reasons, their *modus vivendi* were eroded, gradually shifting their relations with the unipolar order from coexistence to confrontation. The emerging confrontation does not reflect a purely objective power-relation within the international structure. It is not something akin to the rivalry between the UK and Germany before the I World War. It is even not like bipolarity that was as much a product of two actors' post-war power-relations as it was a "normative" confrontation, since the latter was not that intense during much of the multipolar inter-war period. The current dialectic is fundamentally between the *Weltanschauungen* which define the power-relations as the shielding effect of the *modus vivendi* has faded away. It is between the unipolar normative canon and its alternative, between democratic norms – not without lacunas, contradictions and even hypocrisy – and antithetic *regimes* which either had to oppose or gained the capability of opposing the unipolar order. This fundamental character, which even contrasts to bipolarity, stems from the very nature of unipolarity, as it brought a normative preponderance that was not complete, that engendered but a *modus vivendi* and not a normative hegemony. It is therefore of systemic nature, in a sense

that surpasses the structural realist understanding of objectivity, yet expressible in structural realist terms as it engenders the objectivity as its meaning ground.

The Sino-Russian *entente* is both an axis of convenience in Lo's (2008) and a durable cooperation in Lukin's terms within the framework of unipolarity. An axis of convenience, since it was neither Russia's nor China's first choice, but the result of their *modus vivendi's* "failure" in gaining permanence. Once it appeared, its antithetic nature, its being dialectically attached to the unipolar order, made the *entente* as durable as its antithesis: The very presence of the unipolar order makes the *entente* of the antithetic powers valid and a systemic magnet to other *regimes* of similar or tending-to-be of similar nature, offering them a possibility of security alignment – exemplified by the Syrian War – and an economic alternative – the BRI –, which in turn may serve widening the *entente's* systemic challenge. It is being countered slowly and perhaps clumsily by the unipolar order's main actors largely due to the self-standing nature of their "thesis" in contrast to the "dependent" therefore inherently dynamic antithesis of the *entente*. The adequacy of the unipolar order's emerging response to the systemic challenge would require coherence and determination of its adherents, which is still unclear, despite the current developments related to the major event of the Russian invasion of Ukraine.

References:

- Acharya, A., 2004. How Ideas Spread: Whose Norms Matter? Norm Localization and Institutional Change in Asian Regionalism". *International Organization*, 58 (2), pp. 239–275.
- Annual outflow of foreign direct investment (FDI) from China between 2011 and 2021 (in billion U.S. dollars), 2022. *Statista*. [online] 23 August. Available at: <https://www.statista.com/statistics/858019/china-outward-foreign-direct-investment-flows/> [Accessed 30 May 2022].
- Anthony, I., 2018. Military Dimensions of a Multipolar World: Implications for Global Governance. *Strategic Analysis*, 42 (3), pp.208–219.
- Arbuthnot, J., 2008. The Bucharest Summit and the Future of NATO. *The RUSI Journal*, 158 (3), pp. 40-44.
- Asmus, R., 2010. *A Little War that Shook the World; Georgia, Russia and the Future of the West*. New York: Palgrave Macmillan.
- Baev, P. and Overland, I., 2010. The South Stream versus Nabucco Pipeline Race: Geopolitical and Economic (Ir)rationalities and Political Stakes in Mega-Projects. *International Affairs*, 86 (5), pp. 1075–1090.
- Beckley, M., 2018. *Unrivaled: Why America Will Remain the World's Sole Superpower*. Ithaca: Cornell University Press.

DR. EMRE OZIGCI

**THE ENTENTE CORDIALE OF AUTHORITARIANS:
CHINA'S AND RUSSIA'S STRUGGLE WITH THE UNIPOLAR ORDER**

- Belopolsky, H., 2009. *Russia and the Challengers: Russian Alignment with China, Iran, and Iraq in the Unipolar Era*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 65–85.
- Benabdallah, L., 2019. Contesting the international order by integrating it: the case of China's Belt and Road initiative. *Third World Quarterly*, [e-journal] 40 (1), pp.92–108. DOI:10.1080/01436597.2018.1529539.
- Biden says US will defend Taiwan if China attacks. 2021. *BBC News*, [online] 22 October. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-asia-59005300> [Accessed 30 May 2022].
- Blakkisrud, H., 2018. An Asian Pivot Starts at Home: The Russian Far East in Russian Regional Policy. In: H. Blakkisrud and E. Wilson-Rowe, eds. *Russia's Turn to the East Domestic Policymaking and Regional Cooperation*. London: Palgrave Macmillan, pp. 11–30.
- Blanchette, J. and Lin, B., 2022. China's Ukraine Crisis. What Xi Gains – and Loses – From Backing Putin. *Foreign Affairs*, [online] February 21. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2022-02-21/chinas-ukraine-crisis> [Accessed 30 May 2022].
- Bown, Ch.P., 2022. Russia's war on Ukraine: A sanctions timeline. *Peterson Institute for International Economics*, [online] 2 September. Available at: <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/russias-war-ukraine-sanctions-timeline> [Accessed 30 May 2022].
- Brewster, D., 2018. The MSRI and the Evolving Naval Balance in the Indian Ocean. In: J.M.F. Blanchard, ed. *China's Maritime Silk Road Initiative and South Asia. A Political Economic Analysis of its Purposes, Perils, and Promise*. Singapore: Palgrave Macmillan, pp. 55–79.
- Bride, J., Chatzky, A. and Siripurapu, A., 2021. What's Next for the Trans-Pacific Partnership (TPP)? *Council on Foreign Relations*, [online] 20 September. Available at: <https://www.cfr.org/background/what-trans-pacific-partnership-tpp> [Accessed 30 May 2022]
- Brooks, S. and Wohlforth, W., 2011. Assessing the Balance”, *Cambridge Review of International Affairs*, 24 (2), pp. 201–219.
- Brooks, S. and Wohlforth, W., 2016. *America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century*. New York: Oxford University Press, pp. 73–87.
- Brosig, M., 2019. *The Role of BRICS in Large-Scale Armed Conflict: Building a Multi-Polar World Order*. London: Palgrave Macmillan.
- Brussels Summit Communiqué, 2022. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 14 June 2021. *North Atlantic Treaty Organization*, [online] 01 July. Available at: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm [Accessed 30 May 2022].
- Casula, P., 2013. Sovereign Democracy, Populism, and Depoliticization in Russia. *Problems of Post-Communism*, 60 (3), pp. 3–15.
- Charter of Organization for democracy and economic development – GUAM*, 2022. [online] Available at: <https://guam-organization.org/en/charter-of>

- organization-for-democracy-and-economic-development-guam/ [Accessed 30 May 2022].
- Chaudhuri, D., 2018. *Xinjiang and the Chinese State: Violence in the Reform Era*. London: Routledge.
- Chebarkova, E., 2017. Russia's Idea of the Multipolar World Order. *Post-Soviet Affairs*, [e-journal] 33 (3), pp. 217-234. DOI: 10.1080/1060586X.2017.1293394.
- Chen, D.P., 2017. *US-China Rivalry and Taiwan's Mainland Policy: Security, Nationalism, and the 1992 Consensus*. New Jersey: Palgrave Macmillan.
- Cheng, Y.J., 2018. *Multilateral Approach in China's Foreign Policy*. Singapore: World Scientific Publishing, pp. 397-398.
- Cheung, R., 2022. Russia-Ukraine war: In Chinese media, the US is the villain, *Al Jazeera*, [online] 6 April. Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/6/china-media-coverage-ukraine-war> [Accessed 30 May 2022].
- China and Russia decry Biden's plans for democracy summit, 2021. *South China Morning Post*, [online] 28 November. Available at: https://www.scmp.com/news/world/united-states-canada/article/3157641/china-and-russia-decry-joe-bidens-plans-democracy?module=perpetual_scroll&pgtype=article&campaign=3157641 [Accessed 30 May 2022].
- China warns US will 'face unbearable price' on Taiwan, 2021. *France24*, [online] 30 December. Available at: <https://www.france24.com/en/live-news/20211230-china-warns-us-will-face-unbearable-price-on-taiwan> [Accessed 30 May 2022].
- China-Russia trade volume expected to hit a new high in 2021, 2021. *News Center*, [online] 09 September. Available at: <https://www.ciie.org/zbh/en/news/exhibition/news/20210930/29610.html> [Accessed 30 May 2022].
- Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP), 2018. [online] Available at: <https://www.iilj.org/wp-content/uploads/2018/03/CPTPP-consolidated.pdf> [Accessed 30 May 2022].
- Cottey, A., 2018. *The European Neutrals and NATO: Non-Alignment, Partnership, Membership?* London: Palgrave Macmillan, pp. 61-65.
- Cunliffe, P., 2019. Framing Intervention in a Multipolar World. *Conflict Security & Development*, 19 (3), pp. 245-250.
- Danner, L.K., 2018. *China's Grand Strategy: Contradictory Foreign Policy?* Miami: Palgrave Macmillan, pp. 53-65.
- Dannreuther, R., 2015. Russia and the Arab Spring: Supporting the Counter Revolution. *Journal of European Integration*, 37 (1), pp. 77-94.
- Dee, M., 2015. *The European Union in a Multipolar World: World Trade, Global Governance and the Case of the WTO*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

DR. EMRE OZIGCI

**THE ENTENTE CORDIALE OF AUTHORITARIANS:
CHINA'S AND RUSSIA'S STRUGGLE WITH THE UNIPOLAR ORDER**

- Dessey, R. and Tchantouridze, L., 2012. Realpolitik and the Russia-Georgia War: Three Years On. *Central Asia and Caucasus*, 131, pp. 111–119.
- Development Strategy of the Shanghai Cooperation Organization until 2025, 2015. [online] Available at: <https://eng.sco-russia2020.ru/images/17/25/172516.pdf> [Accessed 30 May 2022].
- Deyermond, R., 2013. Assessing the reset: successes and failures in the Obama administration's Russia policy, 2009–2012. *European Security*, [e-journal] 22 (4), pp.500–523. DOI:10.1080/09662839.2013.777704.
- Dillon, M., ed., 2015. *Deng Xiaoping: The Man Who Made Modern China*. London: L.B. Tauris, pp. 229–256.
- Dimbleby, J., 2018. *The Last Governor: Chris Patten and the Handover of Hong Kong*. London: Little, Brown.
- Doherty, E., 2022. China's vice foreign minister blames NATO for war in Ukraine. *Axios*, [online] 19 March. Available at: <https://www.axios.com/china-vice-foreign-minister-nato-ukraine-russia-eef8dea1-2b7e-4e03-8c15-d32b2cfc2f50.html> [Accessed 30 May 2022].
- Dunford, M., 2020. Chinese and Development Assistance Committee (DAC) development cooperation and development finance: implications for the BRI and international governance. *Eurasian Geography and Economics*, 61 (2), pp. 125–136.
- Exports of goods and services (current US\$). World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, 2022. *The World Bank Group*, [online] Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?locations=CN&view=chart> [Accessed 30 May 2022].
- Eyvazov, J., 2008. GUAM and the Regional Security-System in the Post-Soviet Space. *Central Asia and Caucasus*, 3-4 (51-52), pp.277–288.
- Fels, E., 2018. The Geopolitical Significance of Sino-Russian Cooperation in Central Asia for the Belt and Road Initiative. In: M. Mayer, ed. *Rethinking the Silk Road: China's Belt and Road Initiative and Emerging Eurasian Relations*. Singapore: Palgrave Macmillan, pp. 247–267.
- Finnemore, M., 2011. Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn't All It's Cracked Up to Be. In: Ikenberry J., Mastanduno, M., and Wohlforth, W.C. eds. *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*. New York: Cambridge University Press, pp. 67–98.
- Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France, 1997. *NATO*, [online] 27 May. Available at: https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_25468.htm [Accessed 30 May 2022].
- Franklin, A., Qian, J. and Qian, M., 2008. China's Financial System: Past, Present, and Future. In: L. Brandt and T. Rawski, eds. *China's Great Economic Transformation*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 515–518.

- Fravel, M.T., 2016. China's Assertiveness in the Senkaku (Diaoyu) Islands Dispute. *MIT Political Science Department Research Paper*, 19, pp. 1–21.
- Gardner, H., 2019. *IR Theory, Historical Analogy and Major Power War*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 39–60.
- GDP (current US\$) – China. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, 2022. *The World Bank Group*, [online] Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN> [Accessed 30 May 2022].
- GDP (current US\$) – Russian Federation. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, 2022. *The World Bank Group*, [online] Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RU> [Accessed 30 May 2022].
- GDP (current US\$) – Russian Federation. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, 2022. *The World Bank Group*, [online] Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RU> [Accessed 30 May 2022].
- Gedeon, J., 2022. The weapons and military aid the world is giving Ukraine. *POLITICO*, [online] 21 March. Available at: <https://www.politico.com/news/2022/03/22/ukraine-weapons-military-aid-00019104>.
- Gerlach, J., 2014. *Color Revolutions in Eurasia*. Cham: Springer, pp. 39–44.
- Golan, G., 2004. Russia and the Iraq War: Was Putin's Policy a Failure? *Communist and Post-Communist Studies*, 37 (4), pp.429–459.
- Goncharenko, R. and Savitsky, A., 2022. What next as Russia-West talks over Ukraine fail to ease tensions? *DW*, [online] 13 January. Available at: <https://www.dw.com/en/what-next-as-russia-west-talks-over-ukraine-fail-to-ease-tensions/a-60419001> [Accessed 30 May 2022].
- Hahn, G.M., 2013. Russia in 2012: From Thaw and Reset to Freeze. *Asian Survey*, 53 (1), pp. 214–223.
- Hahn, G.M., 2018. *Ukraine over the Edge: Russia, the West and the new Cold War*. Jefferson: McFarland.
- Hansen, B., 2011. *Unipolarity and World Politics: A Theory and its Implications*, New York: Routledge, pp.7–8.
- Hare, P., Estrin, S., Lugachyov, M. and Takla, L. 1998. Russia's Foreign Trade: New Directions and Western Policies. *The World Economy*, [e-journal] 21(1), pp. 95–119. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9701.00121>.
- Heath, J.B., 2005. *Tibet and China in the Twenty-First Century: Non-Violence versus State Power*. London: Saqi Books.
- Heisbourg, F., 2020. NATO 4.0: The Atlantic Alliance and the Rise of China. *Survival*, [e-journal] 62(2), pp. 83–102. DOI: 10.1080/00396338.2020.1739950.

DR. EMRE OZIGCI

**THE ENTENTE CORDIALE OF AUTHORITARIANS:
CHINA'S AND RUSSIA'S STRUGGLE WITH THE UNIPOLAR ORDER**

- Heston, A. and Sicular, T., 2008. China and Development Economics. In: L. Brandt and T. Rawski, eds. *China's Great Economic Transformation*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 27–48.
- Higgins, A., 2017. China and Russia Hold First Joint Naval Drill in the Baltic Sea. *The New York Times*, [online] 25 July. Available at: <https://www.nytimes.com/2017/07/25/world/europe/china-russia-baltic-navy-exercises.html> [Accessed 30 May 2022].
- Hopewell, K., 2021. Would China's move to join this transpacific trade pact push the U.S. to rejoin? It's complicated. *Washington Post Live*, [online] 27 September. Available at: <https://www.washingtonpost.com/politics/2021/09/27/would-chinas-move-join-this-transpacific-trade-pact-push-us-rejoin-its-complicated/> [Accessed 30 May 2022]
- Hu, W., 2015. China as a Listian Trading State: Interest, Power, and Economic Ideology. In: G.J. Ikenberry, W. Jisi and Z. Feng, eds. *America, China, and the Struggle for World Order*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 211–242.
- Hurlburt, H., 1995. Russia, the OSCE and European Security Architecture. *Helsinki Monitor*, 2, pp. 5–20.
- Hurley, J. Morris, S. and Portelance, G., 2018. Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective”, CGD Policy Paper 121 March 2018. *Center for Global Development*. [online] Available at: <https://www.cgdev.org/sites/default/files/examining-debt-implications-belt-and-road-initiative-policy-perspective.pdf> [Accessed 30 May 2022].
- Ikenberry, J., Mastanduno, M. and Wohlforth, C., 2011. Introduction: unipolarity, state behavior, and systemic consequences. In: *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–32.
- Imports of goods and services (current US\$) – China. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, 2022. *The World Bank Group*. [online] Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD?locations=CN&view=chart> [Accessed 30 May 2022].
- In joint op-ed, China and Russia decry US democracy summit, 2021. *France 24*. [online] Available at: <https://www.france24.com/en/live-news/20211127-in-joint-op-ed-china-and-russia-decry-us-democracy-summit> [Accessed 30 May 2022].
- Indeo, F., 2018. The Impact of the Belt and Road Initiative on Central Asia: Building New Relations in a Reshaped Geopolitical Scenario In: W. Zhang, I. Alon and C. Lattemann, eds. *China's Belt and Road Initiative: Changing the Rules of Globalization*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 135–153.
- Isachenkov, V., 2021. Russia, China sign roadmap for closer military cooperation. *Military Times*, [online] 24 November. Available at: <https://www.militarytimes.com/flashpoints/2021/11/24/russia-china-sign-roadmap-for-closer-military-cooperation/> [Accessed 30 May 2022].

- Iwanek, K., 2021. Japan Steps in to Support India Against China in South Asia. *The Diplomat*, [online] 6 December. Available at: <https://thediplomat.com/2021/12/japan-steps-in-to-support-india-against-china-in-south-asia/> [Accessed 30 May 2022].
- Jabin, J.T., 2018. The China–Pakistan Economic Corridor and the China–India–Pakistan Triangle. In: J.M.F. Blanchard, ed. *China's Maritime Silk Road Initiative and South Asia. A Political Economic Analysis of its Purposes, Perils, and Promise*. Singapore: Palgrave Macmillan, pp. 105–136.
- Jervis, R., 2009. Unipolarity: A Structural Perspective. *World Politics*, 61 (1), pp.188–213.
- Johnston, L. A., 2018. The Belt and Road Initiative: What is in it for China? *Asia & the Pacific Policy Studies*, 6 (1), pp. 1–19.
- Joint Leaders Statement on AUKUS, 2021. *Briefing Room*, [online] 15 September. Available at: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/09/15/joint-leaders-statement-on-aucus/> [Accessed 30 May 2022]
- Jones, C. M., 2018. *China's Challenge to Liberal Norms: The Durability of International Order*. London: Palgrave Macmillan.
- Kasekamp, A., 2020. An Uncertain Journey to the Promised Land: The Baltic States' Road to NATO Membership. *Journal of Strategic Studies*, [e-journal] 43 (6/7), pp. 869–896. DOI:10.1080/01402390.2020.1803066.
- Kent, A., 2009. *Beyond Compliance: China, International Organizations and Global Security*. Singapore: Nus Press.
- Kholodilin, K. and Netšunajev, A., 2019. Crimea and Punishment: The Impact of Sanctions on Russian Economy and Economies of the Euro Area. *Baltic Journal of Economics*, 19 (1), pp. 39–51.
- Khurana, G.S., 2019. India as a Challenge to China's Belt and Road Initiative. *Asia Policy*, 14 (2), pp. 27–33
- Kobrinskaya, I., 2007. The Post-Soviet Space. In: Malfliet, K., Verpoest, L. and Vinokurov, E., eds., *The CIS, the EU and Russia The Challenges of Integration*. London: Palgrave Macmillan, pp.13-21.
- Kokoshin, A., 2016. *2015 Military Reform in the People's Republic of China*. *Harvard Kennedy School*, [online] October. Available at: <https://www.belfercenter.org/publication/2015-military-reform-peoples-republic-china> [Accessed 30 May 2022].
- Korolev, A., 2019. On the Verge of an Alliance: Contemporary China-Russia Military Cooperation. *Asian Security*, 15 (3), pp. 233–252.
- Korolev, A., 2020. How Closely Aligned are China and Russia? Measuring Strategic Cooperation in IR. *International Politics*, [e-journal] 57, pp. 760–789. DOI: 10.1057/s41311-019-00178-8.
- Ku, J.G., 2022. China Has Ditched Its Own Principles to Back Russia. Beijing claimed to be opposed to the use of force-until Moscow's invasion of Ukraine. *FP*, [online]

DR. EMRE OZIGCI

**THE ENTENTE CORDIALE OF AUTHORITARIANS:
CHINA'S AND RUSSIA'S STRUGGLE WITH THE UNIPOLAR ORDER**

- 7 April Available at: <https://foreignpolicy.com/2022/04/07/china-ditched-principles-ukraine-russia-use-of-force/> [Accessed 30 May 2022:].
- Laenen, R., 2012. Russia's 'Vital and Exclusive' National Interests in the Near Abroad. In: Freire M.R., Kanet R.E., eds. *Russia and its Near Neighbours*. London: Palgrave Macmillan, pp. 17–38.
- Larsen, J., 2019. NATO Nuclear Adaptation Since 2014: The Return of Deterrence and Renewed Alliance Discomfort. *Journal of Transatlantic Studies*, [e-journal] 17, pp. 174–193. DOI: <https://doi.org/10.1057/s42738-019-00016-y>.
- Layne, C., 2012. This Time It's Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana. *International Studies Quarterly*, 56 (1), pp. 203–213.
- Layton, S., 2014. Reframing European Security: Russia's Proposal for a New European Security Architecture. *International Relations*, 28 (1), pp. 25–45.
- Lazarević, D., 2009. NATO Enlargement to Ukraine and Georgia: Old Wine in New Bottles? *Connections*, 9 (1), pp. 29–66.
- Lewis, D.G., 2018. Geopolitical Imaginaries in Russian Foreign Policy: The Evolution of Greater Eurasia. *Europe-Asia Studies*. DOI: 10.1080/09668136.2018.1515348.
- Libman, A. and Obydenkova, A., 2018. Regional international organizations as a strategy of autocracy: the Eurasian Economic Union and Russian foreign policy. *International Affairs*, 94 (5), pp. 1037–1058.
- Lincoln, M., 2012. *The Color Revolutions*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Liu, W., Zhang, Y. and Xiong, W., 2020. Financing the Belt and Road Initiative. *Eurasian Geography and Economics*, 61 (2), pp. 137–145.
- Lo, B., 2008. *Axis of Convenience: Moscow, Beijing and the New Geopolitics*. London: Brookings Institution Press.
- Lo, Ch., 2007. *Understanding China's Growth Forces that Drive China's Economic Future*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 39–66.
- Lukin, A., 2018. *China and Russia: The New Rapprochement*. Cambridge: Polity.
- Mahmud, Ali, S., 2005. *US–China Cold War Collaboration, 1971–1989*. New York: Routledge.
- Makarychev, A.S., 2008. Russia's Search for International Identity Through the Sovereign Democracy Concept. *The International Spectator*, 43 (2), pp. 49–62.
- Mallard, W., 2022. China on the right side of history over Ukraine war, foreign minister says. *Reuters*, [online] 20 March. Available at: <https://www.reuters.com/world/china/china-right-side-history-over-ukraine-war-foreign-minister-2022-03-20/> [Accessed 30 May 2022].
- Mansfield, E.D., 1993. Concentration, Polarity, and the Distribution of Power. *International Studies Quarterly*, 37 (1), pp. 105–128.
- Marcus, J., 2015. China-Russia drills in Med show shifting strategies. *BBC News*, [online] 11 May. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-32686956> [Accessed 30 May 2022].
- Martha, B.O., 1995. Sovereignty and the Near-Abroad. *Orbis*, 39 (3), pp. 353–367.

- Martin, A.S., 2003. A Bumpy Road to An Unknown Destination? NATO-Russia Relations 1991–2002. In: Fawn R., ed. *Realignments in Russian Foreign Policy*. London: Frank Cass, pp. 55–73.
- Martin, A.S., 2006. *Russia and NATO since 1991. From Cold War Through Cold Peace to Partnership?* New York: Routledge, pp. 51–57.
- Mearsheimer, J., 2018. *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Haven: Yale University Press.
- Melville, A. and Shackleina, T., eds., 2005. *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. New York: Central European University Press.
- Melville, A. and Shackleina, T., eds., 2005. *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. New York: Central European University Press.
- Melville, A. and Shackleina, T., eds., 2005. *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. New York: Central European University Press, pp. 75–84.
- Melville, A. and Shackleina, T., eds., 2005. *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. New York: Central European University Press.
- Melville, A. and Shackleina, T., eds., 2005. *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. New York: Central European University Press.
- Menon, R. and Rumer, E., 2015. *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*. Cambridge: MIT Press.
- Michalski, A. and Nilsson, N., 2018. Resistant to Change? The EU as a Normative Power and Its Troubled Relations with Russia and China”. *Foreign Policy Analysis*, (10), pp. 1–18.
- Mills, C. and Curtis J., 2022. Military assistance to Ukraine since the Russian invasion. *House of Commons Library*, [online] 15 August. Available at: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9477/CBP-9477.pdf> [Accessed 30 May 2022].
- Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China, 2022. [online] Available at: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/202202/t20220223_10644886.html [Accessed 30 May 2022].
- Monteiro, N., 2014. *Theory of Unipolar Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Norris, J., 2005. *Collision Course: NATO, Russia and Kosovo*. Westport: Praeger.
- O’Sullivan, S., 2018. *Military Intervention in the Middle East and North Africa: The Case of NATO in Libya*. Abingdon: Routledge.
- Østevik, M. and Kuhrt, N., 2018. The Russian Far East and Russian Security Policy in the Asia-Pacific Region. In: H. Blakkisrud and E. Wilson-Rowe, eds. *Russia’s Turn to the East Domestic Policymaking and Regional Cooperation*. London: Palgrave Macmillan, pp. 79–80.
- Overland, I. and Kubayeva, G., 2018. Did China Bankroll Russia’s Annexation of Crimea? The Role of Sino-Russian Energy Relations. In: H. Blakkisrud and E. Wilson-Rowe, eds. *Russia’s Turn to the East Domestic Policymaking and Regional Cooperation*. London: Palgrave Macmillan, pp. 104–111.

DR. EMRE OZIGCI

**THE ENTENTE CORDIALE OF AUTHORITARIANS:
CHINA'S AND RUSSIA'S STRUGGLE WITH THE UNIPOLAR ORDER**

- Panda, J. P., 2019. Scaling India-Japan Cooperation in Indo-Pacific and Beyond 2025: Corridors, Connectivity and Contours. India: KW Publishers.
- Paul M., 2019. Partnership on the High Seas. China and Russia's Joint Naval Manoeuvres. *SWP Comment*, [online] 26 June. Available at: https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2019C26_pau.pdf [Accessed 30 May 2022].
- Perra, A., 2016. From the Arab Spring to the Damascus Winter: The United States, Russia and the New Cold War. *Contemporary Review of the Middle East*, 3 (4), pp. 1–24.
- Pieper, M., 2019. Rising Power Status and the Evolution of International Order: Conceptualising Russia's Syria Policies. *Europe-Asia Studies*, [e-journal] 71 (3), pp. 365–387. DOI:10.1080/09668136.2019.1575950.
- Pifer, S., 2022. Kremlin's unwillingness to recognize Ukraine as a sovereign state has resulted in major strategic failure for Russia, Stanford scholar says. *Stanford News*, [online] 6 January. Available at: <https://news.stanford.edu/2022/01/06/understanding-russia-ukraine-crisis/> [Accessed 30 May 2022].
- Qoraboyev, I. and Moldashev, K., 2018. The Belt and Road Initiative and Comprehensive Regionalism in Central Asia. In: M. Mayer, ed. *Rethinking the Silk Road: China's Belt and Road Initiative and Emerging Eurasian Relations*. Singapore: Palgrave Macmillan, pp. 115–130.
- Quad Leaders' Joint Statement: "The Spirit of the Quad", 2021. *Briefing Room*, [online] 12 March. Available at: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/12/quad-leaders-joint-statement-the-spirit-of-the-quad/> [Accessed 30 May 2022].
- Rakner, L., Menocal, A.R. and Fritz, V., 2007. Democratisation's Third Wave and the Challenges of Democratic Deepening: Assessing International Democracy Assistance and Lessons Learned. [online] August. London: Overseas Development Institute. Available at: <https://www.cmi.no/publications/file/2761-democratisations-third-wave-and-the-challenges-of.pdf> [Accessed 30 May 2022].
- Rimmer, P. J., 2018. China's Belt and Road Initiative: Underlying Economic and International Relations Dimensions. *Asian-Pacific Economic Literature*, 32 (2), pp. 3–26.
- Ringsmose, J. and Rynning, S., 2017. The NATO Response Force: A Qualified Failure No More?. *Contemporary Security Policy*, 38 (3), pp. 443–456. DOI:10.1080/13523260.2017.1350020.
- Robert, A.P., 2009. Empire Falls. *The National Interest*, 99, pp. 21–34.
- Ross, R., 2002. Navigating the Taiwan Strait: Deterrence, Escalation, Dominance and U.S.-China Relations. *International Security*, 27 (2), pp. 48–85.
- Roumasset, J. Burnett, K. and Wang, H., 2008. Environmental Resources and Economic Growth. In: L. Brandt and T. Rawski, eds. *China's Great Economic Transformation*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 72.

- Russia & China set to double trade turnover to \$200 billion in 5 years, 2019. *RT*, [online] 14 August. Available at: <https://www.rt.com/business/466481-russia-china-200-billion-turnover/> [Accessed 30 May 2022].
- Russia becomes WTO member after 18 years of talks, 2011. *BBC News*, [online] 16 December. Available at: <https://www.bbc.com/news/business-16212643> [Accessed 30 May 2022].
- Russian foreign trade statistics. Source: Federal Customs Service of Russia, 2018. *Russian Foreign Trade*. [online] Available at: <http://en.russian-trade.com/statistics/by-country/china/export/2018/> [Accessed 30 May 2022].
- Russian trade with China in 2014, 2016. *Russian Foreign Trade*, [online] 02 April. Available at: <http://en.russian-trade.com/reports-and-reviews/2016-04/russian-trade-with-china-in-2014/> [Accessed 30 May 2022].
- Russian trade with China in 2015, 2016. *Russian Foreign Trade*, [online] 02 May. Available at: <http://en.russian-trade.com/reports-and-reviews/2016-05/russian-trade-with-china-in-2015/> [Accessed 30 May 2022].
- Russian trade with China in 2016, 2017. *Russian Foreign Trade*, [online] 28 February. Available at: <http://en.russian-trade.com/reports-and-reviews/2017-02/russian-trade-with-china-in-2016/> [Accessed 30 May 2022].
- Russian trade with China in 2017, 2018. *Russian Foreign Trade*, [online] 15 February. Available at: <http://en.russian-trade.com/reports-and-reviews/2018-02/russian-trade-with-china-in-2017/> [Accessed 30 May 2022].
- Russian trade with China in 2018, 2019. *Russian Foreign Trade*, [online] 10 February. Available at: <http://en.russian-trade.com/reports-and-reviews/2019-02/russian-trade-with-china-in-2018/> [Accessed 30 May 2022].
- Russian trade with Cuba in 2018, 2019. *Russian Foreign Trade*, [online] 10 February. Available at: <https://en.russian-trade.com/reports-and-reviews/2019-02/russian-trade-with-china-in-2019/> [Accessed 30 May 2022].
- Russian, Chinese combat ships pass through Black Sea straits for Mediterranean drills, 2015. *TASS*, [online] 14 May. Available at: <https://tass.com/russia/794708> [Accessed 30 May 2022].
- Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order, 1997. *ChinaLawInfom*, [online] 23 April. Available at: <http://www.lawinfochina.com/display.aspx?id=7131&lib=tax&SearchKeyword=&SearchCKeyword> [Accessed 30 May 2022].
- Rywkin, M., 2015. Russia and the Near Abroad Under Putin. *American Foreign Policy Interests*, 37 (4), pp. 229-237.
- Samuel, P. H., 1991. Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*, 2 (2), pp.12-34.
- Sanger, D. E., 2021. Biden Said the U.S. Would Protect Taiwan. But It's Not That Clear-Cut, *The New York Times*, 10 November.

DR. EMRE OZIGCI

**THE ENTENTE CORDIALE OF AUTHORITARIANS:
CHINA'S AND RUSSIA'S STRUGGLE WITH THE UNIPOLAR ORDER**

- <https://www.nytimes.com/2021/10/22/us/politics/biden-taiwan-defense-china.html> [Accessed 30 May 2022].
- Saul, D., 2022. Russia-Ukraine Talks: Ukraine Hints At Progress On Crimea, While Both Sides Optimistic On Putin-Zelensky Meeting. *Forbes Staff*, [online] 29 March. Available at: <https://www.forbes.com/sites/dereksaul/2022/03/29/russia-ukraine-talks-ukraine-hints-at-progress-on-crimea-while-both-sides-optimistic-on-putin-zelensky-meeting/?sh=4f806e6e27d3> [Accessed 30 May 2022].
- Schimmelfennig, F., 2003. *The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric*. New York: Cambridge University Press.
- Schortgen, F., 2018. China and the Twenty-First-Century Silk Roads: A New Era of Global Economic Leadership? In: W. Zhang, I. Alon and C. Lattemann, eds. *China's Belt and Road Initiative: Changing the Rules of Globalization*. New York: Palgrave Macmillan, pp.25–28.
- Schweller, R., 2000. "Democracy in the Post-Cold War Era". In: Heurlin, B. and Hansen, B., eds. *The New World Order: Contrasting Theories*. New York: Macmillan.
- Scobell, A., 2018. The South China Sea and U.S.-China Rivalry. *Political Science Quarterly*, 133 (2), pp. 199–224.
- Seddon, M., Olearchyk, R., Massoudi, A. and Zilber, N., 2022. Ukraine and Russia explore neutrality plan in peace talks. *Financial Times*, [online] 16 March. Available at: <https://www.ft.com/content/7b341e46-d375-4817-be67-802b7fa77ef1> [Accessed 30 May 2022].
- Shchetinskaia, I., 2016. Economic Sanctions against Russia after Crimea: Limitations of Impact. *North Carolina State University Journal of International Studies*, 6, pp.1–20.
- Simon, J., 2008. NATO Enlargement and Russia. In: A. Braun, ed., *NATO-Russia Relations in the Twenty-First Century*. London: Routledge, pp.102–103.
- Smith, M., 2006. *Russia and NATO Since 1991: From Cold War Through Cold Peace to Partnership?* New York: Routledge, pp. 77–88.
- Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, 2007. *President of Russia*, [online] 10 February. Available at: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [Accessed 30 May 2022].
- Stewart, P., Ali I. and Lee, Y., 2022. Exclusive: U.S. seeks way to speed delivery of new fighter jets to Taiwan. *Reuters*, [online] 20 January. Available at: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/exclusive-us-seeks-way-speed-delivery-new-fighter-jets-taiwan-2022-01-20/> [Accessed 30 May 2022].
- The Foreign Policy concept of the Russian Federation. Approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016. *The Ministry of Foreign Affairs of Russia*. [online] Available at: https://www.rusemb.org.uk/rp_insight/ [Accessed 30 May 2022].
- The Military Doctrine of the Russian Federation, 2015. [online] Available at: <https://rusemb.org.uk/press/2029> [Accessed 30 May 2022].

- The South China Sea Arbitration (The Republic of Philippines v. The People's Republic of China), 2016. Press Release. *Permanent Court of Arbitration*, [online] 12 July. Available at: <https://web.archive.org/web/20160712201412/https://pca-cpa.org/wp-content/uploads/sites/175/2016/07/PH-CN-20160712-Press-Release-No-11-English.pdf> [Accessed 30 May 2022].
- Thomas, K., 2017. *Assessing Intellectual Property Compliance in Contemporary China: The World Trade Organisation TRIPS Agreement*. Singapore: Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-10-3072-7>.
- Tian Y. L., 2022. Chinese foreign minister says he hopes Ukraine war will stop as soon as possible, 2022. *Reuters*, [online] 10 March. Available at: <https://www.reuters.com/world/chinese-foreign-minister-says-he-hopes-ukraine-war-will-stop-soon-possible-2022-03-10/> [Accessed 30 May 2022].
- Torjesen, S., 2009. Russia, the CIS and the EC: Finally Getting It Right? In: E. Wilson-Rowe and S. Torjesen, eds. *The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy*. London: Routledge.
- Total stock of foreign direct investments from China to Russia between 2010 and 2020 (in billion U.S. dollars), 2021. *Statista*, [online] 28 October. Available at: <https://www.statista.com/statistics/721964/outward-fdi-stock-from-china-to-russia/> [Accessed 30 May 2022].
- Transcript: Vladimir Putin's Televised Address on Ukraine, 2022. *Bloomberg News*, [online] 24 February. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-02-24/full-transcript-vladimir-putin-s-televised-address-to-russia-on-ukraine-feb-24> [Accessed 30 May 2022].
- Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation, 2001. *PA-X, Peace Agreement Access Tool*, [online] 16 July. Available at: <https://www.peaceagreements.org/viewmasterdocument/1735> [Accessed 30 May 2022].
- Tsygankov, A.P., 2016. *Russia's Foreign Policy. Change and Continuity in National Identity*. Lanham: Rowman & Littlefield, pp. 59–96.
- Turner, S., 2009. Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the Undefined. *Asian Perspective*, 33 (1), pp. 159–184.
- Ukraine has offered neutrality in talks with Russia – what would that mean?, 2022. *The Guardian*, [online] 30 March. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/30/ukraine-offer-neutrality-meaning-constitution-russia-what-does-neutral-status-country-mean-how-would-it-work> [Accessed 30 May 2022].
- Ukraine war: Zelenskyy says Ukraine is willing to consider declaring neutrality and offer security guarantees to Russia, 2022. *Sky UK*, [online] 28 March. Available at: <https://news.sky.com/story/ukraine-war-zelenskyy-says-ukraine-is>

DR. EMRE OZIGCI

**THE ENTENTE CORDIALE OF AUTHORITARIANS:
CHINA'S AND RUSSIA'S STRUGGLE WITH THE UNIPOLAR ORDER**

- willing-to-consider-declaring-neutrality-and-offer-security-guarantees-to-russia-12576688 [Accessed 30 May 2022].
- Ukraine: EU doubles military aid to €1 billion – as it happened, 2022. *DW*, [online] 23 March. Available at: <https://www.dw.com/en/ukraine-eu-doubles-military-aid-to-1-billion-as-it-happened/a-61226171> [Accessed 30 May 2022].
- Vangeli, A., 2018. The Normative Foundations of the Belt and Road Initiative. In: W. Shan, K. Nuotio and K. Zhang, eds., *Normative Readings of the Belt and Road Initiative: Road to New Paradigms*. Cham: Springer.
- Vinokurov, E., 2007. Russian Approaches to Integration in the Post-Soviet Space in the 2000s. In: Malfliet, K., Verpoest, L. and Vinokurov, E., eds., *The CIS, the EU and Russia The Challenges of Integration*. London: Palgrave Macmillan, pp. 22–46.
- Vinokurov, E., 2018. *Introduction to the Eurasian Economic Union*. New York: Palgrave Macmillan.
- Vogel, E.F., 2011. *Deng Xiaoping and the Transformation of China*. Cambridge: Belknap Press, pp. 464–476.
- Wagner, J. and Parker, A., 2021. Biden says U.S. ground troops ‘not on the table’ for Ukraine. *The Washington Post Democracy Dies in Darkness*, [online] 8 December. Available at: https://www.washingtonpost.com/politics/biden-says-ground-troops-not-on-the-table-but-putin-would-face-severe-economic-sanctions-for-ukraine-invasion/2021/12/08/3b975d46-5843-11ec-9a18-a506cf3aa31d_story.html [Accessed 30 May 2022].
- Waltz, K., 1979. *Theory of International Politics*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley, pp. 89–93.
- Waltz, K., 1993. The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, 18 (2), pp. 44–79.
- Waltz, K., 1996. International Politics is not Foreign Policy. *Security Studies*, 6 (1), pp. 54–57.
- Wang, F. and Mason, A., 2008. The Demographic Factor in China’s Transition. In: L. Brandt and T. Rawski, eds. *China’s Great Economic Transformation*. Cambridge: Cambridge University Press, pp.136–166.
- Westin, P., 1999. Foreign Direct Investments in Russia. *Russian Economic Trends*, 8 (1), pp. 36-43.
- What are the sanctions on Russia and are they hurting its economy?, 2022. *BBC News*, [online] 27 June. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659> [Accessed 30 May 2022].
- Willerton, J. and Beznosov, M., 2007. Russia’s Pursuit of its Eurasian Security Interests: Weighing the CIS and Alternative Bilateral–Multilateral Arrangement. In: Malfliet, K., Verpoest, L. and Vinokurov, E., eds., *The CIS, the EU and Russia The Challenges of Integration*. London: Palgrave Macmillan, pp. 47–68.
- Wohlforth, W. C., 1999. The Stability of a Unipolar World. *International Security*, 24 (1), pp. 5–41.
- Wolf, Z. B., 2022. Here's what Biden has said about sending US troops to Ukraine. *CNN Politics*, [online] 24 February. Available at:

- <https://edition.cnn.com/2022/02/24/politics/us-troops-ukraine-russia-nato/index.html> [Accessed 30 May 2022].
- Wu, D. D., 2017. China and Russia Sign Military Cooperation Roadmap. *The Diplomat*, [online] 30 June. Available at: <https://thediplomat.com/2017/06/china-and-russia-sign-military-cooperation-roadmap/> [Accessed 30 May 2022].
- Xiying, Z., 2021. Unbalanced deterrence: coercive threat, reassurance and the US-China rivalry in Taiwan strait. *The Pacific Review*, [e-journal] 34 (4), pp. 547–576. DOI:10.1080/09512748.2019.1697353.
- Yang (Taipei), W., 2022. Ukraine war: How Russian propaganda dominates Chinese social media, *DW*, [online] 06 April. Available at: <https://www.dw.com/en/ukraine-war-how-russian-propaganda-dominates-chinese-social-media/a-61375386> [Accessed 30 May 2022].
- Yueh, L., 2013. *China's Growth: The Making of an Economic Superpower*. New York: Oxford University Press, pp. 256–260, 301–309.
- Zeng, J., 2019. Narrating China's Belt and Road Initiative. *Global Policy*, [e-journal] 10 (2), pp. 207–216. DOI: <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12662>.
- Zou, L., 2018. *The Political Economy of China's Belt and Road Initiative*. New Jersey: World Scientific.

«ENTENTE CORDIALE» ПРОТИЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ: БОРОТЬБА КИТАЮ ТА РОСІЇ З ОДНОПОЛЯРНИМ ПОРЯДКОМ

Д-р Озігчі Емре

кандидат політичних та соціальних наук, керівник відділу,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3388-7149>,

e-mail: emremisik@icloud.com,

Міністерство закордонних справ,

Анкара, Туреччина

Поточні проблеми між Заходом/західними союзниками та Росією і Китаєм мають системний характер не з огляду структури, а порядку, отже, не в сенсі спільноти, змодельованої за владними відносинами між суб'єктами мікроекономіки, а в сенсі інтерсуб'єктивного, нормативного посилення, яке породжує значущі, живі відносини індивідуального актора та системи, які охоплюють відносини влади. Вони становлять зміст фундаментальної діалектики між двома світоглядами, тим, що визначило постбіполярний/однополярний міжнародний порядок, і тим, який ці дві великі держави довго зберігали через свій індивідуальний *modus vivendi* з ним. Їхній *modus vivendi* значною мірою зник із причин, характерних для кожного з них. «Антитетичний» характер їх виклику полягав у тому, щоб гнучко, але міцно вирівняти дві сили, тоді як самостійна «тетична» природа однополярного порядку поки що сповільнила його реакцію. Сердечна згода виявилася довговічною також під час останнього епізоду протистояння між Росією та міжнародним порядком, вторгнення в Україну.

Сама наявність однополярного порядку робить союз протилежних держав дійсним і системним магнітом для інших режимів аналогічного характеру або такого, що тяжіє до подібного, надаючи їм можливість узгодження у сфері безпеки. Проте, між Китаєм і Росією немає культурної чи історичної подібності, яка могла б призвести до природного вирівнювання. Їхні загальні побоювання стосовно безпеки по відношенню до сепаратистських та фундаменталістських рухів є скоріше питанням спеціальної координації, як це було у 90-х роках, а не основою для погодження. Торгівля, фінанси та інвестиції, безумовно, становлять спільний інтерес, проте самі по собі вони не є підставою для узгодження, а є його наслідком, про що свідчить їхня необхідність бути політично збалансованими. Військова співпраця, зокрема постачання російської зброї та технологій Китаю, мають важливе значення, проте це потреба зумовлена дедалі більш конфронтаційними відносинами з однополярним світом і знову є наслідком, а не причиною об'єднання.

Ключові слова: Росія; Китай; однополярність; демократія; авторитаризм.

Endnotes:

ⁱ Such as the much generalised «civilised world» of the XIXth Century's multipolarity, strict "balance of power" of post-Bismarck multipolarity or Wilsonian-minus-Wilson principles of early post-War multipolarity.

ⁱⁱ Ironically, Ukrainian Crisis erupted on the matter of signature of the Association Agreement with the EU.

ⁱⁱⁱ Foreign Policy Concept, National Security Concept and Military Doctrine

^{iv} The analogy with French-British *entente cordiale* is to stress the absence of a formal and binding alliance but a « common understanding » for acting in the same direction and toward the same "threat", here being of systemic character.

^v As an example, Russia's 1993 Foreign Policy Concept's remark is of note: "...*Relations with China must be built in such a way that no third countries might be tempted to use China to Russia's detriment, and nor must China play "the Russian card" in its relations with other countries*".

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265455

УДК 327.5(410+4)

БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ

Шуляк Антоніна Миколаївна^{1а},
Лапін Олег Ігорович^{2а}

¹Докторка політичних наук, професорка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5234-0758>,
e-mail: antonina.mytko@vnu.edu.ua,

²Аспірант,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2135-7167>,
e-mail: adv.lapin@gmail.com,

^аВолинський національний університет імені Лесі Українки,
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна, 43025

Надіслано:
07.07.2022

Рецензовано:
13.07.2022

Прийнято:
15.07.2022

Для цитування:

Шуляк, А. М., & Лапін, О. І. (2022). Брекзит як чинник локальних і глобальних змін відносин Польщі з Євросоюзом. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 117–139. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265455>.

Стаття присвячена актуальній події для держав-членів Європейського Союзу – дослідженню загроз існування ЄС у контексті Брекзиту та перспективи Полекзиту. Британські аналітичні центри і експерти давали абсолютно різні прогнози, та у результаті Брекзит все-таки відбувся. Подальший розвиток подій спонукає аналітиків та експертів з усього світу робити прогнози розвитку як цілих країн, так і окремих галузей держав. Зокрема, збільшення євроскептичних настроїв у Великобританії було спричинено інституційною кризою ЄС та загостренням кризових процесів. Основні питання, навколо яких активно дискутують: втрати для економіки ЄС та Великої Британії; подальша доля Шотландії та Північної Ірландії; статус Гібралтару; міжнародний авторитет ЄС; престиж та міжнародне становище Британії. Метою статті визначено – спрогнозувати подальші події та наслідки після виходу Великої Британії з ЄС для економічної, політичної, міжнародної сфер; дослідити, яким чином вихід Британії та усі зазначені фактори вплинуть на Полекзит. З'ясовано причини, що призвели до виходу Великобританії з ЄС, зокрема, міграційна криза, уповільнення економічного зростання країн Єврозони,

загострення боргової кризи південноєвропейських країн тощо. Поглиблення євроінтеграції і поступове перетворення ЄС на об'єднання, що за своїми ознаками дедалі більше нагадує федеративну державу, також вивчається як один із факторів виходу Великобританії з ЄС. Також увага сконцентрована на конфлікті Польщі з ЄС, проаналізовано причини, які призвели до такої ситуації. Зокрема, у роботі розглядається ймовірність виходу Польщі з ЄС та передбачаються можливі варіанти подій у відносинах Євросоюзу з Польщею.

Ключові слова: Брекзит; Полекзит; Велика Британія; Польща; ЄС; наслідки; євроскептицизм.

Вступ

Для держав ЄС визначена демократична процедура виходу зі структури, що заснована на таких принципах міжнародного права, як рівноправність і право народів розпоряджатися своєю долею в умовах повної свободи, а також визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус без втручання ззовні. Вихід із Європейського Союзу – це юридичний і політичний процес, за допомогою якого держава-член ЄС перестає бути членом Союзу згідно з договором Ст. 50: «Будь-яка держава-член може прийняти рішення про вихід із Союзу згідно зі своїми конституційними вимогами». На території Сполученого Королівства завжди були євроскептичні настрої. Частково через ці погляди Британія довго входила в ЄС, тобто не тільки через позицію Франції, коли Шарль де Голль був президентом, сприймав Британію негативно і вважав її конкурентом, але в тому числі і через те, що всередині самої Британії не було великого бажання увійти в ЄС. Із третьої спроби, після того, як Шарль де Голль пішов, і не було блокуючого голосу Франції, Британія зайшла в ЄС. Впродовж останніх років європейці вирішували проблему своєї самоідентифікації вступом в ЄС. У 60-х роках ХХ століття, коли Британська імперія перестала існувати, і це виявилася зовсім не та держава, яка існувала в ХІХ столітті і на початку ХХ століття, вони цю проблему вирішили, вступивши в ЄС. Євроскептичні настрої нікуди не поділися, і частина населення все одно була незадоволена. Були політики, які паразитували на ідеї, що ЄС їм не вигідний, і, може, варто його переформатувати або взагалі вийти з нього. Але ці ідеї були маргінальними, тому що Британія отримала вигоду від членства в ЄС – від вільної торгівлі. Після референдуму в 2016 р. суспільство розділилося навпіл – майже 50 на 50, тому знову постало питання: «якщо ми виходимо з ЄС, то куди нам іти, яку позицію ми будемо займати в цьому світі?» (Jacobs, 2018).

ШУЛЯК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА, ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ
БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН
ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ

Від лише тільки проведення референдуму по виходу Великої Британії з ЄС уже піднялася хвиля прогнозів щодо політичного та економічного майбутнього Євросоюзу загалом та Об'єднаного Королівства зокрема. І хоч Д. Кемерон у своєму зверненні після підрахунку голосів вкотре запевнив про стабільність економіки (яка є другою в ЄС після німецької), кардіограма ринків капіталу миттєво змінилася.

Британські аналітичні центри та експерти давали абсолютно різні прогнози, та в більшості йшлося про три можливі сценарії: швидкий перехід до зростання економіки Великої Британії; складний перехідний період орієнтовно до 2020 року; затяжна економічна криза до 2030 р. (Акуленко, Майструк та Науменко, 2016). У результаті маємо зреалізований другий сценарій розвитку подій – Велика Британія залишила Європейський Союз. Через три з половиною роки політичної кризи у Великій Британії довкола Брекзиту, зміни трьох урядів, позачергових парламентських виборів, запеклих дискусій у суспільстві переважна більшість депутатів нижньої палати британського парламенту 20 грудня 2019 року підтримали угоду про вихід з Євросоюзу з правками прем'єр-міністра Б. Джонсона (Кухалейшвілі, 2019).

Нова проблема для стабільності ЄС, що постала після виходу Великобританії, не допустити «ефекту доміно», щоб інші країни не почали слідувати її прикладу. Рішення Польщі, що законодавство ЄС не може бути вищим за внутрішнє законодавство країни, поставило під загрозу існування ЄС. Адже вважалося, що примат загальноєвропейського законодавства є основою єдиної Європи. Викликаний Брекзитом рівень суспільно-політичної напруги на внутрішньодержавному і міжнародному вимірах зумовлює необхідність аналізу нових викликів і загроз, що постали перед ЄС, чим обґрунтовується необхідність проведеного дослідження. Так, все частіше почали говорити про новий виклик – Полекзит. Польща є прикладом країни, де ефективні економічні і суспільно-політичні реформи призвели до потужного економічного зростання та політичної стабільності. Вступ Польщі до ЄС у 2004 році фактично став вирішальним у загальному розвитку країни. Країна впоралася з наступом світової фінансово-економічної кризи, а її авторитет і політична вага у світі невпинно зростає. Більшість польських експертів таку успішність пояснюють членством країни в ЄС та НАТО. Відтоді почався стрімкий розвиток польської економіки через фінансову допомогу від ЄС (як кредити, так і інвестиції) та інтеграції країни в єдиний європейський ринок. Польща дістала можливість впливати на політичні, економічні та безпекові процеси, які відбуваються в Європі та ЄС (Vstup Polshchi). Це покращило імідж Польщі як серед європейських, так і неєвропейських країн, а також

міжнародних організацій, та водночас виникло питання про подальшу самостійну окрему від ЄС долю Польщі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Події, спричинені Брекзитом, є новою сторінкою в історії міжнародних відносин, тому дослідження переважно спирається на публікації українських і закордонних науковців, офіційні виступи посадових осіб та ін. Тематиці Брекзиту присвячений великий масив наукової літератури. Серед авторів слід відзначити Д. Портеса (Portes, 2020), Т. Харроїса (Harrois, 2020), Д. Брендона (Brendan, 2016), Н. Кабрал, Х. Гонсалвес, Н. Родрігес (Cabral, Gonçalves and Rodrigues, 2017), Б. Веллер, Б. Алекс, А. Хант (Веллер та Хант, 2016) та ін.

Варто відзначити також роботи Б. Мартілла та У. Стайгер «Брекзит і за його межами: переосмислення майбутнього Європи» (Martill and Staiger, 2018); Ф. Джейкобса «ЄС після Брекзиту: інституційні та політичні наслідки» (Jacobs, 2018); Е. Гленкросс «Чому Велика Британія проголосувала за Брекзит: великий прорахунок Девіда Кемерона» (Glencross, 2016) та багатьох інших. Українські вчені, які зробили значний внесок у розвиток дослідження теми Брекзиту, – А. Грубінко (2020), Т. Гранчак, О. Пащенко, І. Яковюк. Автори досліджують вплив виходу Великої Британії з ЄС на сучасний етап розвитку європейської інтеграції. Науковцями подано оцінки Брекзиту різними політичними силами, тлумачення його впливу на розвиток Євросоюзу. Особливу увагу приділено впливу Брекзиту на зовнішню політику ЄС та військово-політичну інтеграцію. Розглянуто проблеми, ризики та перспективи розширення Євросоюзу.

Формулювання цілей статті

Тема виходу Польщі з ЄС ще недостатньо вивчена вченими. У цих умовах набирає ваги необхідність заповнення існуючого в літературі пробілу і зосередження на аналізі передумов, чинників, проблем та перспектив Полекзиту у розборі умов, що можуть призвести до дезінтеграції Польщі з ЄС. Брекзит став чинником локальних і глобальних змін відносин Польщі з Євросоюзом. Тематика Брекзиту стає все більш актуальною через загрозу стабільності ЄС, єдності серед держав-учасниць. У своєму дослідженні ми приділимо увагу ймовірності Полекзиту, оскільки міжнародне значення Польщі зростає, вона набирає політичної «ваги» на світовій арені і є прикладом для інших учасниць ЄС.

Метою статті визначено – спрогнозувати подальші події та наслідки після виходу Великої Британії із ЄС для економічної, політичної, міжнародної сфер; дослідити, яким чином вихід Британії з Євросоюзу та усі зазначені

фактори вплинуть на можливий Полекзит; також досліджуємо, як впливає ймовірність Полекзиту на відносини Польщі та ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження

Брекзит вплинув на політичну стабільність ЄС та продовжує ставити під загрозу існування цього політичного утворення. У загальному значенні стабільність – це нормальне функціонування системи, усіх її структур та інститутів, відсутність збоїв у механізмах державної влади, її достатня авторитетність. Стабільність проявляється також і в суворому дотриманні і виконанні законів та інших регулюючих нормативних актів, використаних стосовно мирних, ненасильницьких форм боротьби. Характер політичної стабільності визначається суспільною системою та її політичним режимом. На протилежному боці політичної стабільності – політичні зміни – виникнення нового у структурних та функціональних особливостях політичних явищ, що забезпечує самовідтворення й оновлення суспільно-політичного організму.

Своєрідним компромісом між позицією Великої Британії, яка хотіла паралельного обговорення умов виходу з ЄС та формату майбутньої співпраці, та позицією ЄС, який наполягав, що переговори про майбутнє повинні початися після «розлучення», стало ухвалення політичної декларації, яка була розширена й доповнена. Декларація не до кінця відповідає амбіціям Великої Британії щодо майбутнього партнерства, бо не має зобов'язальної сили та є неконкретною в певних питаннях. Найважливішими вимірами майбутніх відносин мають стати економічний та безпековий (Зайцев та Коваль, 2019).

Протягом перехідного періоду Велика Британія зберігатиме низку зобов'язань щодо ЄС, втративши деякі права: на Британію поширюватиметься дія права ЄС (включно з укладеними міжнародними договорами та рішеннями Суду ЄС), вона сплачуватиме фінансові внески до бюджету ЄС, але втратить можливість впливати на законодавство ЄС, зокрема й право голосу в інституціях ЄС. До завершення перехідного періоду Велика Британія збереже участь у розпочатих програмах ЄС та доступ до баз даних ЄС, а також матиме можливість у окремих випадках обговорювати з державами-членами директиви й політику ЄС. Протягом перехідного періоду зможе вести переговори, укласти та ратифікувати міжнародні договори з іншими державами, але набрати чинності вони зможуть тільки після завершення перехідного періоду або потребуватимуть окремої згоди ЄС (Evans and Menon, 2017). Перехідний період дає Великій Британії час на адаптацію законодавства до виходу з ЄС та ведення переговорів про майбутні торговельні відносини. Подовження перехідного періоду також може допомогти Британії відтермінувати активацію Протоколу щодо Ірландії / Північної Ірландії. Втім, умови перехідного періоду далекі від тверджень про відновлення негайного

контролю над внутрішньою політикою в результаті Брекзиту (Зайцев та Коваль, 2019).

Після виходу Великої Британії з Євросоюзу на головну роль в об'єднанні претендує Франція. Навряд чи інші країни, окрім вищезазначеної Польщі, захочуть залишити європейську співдружність, але в організації – криза. У 2007 році ЄС провів невдалу стратегію розширення, приєднавши Румунію та Болгарію, що не відповідали європейським стандартам. Багато громадян цих країн поїхали в розвиненіші держави Європи, зайняли робочі місця та створили соціальне напруження. Тепер лідери Франції та Німеччини пропонують стратегію паралельного розвитку для Європи (Левицька, 2020). Після британського референдуму країни-засновники ЄС і нові країни з Вишеградської групи виступили з діаметрально протилежними пропозиціями щодо стратегії розвитку Євросоюзу: перші мають бажання продовжувати політичну інтеграцію, другі закликають сконцентруватися на економіці. Країни Вишеграду як супротивники перетворення ЄС на супердержаву втратили потужного союзника в особі Британії. Натомість Німеччина і Франція мають у ЄС більшу вагу, ніж чотири країни Вишеграду. Посадовці ЄС у будь-якому випадку зв'язані документами Євросоюзу, а в цих документах вказано, що обов'язком всіх країн ЄС є прагнення до постійного і всебічного поглиблення інтеграції. Це якраз один із пунктів, щодо якого прем'єр-міністр Д. Кемерон торгувався з ЄС, перш ніж призначити дату референдуму. Торгувався успішно: ЄС підтвердив, що звільняє Британію від цього обов'язку (Вендік, 2016).

Після закінчення перехідного періоду може спостерігатися зростання політичної напруженості в британських регіонах, де більшість населення голосувало проти виходу Великої Британії з ЄС на референдумі 2016 року. Можливими є виступи сепаратистів у Північній Ірландії. Партія «Шинн Фейн» у своєму передвиборчому маніфесті позначила як пріоритети протидію Брекзиту, референдум щодо об'єднання Північної Ірландії та сусідньої Ірландії, збереження членства в Євросоюзі. До проведення референдуму сепаратисти збираються домагатися особливого статусу для Північної Ірландії у складі Великої Британії. За даними опитування лорда Ешкрофта (Кухалейшвілі, 2019), 46 % жителів Північної Ірландії підтримують вихід зі складу Сполученого Королівства та входження до складу Ірландії (45 % респондентів – проти, решта – не визначилися).

У Шотландії події можуть розвиватися за каталонським сценарієм. Шотландія є частиною Великої Британії з 1707 р. У цьому британському регіоні

ШУЛЯК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА, ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ

ситуація для Б.Джонсона ще складніша, ніж у Північній Ірландії, оскільки сепаратистська «Шотландська національна партія» домінує в місцевому парламенті, а за підсумками парламентських виборів отримала 47 із 59 місць, закріплених за шотландцями в Палаті громад. Перший міністр Шотландії Н.Стерджен 19 грудня 2019 року скерувала Б.Джонсону листа з вимогою надати місцевому парламенту право на проведення другого референдуму щодо незалежності. Перший референдум відбувся у 2014 р., тоді 55 % шотландців проголосували проти виходу зі складу Сполученого Королівства. Влада Шотландії може провести референдум щодо незалежності. Шотландські сепаратисти мають солідну соціальну базу для організації провокацій і акцій протесту. Згідно з дослідженням YouGov, незалежність Шотландії підтримує активна меншість – 44 % населення регіону (56 % респондентів – проти).

Важливим питанням для британського уряду залишається Гібралтар після Брекзиту, який перебуває у складі Великої Британії з 1713 р. У 2016 р. понад 95 % населення Гібралтару проголосувало за збереження Великої Британії в складі ЄС. Заморська територія має власну банківську систему. Основою економіки заморської території є офшорна банківська справа, сфера послуг, ремонт та заправка комерційних судів. Не останнє значення мають торгово-економічні відносини з ЄС. На Гібралтарі немає свого сільського господарства. Щодня на роботу до Гібралтару їздять близько 9 тис. громадян Іспанії. Брекзит став каменем спотикання у відносинах Великої Британії та Іспанії, яка виступає за спільне володіння Гібралтаром. У 2018 р. британський уряд ухвалив рішення поширювати на Гібралтар будь-які переговори з ЄС після Брекзиту. Є побоювання, що влада Іспанії блокуватиме торговельні переговори Великої Британії та ЄС, щоб вплинути на зміну статусу Гібралтару.

Отже, в геополітичному плані Велика Британія має вирішити ряд важливих питань, які можуть поставити під загрозу її територіальну цілісність.

Ідея Європейського Союзу – це уособлення тріумфу післявоєнних ліберальних еліт, які вибудували ЄС таким, яким ми його нині знаємо. Раніше ще жодна країна не виходила добровільно з ЄС. І коли Британія проголосувала, то це стало серйозним ударом по європейських елітах, оскільки засвідчило кризу самої ідеології. Бо якщо Британія виходить, то це означає, що з європоцентристськими ідеями щось не так. Все це дало величезну фору євроскептикам. Брекзит став питанням боротьби ідеологій між тими, хто підтримує розвиток Євросоюзу, посилення його цілісності – старими ліберальними елітами тобто, а також тими, кого називають євроскептиками, правими консерваторами, націонал-популістами, які переконують, що Євросоюз – це не той шлях, котрим має рухатися Європа, потрібно давати

більше влади національним парламентам, а не наднаціональним структурам тощо (Ліскович, 2018).

У заявах, з якими виступили Німеччина і Франція, а також керівники Вишеградської четвірки – Польщі, Чехії, Угорщини, Словаччини – важко знайти прямі і різкі розбіжності. Німецький і французький міністри пропонують зайнятися зміцненням Європейського монетарного союзу, роблять наголос на все більш жорсткій координації економічної та податкової політики. Ф.-В.Штайнмайер і Ж.-М.Ейро стверджують, що всі заходи мають стати відповіддю на розчарування частини громадян європейським проектом, одним із проявів якого і став результат референдуму в Британії.

Прем'єр-міністри Чехії Б. Сobotка, Польщі Б. Шидло, Угорщини В. Орбан та Словаччини Р.Фіцо заявляють, що Євросоюз має стати «Союзом довіри». «Довіру необхідно відновити на всіх рівнях. Реальні побоювання наших громадян мають бути краще висвітлені (у політиці). Національні парламенти мають бути почуті. Інститути Європейського Союзу мають діяти чітко у межах своїх завдань і мандатів» (Вендік, 2016) – так голови урядів Вишеградської групи сформулювали своє несприйняття спроб будівництва супердержави під керівництвом Єврокомісії та інших центральних органів ЄС.

Союз має зосередитись на практичному перезапуску процесу зближення. Для цього Союз має використати всі ключові інструменти: гармонізацію, підтримку інвестицій, інновацій, завершення створення єдиного ринку енергії і цифрових послуг, просування вільної торгівлі і свободи пересування, а також зміцнення ринку мобільної робочої сили зі створенням перспективних робочих місць.

Відносини влади Польщі й інституцій ЄС значно погіршилися у жовтні 2021 року, що спричинено рішенням Конституційного суду Польщі, яке сколихнуло не лише польське суспільство, а й увесь ЄС. 7 жовтня 2021 року Трибунал Польщі вирішив, що законодавство ЄС не може бути вищим за внутрішнє законодавство країни. Судді також оголосили, що низка законів і деякі судові постанови ЄС суперечать основному закону Польщі. При цьому членство країни в Євросоюзі не дає органам ЄС верховенства в судовій сфері і не означає передачу Польщею свого суверенітету ЄС. Судді постановили, що жодна державна інстанція Польщі не погодиться на обмеження своїх повноважень зовнішньою силою. Згідно з рішенням Трибуналу, вищим законом Польщі є Конституція, а будь-які міжнародні угоди і договори підпорядковуються їй. Це рішення суду, де домінують прихильники панівної

ШУЛЯК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА, ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ

партії «Право і справедливість», дає польському уряду виправдання знову намагатися ігнорувати директиви Суду Європейського Союзу, які йому не подобаються, особливо з питань незалежності судової системи (Чи загрожує Польщі вихід з ЄС? 2021). Фактично цим рішенням Польща поставила під сумнів примат загальноєвропейського законодавства над національним, що вважалося основою єдиної Європи. Деякі політики та експерти називають це першим кроком до виходу Польщі з ЄС, тобто до Полекзиту.

Вихід Польщі з ЄС досить суперечливе питання, оскільки є багато причин для того, щоб залишитися у складі Євросоюзу, і багато розбіжностей у формуванні політики. Однією з причин Полекзиту є те, що цінності, які популяризують консервативні польські політики, не схожі на цінності ЄС. Цей факт не призводить до зміцнення зв'язків між Польщею та ЄС. Цю суперечку можна розглядати як конфлікт між соціальним консерватизмом і лібералізмом. Консервативна партія Польщі «Право і справедливість» вважає християнське коріння Європи основою будь-якої подальшої інтеграції до ЄС. На їхню думку, інтеграція має бути обмежена європейськими націями та їхніми відповідними цінностями і традиціями. Вони скептично налаштовані, коли йдеться про відкриття Європи для неєвропейської імміграції, і вони критикують ідею мультикультуралізму. Консервативні польські політики також виступають за посилення ролі традиційної сім'ї (тобто чоловіка, дружини та дітей) у суспільстві (Громов, 2018). Отже, вони проти легалізації гомосексуальних стосунків і відмовляють гомосексуальним парам у праві усиновлювати дітей. Вони також виступають проти пом'якшення законів про аборт, вважаючи, що ненароджені діти мають право на життя, а їхні права рівні з правами їхніх потенційних матерів. Майже всі вищезгадані польські цінності або суперечать політкоректності, або інтересам ключових країн-членів ЄС.

Якщо брати до уваги політику Польщі і ЄС, то існує розбіжність у поглядах щодо міграційної та енергетичної політики. Польща та ЄС мають різну енергетичну політику. ЄС зосереджений на розвитку зеленої енергетики, а Польща має інше бачення щодо цього питання, через що не бере участі у вирішенні цих важливих для Європи питань. Тоді як країни ЄС відмовляються від вугілля, уряд у Варшаві підтримує будівництво нових електростанцій на основі цього джерела енергії. Наразі розвиток відновлюваної енергетики в Польщі блокується. Польща не хоче брати участь у вирішенні міграційної кризи через небажання приймати біженців із Близького Сходу. Хоча мусульмани в Польщі не є великою меншиною, пропаганда політиків і терористичні атаки придушили ідею пропуску біженців через кордони Польщі (Еремина, 2020). Ця атмосфера призвела до расистських нападів на іноземців

і навіть поляків, які розмовляють іноземними мовами під час публічних телефонних розмов.

Серед прихильників польського уряду зростають ворожі до ЄС настрої. Оскільки протистояння навколо судової системи загострилося, коли Комісія погрозувала утримати мільярди євро з фондів відновлення пандемії у Польщі, лідери правлячих партій іноді порівнювали ЄС із Радянським Союзом, який окупував державу під час «холодної війни». М. Моравецький виступив у польському парламенті, захищаючи вето, накладене на бюджет ЄС. Він порівняв Союз із колишнім комуністичним режимом в Польщі, виступив проти «вибіркових рішень єврократів» і «європейської олігархії». Водночас високопоставлені чиновники наполягають, що вони не прихильники Полекзиту. Але опозиційні партії вказують на те, що хоч негайний вихід з ЄС не на порядку денному «ПіС», поведінка партії може призвести саме до цього. Важливим аспектом є те, членство в ЄС не входить у довгострокові інтереси Я. Качинського. У підсумку, рішення щодо польського майбутнього в ЄС буде ухвалювати саме він як фактичний правитель країни, для якого ЄС не грає центральну роль у його баченні повної перебудови Польщі. Він хоче демонтувати всі реформи, які країна провела після падіння комунізму в 1989 р. Цей період він називає отруєним корупцією і внутрішніми домовленостями (Грубінко, 2020). Польський уряд не тільки вселяє своїм громадянам ворожість до біженців у Європі, але й намагається зобразити Німеччину в поганому світлі. Після понад 70 років після закінчення Другої світової війни Польща почала вимагати від свого західного сусіда значних військових репарацій. Німеччина натомість відкидає вимоги Польщі та вважає питання вичерпаним. Тема репарацій для Польщі вважалася врегульованою, оскільки Польща ніби сама відмовилась від виплат. Однак відповідна постанова Ради міністрів Польської Народної Республіки 1953 році, на думку нинішнього польського уряду, була ухвалена під тиском СРСР. Питання знову актуалізувалось після приходу до влади партії Я. Качинського «Право і справедливість» у 2015 р. (Гассельбах та Романець, 2018).

Незважаючи на всі ці нюанси, Польща має багато причин для того, щоб залишитися у складі ЄС. Передусім ЄС користується великою популярністю серед поляків. Після того, як більшість виборців проголосували за вступ в ЄС, лояльність до організації тільки зміцнилася. Польща отримала значні переваги від єдиного ринку й фінансування з боку ЄС. Із 2004 року Польща отримала 127 млрд євро, завдяки чому покращилися умови життя в країні.

ШУЛЯК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА, ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ

З 2004 р. понад 2 млн поляків скористалися перевагами вільного пересування, щоб працевлаштуватися за кордоном. Згідно з урядовими підрахунками, Польща має отримати 139 млрд євро фінансування і приблизно 34 млрд позики в рамках нового бюджету й механізму відновлення після пандемії. Але уряди Польщі й Угорщини заблокували цей план.

По-друге, вихід з ЄС підірве польську економіку. Брекзит доводить, наскільки важко відділити економіку однієї країни від всього ринку ЄС. Польські компанії експортують й імпортують товари і послуги здебільшого в межах єдиного ринку ЄС. У 2018 році майже 80 % польського експорту припадали на країни ЄС. А 58 % польського імпорту походило з внутрішнього ринку Союзу. Польська економіка притягувала значні іноземні інвестиції, які перетворили країну на один із промислових центрів всього Євросоюзу. Дохід на душу населення зріс від 45 % від середньостатистичного показника по ЄС в 2004 році до 70 % у 2017-му. Про це свідчать дані Євростату. За всю тисячолітню історію країни поляки не мали таких доходів. Якщо Великобританія – 6-та найбільша економіка світу, то Польща – лише 22-га (Грубінко, 2020). Вона більш залежна від ЄС. Вихід з організації й повернення всіх митних зборів і торговельних бар'єрів знищать польську економіку.

По-третє, вихід Польщі з ЄС порівнюватиметься до повернення російської сфери впливу, оскільки Польща завжди вважалася російськими військовими стратегами ключем до Європи. Зв'язки Польщі з НАТО і ЄС допомогли їй відійти від сфери впливу Кремля. Проте це може змінитися, якщо Польща вирішить вийти з ЄС.

На цей момент є три потенційні сценарії формування політики Польщі щодо Європи: британський, консервативний та проєвропейський. Британський сценарій означав би концентрацію польського уряду на сферах інтеграції, які є важливими лише для Варшави, тобто на регіональній політиці ЄС чи аграрній політиці. У цьому сценарії ЄС розглядатиметься Польщею як економічна організація, що забезпечує доступ до спільного європейського ринку, а також політичну підтримку у разі суперечок із наддержавами, такими як Російська Федерація.

Однак це припущення обтяжене деякими недоліками, особливо можливістю впливу уряду Польщі на процес прийняття рішень до ЄС. Участь польського уряду в процесі дезінтеграції супроводжується національним егоїзмом, що послаблює вплив на загальні ринкові рішення. Недоліком цієї стратегії є подальше збільшення розриву між єврозоною та іншими державами-членами. У Великобританії на форумі ЄС були конкретні аргументи, наприклад, сильна економіка чи військовий потенціал, а у Польщі таких аргументів немає, або вони, безперечно, слабші. Те ж саме стосується зовнішніх відносин і

вищезгаданої політики щодо Росії. З дуже високою ймовірністю можна припустити, що в епоху, коли починається економічна криза, Німеччина та Франція активніше працюватимуть над зменшенням або послабленням санкцій проти Росії, оскільки метою цих країн буде максимальне стимулювання економічної співпраці. Прийняття Польщею британського сценарію передбачає еволюційне переміщення у бік Полекзиту. Шлях Британії до виходу з ЄС також був еволюційним, і одним із його головних інструментів була критика способу діяльності ЄС, посилення втручання у внутрішні справи держав-членів і небажання деяких громадян розуміти суть членства. У Польщі лише останнє питання поки є явною перешкодою для початку дискусії про послаблення польських зв'язків з ЄС.

Другий можливий сценарій, який є більш консервативним, передбачає, що Польща пере чекає труднощі в Європі та світі, пов'язані з затяжною пандемією COVID-19 та російсько-українською війною 2022 року. За цим сценарієм концентрація польської влади мала б на меті ліквідувати економічні наслідки пандемії та війни без подальшого реформування внутрішньої політики та не провокувати європейські інституції на радикальні, зокрема фінансові дії проти Варшави. За такого сценарію Польща припинила б критикувати європейські інститути, щоб отримати якомога більшу організаційну та фінансову підтримку для збереження економіки і робочих місць. Прийняття консервативного сценарію європейської політики було б результатом прагматичного балансу прибутків і збитків. По суті, це одна з найбільш реалістичних концепцій найближчого майбутнього (Геба, 2021).

Останній і водночас найменш реалістичний зі сценаріїв полягає в тому, що Польща повністю змінить стратегію проведення європейської політики з конфронтаційної чи консервативної на більш активну та проінтеграційну, зберігаючи реалістичний підхід до діяльності європейських інституцій. У цій ситуації владі у Варшаві довелося б повністю відмовитися від реформ внутрішньої політики, що в принципі означало б визнання помилки та погодження з європейськими інституціями. Це також вимагатиме змін у законодавчих положеннях внутрішнього законодавства Польщі, запроваджених останніми роками, проти яких заперечували європейські інституції, а також окремі країни-члени. За таких умов Польщі, по суті, доведеться повернутися до моделі європейської політики 2007–2015 рр., тобто створити коаліцію в ЄС на базі Німеччини та Франції. У цьому контексті для Польщі було б реально зайняти місце Великобританії в Європейському

ШУЛЯК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА, ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ

Союзу і, таким чином, увійти до першої ліги держав-членів і мати реальний вплив на процес прийняття рішень. Однак це означало б повне заперечення досягнень 2015–2021 рр. у внутрішній та зовнішній політиці Польщі. У контексті нинішніх політичних умов у Польщі цей сценарій фактично неможливо реалізувати. Повна зміна напряму політики щодо Європи можлива лише в результаті зміни політичних груп, які керують Польщею.

Польща та ЄС на курсі конфронтації. Деякі противники нинішнього уряду побоюються, що рішення Трибуналу може обернутися виходом Польщі з Євросоюзу. Проте, незважаючи на розбіжності Польщі і ЄС у юридичних питаннях, ЄС не має правового механізму для виключення члена з Союзу. Це означає, що для реалізації Полекзиту цей процес має бути ініційований Варшавою (згідно зі статтею 50). На цей момент ця ідея видається надуманою, тому що Польща – це країна, де понад 80 % населення виступає за членство в ЄС. Польща дуже залежить від внутрішнього ринку, а також від фондів ЄС, включаючи фонд відновлення (COVID-19) (Хоменко, 2021).

ЄС користується демократичним мандатом, сильнішим, ніж будь-який, досягнутим польським урядом із 1989 року, насамперед завдяки двом факторам: національній безпеці та економіці. ЄС широко розглядається як гарант незалежності Польщі, якій протягом століть загрожували російські імперіалістичні амбіції.

Польські лідери відкидають будь-які думки про Полекзит і звинувачують опозицію в тому, що вона грає з ідеєю Полекзиту для отримання політичної вигоди. Голова партії «Право і справедливість», віце-прем'єр Я. Качинський також бачить майбутнє Польщі в Європейському Союзі. Однак, за його словами, у Союзі порушується правило рівноправності держав («Polexit»...). Спостерігається також тенденція інструменталізувати ЄС найбільш сильними його членами, зокрема – Німеччиною.

М. Моравецький представив позицію офіційної Варшави стосовно рішення Конституційного Трибуналу, а також загального ставлення до процесів у Євросоюзі. За його словами, чинна владна коаліція в Польщі не має планів вивести країну з ЄС. Рішення Трибуналу щодо верховенства польського права над європейським стосується лише одного конкретного положення, а не всіх нормативних актів ЄС. Офіційна Варшава визнає верховенство європейського права над польським до рівня законів, однак Конституція країни є важливішою за будь-який європейський нормативний акт. Моравецький підкреслив, що ЄС є не «наддержавою», а альянсом рівних країн, отже, не можна допустити надмірної централізації влади з боку Брюсселя. На його переконання, суди ЄС не можуть занадто глибоко втручатися у внутрішні справи країн-членів, адже їх ніхто не наділяв такими повноваженнями,

і це заважає процесу реформування всередині країни (Чи загрожує Польщі вихід з ЄС?, 2021).

Польщі вигідно бути в Євросоюзі, оскільки він підтримує її фінансову та економічну стабільність, а ЄС вигідна Польща, оскільки на ці гроші вона закуповує європейські товари і є важливою частиною західного альянсу на східному фланзі Європи.

Отже, погіршення відносин Польщі та ЄС спричинено рішенням Конституційного суду Польщі, яке наділило польське законодавство на території країни пріоритетом над правом Євросоюзу. Для того, щоб Полекзит відбувся, його повинна ініціювати сама Польща, оскільки ЄС немає таких повноважень. Найближчим часом Польща не вийде з ЄС, оскільки влада Польщі відкидає ці ідеї та більше ніж половина поляків підтримують членство в Євросоюзі.

Висновки

Брекзит вважається поворотною віхою в міжнародних відносинах, зокрема і в історії розвитку ЄС. Це було спричинено широкістю та різноманітністю спільного європейського простору, браком демократичності процесів у наднаціональних інституціях, міграційною кризою, неготовністю Великої Британії до політичної інтеграції, відмінною національною ідентичністю Великобританії і специфічними факторами євроскептицизму, властивими Сполученому Королівству.

Нині для Британії головна проблема – це позиція Шотландії та Ірландії. Навряд дійде до розвалу Британського Королівства, але політичні еліти не врахували, що різні відносини між регіонами історично існують і нікуди не поділися. Вони загострили їх Брекситом. Брексит – це принципова річ для багатьох: Шотландія – велика частина її прибутковості припадала саме через членство в ЄС, те ж саме і з Північною Ірландією. Це питання їх власного виживання й добробуту, оскільки вихід з ЄС – це більша залежність від Лондона. Певне переформатування структурних відносин всередині Британії, між Лондоном і регіонами відбудеться, і потрібно буде йти на якісь компроміси.

Щодо політичних, економічних та репутаційних наслідків, Великобританія втратила голос у вищих політичних органах ЄС, ускладнився доступ на товарні та фінансові ринки ЄС, додаткових труднощів додало міжнародне співробітництво в боротьбі з тероризмом і пошуку злочинців, спостерігається тенденція відтоку з Великої Британії іноземних інвестицій. Великобританія перестала бути учасником енергетичного ринку ЄС та

ШУЛЯК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА, ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ

європейської схеми торгівлі емісійними квотами. Позитивною стороною для Великобританії є те, що вона припинила вносити щорічні платежі до спільного бюджету ЄС та було спрощено процедуру встановлення торгово-економічних відносин з іншими країнами. Важким є прогнозування економічного розвитку або занепаду Британії. Сьогодні важко спрогнозувати, які будуть економічні наслідки цього кроку для британців, особливо в цифрах. Ймовірно, перші роки Британія буде втрачати, а потім можливе повернення до якогось зростання. Більша частина політикуму вважає, що це буде доволі серйозний удар по економіці країни.

Головними наслідками виходу Великобританії з ЄС для самої організації були: втрата ЄС своєї другої за величиною економіки та одного із найбільших платників чистого внеску до бюджету ЄС, що призвело до додаткового фінансового тягаря для інших країн; загальне зменшення обсягів економіки ЄС та її значення для світової економіки; інші країни намагаються зайняти місце Великої Британії і зміцнити свої позиції; загострення дебатів щодо необхідності реформ у ЄС та ролі наднаціональних і державних інститутів; втрата авторитету організації. Проте є і переваги Брекзиту для ЄС, зокрема, це стосується реалізації тих проектів, проти яких виступала Британія, і перегляду угод з метою зробити їх більш вигідними для європейців.

Полекзит – це ймовірний вихід Польщі з ЄС, що був спричинений конфліктом між ЄС і Польщею щодо пріоритетності законодавства ЄС на території країни. Політики назвали таку ухвалу Конституційного суду Польщі «юридичним Полекзитом». Рішення Польщі поставило під сумнів примат загальноєвропейського законодавства над національним основою єдиної Європи. Деякі політики назвали це першим кроком до Полекзиту. Основними причинами виходу Польщі з ЄС є відмінні цінності, розбіжність у поглядах щодо міграційної та енергетичної політики, зростання євроскептицизму серед прихильників польського уряду, та Польща не хоче приймати біженців із Близького Сходу. Проте найближчим часом Полекзиту не буде, оскільки ЄС підтримує фінансову та економічну стабільність Польщі, більше ніж половина поляків виступають за членство в Євросоюзі, та вихід Польщі з ЄС буде прирівнюватися до повернення російської сфери впливу.

Вихід Великобританії з ЄС став найяскравішим проявом євроскептицизму, і анти-ЄС настрої почали розвиватися швидшими темпами. Це загрожує посиленням дезінтеграційних настроїв у середовищі суспільств і політичних еліт держав-членів ЄС. Брекзит поставив під загрозу подальшу інтеграцію в ЄС і послаблення його позицій на зовнішньому рівні. Викликом для ЄС є перегрупування сил в організації і руйнація трійки країн, що мали найбільший вплив на рішення ЄС. В умовах дезінтеграційних процесів існує

проблема перспективи формування ЄС як світового центру сили через послаблення позицій у системі світової політики, економіки, безпеки й міжнародних відносин загалом.

Список використаних джерел та посилань:

- Акуленко, Л, Майструк, С. та Науменко, Д., 2016. Економічні наслідки Brexit: три сценарії для Європи та Британії. *Європейська правда*, [online] 27 червня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/27/7051299/> [Дата звернення 18 травня 2022].
- Ананьева, Е. В., 2017. Брекзит: причины, политический фон, последствия. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*, 10 (6), С. 98–119.
- Веллер, Б. та Хант, А., 2016. Усе, що треба знати про «брекзит». *BBC News* [online] 21 червня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160621_uk_eu_referendum_az [Дата звернення 18 травня 2022].
- Вендік, Ю., 2016. Схід і Захід ЄС після «брекзиту» потягнуло в різні боки. *BBC News Україна*, [online] 1 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160701_brexit_east_west_ozh [Дата звернення 18 травня 2022].
- Вступ Польщі до Європейського Союзу, НАТО та його наслідки. *Борисфен Інтел*, [online] 18 грудня. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-evroatlantichna-integraciya/vstuplenie-polshi-v-evropejskij-sojuz-nato-i-ego-posledstvija/ [Дата звернення 18 травня 2022].
- Гассельбах, К. та Романець, Р., 2018. Репарації за війну: від Німеччини хочуть більше грошей. *Deutsche Welle*, [online] 15 жовтня. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83-%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%85%D0%BE%D1%87%D1%83%D1%82%D1%8C-%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5-%D0%B3%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%B9/a-45845606> [Дата звернення 18 травня 2022].
- Геба, Г. І., 2021. Дезінтеграційні процеси в ЄС: політичні та безпекові виміри. Доктор філософії. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, [online] URL: http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/razovi_spec_vcheni_rad/df41051010/anotaciya_GebaGI.pdf [Дата звернення 18 травня 2022].

ШУЛЯК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА, ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ
БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН
ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ

- Громов, А. А., 2018. Brexit без сделки. Чем морозит самый радикальный сценарий выхода из ЕС. [online] 07 грудня. URL: <http://www.aviation.com.ua/news/54261/> [Дата звернення 18 травня 2022].
- Грубінко, А. В., 2020 Конфліктогенний потенціал Брекзиту: національний, регіональний і глобальний виміри. *Україна дипломатична*, [online] 21, С. 803–821. URL: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/handle/316497/42144> [Дата звернення 18 травня 2022].
- Еремина, Н., 2020. «Сужение евроинтеграции». После брекзита восточное крыло ЕС ждет сокращение дотаций. *Евразия Эксперт*, [online] 10 февраля. URL: https://eurasia.expert/posle-brekzita-vostoch-es-zhdet-sokrashchenie-dotatsiy/?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com [Дата звернення 18 травня 2022].
- Зайцев, Б. та Коваль, Н., 2019. Ключові аспекти виходу Великої Британії з ЄС: наслідки для України: аналітична записка. *Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС*. [online] URL: http://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/lyutyu_2019_B.ZAJTSEV_N.KOVAL_.pdf [Дата звернення 18 травня 2022].
- Куса, І., 2019. ЄС втомився від Брекзиту та хоче якнайшвидше позбутися Британії: Що чекає на Європу? *Український Інститут Майбутнього*, [online] 8 листопада. URL: https://zik.ua/news/2019/11/21/naslidky_ta_ryzyky_brexit_shcho_otrymaui_t_v_results_brytaniia_ta_yes_943831 [Дата звернення 18 травня 2022].
- Кухалейшвілі, Г., 2019. Наслідки Брекзиту: Які виклики чекають на Велику Британію після виходу з ЄС. *112 канал*, [online] 23 грудня. URL: <https://ua.112.ua/statji/naslidky-brekzitu-yaki-vyklyku-chekaiut-na-velyku-brytaniuu-pislia-vykhotu-z-yes-519676.html> [Дата звернення 18 травня 2022].
- Левицька, І., 2020. Велика Британія сьогодні виходить із ЄС – наслідки для України та Європи. *Gazeta.ua*, [online] 31 січня. URL: https://gazeta.ua/articles/posuti/_velika-britaniya-sogodni-vihodit-iz-es-naslidki_-dlya-ukrayini-ta-europe_/949378 [Дата звернення 18 травня 2022].
- Ліскович, М., 2018. А він буде, британський Брекзит? І чого від нього чекати Україні? *Укрінформ*, [online] 07 листопада. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2575177-a-vin-bude-britanskij-brekzit-i-cogo-vid-nogo-cekati-ukraini.html> [Дата звернення 18 травня 2022].
- Хоменко, С., 2021. Полекзит: чим загрожує Польщі відмова від законодавства ЄС [online] 9 жовтня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58854665> [Дата звернення 18 травня 2022].

- Чи загрожує Польщі вихід з ЄС? 2021. *Укрінформ*, [online] 21 листопада. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3336554-ci-zagrozuje-polsi-vihid-z-es.html> [Дата звернення 18 травня 2022].
- Brendan, D., 2016. Britain and European federalism, [online] pp. 80-84. Available at: https://fedtrust.co.uk/wp-content/uploads/2016/05/Britain_and_European_federalism.pdf [Дата звернення 18 травня 2022].
- Cabral, N., Gonçalves, J. and Rodrigues, N., 2017. After Brexit Consequences for the European Union. Palgrave Macmillan.
- Evans, G. and Menon, A., 2017. Brexit and British Politics. London : Polity.
- Glencross, A., 2016. Why the UK Voted for Brexit: David Cameron's Great Miscalculation. London: Palgrave Pivot.
- Harrois, T., (15.06.2020), Foreign Policy and the Brexit Negotiations. *UK in a Changing Europe*, [online] 15 June. Available at: <https://ukandeu.ac.uk/foreign-policy-and-the-brexit-negotiations/> [Accessed 29 July 2022].
- Jacobs, B., 2018. *The EU after Brexit: Institutional and Policy Implications*. Palgrave Pivot.
- Martill, B. and Staiger, U. eds., 2018. Brexit and Beyond – Rethinking the Futures of Europe. London: UCL Press.
- Portes, J., 2020. Immigration Between the Referendum and Brexit. *UK in a Changing Europe*, [online] 20 June. Available at: <https://ukandeu.ac.uk/long-read/immigration-between-the-referendum-and-brexit/> [Accessed 29 July 2022].
- Ridgwell, H., 2021. 'Polexit': Is Poland About to Quit the European Union? *VOA News*. [online] 11 October. Available at: <https://www.voanews.com/a/polexit-is-poland-about-to-quit-the-european-union-/6266377.html> [Accessed 29 July 2022].

References:

- Akulenko, L, Maistruk, S. and Naumenko, D., 2016. Ekonomichni naslidky Brexit: try stsenarii dlia Yevropy ta Brytanii [Economic Consequences of Brexit: Three Scenarios for Europe and Britain]. *Yevropeiska pravda*, [online] 27 June. Available at: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2016/06/27/7051299/> [Accessed 18 May 2022].
- Ananeva, E.V., 2017. Brekzit: prichiny, politicheskii fon, posledstviia [Brexit: causes, political background, consequences]. *Kontury globalnykh transformatsii: politika, ekonomika, pravo*, 10 (6), pp. 98-119.
- Brendan, D., 2016. Britain and European federalism, [online] pp.80-84. Available at: <https://fedtrust.co.uk/wp->

**ШУЛЯК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА, ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ
БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН
ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ**

- content/uploads/2016/05/Britain_and_European_federalism.pdf [Дата звернення 18 травня 2022].
- Cabral, N., Gonçalves, J. and Rodrigues, N., 2017. *After Brexit Consequences for the European Union*. Palgrave Macmillan.
- Chy zahrozhuiie Polshchi vykhid z YeS? [Is Poland in danger of leaving the EU? 2021] 2021. *Ukrinform*, [online] 21 lystopada. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3336554-ci-zagrozhue-polsi-vihid-z-es.html> [Accessed 18 May 2022].
- Eremina, N., 2020. "Suzhenie evrointegratsii". *Posle brekzita vostochnoe krylo ES zhdet sokrashchenie dotatsii* ["Narrowing of European integration". After Brexit, the eastern wing of the EU is waiting for a reduction in subsidies]. *Evraziia Ekspert*, [online] 10 February. Available at: https://eurasia.expert/posle-brekzita-vostoch-es-zhdet-sokrashchenie-dotatsiy/?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com [Accessed 18 May 2022].
- Evans, G. and Menon, A., 2017. *Brexit and British Politics*. London: Polity.
- Glencross, A., 2016. *Why the UK Voted for Brexit: David Cameron's Great Miscalculation*. London: Palgrave Pivot.
- Gromov, A.A., 2018. *Brexit bez sdelki. Chem morozit samyi radikalnyi stsenarii vykhoda iz ES* [Brexit without a deal. What freezes the most radical scenario of leaving the EU]. [online] 07 December. Available at: <http://www.aviation.com.ua/news/54261/> [Accessed 18 May 2022].
- Harrois, T., (15.06.2020), *Foreign Policy and the Brexit Negotiations. UK in a Changing Europe*, [online] 15 June. Available at: <https://ukandeu.ac.uk/foreign-policy-and-the-brexit-negotiations/> [Accessed 29 July 2022].
- Hasselbakh, K. and Romanets, R., 2018. *Reparatsii za viinu: vid Nimechchyny khochut bilshe hroshei* [War reparations: Germany wants more money]. *Deutsche Welle*, [online] 15 October. Available at: <https://www.dw.com/uk/%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83-%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%85%D0%BE%D1%87%D1%83%D1%82%D1%8C-%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5-%D0%B3%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%B9/a-45845606> [Accessed 18 May 2022].
- Heba, H.I., 2021. *Dezintehratsiini protsesy v YeS: politychni ta bezpekovi vymiry* [Disintegration processes in the EU: political and security dimensions]. Doctor of philosophy. Odesa Mechnikov National University, [online] Available at: http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/razovi_spec_vcheni_rady/df41051010/anutaciya_GebaGI.pdf [Accessed 18 May 2022].

- Hrubinko, A.V., 2020 Konfliktohennyi potentsial Brekzitu: natsionalnyi, rehionalnyi i hlobalnyi vymiry [Conflict-generating potential of Brexit: national, regional and global dimensions]. *Ukraina dyplomatychna*, [online] 21, pp. 803–821. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42144> [Accessed 18 May 2022].
- Jacobs, B., 2018. *The EU after Brexit: Institutional and Policy Implications*. Palgrave Pivot.
- Khomenko, C., 2021. Polekzyt: chym zahrozhuie Polshchi vidmova vid zakonodavstva YeS [Polexit: What threatens Poland with the rejection of EU legislation] [online] 9 zhovtnia. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58854665> [Accessed 18 May 2022].
- Kukhaleishvili, H., 2019. Naslidky Brekzitu: Yaki vyklyky chekaiut na Velyku Brytaniuu pislia vykhodu z YeS [Consequences of Brexit: What challenges await Great Britain after leaving the EU]. *112 kanal*, [online] 23 hrudnia. Available at: <https://ua.112.ua/statji/naslidky-brekzitu-yaki-vyklyky-chekaiut-na-velyku-brytaniuu-pislia-vykhodu-z-yes-519676.html> [Accessed 18 May 2022].
- Kusa, I., 2019. YeS vtomyvsia vid Brekzitu ta khoche yaknaishvydshe pozbutysia Brytanii: Shcho chekaie na Yevropu? [The EU is tired of Brexit and wants to get rid of Britain as soon as possible: What awaits Europe?] *Ukrainskyi Instytut Maibutnoho*, [online] 8 lystopada. Available at: https://zik.ua/news/2019/11/21/naslidky_ta_ryzyky_brexit_shcho_otrymaui_t_v_results_brytaniia_ta_yes_943831 [Accessed 18 May 2022].
- Levytska, I., 2020. Velyka Brytaniia sohodni vykhodyt iz YeS - naslidky dlia Ukrainy ta Yevropy [Great Britain is leaving the EU today - consequences for Ukraine and Europe]. *Gazeta.ua*, [online] 31 sichnia. Available at: https://gazeta.ua/articles/posuti/_velika-britaniya-sogodni-vihodit-iz-es-naslidki-dlya-ukrayini-ta-europe/949378 [Accessed 18 May 2022].
- Liskovych, M., 2018. A vin bude, brytanskyi Brekzit? I choho vid noho chekaty Ukraini? [Will there be a British Brexit? And what can Ukraine expect from him?] *Ukrinform*, [online] 07 lystopada. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2575177-a-vin-bude-britanskij-brekzit-i-cogo-vid-nogo-cekati-ukraini.html> [Accessed 18 May 2022].
- Martill, B. and Staiger, U. eds., 2018. *Brexit and Beyond – Rethinking the Futures of Europe*. London: UCL Press.
- Portes, J., 2020. Immigration Between the Referendum and Brexit. UK in a Changing Europe, [online] 20 June. Available at: <https://ukandeu.ac.uk/long-read/immigration-between-the-referendum-and-brexit/> [Accessed 29 July 2022].
- Ridgwell, H., 2021. 'Polexit': Is Poland About to Quit the European Union? VOA News. [online] 11 October. Available at: <https://www.voanews.com/a/polexit-is-poland-about-to-quit-the-european-union-/6266377.html> [Accessed 29 July 2022].

ШУЛЯК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА, ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ
БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН
ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ

- Veller, B. and Khant, A., 2016. Use, shcho treba znaty pro "brekzyt" [Everything you need to know about Brexit]. *BBC News*, [online] 21 June. Available at: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160621_uk_eu_referendum_az [Accessed 18 May 2022].
- Vendik, Yu., 2016. Skhid i Zakhid YeS pislia "brekzytu" potiahnulo v rizni boky [East and West EU pulled in different directions after "Brexit"]. *VVS News Ukraina*, [online] 1 July. Available at: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160701_brexit_east_west_ozh [Accessed 18 May 2022].
- Vstup Polshchi do Yevropeiskoho Soiuzu, NATO ta yoho naslidky [Poland's accession to the European Union, NATO and its consequences]. *Borysfen Intel*, [online] 18 December. Available at: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-evroatlantichna-integraciya/vstuplenie-polshi-v-evropejskij-sojuz-nato-i-ego-posledstvija/ [Accessed 18 May 2022].
- Zaitsev, B. and Koval, N., 2019. Kliuchovi aspekty vykhodu Velykoi Brytanii z YeS: naslidky dlia Ukrainy: analitychna zapyska [Key aspects of the UK's exit from the EU: implications for Ukraine: analytical note]. *Dyplomatychna akademiia Ukrainy imeni Hennadiia Udovenka pry MZS*. [online] Available at: http://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/lyuty_2019_B.ZAJTSEV_N.KOVAL_.pdf [Accessed 18 May 2022].

BREXIT AS A FACTOR OF LOCAL AND GLOBAL CHANGES IN RELATIONS OF POLAND WITH THE EUROPEAN UNION

Antonina Shuliak^{1a}, Oleg Lapin^{2a}

*¹Doctor of Political Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5234-0758>,
e-mail: antonina.mytko@vnu.edu.ua,*

*²PhD Student,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2135-7167>,
e-mail: adv.lapin@gmail.com,*

^aLesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

The article is devoted to a topical event for the European Union Member States, namely the study of threats to the EU existence in the context of Brexit and the prospects of Poxexit. British think tanks and experts had given completely different forecasts, and as a result, Brexit took place. Further developments encourage analysts and experts from around the world to make forecasts for the development of entire countries and separate sectors of the states. In particular, the increase in Eurosceptic sentiment in the UK was caused by the EU's institutional crisis and the escalation of crisis processes. The main issues that are actively discussed refer to losses for the economy of the EU and the UK; the future of Scotland and Northern Ireland; Gibraltar status; the international authority of the EU; the prestige and international position of Britain. The purpose of the article is to predict further events and consequences after the UK's exit from the EU for economic, political and international spheres; to investigate how the exit of Britain and all the mentioned factors will affect Poxexit. The article also focuses on the likelihood of Poland's withdrawal from the EU and outlines possible developments in the EU's relations with Poland.

The reasons that led to the UK's exit from the EU, such as the migration crisis, the slowdown in economic growth in the Eurozone, the aggravation of the debt crisis in southern European countries, etc. have been identified. The deepening of European integration and the gradual transformation of the EU into a union that is increasingly reminiscent of a federal state are also being studied as a factor in Britain's exit from the EU. Also, attention is focused on the conflict between Poland and the EU, the reasons that led to this situation are analyzed. In particular, the paper considers the probability of Poland's withdrawal from the EU and envisages possible options for events in the EU's relations with Poland.

**ШУЛЯК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА, ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ
БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН
ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ З ЄВРОСОЮЗОМ**

Key words: Brexit; Polesxit; Great Britain; Poland; the EU; consequences; Euroscepticism.

**МІЖНАРОДНІ
ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL
ECONOMIC
RELATIONS**

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265456

УДК 339:341:005.35

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ХХІ СТОЛІТТІ

Ревенко Анатолій Дмитрович

*Кандидат економічних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4555-0677>,
e-mail: revenkoad@ukr.net,
Київський університет культури,
вул. Чигоріна, 20, Київ, Україна, 01042*

Надіслано:

01.06.2022

Рецензовано:

13.06.2022

Прийнято:

15.07.2022

Для цитування:

Ревенко, А. Д. (2022). Концептуальні засади реалізації глобальної економічної справедливості у ХХІ столітті. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 141–155. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265456>.

Мета статті полягає у розгляді концептуальних засад/принципів реалізації глобальної економічної справедливості у ХХІ столітті. Завданнями статті є виокремлення та аналіз цих засад з урахуванням наявного соціально-політичного і нормативного контексту, який виник під впливом тривалої історичної практики асиметричних економічних відносин, а також основних теоретичних підходів (розподільної справедливості, права на розвиток та підходів третього світу до міжнародного права). Дослідницька методологія спирається на доктринально-правовий підхід, який потрібний для пояснення та розуміння поточного стану міжнародного економічного правового режиму, критичний міжнародно-юридичний підхід, а також елементи системного і порівняльного аналізу, загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення). Наукова новизна статті полягає у спробі виокремити та обґрунтувати концептуальні принципи як дійові інструменти подолання асиметрії в рамках міжнародних економічних відносин та досягнення глобальної економічної справедливості в майбутньому. У підсумку проведеного дослідження було, по-перше, виокремлено та розглянуто такі концептуальні засади глобальної економічної справедливості, як визнання та інтеграція розвитку в якості центральної мети міжнародної економічної політики; реструктуризація та операціоналізація ідеї диференційованого режиму в торговельній політиці; залучення прав людини разом із соціально-економічними, політичними та

громадянськими правами до укладання міжнародних угод і пов'язаних із ним політичних питань; закріплення ідеалів прозорості та рівної участі в міжнародній економічній практиці; розширення глобальної соціальної відповідальності, яка сприяє виробленню механізмів етизації економічних практик, що їх повинні однаковою мірою дотримуватися усі учасники міжнародних ділових відносин. По-друге, доведено ефективність цих засад в якості інструментів виправлення несправедливого status quo та налагодження справедливої, чесною та сумісною з розвитком системи торгівлі, більш вигідної для світу у XXI столітті.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини; глобальна економічна справедливість; торгівельна політика; право на розвиток; міжнародне право; соціальна відповідальність.

Вступ

Сьогодні все більше дослідників і експертів ніби в унісон й консолідовано стверджують, що міжнародному економічному порядку бракує справедливості. Глобальний порядок культивує цінності, які підтримують домінування окремих держав і організацій на шкоду цілям розвитку решти країн світу. Натомість права людини, сталий розвиток і соціальна справедливість, які ґрунтуються на етичній ідеї «поваги до людей», вважаються периферійними, все більше відчужуються від основних економічних проблем і класифікуються як «неекономічні цілі» (Maneschi, 2004, p. 912). Більшість наявних міжнародних економічно-правових режимів, які в основному включають торгівлю, інвестиції та фінанси, істотно віддалені від інструментів міжнародного права, що ставить під сумнів їхню безкомпромісну відданість цінностям лібералізації торгівлі та захисту інвестицій, а також призводить до усвідомлення наявного status quo, в якому «домінуюча економічна парадигма стикається з кризою легітимності» (Annett, 2018).

Криза легітимності найкраще помітна, якщо звернути увагу на зростання різноманітних антиглобалістських рухів, до яких відносять протести та сутички майже на кожній зустрічі міжнародних економічних інституцій, хвилювання країн, котрі розвиваються, з приводу жахливих наслідків структурної адаптації (Structural Adjustment Programmes), що їх нав'язують ці інституції, а ще той факт, що Доський раунд перемовин із питань розвитку, що був останнім раундом торговельних переговорів між членами СОТ із метою усунення асиметрії в міжнародній торговій системі, зайшов у глухий кут. Усі ці приклади є реакцією на поширену думку (особливо серед країн,

що розвиваються), що міжнародний економічний порядок не тільки не зміг на початку нового тисячоліття виконати обіцянки щодо вирішення проблем бідності, голоду, якості життя, нерівності тощо, при цьому сама політика, генерована несправедливою системою, по суті, ускладнила досягнення цих прогресивних інтересів. Це лише підтверджує те, що проблема глобальної економічної справедливості залишається актуальною як у практичному, так і теоретичному контекстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Намагаючись вирішити ці фундаментальні питання, вчені досліджували різні підходи до цієї глобальної проблеми. Приміром, Дж. Стігліц багато писав із суто економічного погляду про невдоволення глобалізацією та запропонував численні економічні рішення, щоб виправити цю несправедливість, у вчиненні якої винний існуючий світовий порядок (Stiglitz, 2015, 2019). Вчені-юристи Ф. Гарсія і Дж. Лінареллі намагалися вирішити цю проблему на основі критичного правового аналізу у поєднанні з політичними теоріями, щоб продемонструвати, чому економічний порядок у світі є несправедливим і, як такий, вимагає справжньої нормативної переоцінки (Linarelli, 2005; Garcia, 2013). А. Джеймс, апелюючи до філософської традиції суспільної угоди, стверджував, що природа глобальних економічних відносин породжує егалітарні зобов'язання щодо справедливості, незалежно від гуманітарних питань, прав людини чи інших проблем справедливості відносно того, як вигоди та тягар мають розподілятися між країнами з різним рівнем розвитку. Деякі інші автори, зокрема Д. Кінлі (Kinley, 2009), Е. Ларкінг, Ш. Фріл і Е. М. Той (Larking, Friel, & Thow, 2018), К. Ріффель (Riffel, 2016), висловлювали власні аргументи з приводу покращення існуючого економічного ладу шляхом встановлення зв'язку між міжнародним економічним правом і міжнародними актами із прав людини. Були розроблені та запропоновані різні критичні юридичні методології, такі як Підходи третього світу до міжнародного права (Third World Approaches to International Law), з метою деконструкції традиційної практики на базі міжнародного економічного права (Gathii, 2008). Вони передбачають застосування міждисциплінарного підходу, що включає юридичну та політичну філософію, економічні теорії, критичний юридичний підхід, права людини та дослідження розвитку задля встановлення економічної несправедливості та в подальшому обґрунтування того, що її небажаний ефект справді виступає тригером для задіяння концепту глобальної розподільної справедливості та операціоналізації фундаментального права людини на розвиток у рамках економічної політики.

Формулювання цілей статті

Одним із важливих й малодосліджених аспектів проблеми глобальної економічної справедливості є визначення та аналіз асиметричного характеру міжнародних торговельних відносин і пов'язаної з ними політики виправдання жажливих наслідків цієї несправедливості для глобального економічного порядку і особливо країн зі слабо розвинутою економікою. Оскільки організація глобальної економіки на справедливих і паритетних засадах має пріоритетне практичне значення для життя багатьох країн і регіонів, то предметом окремого аналізу повинні бути концептуальні принципи як дійові інструменти подолання асиметрії та досягнення глобальної економічної справедливості в майбутньому.

Метою статті є розгляд концептуальних засад/принципів реалізації глобальної економічної справедливості у XXI столітті. Ця мета реалізується в таких завданнях: по-перше, виокремлення цих засад у межах підходів третього світу до міжнародного права, права на розвиток і розподільної справедливості, і, по-друге, їх аналіз на фоні наявного соціально-політичного та нормативного контексту, який виник під впливом тривалої історичної практики асиметричних економічних відносин і пов'язаних із ним нових викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження

В рамках дискусій про глобальну економічну справедливість прихильники окремих теорій і підходів здебільшого відстоювали свої позиції, їх перевагу над опонуючими аргументами. Незважаючи на певні недоліки подібних диспутів, така практика інколи необхідна, особливо під час боротьби з фундаментально протилежними ідеологіями, коли дослідники здатні прийняти плюралістичний погляд, згідно з яким численні методи, попри їхні відмінності, необхідно об'єднати навколо обговорення зазначеної проблеми.

На захист методологічного «плюралізму» виступив А. Сен, наголошуючи на тому, що відстоювання єдиного підходу до правосуддя за рахунок ігнорування інших конкуруючих принципів «може бути помилкою» (Sen, 2011, р. 10). Попри відмінності між конкуруючими підходами до правосуддя цих розбіжностей недостатньо, щоб дійти висновку, що ці підходи не витримують критики і не мають законних претензій на справедливість. За словами дослідника, «розумні аргументи в межах конкуруючих напрямків лунають як від людей із різним досвідом і традиціями, так і з боку певного суспільства або навіть від однієї людини» (Sen, 2011, р. 10). Слідом за А. Сеном подібного підходу щодо міжнародного економічного права дотримується Ф. Гарсія, розглядаючи три різні конкуруючі політичні теорії справедливості в межах

РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ХХІ СТОЛІТТІ

ліберальної нормативної традиції. Трактуючи підходи третього світу до міжнародного права, право на розвиток і розподільну справедливість у ключі взаємодоповнення під час вирішення проблеми справедливості на глобальній економічній арені, він зазначає про важливість пошуку найкращих аргументів на основі надійного фундаменту для досягнення спільної мети (García, 2013, p. 17).

Враховуючи згадані три теоретико-нормативні підходи, важливо виділити відповідні принципи або засади в якості ключових стовпів, на основі яких відбуватиметься реалізація справедливості в рамках міжнародного економічного порядку. Йдеться про такі засади: 1) розвиток як ключова мета політики міжнародної торгівлі; 2) імплементація диференційованого режиму в торговельній політиці; 3) інтеграція прав людини в міжнародну торговельну політику та пов'язані з нею угоди; 4) прозорість та рівна участь у міжнародній торгівлі на практиці; 5) розширення впливу глобальної соціальної відповідальності.

Починаючи з розвитку, важливо підкреслити, що сьогодні назріла потреба у перегляді панівних уявлень у рамках торговельної політики: вільна торгівля та інші подібні моделі лібералізації необхідно переоцінити в світлі їх фактичного впливу на сталий розвиток населення світу. Ключова думка полягає у тому, що ці концепції слід розглядати не як центральну мету торгової політики, а як засіб досягнення розвитку добробуту людей.

Звертаючи увагу на визначення розвитку в Декларації ООН про право на розвиток (United Nations Declaration on the Right to Development), де під останнім розуміється «всеосяжний економічний, соціальний, культурний і політичний процес, спрямований на постійне підвищення добробуту всього населення та всіх індивідів» (UNDRD, 1984, Preamble), бачимо, що воно враховує інтереси усіх індивідів, на відміну від загально-нормативного аналітичного методу, який приховує фактичний розподіл економічних благ у певному середовищі. Враховуючи це, міжнародні політики мають краще усвідомлювати наслідки своїх дій у частині їх впливу на добробут людей, якість їхнього життя, безпеку, здоров'я тощо.

Ідея перетворити проблему розвитку на центральну для міжнародної торговельної політики міститься в усіх трьох згаданих теоретичних підходах. Однак варто зазначити, що засоби, за допомогою яких підходи прагнуть досягти орієнтованої на розвиток системи міжнародної торгівлі, відрізняються, і це є предметом дебатів серед науковців. Суперечка головним чином точиться між тими, хто виступає за впровадження політики розвитку за допомогою підходів до прав людини (право на розвиток), і вченими, які підходять до глобальної економічної справедливості через політичні/правові теорії.

Приміром, Ф. Гарсія хоч і підкреслював, що країни, які розвиваються, повинні переорієнтувати свою політику у сфері торгівлі та розвитку навколо цілей розвитку та справедливості, водночас заявляв, що не погоджується з «іншими підходами», зокрема з правом на розвиток (García, 2000, p. 975, 980). Слідом за ним Дж. Лінареллі назвав правозахисні підходи до глобальної економічної несправедливості «туманними» та «неточними», і що вони іноді суперечать реальним інтересам справедливості. Він навів приклад того, як права інтелектуальної власності використовувалися для виправдання тих положень Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights), що суперечили праву людини на здоров'я (Linarelli, 2006, p.181, 204). Вчені вважають, що правильний метод реалізації справедливої та орієнтованої на розвиток міжнародної торговельної політики полягає у визнанні моральних зобов'язань, покладених на багаті країни, які мають забезпечити вирішення проблем нерівності завдяки відданості ліберальним принципам і запровадження на їх основі сприятливих механізмів.

Враховуючи нерівне становище учасників глобального економічного порядку та його асиметричний ефект, міжнародна торгова система має бути орієнтована на зміцнення справедливих цінностей, що надавало б підтримку тим, хто перебуває у менш вигідному становищі. Ця ідея підтверджується принципом відмінності Дж. Ролза як невід'ємною умовою розподільної справедливості у світовому масштабі, тим більше, що з позиції прав людини диференційоване ставлення вважається одним із основоположних принципів права на розвиток.

Кілька положень Декларації ООН про право на розвиток підкреслюють особливий статус країн із меншими стандартами розвитку, незважаючи на те, що всі держави є суб'єктами права та обов'язків. У Декларації зазначено, що «потрібні сталі дії для сприяння швидшому розвитку країн, що розвиваються», і що «ефективне міжнародне співробітництво має важливе значення для надання цим країнам належних засобів і можливостей для сприяння їхньому всебічному розвитку» (UNDRD, 1984, Article 4). Таке особливе ставлення, вважає Р. Річ, сформувалося впродовж десятиліть державної практики і ґрунтується на обов'язку співпрацювати в цілях розвитку (Rich, 1985, p. 120).

Концепція диференційованого режиму певною мірою вже існує в рамках СОТ як принцип. Його визначають як продукт «скоординованих політичних зусиль країн, що розвиваються, щоб виправити ймовірну нерівність

РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ХХІ СТОЛІТТІ

післявоєнної міжнародної системи торгівлі шляхом запровадження преференційного режиму на їхню користь у всьому спектрі міжнародних економічних відносин» (Gibbs, 1998, p. 17). За допомогою різних заходів цей режим має на меті врахувати особливі ризики та вразливі місця особливо в таких сферах, як доступ до ринку, захист ринку та технічна допомога. Проте ефективність і можливість виконання багатьох положень на практиці були поставлені під сумнів через те, що вони нечасто сприятливо трактуються під час розгляду суперечок у СОТ. З цієї причини на 4-й конференції міністрів СОТ у Досі Комітету з торгівлі та розвитку доручено було вивчити положення спеціального диференційованого режиму (Special and Differential Treatment) в угодах СОТ із метою їх посилення, надання більшої точності, ефективності та оперативності (Doha WTO Ministerial Declaration, 2001).

Після того, як Дохійська декларація не принесла бажаного результату, на Балійській міністерській конференції у 2013 р. був запропонований «механізм моніторингу» для перегляду та аналізу виконання положень спеціального диференційованого режиму з можливістю надання рекомендацій відповідним органам СОТ. Втім, ці зобов'язання не спричинили істотний прогрес у вирішенні проблем, пов'язаних з ефективністю положень режиму. Більш охоплююча та ефективна його імплементація постає відповідним елементом для реалізації розподільної справедливості та розвитку як мети багатосторонньої торгової системи. Країни, що розвиваються, потребують комплексної угоди щодо спеціального диференційованого режиму, яка б уточнювала, що розвиток, а не лібералізація торгівлі є головною метою їхньої економічної політики, і що справедливість, а не благодійність є основою розвитку. На жаль, ставлення політиків СОТ і органу врегулювання суперечок до диференційованого режиму, здається, поставило політику лібералізації вище розвитку.

Однією з головних проблем є той факт, що деякі з положень спеціального диференційованого режиму зазвичай не підлягають обов'язковому виконанню, а також дають можливість країнам, які вирішили запропонувати референції, нав'язати країнам-одержувачам умови, не пов'язані з торгівлею, що фактично є засобом контролю. Інший недолік – вони обмежені сферою застосування. Хоч більшість розвинених економік і деякі країни, що розвиваються, надали безмитний безквотний (duty-free quota-free) доступ на ринок найменш розвинених країн, сектори, які вважаються надзвичайно важливими (приміром, сільське господарство і текстиль), іноді звільняються від цього преференційного режиму. Це робить безмитний доступ безглуздим, оскільки сектори, де більшість цих країн мають конкурентну перевагу, зазвичай не охоплені.

Попри ці дискусії важливо розуміти, що ідея диференційованого режиму є важливим елементом як для досягнення розподільної справедливості, так і для розвитку міжнародної торгової системи, і щоб це було досягнуто в рамках СОТ, потрібно реформувати зазначений режим із позицій застосування, ефективності та впровадження.

Теоретичні основи режиму міжнародної торгівлі і закон про права людини на цей момент принципово відрізняються: якщо перший прихильний насамперед ідеалам безперешкодного руху товарів, послуг і капіталу, то другий більше стурбований гідністю та благополуччям окремих людей, а іноді й народів. Незважаючи на те, що ми можемо знайти різні документи СОТ, які підкреслюють зобов'язання організації щодо прав людини, відмінності у фундаментальних цінностях, які відстоюють обидві сфери, зазвичай породжують ситуацію взаємовиключення.

Цей теоретичний конфлікт матеріалізується на практиці в різних сферах, породжуючи непорозуміння між правозахисниками та головними гравцями торговельної політики. Серед прикладів порушення принципів прав людини з боку політики міжнародної торгівлі варто назвати наступні: право на достатній рівень здоров'я у зв'язку з Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS); право на харчування через недобросовісну конкуренцію, яка змушує дрібних фермерів віддавати землі іншим секторам, окрім виробництва харчових продуктів, які тоді не зможуть прогодувати себе, а також питання, що стосуються транснаціональних корпорацій і міжнародних норм праці (Ibrahim, 2013, p. 321).

Цікаво, що коли постає питання про вплив міжнародної торгівлі на глобальну економіку, зазвичай аргументи зосереджені навколо утилітарних розрахунків, таких як валовий внутрішній продукт, ефективність, валовий національний продукт або інші суттєві показники, які в основному стосуються сукупного добробуту. Цей підхід відрізняється від етичних/моральних критеріїв права людини, які визначають мінімальні стандарти для захисту та благополуччя кожної людини. Тому у світі, де права людини зараз широко визнаються як основний стандарт цивілізації, ця теза стверджує, що будь-які суперечки між двома режимами завжди мають вирішуватися на користь прав людини.

Перший принцип розподільної справедливості Дж. Ролза (кожен суб'єкт у конкретній системі має рівні права на найбільшу свободу, як і решта суб'єктів у цій системі) підтверджує сутність основних прав і свобод. Імплементация цього положення перетворює його на глобальний принцип, який може

РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ХХІ СТОЛІТТІ

застосовуватися в рамках міжнародних економічних відносин. Крім того, Декларація ООН про право на розвиток містить посилання на права людини в кількох статтях, і принцип поваги до прав людини є фундаментальним у контексті розуміння та реалізації права на розвиток. У статті 3.3 йдеться про те, що «держави повинні реалізовувати свої права та виконувати свої обов'язки таким чином, щоб сприяти новому міжнародному економічному порядку, заснованому на суверенній рівності, взаємозалежності, взаємному інтересі та співпраці між усіма державами, а також заохочувати дотримання та реалізацію прав людини» (UNDRD, 1984, Art. 3.3). Стаття 6.3. свідчить, що слід вживати заходів із метою усунення різних перешкод для розвитку, які виникають внаслідок недотримання та визнання громадянських і політичних прав, а також економічних, соціальних і культурних прав людини, що є основним предметом права на розвиток.

Усі наведені аргументи спрямовані на утвердження примату поваги до прав людини як «невід'ємних» і вимоги реалізації справедливості та розвитку як основної мети міжнародної торгівлі. Права людей індивідуально та колективно мають бути основним критерієм для оцінки торговельної політики, а не навпаки.

Процеси прийняття рішень і перемовини у СОТ проходять відкрито і демократично на базі загального консенсусу всіх членів чи шляхом голосування. Але демократична легітимність і прозорість організації часто ставляться під сумнів через непропорційну владу, якою можуть володіти наймогутніші країни, диктуючи результати переговорів. Найпоширенішим прикладом є «феномен зеленої кімнати». Цим поняттям описують неформальні зустрічі, що скликаються Генеральним директором, під час яких ведуться торговельні переговори в «зеленій кімнаті» між невеликими групами зазвичай під сильним впливом Сполучених Штатів, ЄС і деяких інших розвинених країни (Steinberg, 2002, p. 340). Резолюції, прийняті в цій кімнаті, потім подаються на затвердження усім членам. Науковці розкритикували інструмент «зеленої кімнати» як недемократичний, оскільки переважній більшості членів СОТ, особливо найменш розвиненим країнам, не надають привілею відвідувати такі важливі зустрічі. Невипадково така неурядова організація, як Мережа третього світу (TWN), описала СОТ як «імовірно найбільш непрозору з міжнародних організацій» (Transparency, Participation and Legitimacy of the WTO, 1999). Проте навряд чи цю практику можна вважати цілком недемократичною, оскільки резолюції зустрічей «зеленої кімнати» погоджують усі сторони, перш ніж вони набудуть статусу обов'язкових до виконання. Однак на менші країни може чинитися тиск через двосторонню допомогу або позики МВФ чи Світового банку, щоб змусити їх погодитися з позицією «зеленої кімнати»,

яка є результатом недоступних для громадського контролю перемовин, що є фундаментальною проблемою для прозорості та демократичної легітимності організації.

На рахунок глобальної соціальної справедливості, то йдеться про етичне зобов'язання організацій діяти в інтересах навколишнього середовища та глобального суспільства в цілому. Враховуючи діяльність і зростаючий вплив не лише держав, але й інших суб'єктів на міжнародній торговій арені, важливо, щоб фокус соціальної відповідальності розширювався, охоплюючи транснаціональні корпорації та неурядові організації. Це сприятиме просуванню прав людини, захисту навколишнього середовища та іншим цілям розвитку. До прикладу, неурядові організації як «каталітичні елементи» в ході реалізації права на розвиток можуть відігравати важливу роль, виконуючи функцію стримувань і противаг для політики міжнародних економічних інституцій та діяльності їхніх членів. Правильна інтеграція неурядових організацій у торгові переговори може допомогти політикам враховувати життєво важливі інтереси. На жаль, поки що вони не відіграють важливої ролі під час прийняття рішень у рамках СОТ, хоч і поступово приходять усвідомлення їх ролі як певних локальних «громадянських суспільств» у виробленні внутрішньої та міжнародної політики, зокрема в реалізації глобальної економічної справедливості через політику, орієнтовану на розвиток і права людини.

Окрім відповідальності за систему стримувань і противаг, яка вимагається від неурядових організацій як недержавних суб'єктів міжнародної торгової системи, дедалі частіше звучать заклики до ефективного регулювання діяльності транснаціональних корпорацій, щоб забезпечити їхню відповідальність. Це досягається шляхом посилення дотримання «корпоративної соціальної відповідальності». Тоді як економісти-позитивісти, такі як М. Фрідман, виступають проти ідеї корпоративної суспільної свідомості як ірраціональної концепції (Friedman, 2007), паралельно зростає усвідомлення того, що підприємства існують у суспільстві, а тому не можуть ігнорувати його очікування і запити (Brenda and Dinah, 2002, p.298). Це важливо в міжнародному контексті, оскільки через посилення лібералізації торгівлі транснаціональні корпорації як найбільші бенефіціари повинні розвиватися з огляду своєї відповідальності за реалізацію цілей розвитку. Особливо, якщо взяти до уваги численні звинувачення, що пов'язують експлуататорський глобальний економічний порядок із різноманітною діяльністю міжнародних компаній.

РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ХХІ СТОЛІТТІ

Значні зусилля, спрямовані на пом'якшення ексцесів, пов'язаних із роботою транснаціональних корпорацій, можна знайти в структурі ООН щодо бізнесу та прав людини. Ця система ґрунтується на трьох основоположних принципах, які зазвичай називають системою захисту, поваги і відшкодування збитків (Protect, Respect and Remedy framework) (Ruggie, 2011). Однак важливо пам'ятати, що ця система сама по собі є не керівною чи нормативною базою, а просто платформою керівних принципів або рекомендацій, за допомогою яких зацікавлені сторони можуть визначати механізми, використовуючи обов'язкові регуляторні механізми або добровільні ініціативи (Addo, 2014, р. 133). При цьому, хоч Рада ООН із прав людини докладає постійних зусиль щодо надання міжнародного обов'язкового інструменту для регулювання діяльності транснаціональних корпорацій, проте залишається нагальною потреба у розгорнутих і скоординованих зусиллях для адекватного впровадження політики забезпечення соціальної відповідальності корпорацій.

Висновки

Таким чином, відштовхуючись від критики правових засад міжнародної торгівлі, змушені констатувати несправедливість глобального економічного порядку на сучасному етапі. Виправлення несправедливого status quo насамперед пов'язане з теоретичним усвідомленням справедливості у міжнародному економічному праві шляхом виокремлення п'яти концептуальних принципів, які вкорінені у філософії, етиці та цінностях глобальної розподільної справедливості, праві на розвиток і підходах третього світу до міжнародного права. Ці принципи є концептуальним внеском у вирішення комплексу нормативних проблем, з якими стикаються міжнародні економічна та торгова системи. Йдеться про, по-перше, прийняття та інтеграцію розвитку як центральної мети міжнародної економічно-торговельної політики; по-друге, операціоналізацію та реструктуризацію ідеї диференційованого режиму в торговельній політиці; по-третє, включення прав людини (враховуючи економічні, соціальні, громадянські та політичні права) у політику та угоди міжнародної торгівлі; по-четверте, закріплення ідеалів рівної участі та прозорості в міжнародних торгових переговорах та інших економічних практиках; і, по-п'яте, розширення глобальної соціальної відповідальності, яка сприяє виробленню механізмів етизації економічних практик, що їх повинні однаковою мірою дотримуватися усі учасники міжнародних ділових відносин.

Належне засвоєння зазначених принципів у різних аспектах міжнародних торговельних угод і політики може призвести до справедливої, чесно та сумісної з розвитком системи торгівлі, більш вигідної для світу у ХХІ столітті. У цьому ключі одним із перспективних напрямів подальших

досліджень є поглиблений аналіз операціоналізації цих п'яти концептуальних принципів у практичній площині, враховуючи окремі сектори глобальної економіки.

References:

- Addo, K.M., 2014. The Reality of the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights. *Human Rights Law Review*, 14 (1), pp.133–147.
- Annett, A., 2018. Restoring Ethics to Economics: Modern Economics Should Return to its Roots. *Finance & Development*, 55 (1), p.54. [online] Available at: <https://link.gale.com/apps/doc/A543779511/AONE?u=anon~b79b2fc3&sid=googleScholar&xid=2556a897> [Accessed 26 July 2022].
- Brenda, E.J. and Dinah, P., 2002. Evolution and implementation: A study of values, business ethics and corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 41, pp. 297–311.
- Chimni, B.S., 2013. Critical theory and international economic law: a third world approach to international law (TMAIL) perspective. In: J. Linarelli, ed., *Research Handbook on Global Justice and International Economic Law*. Edward Elgar Publishing, Ch. 9, pp. 251–273.
- Doha WTO Ministerial Declaration*, 2001. Paragraph 44. [online]. Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_e.htm [Accessed 26 July 2022].
- Ernst, G. and Heilinger, J.-Chr. eds., 2011. *The Philosophy of Human Rights: Contemporary Controversies*. De Gruyter, Inc.
- Friedman, M. 2007. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. In: Zimmerli, W. Ch., Holzinger M. and Richter K. eds. *Corporate Ethics and Corporate Governance*. Berlin Heidelberg: Springer, pp. 173–178.
- Garcia, J.F., 2000. Trade and Inequality: Economic Justice and the Developing World. *Michigan Journal of International Law*, 21 (4), pp. 976–1049.
- Garcia, J.F., 2013. *Global Justice and International Economic Law: Three Takes*. Cambridge University Press.
- Gathii, T.J., 2008. Third World Approaches to International Economic Governance. In: R. Falk, B. Rajagopal, J. Stevens, eds. *International Law and the Third World*. London: Routledge-Cavendish, pp. 274–288.
- Gibbs, M., 1998. *Special and Differential Treatment in the Context of Globalization. Note presented on behalf of UNCTAD to the G15 Symposium on Special and Differential Treatment in the WTO Agreements*. India: New Delhi.
- Ibrahim, M.A., 2013. International Trade and Human Rights: An Unfinished Debate. *German Law Journal*, 14 (1), pp. 321–337.
- Kinley, D., 2009. *Civilising Globalisation: Human Rights and the Global Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Larking, E., Friel, S. and Thow, M.A., 2018. Protecting the Human Right to Food in the Sphere of International Trade and Investment. *Canadian Yearbook of Human*

РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ХХІ СТОЛІТТІ

- Rights, [online] 2. Available at: <file:///C:/Users/%D0%98%D0%BB%D1%8C%D1%8F/Downloads/SSRN-id3083853.pdf> [Accessed 26 July 2022].
- Linarelli, J., 2006. What Do We Owe Each Other in the Global Economic Order: Constructivist and Contractualist Accounts. *Journal of Transnational Law & Policy*, 15, pp. 181–219.
- Maneschi, A., 2004. Noneconomic Objectives in the History of Economic Thought. *American Journal of Economics and Sociology*, 63 (4), pp. 911–920.
- Rich, R., 1985. The Right to Development: A Right of Peoples. *Bulletin of the Australian Society of Legal Philosophy*, 9, pp. 120–135.
- Riffel, Ch., 2016. Human Rights Protection in the Asia-Pacific: What Will Be the Role of the TPP? *Otago Law Review*, 14, pp. 339–350.
- Ruggie, J., 2011. *Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises: Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework*. Geneva: UN.
- Sen, A., 2011. *The Idea of Justice*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
- Steinberg, H.R., 2002. In the Shadow of Law or Power? Consensus-Based Bargaining and Outcomes in the GATT/WTO. *International Organization*, 56 (2), pp. 339–374.
- Stiglitz, J., 2015. *The Great Divide: Unequal Societies and What We Can Do About Them*. New York: W. W. Norton and Company.
- Stiglitz, J., 2019. *People, Power, and Profits: Progressive Capitalism for an Age of Discontent*. New York: W. W. Norton & Company.
- Transparency, Participation and Legitimacy of the WTO*, 1999. Statement of the Third World Network at the WTO Symposia on Trade and Environment and Trade and Development, Geneva 15-18 March. [online]. Available at: <https://twm.my/title/legit-cn.htm> [Accessed 26 July 2022].
- United Nations Declaration on the Right to Development, 1986. General Assembly resolution 41/128*. [online]. Available at: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-development> [Accessed 26 July 2022].

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE GLOBAL ECONOMIC JUSTICE REALIZATION IN THE XXI CENTURY

Anatolii Revenko

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4555-0677>,
e-mail: revenkoad@ukr.net,
Kyiv University of Culture,
Kyiv, Ukraine*

The purpose of the article is to review the conceptual principles/principles for the implementation of global economic justice in the XXIst century. The objectives of the article are to highlight and analyze these principles, taking into account the existing socio-political and normative context, which has arisen under the influence of a long historical practice of asymmetric economic relations, as well as the main theoretical approaches (distributive justice, the right to development and Third World approaches to international law). The research methodology is based on a doctrinal legal approach necessary to explain and understand the current state of the international economic legal regime, a critical international legal approach, as well as elements of systemic and comparative analysis, general scientific methods (analysis, synthesis, generalization). The scientific novelty of the article lies in an attempt to identify and substantiate conceptual principles as effective tools for overcoming asymmetries in international economic relations and achieving global economic justice in the future. As a result of the study, it was, firstly, identified and considered such conceptual foundations of global economic justice as the recognition and integration of development as the central goal of international economic policy; restructuring and operationalization of the idea of differential treatment in trade policy; the involvement of human rights together with socio-economic, political and civil rights for the conclusion of international agreements and related political issues; consolidation of the ideals of transparency and equal participation in international economic practice; expansion of global social responsibility, contributing to the development of mechanisms for the ethicization of economic practices, which must be equally adhered to by all participants in international business relations. Secondly, these principles have been proven effective as tools to correct an unfair status quo and establish a fair, fair and developmentally compatible trading system that is more beneficial to the world in the XXIst century.

РЕВЕНКО АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ХХІ СТОЛІТТІ

Key words: international economic relations; global economic justice; trade policy; the right to development; international law; Social responsibility.

**МІЖНАРОДНЕ
ПРАВО**

**INTERNATIONAL
LAW**

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265457
УДК 070:159.923:355.01]:327

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВІЙНИ: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Лікарчук Наталія Василівна^{1а},
Лікарчук Дар'я Сергіївна^{2б}

¹Докторка політичних наук, професорка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7119-439X>,
e-mail: n.likarchuk@gmail.com,

²Кандидатка політичних наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1603-7601>,
e-mail: likarchukd@gmail.com,

^аНавчально-науковий інститут публічного управління та
державної служби Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,

вул. Академіка Ромоданова, 12/2, Київ, Україна, 03057,

^бКиївський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Надіслано:

17.06.2022

Рецензовано:

24.06.2022

Прийнято:

15.07.2022

Для цитування:

Лікарчук, Н. В., & Лікарчук, Д. С. (2022). Інформаційно-психологічні війни: міжнародно-політичний аналіз. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 157–171. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265457>.

У статті досліджуються інформаційно-психологічні війни, здійснюється аналіз їх філософської основи, складових компонентів, умов розвитку, методів ведення, які сьогодні визначають результати будь-якого сучасного військового протистояння.

Особлива увага приділена ролі ЗМІ в операціях інформаційно-психологічних війн та розглянуті технології їх ведення. Проаналізовано способи протидії інформаційній агресії та забезпечення інформаційної безпеки суспільства.

Інформаційно-психологічні війни визначаються як «війни культури», як культурне зіткнення, що проявляється через часткове руйнування основ буття суспільства та ціннісних орієнтацій та дозволяє супротивнику закріпити свій вплив. Увага акцентується на тому, що у таких війнах реалізується

відчуження людини від своєї культури, від культурної ідентичності, й таким чином спустошуються культурні коди суспільства.

Аналізується комплекс засобів інформаційно-психологічного впливу на населення, еліту країни, військо, що визначаються терміном «інформаційно-психологічні операції». Визначено, що всі інформаційно-психологічні операції репрезентують узгоджену пропагандистську діяльність і психологічний вплив.

Охарактеризована лінгвістична проблематика інформаційно-психологічних війн. У статті наведено деякі теоретичні положення, які можуть скласти психологічну базу лінгвістики інформаційно-психологічної війни. Розглянуті ті умови успішності психологічного впливу, які безпосередньо стосуються впливу словом, організації мовного впливу з урахуванням закономірностей сприйняття, осмислення і засвоєння інформації, логічної продуктивності текстів та врахування особливостей формування переконань, стереотипів і установок.

Названі деякі мовні стратегії і тактики інформаційно-психологічних війн і на конкретних прикладах показані можливості лінгвістичного аналізу їх текстів з урахуванням основних теоретичних і практичних розробок психології війни.

Ключові слова: інформаційно-психологічні війни; психотехнології; медіавійна; інформаційно-психологічні операції; семантичне маніпулювання; засоби інформаційно-психологічного впливу.

Вступ

Увага суспільства і вчених до інформаційних війн є не випадковою, оскільки війни такого типу є більш небезпечними, ніж військові зіткнення, оскільки за результативністю наносять величезні збитки об'єкту впливу, навіть до повного його знищення.

Визнаємо, що боротьба за отримання інформації таке ж «давнє» явище, як і сама війна. Об'єктом інформаційної війни є як масова свідомість, так і свідомість окремої особистості. Інструментом ведення інформаційної війни є будь-які засоби передачі інформації – від ЗМІ до пошти і пліток.

Методами інформаційної війни є «викид» дезінформації або надання уявної інформації у вигідному для себе ключі. Такі методи дозволяють змінити оцінку подій населенням, розвивати (часто поглиблювати) негативні настрої, а в перспективі – забезпечити перехід якнайбільшої частини суспільства на

сторону того, хто веде інформаційний вплив, застосовуючи інформаційну зброю.

Інформаційна війна багатогранна і характеризується різним понятійним наповненням, зокрема, таким, як:

– вплив систем одна на одну з намірами отримання певної вигоди (користі) в матеріальному плані;

– протиборство між державами в інформаційному просторі з метою нанесення збитків (втрат) інформаційній системі, ресурсам, критично важливій інфраструктурі, дискредитація політичної, економічної та соціальної систем, масова психологічна «обробка» населення, дестабілізація держави і суспільства, а також «силування» до прийняття рішень в інтересах ворожої сторони;

– плановий інформаційний вплив на всю комунікативну систему з метою формування сприятливого глобального інформаційного середовища і забезпечення максимального контролю у комунікативному просторі;

– психологічний вплив, направлений на зміну суспільної свідомості.

Тобто всі визначення зосереджені на перевазі й забезпеченні національних інтересів шляхом впливу на інформаційну систему супротивника. Крім того, сучасні інформаційні війни розглядаються з огляду управління інформаційними потоками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Міжнародно-політичні аспекти інформаційно-психологічних війн досліджені у працях таких науковців, як В. Богуш, В. Вепрінцев, В. Горбулін, О. Джолос, В. Книш, О. Левченко, М. Лібікі, Д. Лікарчук, О. Литвиненко, А. Манойло, А. Петренко, Г. Почепцов, П. Прибутько, Д. Присяжнюк, В. Смолянюк, А. Странніков, Д. Фролов, П. Шевчук, М. Шпура.

Формулювання цілей статті

До певного часу в українській науковій думці практично не приділяється увага прикладному характеру інформаційно-психологічних війн. Актуальність обраної проблеми для аналізу зумовлена також недостатнім рівнем наукового аналізу інформаційної війни як явища, властивого сучасним політичним процесам та міжнародним відносинам.

З'ясувати основні міжнародно-політичні аспекти інформаційно-психологічних війн та рівень загрози інформаційного тиску.

Виклад основного матеріалу дослідження

Паралельно зі створенням (розробкою) нових систем зброї необхідно створювати сучасну інтелектуальну зброю, яка здатна відбивати інтелектуальні удари супротивника. Поряд із техніко-кібернетичними аспектами теорії і технології інформаційної війни нині поглиблюються

і психіко-сенсові (осмислені) та мовні сторони. Крім технічних форм інформаційної боротьби, першочергове значення набуває «війна сенсів», а отже, потрібна нейтралізація інформаційно-психологічного впливу, який направлений на руйнування та знищення національних інтересів держави.

Застосовуючи в інформаційній війні психотехнології, нас позбавляють можливості приймати логічні, виважені обґрунтовані рішення, і ми втрачаємо «свободу і волю», а наша поведінка, бажання, емоції, настрої, почуття та прагнення підпорядковуються і контролюються іншими. Ми сьогодні розуміємо, як важливо мати «силу духу», тому боротьба за душі людей не менш важлива, ніж потужність та стійкість ЗСУ.

Сьогодні в Україні гостро постає питання інформаційних, інформаційно-психологічних війн, «мозкових війн», точніше уявна і реальна небезпека ведення таких війн. Інформаційно-психологічні війни несуть глобальну небезпеку, адже управляють думками, бажаннями, вчинками людей, нав'язуючи особливі алгоритми практичної поведінки без видимого насилля.

Однією з головних передумов ведення ефективних інформаційно-психологічних війн, особливо на українсько-російському інформаційному фронті, є розробка дійової державної інформаційної політики, і тут питання ставиться про рішення іншої вагомої причини: розробку державної ідеології.

Прикладом інформаційної війни також вважають «інформаційні операції» (цей термін був введений військовими США, і пов'язано і це зі спецоперацією, яку проводило Міністерство оборони США в Іраку). З метою підтримки дій США місцевим населенням було витрачено досить велику суму коштів на політичні матеріали, новини, розважальні програми і соціальну рекламу.

Інформаційно-психологічні технології характеризуються застосуванням методів дезорганізації держави, що порушує політичну систему держави, систему управління органами державної влади (Лікарчук, 2020, р. 220) та функціонування громадянського суспільства.

Інформаційно-психологічні війни формують потрібну суспільству думку і поведінкові установки населення, психологічні характеристики (погляди, думки, орієнтири, мотивацію, настрої, стереотипи поведінки), групові норми, масові настрої, зміну суспільної свідомості, перемену соціальних орієнтирів, переінакшення карти світу, інколи інформаційно-психологічні війни розуміються як психологічний вплив словом.

Крім того, часто інформаційно-психологічні війни визначають як «війни культур» (Аго, 2016, р. 127). Результатом культурних зіткнень стає, як правило, підміна і часткове руйнування основ буття суспільства і ціннісних орієнтацій, що дозволяє агресору закріпити свій геополітичний вплив. Таким чином, ціллю агресора у таких війнах є відчуження людини від своєї культури, а точніше і небезпечніше – від культурної ідентичності. Крім того, такі війни спустошують культурні коди суспільства. Саме зміни культурного коду етносу, народу, нації і є першопричиною війни культур.

Якщо одна із протиборчих сторін може впливати на фундаментальні основи соціального життя інших, то вона по суті отримує чималий ресурс для ослаблення супротивника без ведення бойових дій. Здебільшого такий вплив завуальований методами деморалізації – втратою моральних засад через знищення чи піддання сумніву функціонуючих моральних орієнтирів або точніше реморалізації – примусовою зміною системи цінностей, яка може бути позитивною, коли прищеплюють загальнолюдські цінності.

Ми можемо говорити про те, що взаємодія культур за своєю природою є деструктивною, адже всі відомі види міжкультурної взаємодії, а це, наприклад, геноцид, асиміляція, сегрегація, мультикультуризм, є руйнівними методами. Зауважимо, що такі війни пов'язані із:

- мовною інтервенцією (наприклад, введення другої державної мови Україна з такими технологіями уже неодноразово стикалася, знищення чи дискримінація корінних народів – такі процеси і сьогодні відбуваються у Криму із кримсько-татарським населенням, насаджування у соціум дискурсів і дискурсійних практик, вигідних агресору);

- трансформацією соціальної системи – зміна основних принципів і правил соціальної мобільності;

- скасуванням і творенням нових цінностей – знищення традицій, які лежать в основі самозбереження соціальної системи і створення штучних традицій і цінностей та закріплення традицій культури інформаційного агресора;

- реорганізацією політичної системи через ротацію політичних еліт, анулювання традиційних інституцій і структур влади та створення нових;

- зміною зовнішньополітичної орієнтації (наприклад, різка зміна проєвропейського курсу Януковича та відступ на проросійські позиції, що й стало першопричиною Революції гідності);

- повною заміною або частковою перебудовою правової системи;

- змінами економічної системи, руйнуванням традиційної господарської системи та створенням нових сфер економіки;

– медіавійнами – маніпуляція думкою міжнародної спільноти і масовою свідомістю.

Загалом відмітимо, що війни культур є складовою гібридних війн.

Якщо говорити про соціальний фактор, то інформаційно-психологічні війни направлені й на еліту, оскільки вона організує суспільство і створює «головну інформацію», на якій «дорослішають» наша свідомість і підсвідомість. Тому важливим є підкорення засобів інформації супротивника, саме контроль інформації дозволяє формувати масовий світогляд і світосприйняття та подальше бачення майбутнього країни. Соціальний фактор у інформаційно-психологічних війнах спирається на постулат: той, хто володіє публічним дискурсом та медіаресурсами, той перемагає.

Тобто обеззброєння еліти країни має на меті змусити її відмовитися від національної системи цінностей.

Так, сьогодні у країнах НАТО весь комплекс засобів інформаційно-психологічного впливу на населення, війська супротивника визначається терміном «інформаційно-психологічні операції». Тобто в інформаційно-психологічних війнах боротьба ведеться через таємні (приховані) інформаційно-психологічні операції. Американська система поглядів на інформаційно-психологічні війни увібрала в себе все, що було напрацьовано в цій області іншими країнами, з часом і сама стала для багатьох країн «еталоном» у цій сфері, а зараз демонструє успішні практичні прийоми організації впливу на інші держави.

Однією зі стратегій інформаційно-психологічних війн є «стратегія формування майбутнього» (Лікарчук, 2020, р. 221).

У цій фразі автор говорить про міф як елемент маніпуляції майбутнім, яка формується на основі засвоєння «stories» народу, а це впливає на його представників у процесі вибору майбутнього (Аго, 2016, р. 128).

Далі автор зазначає, що образи і слова мають сугестивне значення, тобто інформація, що передається, здійснюється за допомогою частково неусвідомленого сигналу як на рівні вербальному, так і невербальному (найчастіше такі технології застосовуються в інтернеті й можуть «торкатися» нервово-психічних процесів і соціальних уявлень, суспільних норм і традицій, ідей, думок, а також індивідуальної самосвідомості осіб, які «відвідують» мережу). Крім того, сугестія «породжує» ланцюгову реакцію уяви.

Піднімає питання автор і про поняття логосфери (інтелектуальної сфери суспільства: весь запас знань, накопичений людством) в культурі, про який він

говорить як про особливий світ графічних і живописних форм, які «вбираються» за допомогою зору – едосфери. Едосферу науковець пояснює як матеріал для генерування і «сподівання» щодо «формування уяви про бажане (омріяне) і небажане майбутнє». Її наповнення впливає на формування змісту (розуміння суті, значення, квінтесенції, сюжету) проєкцій майбутнього та можливість його фактичної реалізації у соціальному просторовому (Аго, 2016, р. 128).

В інформаційно-психологічній війнах, як ми уже зазначали, виконуються різні психологічні операції:

- інформаційне протиборство у сфері історії (наприклад, «перекручування» Росією історичних фактів щодо історії виникнення України);
- перетягування історії нашої держави «під свої реалії»; психологічні операції у сфері культури, які впливають на менталітет, ціннісно-нормативну систему суспільства (довоєнні гастролі в масовому порядку російських артистів, продаж книг російською мовою).

Усі інформаційно-психологічні операції репрезентують узгоджену пропагандистську діяльність і психологічний вплив. При цьому під пропагандою ми розуміємо систематичне ціленаправлене розповсюдження за допомогою засобів зв'язку та інформації певних ідей із управління думками, відносинами, станами, поведінкою людей, групами, суспільством загалом із метою досягнення вигоди.

Інформаційно-психологічні операції – це головний елемент інформаційної війни, а їх проведення передбачає використання на практиці складної сукупності погоджених, скорельованих та взаємопов'язаних за цілями, задачами, місцем, часом форм, способів та прийомів психологічного впливу.

Здебільшого інформаційно-психологічні операції комплектуються з політичних, воєнних, економічних, дипломатичних і безпосередньо інформаційно-психологічних заходів, направлених на конкретні групи населення, військову силу супротивника з метою:

- встановлення сторонніх, для певної держави, установок;
- вироблення «викривлених» стереотипів поведінки;
- формування видозмін, метаморфоз у потрібному ворогу напрямку щодо настроїв населення, волі, почуттів, схиляючи (Thomas, 2014, р. 121), наприклад, військових до зради, здачі в полон або дезертирства.

Зазвичай вони здійснюються в рамках державної політики, а їх прикладна і воєнна сторони координуються з діяльністю відповідних урядових структур.

Саме психологія дозволяє і допомагає організації інформаційно-психологічних операцій виявити найбільш слабкі ланки в морально-

психологічному стані супротивника і вибудувати систему психологічного тиску. В таких випадках особливо «цікавими» для ворога є національні, соціальні, релігійні протиріччя всередині суспільства.

В інформаційно-психологічних операціях використовують ефекти первинності, авторитету, повторення, покладання відповідальності (Macdonald, 2006, p. 118).

Новим підходом в інформаційно-психологічних операціях є застосування технологій «стратегічної комунікації» (Likarchuk et al., 2022, p. 920). У цьому разі спрацьовує «вузол» заходів із ціленаправленого впливу на військово-політичне керівництво країни, різні суспільно-політичні сили (підтримка так званої «п'ятої колони»), міжнародні структури, тобто вплив, направлений на так звану цільову аудиторію інших країн.

Ціль «стратегічної комунікації» – переконати або змусити цільову аудиторію прийняти рішення, реалізувати дії, націлені на збереження, формування, розвиток сприятливих чи зручних умов для просування певних інтересів.

Сьогодні розроблено основні принципи «стратегічної комунікації», до яких віднесено:

- кваліфіковане керівництво – чітка постановка політичною елітою цілей і задач;
- правдоподібність – ми говоримо про довіру цільової аудиторії до органів державної влади;
- доступність – врахування особливостей культури, способу життя та інших важливих соціальних факторів;
- діалог – обмін думками, інколи вивчення ситуації і «сканування» супротивника;
- масштабність – відсутність часового і просторового обмеження на інформаційно-психологічний вплив;
- узгодженість – єдність, раціональність, чіткість та ясність на всіх рівнях (горизонтальному/вертикальному) стану єдиної системи, за єдиним планом дій;
- безперервність – тобто «неспинність» процесу, який включає постійний зворотний зв'язок між плануванням, діями, а далі – моніторингом, аналізом та оцінкою результатів.

Засобами інформаційно-психологічного впливу, згідно із застосуванням технологій «стратегічної комунікації», можуть виступати:

ЛІКАРЧУК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА, ЛІКАРЧУК ДАР'Я СЕРГІЇВНА
ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВІЙНИ:
МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

- телебачення (кабельне, наземне, супутникове);
- радіо (останнім часом досить швидкий, тому й затребуваний канал інформації);
- друковані видання (класичні – книги, газети, журнали, плакати, листівки, брошури);
- електронні видання (електронні аналоги друкованих видань, самостійні електронні видання, звукові електронні видання, образотворчі видання);
- потокове відео (контент, який отримують користувачі від провайдера так само, як телеглядачі отримують безперервне ефірне мовлення в цифровому або аналоговому форматах);
- інтернет;
- мобільні телефони;
- громадські організації (урядові, неурядові, міжнародні);
- чутки, плітки та сміхова комунікація (наприклад, анекдоти);
- воєнні дії або військові навчання;
- демонстрація сили;
- дискусії, візити (перемовини);
- конференції та семінари;
- торгівля (торгівельні війни);
- гуманітарна допомога (Україна пам'ятає так звані «гуманітарні конвої» російської федерації на Донбас, які були реально наповнені зброєю, а на «камеру» – «постановочно» демонстрували наявність продуктів харчування та медикаменти).

Усі інформаційно-психологічні війни тісно пов'язані із лінгвістикою, тому в них завжди задіяні розробники методики виявлення, аналізу і типологізації мовних особливостей текстів. Так звана «маніпулятивна гра слів» посідає важливе місце в інформаційно-психологічних війнах.

Так, наприкінці ХХ ст. широке розповсюдження отримав метод «семантичного маніпулювання», суть якого розкривається через ретельний відбір слів, які викликають позитивні або негативні асоціації, і таким чином впливають на сприйняття інформації.

Загалом метод семантичного маніпулювання передбачає ретельний відбір і спеціальне компонування понять, які викликають або позитивні, або негативні асоціації, що дозволяє впливати на інформацію. Оскільки цей метод базується на певних асоціаціях, він легко впливає на звички, погляди та переконання людини. Коли інформацію приховати неможливо, часто використовується метод відволікання уваги, адже суспільство не може перебувати в інформаційному вакуумі. Тому з метою відволікання його від

«небажаних» питань застосовують інформацію, яка подається як сенсаційна. Мета такої інформації – відволікти увагу від суспільно нагальних проблем. Часто журналісти та ЗМІ подають інформацію у вигляді резонансної, яка може лише на перший погляд бути такою.

До семантичного маніпулювання відноситься і метод «дозування інформації», або метод ізоляцій – обмеження доступу об'єкта маніпуляцій до обсягу інформації.

Ще один метод – управління спотворенням фактами через ЗМІ. Часто ЗМІ «інтерпретують» факти таким чином, що їх сприйняття стає прогнозованим і зручним для замовника такої «інтерпретованої інформації».

Ще один метод – це метод перефокусування уваги. ЗМІ формують інформаційно яскраві приводи, за допомогою яких відволікають увагу від важливих питань суспільства.

Досить часто при веденні інформаційних війн застосовуються тропейчні (образно сутнісні), фігуральні (алегоричні, метафоричні) та інші мовні прийоми. Наприклад, трансформація прецедентного (відома ситуація, сюжет, нагадування, натяки, алюзії) тексту як способу континуальності (спотворення) інформації.

Також існує велика кількість прийомів лінгвістичного, мовного маніпулювання, коли використовуються евфемізми. Евфемізми – це слова або словосполучення, які вживаються замість інших слів, що з якихось причин небажано або незручно промовляти.

Ми озвучили досить загальне визначення, тому про евфемізми говорять, що це фактично – «слова прикриття». В українській мові місцю і значенню евфемізмів приділяється мало уваги. Але ми можемо стверджувати, що вони є досить продуктивними у сучасному українському дискурсі. З одного боку, евфемізми вживаються в особистому чи міжособистісному спілкуванні, тому їх називають побутовими (вживаються у розмовній сфері). З іншого боку, процесу евфемізації підлягають різні теми, що відносяться до соціального життя людини, її ставлення до влади.

Основна мета, яку переслідує той, хто вживає евфемізми в соціальних і міжособистісних відносинах, – уникнути конфлікту, не створюючи співрозмовнику відчуття комунікативного дискомфорту, або прикрити факти, події, явища.

Більш специфічною в соціальному розумінні є інша мета евфемізмів – маскуванню суті питання.

Основними сферами соціального життя, в яких використовуються евфемізми, є:

– дипломатія (прикладом можуть служити словосполучення: «піти на крайні заходи», «непередбачувані наслідки», «конфронтація у значенні війни»);

– сфера державних і воєнних таємниць (наприклад, вживають слово «господарство» у значенні військової частини);

– сфера розподілу і обслуговування (прикладом слугує словосполучення «товари підвищеного попиту»);

– відносини між різними соціальними і національними групами (наприклад, вживання російською пропагандою такого словосполучення, як «наші люди», про російськомовне населення, що стало початком вторгнення росії на суверенну територію України).

В сучасних комунікаціях саме політичні евфемізми викликають найбільший інтерес. У мові політиків евфемізми використовуються з метою «камуфлювання» справжнього, істинного значення слів. Саме ЗМІ сьогодні є головним джерелом інформації у всіх областях, а тексти, які продукують ЗМІ, превалюють над іншими видами текстів.

Якщо говорити про евфемізми в українському політичному дискурсі, ми звернемося до тематичної групи «війна». Так, у російських та українських новинах, текстах, повідомленнях, дискурсах по-різному називають теперішню російсько-українську війну: ми називаємо це війною, а російська офіційна позиція – «спеціальна операція».

Досить широко застосовують такий прийом, як «спіраль замовчування». Суть цього прийому полягає у тому, що за допомогою певних посилянь, наприклад, фальсифікації соціального опитування громадської думки, намагаються запевнити громадян у підтримці вигідної маніпулятору позиції. Люди притримуються таких позицій, побоюючись соціально-психологічної ізоляції або будь-яких санкцій, і таким чином замовчують свою думку. Таке замовчування позиції дозволяє опонентам нав'язувати уявну думку та видавати її за позицію більшості.

Ще один прийом, вартий уваги, це метод «сяючого узагальнення», тобто позначення конкретної речі, явища, ідеї, особисто узагальнене родовим іменем, яке має позитивне емоційне забарвлення.

Висновки

Як ми бачимо, різних мовних прийомів є безліч, тому ЗМІ можуть виступати джерелом маніпулювання.

Значимим методом для лінгвістики інформаційно-психологічних війн є застосування політичної метафорики, оскільки метафора є одним із засобів конструювання картини світу – об'єкта психологічного впливу.

Лінгвістичний аспект вивчення інформаційно-психологічних війн має на увазі описання виражених мовними засобами символів, міфів, ідеологем, симулякрів, а також ключових слів, фразеологізмів (стійких словосполучень – неподільних за значенням виразів) та метафор.

Отже, ми можемо зробити висновок, що інформаційна війна є основним засобом світової політики і домінуючим способом досягнення політичної, фінансової, духовної економічної влади у світі.

Сучасну інформаційно-психологічну війну ми розглядаємо як комунікативну технологію із впливу на інформацію та інформаційні системи супротивника з метою досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії при одночасному захисті власної інформації і своїх інформаційних систем.

Список використаних джерел та посилань:

- Лікарчук, Н., 2020. Викривлення інформації як технологія впливу на систему управління. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 6, С. 216–225. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.6.2020.218792>.
- Aro, J., 2016. The Cyberspace War: Propaganda and Trolling as Warfare Tools. *European View*, 15, pp. 121–132.
- Likarchuk, D., Krasnozhan, N., Kuchyk, O., Kundeus, O., and Andrieieva, O., 2022. Theoretical and practical views of political integration in Central and Eastern Europe. *Cuestiones Políticas*, 40 (72), pp. 912–926.
- Macdonald, S., 2006. *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century: Altered Images and Deception Operations*. London: Routledge.
- Thomas, T., 2014. Russia's Information Warfare Strategy: Can the Nation Cope in Future Conflicts? *The Journal of Slavic Military Studies*, 27 (1), pp. 101–130.

References:

- Aro, J., 2016. The Cyberspace War: Propaganda and Trolling as Warfare Tools. *European View*, 15, pp.121-132. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.6.2020.218792>.
- Likarchuk, D., Krasnozhon, N., Kuchyk, O., Kundeus, O., and Andrieieva, O., 2022. Theoretical and practical views of political integration in Central and Eastern Europe. *Cuestiones Políticas*, 40 (72), pp. 912–926.
- Likarchuk, N., 2020. Vykryvlennia informatsii yak tekhnolohiia vplyvu na systemu upravlinnia. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*, 6, pp. 216–225.
- Macdonald, S., 2006. *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century: Altered Images and Deception Operations*. London: Routledge.
- Thomas, T., 2014. Russia's Information Warfare Strategy: Can the Nation Cope in Future Conflicts? *The Journal of Slavic Military Studies*, 27 (1), pp. 101–130.

**INFORMATION-PSYCHOLOGICAL WARS:
INTERNATIONAL-POLITICAL ANALYSIS**

Nataliia Likarchuk^{1a}, Daria Likarchuk^{2b}

*¹Doctor of Political Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7119-439X>,
e-mail: n.likarchuk@gmail.com,*

*²Candidate of Political Science,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1603-7601>,
e-mail: likarchukd@gmail.com,*

^aEducational-Scientific Institute of Public Management and Public Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,

^bKyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The article examines information and psychological wars, analyzes its philosophical basis, components, conditions of development, methods of its conduct, which today determine the results of any modern military confrontation.

Particular attention is paid to the role of the media in the operations of information and psychological warfare and its technologies. The study analyzes ways to counteract information aggression and ensure information security of society.

Information and psychological warfare is defined as a “war of culture”, as a cultural conflict that manifests itself through the partial destruction of the foundations of society and values and allows the enemy to consolidate its influence. Attention is focused on the fact that in such a war the alienation of a person from his culture, from cultural identity is realized and thus devastates the cultural codes of society.

The complex of means of information and psychological influence on the population, elite of the country, troops, defined by the term “information and psychological operations” is analyzed. It is determined that all information and psychological operations represent coordinated advocacy and psychological influence.

Linguistic problems of information-psychological wars are characterized. The article presents some as theoretical positions that can form the psychological basis of linguistics of information-psychological warfare. The conditions of success of psychological influence, which are directly related to the influence of words, the organization of language influence, taking into account the laws of perception,

understanding and assimilation of information, logical productivity of texts and taking into account the peculiarities of beliefs, stereotypes and attitudes.

Some language strategies and tactics of information-psychological warfare are named and the possibilities of linguistic analysis of texts of information-psychological warfare are shown on concrete examples taking into account the basic theoretical and practical developments of psychology of war.

Key words: information-psychological wars; psychotechnologies; media warfare; information-psychological operations; semantic manipulation; means of information-psychological influence.

**РЕГІОНАЛЬНІ
СТУДІЇ**

**REGIONAL
STUDIES**

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ДЕМ'ЯНЕНКО ВІРА МИКОЛАЇВНА
РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.:
ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265459
УДК 55.48(470:477)«2014/2022»:81'373.43

РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.:
ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА

Дем'яненко Борис Леонідович^{1а},
Дем'яненко Віра Миколаївна^{2а}

¹Доктор політичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6000-1713>,
e-mail: _dem-@ukr.net,

²Кандидатка політичних наук, доцентка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6283-480X>,
e-mail: _dem-@ukr.net,

^аУніверситет Григорія Сковороди в Переяславі,
вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Україна, 08400

Надіслано:

15.06.2022

Рецензовано:

18.06.2022

Прийнято:

15.07.2022

Для цитування:

Дем'яненко, Б. Л., & Дем'яненко, В. М. (2022). Російська військова агресія проти України 2014–2022 рр.: політичні та побутові неологізми називання агресора. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 173–194. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265459>.

У статті здійснено спробу на основі опублікованої різножанрової літератури дослідити соціально-психологічний контекст появи, сутність, особливості активного вжитку політичних і побутових неологізмів для ідентифікації та називання російських агресорів, окупантів, мародерів і військових злочинців. Акцентовано увагу на тому, що більшість назв, які ми нині вживаємо як у повсякденні, так і в науковому дискурсі для називання російських агресорів, окупантів, мародерів і військових злочинців, з'явилися у середовищі українських громадян як закономірна психологічна реакція (гнів, зневага, відчай, огида, прокляття, жах і т. п.) на дії Російської Федерації, пов'язані з анексією АР Крим, початком російської агресії проти України у 2014 р., особливо з переростанням її у повномасштабну 24 лютого 2022 р. Зазначено, що активне використання політичних і побутових неологізмів для ідентифікації та називання російських агресорів є вираженням внутрішнього оціночного ставлення людини до того, що відбувається нині в Україні. Поява цих неологізмів призвела до їх швидкого включення в лексикон політиків, журналістів, військових, представників експертного середовища.

Започатковується формування нового офіційного дискурсу дефініції «рашизм» (В. Горбатенко, О. Гринів, С. Дацюк, Б. Дем'яненко, В. Дем'яненко, О. Кафтан, О. Костенко, О. Романчук, М. Томенко). Констатовано, що урізноманітнення української мови політичними і побутовими неологізмами з негативною конотацією («рашизм», «рашисти», «путінізм», «орки», «русня», «кацапи», «свинособаки») бачиться не більше ніж емоційним інтонуванням мови, яке натепер переходить у режим «шаленого козацького сарказму», що воює з ворогом не лише на полі бою зброєю, але й «кріпким» словом. Зроблено застереження, що розмивання людяності через вживання неологізмів із негативною конотацією може перерости у дегуманізацію, розлюднення й постання колективних образів для ненависті.

Ключові слова: «рашизм»; «рашист»; «путінізм»; «орки»; «русня»; «зомбі»; «кацап»; «москаль»; «свинособаки»; окупант; агресор.

Вступ

Більшість назв, які ми сьогодні вживаємо як у повсякденні, так і в науковому дискурсі для називання російських агресорів, з'явилися у середовищі українських громадян як закономірна психологічна реакція (гнів, зневага, відчай, огида, прокляття, жах і т. п.) на діяння підступного північного сусіда. Це справді «народний креатив від абсолютно різних людей – від толкіністів до любителів історії та філології» (Дробович, 2022).

Якщо від початку російської військової агресії (від 2014 р.) у повсякденний ужиток і науковий наратив входять дефініції «рашизм», «путінізм», то повномасштабна її фаза (від 24.02.2022 р.) активно покликала до життя окрему (сенсово-негативну) мову позиціонування й називання окупантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У статті автори спираються на широкий спектр підходів до визначення внутрішньо-сенсового та ідеологічного наповнення політичних неологізмів «рашизм», «рашист», «путінізм» російськими науковцями і політичними аналітиками (представниками переважно критичного погляду на сучасний політичний режим Російської Федерації (далі РФ)) (С. Белковський, Л. Гудков, А. Мельніков, А. Піонтковський, А. Скобов та ін.), політичними і військовими діячами пострадянських країн (зокрема, Ш. Басаєв, Дж. Дудаєв), вітчизняними дослідниками (В. Горбатенко, (2022), О. Гринів (Професор Олег Гринів: Рашизм із прицілом на україноцид, 2014), С. Дацюк (2022), О. Кафтан (2015),

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ДЕМ'ЯНЕНКО ВІРА МИКОЛАЇВНА РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.: ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА

О. Костенко (2022), О. Романчук (2022), В. Ткаченко (2016), М. Томенко (Микола Томенко: у ХХІ столітті з'явилася нова чума – «рашизм», 2014) та ін.), висловлюють власне бачення цього явища й дефініцій, що визначають його сутність (Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, А., 2017b, с. 491–494.; Дем'яненко, 2017b, с. 564–569; Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, А., 2017a, с. 81–484; Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, В., 2017d, с. 26–35; Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, А., 2017c, с. 501–507; Дем'яненко, 2018, с. 35–41; Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, В., 2018, с. 241–257).

Використання терміна «путінізм» переважно у критичному значенні (як поєднання превентивних заходів і стагнації в неконкурентоздатній, економічно ослабленій РФ) започатковане ЗМІ. Одним із перших щодо президента Російської Федерації В. Путіна його використав журналіст New York Times У. Сафір у 2000 р. переважно в публіцистичному розумінні для позначення культу особи, цензури і мілітаризму. Одним із перших у РФ у повсякденний вжиток термін «путінізм» увів політолог А. Піонтковський (Piontkovskij). Позитивний зміст у дефініцію «путінізм» уклав російський політолог А. Мігранян, розглянувши його як відновлення природних функцій уряду після періоду олігополії (тип ринкової структури недосконалої конкуренції, в якій домінує вкрай мала кількість фірм) (Лакер, 2015, с. 118).

Більшість побутових неологізмів, якими нині послуговуємося насамперед у повсякденні, активно використовуємо в публіцистиці для називання російських агресорів, з'явилися у середовищі українських громадян як закономірна психологічна реакція (гнів, зневага, відчай, огида, прокляття, жах і т. п.) на діяння російських агресорів, окупантів, мародерів, військових злочинців.

Формулювання цілей статті

Якщо від початку російської військової агресії в повсякденний вжиток і науковий наратив поступово входять дефініції «рашизм», «путінізм», які вже дещо усталились, то повномасштабна фаза російської агресії проти суверенної України (від 24.02.2022 р.) активно покликala до життя окрему сенсово-негативну мову позиціонування й називання окупантів. Пропонована стаття присвячена з'ясуванню соціально-психологічного контексту появи, сутності, особливостей активного вжитку політичних і особливо побутових неологізмів – «рашизм», «рашист», «путінізм», «орки», «русня», «зомбі», «кацап», «москаль», «свинособаки».

Метою статті є спроба авторів на основі опублікованої різножанрової літератури дослідити соціально-психологічний контекст появи, сутність, особливості активного вжитку політичних і побутових неологізмів для

ідентифікації та називання російських агресорів, окупантів і військових злочинців.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поняттям «рашизм» (від англ. «russia, russian» («раша») та італ. «fascismo» – фашизм, від якого запозичено закінчення «изм») позначають неофіційну назву квазіідеології й соціальної практики сучасного владного режиму РФ. Поняття поширилося як політичний неологізм у неофіційних колах у 2008 р. під час воєнної агресії РФ проти суверенної Грузії. Нова хвиля активізації вжитку терміна припала на період анексії АР Крим Російською Федерацією, збиття цивільного літака Boeing 777 17 липня 2014 р. поблизу Донецька, початку російської військової агресії проти України у 2014 р. Активне застосування терміна пов'язано з початком повномасштабної фази агресії 24 лютого 2022 р. (Дем'яненко, 2018, с. 35–41). Варто підкреслити, що у *цивілізаційному* плані рашизм базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян («асвабадітелів» російськомовних жителів України), «старшого братнього народу», великодержавного шовінізму, зверхності й нетерпимості до елементів культури інших народів; на відтворенні поведінкових патернів, успадкованих від Золотої Орди, тому росіян небезпідставно іменують «ордою». Прихильників ідеології рашизму зазвичай називають «рашистами», іноді – «ватниками» (походження терміна пов'язане з «ватниками» – ватяними куртками-тілогрійками, дешевизна і простота виготовлення яких забезпечили їхній масовий ужиток у колишньому СРСР). Це зазвичай малоосвічені й невиховані особи, для яких характерні ностальгія за «сильною рукою», рабський менталітет, ксенофобія, ненависть до всього неросійського, алкоголізм, трансляція цінностей ідеології «русского мира» (Дем'яненко, 2017а, с.509–512).

Для рашистів характерна відмова від мислення, яке слід розглядати значною мірою не як філософію – установку на мудрість, а як спонтанний пошук інакшого. Росія вже давно відмовилася від інакшого на користь архаїчного, консервативного, фундаменталістського, ресентиментального, злостивого, нелюдського. Заздрість невдахи, нездатність власними силами піднятися, садистична насолода скидати вищих донизу здавна притаманні росіянам.

Закономірно, що рашизм асоціюється з антиінтелектуалізмом, критикою, обмеженнями і репресіями інтелектуалів як «агентів Заходу», носіїв західних цінностей. Більшості росіян і нині притаманне дологічне мислення,

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ДЕМ'ЯНЕНКО ВІРА МИКОЛАЇВНА
РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.:
ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА

вони плутають уявну, гіпотетичну реальність із фактично існуючим станом речей. Вони воюють із наслідками замість того, щоб усувати причини. Знаменитий російський фізіолог І. Павлов на початку ХХ ст. звернув увагу на те, що розум російської людини уникає прискіпливо аналізувати реальний світ, натомість віддає перевагу словам: «Узагалі я повинен висловити свій сумний погляд на російську людину. Російська людина має таку слабку мозкову систему, що вона не здатна сприймати дійсність як таку. Для неї існують лише слова. Її «умовні» рефлекси координовані не з дійсністю, а зі словами» (Романчук, 2022).

Засадничим для соціального контексту характеристики рашистів став розрив між інтелектуальними центрами Москви, Санкт-Петербурга, Єкатеринбурга, Казані, Новосибірська, Томська й рештою російських регіонів. В. Путіну вдалося насамперед за допомогою телебачення забезпечити масову підтримку авторитарного режиму малоосвіченими, бідними і залежними від місцевої влади і поліції росіянами. Саме ці соціальні страти стали головним підґрунтям авторитарного режиму путінізму. Директор Аналітичного центру Юрія Левади («Левада-Центр», РФ) Л. Гудков аргументовано стверджував, що головний ресурс підтримки В. Путіна становлять молоді росіяни (про яких кажуть: «народилися при Путіні, виростили при Путіні і сьогодні при Путіні гинуть на фронті в Україні») із провінції, бюрократія та державний сектор. У переважній масі це передусім населення малих і середніх міст, де збереглася радянська галузева структура (насамперед машинобудування й важка промисловість як ядро ВПК колишнього СРСР), а натепер це відсталі технології, неконкурентоздатні підприємства, бідне й депресивне середовище (Тагаєва, 2014). Отже, соціальну базу авторитарного режиму путінізму становить консервативна периферія з дуже слабким потенціалом самоорганізації.

Злочинна військова агресія В. Путіна в Україні показала, що соціальною базою російської армії є мародери, крадії, бузувіри (у розумінні – зла жорстока людина; мучитель, гнобитель, недолюдок), патологічні вбивці (це психологічне явище детально досліджено Еріхом Фроммом і отримало назву ірраціональної деструктивності й садизму). Звичайно, подібна характеристика погано узгоджується із загальноприйнятими у соціальних науках критеріями, коли соціальні страти розрізняються за класовими ознаками, рівнем доходу, становищем у соціальній ієрархії. Але звернення до кримінального і морально-психологічного визначення емоційного характеру бачиться єдино вірним після того, як розкрилися злочини росіян проти людяності в окупованих українських містах, містечках і селах (Карпец, 2022).

Офіційна цинічна російська брехня, яка лунає з усіх їхніх телевізійних і інтернет-каналів, давно перевершила своєю огидністю віртуоза нацистської пропаганди рейхсміністра народної освіти і пропаганди Німеччини

Й. Геббельса. Створюється когнітивна ситуація щодо подій та явищ, коли брехня може посилюватися й підкріплюватися правдою, бути серед правди, розглядатися на одному рівні довіри із правдою. Світ назвав таку ситуацію маніпуляції реальністю всередині країни і підтримування перманентного ланцюга правди і брехні постправдою. Не випадково проводиться природна аналогія між нацизмом (фашизмом) і рашизмом, між нацистами (фашистами) і рашистами. Не кажучи вже про те, що існує чимало історичних аналогій між зовнішньополітичними кроками А. Гітлера та В. Путіна. Паралелі між нацизмом і новітніми російськими фашистськими практиками призвели до появи серйозного академічного дискурсу про «рашизм» як ідеологію пострадянської РФ. Уже йдеться не просто про лайливе слово, а про концептуальний рівень, про утвердження поняття (дефініції) (Горбатенко, 2022; Професор Олег Гринів: Рашизм із прицілом на україноцид, 2014; Дацюк, 2022; Дем'яненко, 2018; Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, А., 2017а; Кафтан, 2015; Костенко, 2022; Романчук, О., 2022; Микола Томенко: у ХХІ столітті з'явилася нова чума – «рашизм», 2014).

Поява дефініції «рашизм» дозволяє відрізнити росіянина від рашиста, пересічного представника російської політичної нації від російського шовініста та імперіаліста. Вважаємо слушною тезу про те, що хай скільки мало не було б перших і як багато останніх, але таке розрізнення необхідне.

Одним із завдань вітчизняної політичної науки бачиться обґрунтування й поширення поняття «рашизм» у світі, інформування людства про злочини, завдані не лише Україні цим видом російського імперського фашизму. Країни Східної Європи одними з перших відчували потенційну загрозу російського імперського фашизму, а нині, коли весь світ переконався, що Україна, Польща, Литва, Латвія та Естонія били на сполох даремно, вітчизняна політична наука пропонує світові коректний і дуже влучний термін для називання та ідентифікації того зла, яке стало потенційною загрозою всьому світові.

Дефініція «путінізм» (англ. «rutinism») на початку ХХІ ст. набула кількох тлумачень. Цим поняттям ідентифікують: по-перше, різновид авторитарного політичного режиму, що сформувався в РФ на початку 2000-х рр., у добу глобалізації та інтернету; по-друге, економічний лад Російської Федерації, який виник на початку ХХІ ст. на уламках останньої тоталітарної імперії ХХ ст. – СРСР; по-третє, певний тип політики, яку колишня канцлерка Німеччини А. Меркель та її європейські й американські колеги кваліфікували як регресивну, притаманну ХVІІІ ст., коли прагнення досягати бажаних

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ДЕМ'ЯНЕНКО ВІРА МИКОЛАЇВНА
РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.:
ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА

результатів базувалося на аргументі сили і проводилося із позиції сили (Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, В., 2017d, с. 26–35; Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, В., 2018, с. 241–257).

Сучасна РФ характеризується глибокою вкоріненістю в суспільній свідомості радянської ментальності, а «совок» постав соціальним агентом путінізму. Дефініція «совок» має пейоративне забарвлення, за її допомогою, поперше, ідентифікують людину з певними психологічними і суспільними установками (людина ієрархічна, з патерналістською свідомістю, імперська, для якої колективні цінності представлені насамперед великодержавністю, людина лукава, двоєдушна, яка вимушена постійно пристосовуватися до репресивної держави, демонструючи лояльність до неї та одночасно прагнучи її обдурити), котра оцінює інших людей, явища та оточуючий світ, користуючись укоренілою, незмінною системою міфів, привнесеною з колишнього СРСР; по-друге, у добу пізнього застою й перебудови цим терміном стали позначати СРСР із його суспільно-політичним устроєм (Дем'яненко, 2017b, с. 564–569).

Нині росіян (не лише окупантів, але й тих, хто підтримує військову агресію РФ проти суверенної України) усе активніше називають «орками», «руснею», «зомбі», «рашистами», не забуваючи і про історичне «кацап», яке набуло нової сили і нового сенсового наповнення. Спробуємо з'ясувати причини, соціально-психологічний контекст появи й активного вжитку саме цих понять для ідентифікації російських агресорів, окупантів і військових злочинців.

Орками (від англ. Orcs або orks) називають вигаданий англійським письменником, одним із фундаторів різновиду фантастики – високого фентезі – Джоном Роналдом Руелом Толкіном (1892–1973) вид або расу злих істот-ординців, які зазвичай зображуються подібними до людей, кремезними варварами зі звіриними рисами. «Русня» позиціонується з хейтерською (хейтерами називають людей, які заздять успіхам іншої людини або ж просто псують їй життя, висловлюють чи публікують неприємні речі про когось чи критикують чийсь досягнення (особливо в інтернеті), відчувають ненависть або ворожість до чого-небудь чи кого-небудь) назвою росіян як найпотворніших у світі істот, які мають серйозні психологічні відхилення. Дефініцією «зомбі» позначають дивну, химерну, фантастичну істоту, живу людину, яка цілковито втратила контроль над своєю свідомістю й тілом, перебуває під владою сторонньої сили. У переносному значенні цим поняттям ідентифікують людину, яка перебуває під сильним впливом чогось – як правило, якихось захоплень, чи сліпо й фанатично вірить у що-небудь. Історія символу Z почалася під час концентрації російських військ на українському кордоні та підготовки до вторгнення. Соціальними мережами і блогами розлетілися

фотографії військової техніки із цим знаком. Знак Z на російській військовій техніці від початку повномасштабної фази російської військової агресії проти України означав лише її приналежність до певного військового округу. Але вже за тиждень кремлівські пропагандисти трансформували цю літеру на символ війни проти «бандерівців, нациків і шайтанів». Після цього Росією прокотилася хвиля флешмобів, організованих владою. Російська мова «збагатилася» словами-мутантами – «за мир», «за правду», «ЗаПацаноV», «заканчиваем войны», «Кузбасс», «Забайкалье» і т. п. (Ковалев, Перцева, Серафимова и Шевелева, 2022).

Російське суспільство (як і наукове середовище), перебуваючи уже багато років під тотальним усепроникним впливом кремлівської пропаганди, закономірно не рефлексує на той факт, що головний символ «денацифікації й демілітаризації» України нагадує рунічний знак «Вольфсангель» («вовчий гак»). У нацистській Німеччині він використовувався як символ на емблемах дивізій СС «Райх», Вермахту, зокрема 4-ї поліцейської панцергренадерської дивізії СС, яка воювала під Псковом і Ленінградом (Кригель, 2022). А візуальний зв'язок зі свастикою очевидний. Z міститься в словах naZi і naZism, у російській мові є слово «зіга» для позначення нацистського привітання.

Слово «кацап» уживається в розмовній українській мові з XVIII ст. для позначення осіб російської національності. У словнику Б. Грінченка знаходимо тлумачення цієї назви і похідних від нього етнонімів: кацап/кацапка (великороссиянин/великороссиянка), кацапчик, кацапюга, кацапня. Існують також різні похідні від слова «кацап»: Росію називають «кацапією», «кацапетовкою», «кацапурією», «кацапляндією» або «кацапстаном» («Бог створив цапа, а чорт кацапа», 2014).

Найпоширеніша в Україні назва росіян – москаль – походить від слова «Московія», яким називали московську державу, оскільки з Руссю її в Україні не ототожнювали. Негативний сенс прізвисько отримало не відразу. У XVIII–XIX ст. під час військових походів російські війська жили не в казармах і таборах, а перебували на «постое» у хатах корінних жителів, які їх змушені були годувати. Російські солдати були небайдужі до місцевих дівчат, однак відносини тривали доти, поки москалі були гостями селища. І коли службовий обов'язок кликав російського солдата в інші землі, стосунки з місцевими дівчатами розривалися й забувалися. Тоді і з'явилося дієслово «москати», яке означало шахраювати, дурити. До речі, найпекучіший сорт часнику на Полтавщині також називають «москалем».

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ДЕМ'ЯНЕНКО ВІРА МИКОЛАЇВНА
РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.:
ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА

В українській літературі та фольклорі часто можна зустріти прізвиська «кацап» і «москаль». Навчений досвідом століть, український народ закарбував таке: «Бог створив цапа, а чорт кацапа»; «Бреше, як москаль»; «Ти, москалю, добрий чоловік, та руки твої злодійські»; «Москаль, мабуть, тоді красти перестане, коли чорт помолиться Богові стане»; «Москаль тоді правду скаже, коли умиється свиня в сажі»; «Коли москаль каже «сухо», то залізеши у болото по вуха»; «Хоч би москаль із неба – вірити йому не треба»; «Варив чорт із москалем пиво, та й солоду зрікся»; «З москалем дружи, а за пазухою камінь держи»; «Москаль ликом в'язаний, у ликах ходить та й усіх у ликах водить»; «Від чорта відхрестися, а від москаля не відмовишся»; «Москалики поїли наші волики, як вернуться здорові, поїдять і корови»; «Тату, лізе чорт у хату. – Дарма, дочко, аби не москаль» і багато ін. (Номис, уклад, 1993).

Назву держави «Росія» нині навіть мовознавці пропонують писати з малої літери. Послугуючись правилами українського правопису, у яких зазначено, що прізвища людей та імена, які вживають зневажливо, пишуть із малої літери, мовознавець О. Авраменко натякнув на те, що слово «Росія» відтепер доречно писати саме так (Купріянова, 2022). Написання назв «Росія», «Російська Федерація» з малої літери виглядає тотальною символічною зневагою до країни-агресора, способом дістати ворога навіть тим громадянам, які не мають можливості нанести шкоду російським агресорам, окупантам і військовим злочинцям іншим (наприклад, зброєю, санкціями тощо) способом. Не кожен із десятків мільйонів співвітчизників чи наших щирих симпатиків, хто хотів би вистрілити у російських солдатів, має зброю, але кожен, хто вмів писати, може завдати дошкульного удару по РФ, її штучній, «бальбашковій» величчю простим і доступним словом.

Небезпідставно вважається, що в тому натхненному завзятті, з яким люди дауншифтять РФ, досить важливу роль відіграло наше бажання поквитатися із сумнозвісним російським мовним шовінізмом. Росіяни десятиліттями (навіть найвідоміші їхні ліберали) свідомо писали не «в Україні», як просили українці, а «на Україні», так у них було заведено з часів імперії. Тож нині в цій «Росії» з маленької літери у підкреслено зневажливому «на Расеї» угадується асиметрична відповідь на снобізм і впертий брак чутливості до позиції співбесідника (опонента). Свідоме написання з маленької літери назви країни-агресора стає своєрідним «спотикачем», через який читача змушують звернути увагу на те, що мовець хоче цим пониженням щось сказати (явно нелінгвістичне), дати якусь (однозначно негативну) оцінку. Тут навіть інтуїтивно вгадується, що ця оцінка негативна.

Якщо говорити з позиції справедливості, універсальної правди, то написання «Росії» з маленької літери цілком виправдане. Росія з великої

літери – це країна П. Чайковського, А. Чехова, А. Ахматової, А. Сахарова, А. Політковської, сучасних російських митців, які послідовно виступають проти військової агресії Росії проти України (Борис Акунін, Лія Ахеджакова, Дмитро Биков, Максим Галкін, Борис Гребенщиков, Андрій Макаревич, Леонід Парфьонов, Ксенія Раппопорт, Олексій Серебряков, Чулпан Хаматова, Юрій Шевчук). А путінський конгломерат клептократів, шовіністів, імперців, українофобів, який терзає і прагне будь-що знищити Україну, труїть багато років світ брехнею та злобою, залякує ядерним знищенням («перетворенням на радіоактивний попіл»), інакше як Росією моральних ліліпутів із маленької літери і не назвати. Так не може поводити себе нормальна країна, тому й називатися нормальною країною не може.

Аналіз злочинів сучасної РФ в Україні нашоєхує на думку, що В. Путін і сучасна Росія є найлютішими ворогами усього російського, у т. ч. потужного російського культурного пласту, оскільки вони тотально і катастрофічно дискредитували усе російське й колишнє радянське, включаючи позитивні спогади, які ще залишались у громадян 50+, які народилися і проживали на теренах колишнього СРСР. У цьому контексті всупереч поширеним невіглаським гаслам і відвертій «шариковщині» необхідно відокремлювати путіністську Росію від російської культури і радянської спадщини у їхньому кращому розумінні. Хоча в багатьох наших співвітчизників і російськомовних громадян пострадянського простору ставлення (у контексті військової агресії Росії проти суверенної України, що триває) до всього російського стає дедалі негативнішим. В Україні натепер є немало тих, хто наполягає, що у цій військовій агресії винна саме російська мова і культура. Проте радіоперехоплення та скрини з листуванням окупантів виразно показують, що всі учасники комунікації мають дуже слабке уявлення про мову і повну відсутність поняття культури. Боротьба неповних духом із цивілізацією нікуди не зникла. У нас із ними непорівнянно, ірраціонально різні цінності.

Ми маємо справу з людськими (зазвичай негативними) почуттями, вираженням внутрішнього оціночного ставлення людини до того, що відбувається. Після появи усіх згаданих вище неологізмів їх швидко та із задоволенням включили у свій лексикон політики, журналісти, військові, експертне середовище, поступово формуючи новий офіційний дискурс. Ці слова з'явилися для називання нами речей своїми (дуже влучними) іменами. Така мова з негативною конотацією закономірно виникає тоді, коли звичайних («культурних») слів уже недостатньо, щоб описати і висловити власний

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ДЕМ'ЯНЕНКО ВІРА МИКОЛАЇВНА
РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.:
ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА

емоційний стан. Слова-образи знадобилися нам усім для заміни нейтральних «Росія» і «росіянин» чимось дошкульним і свідомо зневажливим, що одразу на рівні конкретних слів (назв, понять, термінів) продемонструє, що українцям боляче, прикро, нестерпно, огидно (тобто це наш прояв агресії до ворога). Ці слова стали мовою болю, злості, ненависті та огиди як відповідь на ворожнечу і несправедливість із боку російських агресорів та окупантів. Напевно, так наша психіка справляється із завданими травмами і болем, включає механізми заміщення – там, де людина не може поцілити у зло зброєю, вона робить це за допомогою влучного (як постріл) слова, і їй від цього стає легше.

Від того, що ми висловлюємо власне ставлення до загарбника словами «росіянин – убивця, гвалтівник, загарбник, мародер», не всім нам стає легше, а от коли цей семантичний ряд доповнити «орками», «руснею», «нелюдями», «рашистами» (та ще й вилаяти кривдника нецензурними словами), то комусь справді полегшає. Українцям, яких щоденно вже сім місяців убивають, нині, окрім іншого, дуже потрібно виговорюватись. За допомогою різних назв, прізвиськ ми створюємо образ і позиціонуємо ворога. Усі вживані нами прізвиська вказують на певні негативні якості: «свиня» – брудний, «орк» – бридкий і нерозумний, «рашист» – російський фашист. Прізвиська допомагають нам розмежувати своїх і чужих. Оскільки російські ЗМІ постійно продукують фейки (отже, брешуть), а солдати поводяться як свині в українських будинках і квартирах, то назва «свинособаки» цілком зрозуміла (Nyzovets).

Психологи стверджують, що дуже важко вбити людину, навіть якщо ми захищаємось. Проте вбити «орка» чи «рашиста» – легше. Таке розмиття людяності допомагає нам простіше прийняти війну, бойові дії, щоденний трагізм війни. Водночас ми маємо пам'ятати, що називання окупантів тваринами («свинособаки» – збірна назва негативних рис обох тварин; «свинями» називають тих, хто брудний, поводить себе неетично, а «собаками» козаків називали тих, хто бреше) чи вигаданими гидкими істотами, образливими словами може перерости у дегуманізацію, розлюднення і постання колективних образів для ненависті без урахування обставин і винятків. Цього не можна допустити, аби самим не втратити людську подобу й повагу до законів, звичаїв війни. Ми повинні прагнути, щоб ворог у законному порядку поніс усю повноту відповідальності за свої злочинні дії.

Потужним аргументом на користь використання різноманітних неологізмів для називання російських окупантів є той факт, що це стимулює творчість і рефлексію. Нині ми спостерігаємо появу потужного пласту живопису, пісень, поезії, анекдотів, де ці образливі неологізми влітаються в культурний контекст не з метою дискримінації росіян, а з позиції

висміювання й засудження їхньої агресії, «совка», імперських амбіцій, мародерства, військових злочинів. Наприклад, в українському війську до сигналів бойового управління цілком серйозно додали сигнал «орки». А. Дробович стверджує, що це може виглядати брутально і бути не до вподоби окремим інтелектуалам-пуристам, але це вже реальність культури, яка, як і знаменита фраза про російський корабель, залишиться незмінним свідченням духу часу (Дробович, 2022).

Для сучасного, насамперед російського читача, було б не зайве познайомитися зі ставленням видатних історичних особистостей (не лише росіян) до Росії та російського народу, адже минуле, яке через століття так боляче перегукується із сучасністю, зовсім і не виглядає минулим (це сьогоднішня новітньої Росії). Проте навряд чи ці думки «творців людських душ» захочуть прочитати (а прочитавши – погодитися з ними, прийняти їх) відверті прихильники Путіна і путіністського авторитарного режиму. Неупереджений аналіз духовності російського суспільства уможливить розуміння дій цього народу та його керівників (вождів), допоможе спрогнозувати їхні майбутні кроки, адже дії особи чи соціальної спільноти є лише зовнішнім виявом їхньої духовності:

– російський поет Олександр Блок: «Тяжелый русский дух, нечем дышать и нельзя лететь» (Чудинов, 2017);

– російський письменник Михайло Булгаков: «Не народ, а скотина, хам, дикая орда душегубов и злодеев» (Чудинов, 2017);

– російський письменник Максим Горький: «Главной чертой российского национального характера является жестокость, и то жестокость садистическая. Говорю не об отдельных взрывах жестокости, а о психике, о душе народной». «Мы жестокое зверье, в наших жилах все еще течет темная и злая рабья кровь – ядовитое наследие татарского и крепостного ига. Нет слов, которыми нельзя было бы обругать русского человека... В русской жестокости чувствуется дьявольская изощренность, в ней есть нечто тонкое, изысканное...» (Чудинов, 2017);

– російський письменник Федір Достоєвський: «Народ, который блуждает по Европе и ищет, что можно разрушить, уничтожить только ради развлечения» (Чудинов, 2017);

– російський філософ Іван Ільїн: «Россия – самая паскудная, до блевоты мерзкая страна во всей мировой истории. Методом селекции там вывели чудовищных моральных уродов, у которых само понятие Добра и Зла

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ДЕМ'ЯНЕНКО ВІРА МИКОЛАЇВНА
РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.:
ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА

вывернуто наизнанку. Всю свою историю эта нация барахтается в дерьме и при этом желает потопить в нем весь мир» (Чудинов, 2017);

– російський поет Олександр Пушкін: «Народ равнодушный до наименьшей обязанности, до наименьшей справедливости, до наименьшей правды, народ, что не признает человеческое достоинство, что целиком не признает ни свободного человека, ни свободной мысли» (Чудинов, 2017);

– російський письменник Михайло Салтиков-Щедрін: «Если русским предоставит выбрать себе предводителя, они выбирают самого лживого, подлого, жестокого, вместе с ним убивают, грабят, насилюют, впоследствии сваливают на него свою вину. Спустя время церковь провозглашает его святым». «Если я усну и проснусь через сто лет и меня спросят, что сейчас происходит в России, я отвечу: пьют и воруют...» (Чудинов, 2017);

– російський письменник Іван Тургенєв: «Русский есть наибольший и наинаглеший лгун во всем свете». «Если бы провалилась Россия, то не было бы никакого ни убывтка, ни волнения в человечестве» (Чудинов, 2017);

– російський письменник Микола Чернишевський: «Жалкая нация, нация рабов, сверху донизу – все рабы» (Чудинов, 2017);

– президент Франції Шарль де Голль: «Русские люди никогда не будут счастливы, зная, что кто-то живет лучше их. А так как к прогрессу они неспособны – злоба и фрустрация являются постоянным душевным состоянием русских» (Карпец, 2022b).

Цей перелік видатних історичних особистостей (не лише росіян) з їхніми об'єктивними характеристиками Росії та російського народу можна продовжити, згадавши російських письменників Івана Аксакова, Олександра Солженіцина, Антона Чехова, Івана Шмєльова (Чудинов, 2017); російського поета Федора Тютчева (Чудинов, 2017); російських істориків Миколу Карамзіна і Василя Ключевського (Чудинов, 2017); російського філолога і культуролога Дмитра Лихачова (Чудинов, 2017); російських філософів Василя Розанова, Володимира Соловйова, Олексія Хом'якова (Чудинов, 2017), Петра Чаадаєва (2006); німецьких філософів Карла Маркса і Фрідріха Енгельса (Карпец, 2022b).

Висновки

Розглянуті неологізми для ідентифікації й називання російських агресорів, убивць, мародерів і грабіжників виправдані тоді, коли ми чітко стверджуємо, що йдеться саме про росіян. Що всі росіяни, які є лояльними чи нейтральними мовчазними масами до авторитарного режиму путінізму, несуть відповідальність за те, що нині відбувається в Україні. Оскільки абсолютна більшість зі 140-мільйонного населення РФ підтримує військову агресію (т. зв. «спеціальну військову операцію») проти України або мовчить щодо неї (не пручаються, не виходять на мітинги, не зупиняють автобуси із солдатами,

не вчиняють диверсії, не бунтують проти агресії і путінського фашизму), вона заслуговує на осуд, ганьбу й покарання. Це саме той випадок, коли мовчання рівносильне потуранню злу. У цьому разі урізноманітнення української мови політичними і побутовими неологізмами з негативною конотацією «рашизм», «рашисти», «путінізм», «орки», «русня», «кацапи», «свинособаки» тощо бачиться не більше ніж емоційним інтонуванням мови, яка особливо в часи російської військової агресії проти суверенної України переходить у режим «шаленого козацького сарказму», що воює з ворогом не лише на полі бою зброєю, але й кріпким словом-прокльоном. Однозначно, в історію Європи і світу російські окупаційні війська, які вчинили військову агресію проти України, увійдуть саме під розглянутими нами негативно забарвленими поняттями, прізвиськами та іменами. Таке розмивання людяності безперечно нині дещо полегшує нам сприйняття агресії, бойових дій, щоденного трагізму людських втрат і руйнувань. Водночас ми маємо пам'ятати, що називання окупантів тваринами, чи вигаданими бридкими істотами, чи образливими (у т.ч. нецензурною, обценною, табуйованою лексикою) словами може перерости у дегуманізацію, розлюднення й постання колективних образів для ненависті. Ми не повинні цього допустити, аби самим не втратити людську подобу, повагу до законів, звичаїв війни. Але маємо зробити усе, щоб ворог у законному порядку поніс усю повноту відповідальності за вчинені злочини.

Список використаних джерел та посилань:

- «Бог створив цапа, а чорт кацапа» – як називають росіян у світі, 2014. 7 днів, [online] 21 вересня. URL: <http://7days-ua.com/news/boh-stvoryv-tsapa-a-chort-katsara-yak-nazyvayut-rosiyan-u-sviti/> [Дата звернення 16 травня 2022].
- Горбатенко, В.П., 2022. Рашизм. *Велика українська енциклопедія*, [online] 14 липня. URL: <https://vue.gov.ua/Рашизм> [Дата звернення 25 липня 2022].
- Дацюк, С., 2022. Що таке рашизм? *Українська правда*, [online] 8 квітня. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/> [Дата звернення 11 квітня 2022].
- Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, А., 2017а. Путінізм. В: О.І. Потапенко, В.П. Коцур та В. В. Куйбіда, ред. *Енциклопедичний словник символів культури України*. 7-е вид. Корсунь-Шевченківський: Всесвіт, С. 481–484.
- Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, А., 2017б. Рашизм. В: О.І. Потапенко, В.П. Коцур та В.В. Куйбіда, ред. *Енциклопедичний словник символів культури України*. 7-е вид. Корсунь-Шевченківський: Всесвіт, С. 491–494.

**ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ДЕМ'ЯНЕНКО ВІРА МИКОЛАЇВНА
РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.:
ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА**

- Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, А., 2017с. Російська цивілізація. В: О.І. Потапенка, В.П. Коцур та В.В. Куйбіда, ред. *Енциклопедичний словник символів культури України*. 7-е вид. Корсунь-Шевченківський: Всесвіт, С. 501–507.
- Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, В., 2017d. «Путінізм» як політичний феномен і неприваблива російська дійсність. *Політологічні та правничі студії суспільно-політичних процесів ХХ – початку ХХІ ст.* Житомир: Свенюк О. О., С. 26–35.
- Дем'яненко, Б. та Дем'яненко, В., 2018. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2, С. 241–257.
- Дем'яненко, Б., 2017а. «Русській мір». В: О.І. Потапенка, В.П. Коцур та В.В. Куйбіда, ред. *Енциклопедичний словник символів культури України*. 7-е вид. Корсунь-Шевченківський: Всесвіт, С. 509–512.
- Дем'яненко, Б., 2017b. Совок. В: О.І. Потапенка, В.П. Коцур та В.В. Куйбіда, ред. *Енциклопедичний словник символів культури України*. 7-е вид. Корсунь-Шевченківський: Всесвіт, С. 564–569.
- Дем'яненко, Б., 2018. «Рашизм» як квазіідеологія пострадянського імперського реваншу. *Studia Politologica Ucraino-Polona*, 8, С. 35–41.
- Дробович, А., 2022. Зневага з малої літери. *Українська правда*, [online] 15 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/15/7346243/> [Дата звернення 16 травня 2022].
- Карпец, А., 2022а. Социальная база путинской армии: мародеры, казнокрады, изуверы, убийцы. *БЕЗЦЕНЗОР*, [online] 08 апрель. URL: <https://enovosty.com/politika/full/1104-shtrixi-k-portretu-putinskogo-orka-prodolzhenie-temy-v-postax-fejsbuka> [Дата звернення 23 травня 2022].
- Карпец, А., 2022b. Штрихи к портрету путинского орка. Продолжение темы в постах Фейсбука. *Экономические новости*, [online] 11 апреля. URL: <https://enovosty.com/politika/full/1104-shtrixi-k-portretu-putinskogo-orka-prodolzhenie-temy-v-postax-fejsbuka> [Дата звернення 23 травня 2022].
- Кафтан, А., 2015. Почему рашизм обречен на забвение. *DSNews*, [online] 09 мая. URL: <https://www.dsnews.ua/world/pochemu-rashizm-obrechen-na-zabvenie-09052015182000> [Дата звернення 11 квітня 2022].
- Ковалев, А., Перцева, А., Серафимова, А. и Шевелева, И., 2022. Буква Z – официальный (и зловещий) символ российского вторжения в Украину. Мы попытались выяснить, кто это придумал, – и вот что из этого получилось. *Meduza*, [online] 15 марта. URL: <https://meduza.io/feature/2022/03/15/bukva-z-ofitsialnyy-i-zloveschiy-simvol-rossiyskogo-vtorzheniya-v-ukrainu-my-popytalis-vyyasnit-kto-eto-pridumal-i-vot-cto-iz-etogo-poluchilos> [Дата звернення 22 травня 2022].
- Костенко, О., 2022. Що таке «рашизм»? *Українська правда*, [online] 8 квітня. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/> [Дата звернення 23 травня 2022].

- Кригель, М., 2022. Звичайний рашизм. Як одна літера Захопила і нацифікувала Росію. *Українська правда*, [online] 11 квітня. URL: <https://www.prawda.com.ua/articles/2022/04/11/7338686/> [Дата звернення 22 травня 2022].
- Купріянова, О., 2022. Чи існує правило, яке дозволяє писати «росія» з маленької букви: пояснив мовознавець Олександр Авраменко. *СТУДІЯ 1+1*, [online] 08 березня. URL: <https://1plus1.ua/snidanok-z-1-1/novyny/ci-isnuje-pravilo-ake-dozvolae-pisati-rosia-z-malenkoi-bukvi-roasniv-movoznavec-oleksandr-avramenko> [Дата звернення 25 травня 2022].
- Лакер, У., 2015. Путинизм. Россия и ее будущее с Западом. Нью-Йорк: Томас Данн Букс. Сент-Мартинс Пресс.
- Микола Томенко: у XXI столітті з'явилася нова чума – «рашизм», 2014. *Вікка*, [online] 18 липня. URL: <http://www.vikka.ua/novini/95648-mikola-tomenko-u-hhi-stolitti-zyavilasya-nova-chuma-rashizm.htm> [Дата звернення 11 квітня 2022].
- Низовець, А., 2022. Пояснює експерт | Орки, рускіє Ваньки та свинособаки. Чому ми не називаємо ворога Росією і наскільки це ОК. *Liga.net*, [online] 14 квітня. URL: <https://life.liga.net/poyasnennya/news/orki-russkie-vanki-i-svinosobaki-rochemu-my-ne-nazyvaem-vraga-rossiey-i-naskolko-eto-ok> [Дата звернення 18 травня 2022].
- Номис, М., уклад, 1993. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Київ: Либідь.
- Пионтковский, А., 2000. *Путинизм как высшая и заключительная стадия бандитского капитализма в России*. [online] 11 янв. URL: http://www.yabloko.ru/Publ/Book/Fire/fire_002.html [Дата звернення 25 травня 2022].
- Професор Олег Гринів: Рашизм із прицілом на україноцид, 2014. *Народний Рух України*, [online] 10 квітня. URL: <http://www.qwas.ru/ukraine/nru/Profesor-Oleg-Grin-v-RASHIZM-Z-PRIC-LOM-NA-UKRA-NOCID/> [Дата звернення 11 квітня 2022].
- Романчук, О., 2022. Рашизм – ракова пухлина для людства. *Хвиля*, [online] 05 квітня. URL: <https://hvylya.net/analytics/250226-rashizm-rakova-puhlina-dlya-lyudstva> [Дата звернення 20 травня 2022].
- Тагаева, Л., 2014. Лев Гудков: «Если за все отвечает один человек в стране, через какое-то время иллюзии в отношении его способностей превращаются в раздражение». *Republic*, [online] 2 июня. URL: <http://www.slon.ru/russia/1107112.shtml> [Дата звернення 21 травня 2022].
- Ткаченко, В.Н., 2016. Россия: беспутье агрессора. Киев: ЛОГОС Украина.
- Чаадаев, П., 2006. *Философические письма*. Москва: Эксмо [online]. URL: <https://www.litmir.me/bd/?b=113930> [Дата звернення 24 травня 2022].

ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ДЕМ'ЯНЕНКО ВІРА МИКОЛАЇВНА
РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.:
ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА

Чудинов, А., 2017. Цитати руских класиків о ненависті їх к русским и России. *LiveJournal*, [online] 29 ноября. URL: <https://chudinovandrei.livejournal.com/1180284.html> [Дата звернення 24 травня 2022].

References:

- "Boh stvoryv tsapa, a chort katsapa" – yak nazyvaiut rosiian u sviti ["God created a goat, and the devil created a goat" – how Russians are called in the world], 2014. 7 *dniv*, [online] 21 September. Available at: <http://7days-ua.com/news/boh-stvoryv-tsapa-a-chort-katsapa-yak-nazyvayut-rosiyan-u-sviti/> [Accessed 16 May 2022].
- Kryhel, M., 2022. Zvychainyi rashyZm. Yak odna litera Zakhopyla i naZyfikovala Rosiiu [Zvychainyi rashiZm. How one letter captured and naZified Russia]. *Ukrainska pravda*, [online] 11 April. Available at: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/04/11/7338686/> [Accessed 22 May 2022].
- Kovalev, A., Pertceva, A., Serafimova, A. and Sheveleva, I., 2022. Bukva Z – ofitsialnyi (i zloveshchii) simvol rossiiskogo vtorzheniia v Ukrainu. My popytalis vyiasnit, kto eto pridumal, – i vot chto iz etogo poluchilos [The letter Z is the official (and ominous) symbol of the Russian invasion of Ukraine. We tried to find out who came up with it, and this is what came out of it]. *Meduza*, [online] 15 March. Available at: <https://meduza.io/feature/2022/03/15/bukva-z-ofitsialnyy-i-zloveschiy-simvol-rossiyskogo-vtorzheniya-v-ukrainu-my-popytalis-vyyasnit-kto-eto-pridumal-i-vot-chto-iz-etogo-poluchilos> [Accessed 22 May 2022].
- Horbatenko, V.P., 2022. Rashyzm [Racism]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*, [online] 14 July. Available at: <https://vue.gov.ua/Rashyzm> [Accessed 25 July 2022].
- Datsiuk, S., 2022. Shcho take rashyzm? [What is racism?]. *Ukrainska pravda*, [online] 8 April. Available at: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/> [Accessed 11 April 2022].
- Demianenko, B., 2018. "Rashyzm" yak kvaziideolohiia postradianskoho imperskoho revanshu ["Racism" as a quasi-ideology of post-Soviet imperial revenge]. *Studia Politologica Ucraino-Polona*, 8, pp. 35–41.
- Demianenko, B., 2017a. "Russkii mir" ["Russian world"]. In: O.I. Potapenko, V.P. Kotsur and V.V. Kuibida, eds. *Entsyklopedychnyi slovnyk symvoliv kultury Ukrainy* [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine]. 7th ed. Korsun-Shevchenkivskiy: Vsesvit, pp. 509–512.
- Demianenko, B., 2017b. Sovok [Scoop]. In: O.I. Potapenko, V.P. Kotsur and V.V. Kuibida, eds. *Entsyklopedychnyi slovnyk symvoliv kultury Ukrainy* [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine]. 7th ed. Korsun-Shevchenkivskiy: Vsesvit, pp. 564–569.
- Demianenko, B. and Demianenko, A., 2017a. Putinizm [Putinism]. In: O.I. Potapenko, V.P. Kotsur and V. V. Kuibida, eds. *Entsyklopedychnyi slovnyk symvoliv kultury*

- Ukrainy* [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine]. 7th ed. Korsun-Shevchenkivskiy: Vsesvit, pp. 481–484.
- Demianenko, B. and Demianenko, A., 2017b. Rashyzm [Racism]. In: O.I. Potapenka, V.P. Kotsur and V.V. Kuibida, eds. *Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy* [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine]. 7th ed. Korsun-Shevchenkivskiy: Vsesvit, pp. 491–494.
- Demianenko, B. and Demianenko, A., 2017c. Rosiiska tsyvilizatsiia [Russian Civilization]. In: O.I. Potapenka, V.P. Kotsur and V.V. Kuibida, eds. *Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy* [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine]. 7th ed. Korsun-Shevchenkivskiy: Vsesvit, pp. 501–507.
- Demianenko, B. and Demianenko, V., 2017d. "Putinizm" yak politychnyi fenomen i nepryvablyva rosiiska diisnist ["Putinism" as a political phenomenon and unattractive Russian reality]. *Politologichni ta pravnychi studii suspilno-politychnykh protsesiv XX – pochatku XXI st.* Zhytomyr: Svenok O.O., pp. 26–35.
- Demianenko, B. and Demianenko, V., 2018. "Putinizm" yak riznovyd avtorytarnoho politychnoho rezhymu ["Putinism" as a type of authoritarian political regime.]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 2, pp. 241–257.
- Drobovych, A., 2022. Znevaaha z maloi litery [Contempt with a lowercase letter]. *Ukrainska pravda*, [online] 15 May. Available at: <https://www.ppravda.com.ua/columns/2022/05/15/7346243/> [Accessed 16 May 2022].
- Karpets, A., 2022a. Sotcialnaia baza putinskoii armii: marodery, kaznokrady, izuvery, ubiitcy [The social base of Putin's army: marauders, embezzlers, bigots, murderers]. *BEZTCENZOR*, [online] 08 April. Available at: <https://enovosty.com/politika/full/1104-shtrixi-k-portretu-putinskogo-orka-prodolzhenie-temy-v-postax-fejsbuka> [Accessed 23 May 2022].
- Karpets, A., 2022b. Shtrixi k portretu putinskogo orka. Prodolzhenie temy v postakh Fejsbuka [Strokes to the portrait of Putin's orc. Continuation of the topic in Facebook posts]. *Ekonomicheskije novosti*, [online] 11 April. Available at: <https://enovosty.com/politika/full/1104-shtrixi-k-portretu-putinskogo-orka-prodolzhenie-temy-v-postax-fejsbuka> [Accessed 23 May 2022].
- Kaftan, A., 2015. Pochemu rashizm obrechen na zabvenie [Why rashism is doomed to oblivion]. *DSNews*, [online] 09 May. Available at: <https://www.dsnews.ua/world/pochemu-rashizm-obrechen-na-zabvenie-09052015182000> [Accessed 11 April 2022].
- Kostenko, O., 2022. Shcho take "rashyzm"? [What is "racism"?]. *Ukrainska pravda*, [online] 8 April. Available at: <https://blogs.ppravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/> [Accessed 23 May 2022].

**ДЕМ'ЯНЕНКО БОРИС ЛЕОНІДОВИЧ, ДЕМ'ЯНЕНКО ВІРА МИКОЛАЇВНА
РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2022 РР.:
ПОЛІТИЧНІ ТА ПОБУТОВІ НЕОЛОГІЗМИ НАЗИВАННЯ АГРЕСОРА**

- Kupriianova, O., 2022. Chy isnuie pravlylo, yake dozvoliaie pysaty "rosiia" z malenkoi bukvy: poiasnyv movoznavets Oleksandr Avramenko [Is there a rule that allows writing "Russia" with a lowercase letter: linguist Oleksandr Avramenko explained]. *STUDIJa 1+1*, [online] 08 March. Available at: <https://1plus1.ua/snidanok-z-1-1/novyny/ci-isnuie-pravilo-ake-dozvolae-pisati-rosia-z-malenkoi-bukvi-poasniv-movoznavec-oleksandr-avramenko> [Accessed 25 May 2022].
- Laker, U., 2015. *Putinizm. Rossiia i ee budushchee s Zapadom* [Putinism. Russia and its future with the West]. New York: Tomas Dann Buks. Sent-Martins Press.
- Mykola Tomenko: u XXI stolitti zivylasia nova chuma – "rashyzm" [Mykola Tomenko: In the 21st century, a new plague has appeared – "racism"], 2014. *Vikka*, [online] 18 July. Available at: <http://www.vikka.ua/novini/95648-mikola-tomenko-u-hhi-stolitti-zyavilasya-nova-chuma-rashizm.htm> [Accessed 11 April 2022].
- Nyzovets, A., 2022. Poiasniuie ekspert | Orky, ruskiie Vanky ta svynosobaky. Chomu my ne nazyvaiemo voroha Rosiieiu i naskilky tse OK [Explained by an expert Orcs, Russian Vanky and pig dogs. Why don't we call the enemy Russia and how OK is that?]. *Liga.net*, [online] 14 April. Available at: <https://life.liga.net/poyasnennya/news/orki-russkie-vanky-i-svynosobaki-pochemu-my-ne-nazyvaem-vraga-rossiey-i-naskolko-eto-ok> [Accessed 18 May 2022].
- Piontkovskii, A., 2000. *Putinizm kak vysshiaia i zakliuchitelnaia stadiia banditskogo kapitalizma v Rossii* [Putinism as the highest and final stage of bandit capitalism in Russia]. [online] 11 January. Available at: http://www.yabloko.ru/Publ/Book/Fire/fire_002.html [Accessed 25 May 2022].
- Profesor Oleh Hryniv: Rashyzm iz prytsilom na ukrainotsyd [Professor Oleg Hryniv: Rashism with an eye on Ukrainianocide], 2014. *Narodnyi Rukh Ukrainy*, [online] 10 April. Available at: <http://www.qwas.ru/ukraine/nru/Profesor-Oleg-Grin-v-RASHIZM-Z-PRIC-LOM-NA-UKRA-NOCID/> [Accessed 11 April 2022].
- Romanchuk, O., 2022. *Rashyzm – rakova pukhlyna dlia liudstva. Khvylia* [Rashism is a cancerous puff for the people. Khvilya], [online] 05 April. Available at: <https://hvylya.net/analytics/250226-rashizm-rakova-pukhlyna-dlya-lyudstva> [Accessed 20 May 2022].
- Tagaeva, L., 2014. Lev Gudkov: "Esli za vse otvechaet odin chelovek v strane, cherez kakoe-to vremia illiuzii v otnoshenii ego sposobnostei prevrashchaiutsia v razdrazhenie" [Lev Gudkov: "If one person in the country is responsible for everything, after some time the illusions about his abilities turn into irritation"]. *Republic*, [online] 2 June. Available at: <http://www.slon.ru/russia/1107112.xhtml> [Accessed 21 May 2022].
- Tkachenko, V.N., 2016. *Rossiia: bespute agressora* [Russia: the pathlessness of the aggressor]. Kyiv: LOGOS Ukraina.

Nomys, M., comp., 1993. *Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe* [Ukrainian prikazki, appendix and so on]. Kyiv: Lybid.

Chaadaev, P., 2006. *Filosoficheskie pisma* [Philosophical Letters]. Moscow: Eksmo [online]. Available at: <https://www.litmir.me/bd/?b=113930> [Accessed 24 May 2022].

Chudinov, A., 2017. Tcitaty russkikh klassikov o nenavisti ikh k russkim i Rossii [Quotes from Russian classics about their hatred for Russians and Russia]. *LiveJournal*, [online] 29 November. Available at: <https://chudinovandrei.livejournal.com/1180284.html> [Accessed 24 May 2022].

**RUSSIAN MILITARY AGGRESSION AGAINST UKRAINE 2014–2022:
POLITICAL AND DOMESTIC NEOLOGISMS
FOR THE NAME OF THE AGGRESSOR**

Borys Demianenko^{1a}, Vira Demianenko^{2a}

*¹Doctor of Political Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6000-1713>,
e-mail: _dem-@ukr.net,*

*²Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6283-480X>,
e-mail: _dem-@ukr.net,*

*^aHryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav,
Pereyaslav, Ukraine*

The article attempts to investigate the socio-psychological context of the emergence, essence, and features of the political and everyday neologisms active use to identify and name Russian aggressors, occupiers, marauders, and war criminals based on a published literature of various genres. Attention is focused on the fact that most of the names that we currently use both in everyday life and in scientific discourse to name Russian aggressors, occupiers, marauders and war criminals appeared among Ukrainian citizens as a natural psychological reaction (anger, contempt, despair, disgust, curse, horror, etc.) to the actions of the Russian Federation related to the annexation of Crimea, the beginning of the Russian-Ukrainian war in 2014, and especially with its development into a full-scale war on February 24, 2022. It is noted that the active use of political and household neologisms to identify and name Russian aggressors is an expression of a person's internal evaluative attitude to what is happening in Ukraine today. The appearance of these neologisms led to their rapid inclusion in the lexicon of politicians, journalists, the military, and representatives of the expert environment. The formation of a new official discourse on the definition of «racism» begins (V. Horbatenko, O. Hryniv, S. Datsyuk, B. Demianenko, V. Demianenko, O. Kaftan, O. Kostenko, O. Romanchuk, M. Tomenko). It has been established that the diversification of the Ukrainian language with political and everyday neologisms with negative connotations ("rashysm", "rashysts", "putinism", "orcs", "russnia", "catsaps", "pig-dogs") can be seen as nothing more than an emotional intonation of language, which is currently moving into the mode of «crazy Cossack sarcasm», fighting the enemy not only on the battlefield with weapons, but also with a swear words. A warning is made that the erosion of humanity through the use of neologisms with a negative connotation can turn into dehumanization and the emergence of collective images for hatred.

Keywords: "rashyzm"; "rashyst"; "putinism"; "orcs"; "russnia"; "zombies"; "katsap"; "moskal"; "pig-dogs"; "occupier"; "aggressor".

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265460
УДК 070:39:341.215.4-054.72

«ДО БРАТІВ НА ЧУЖИНІ»:
ЕМІГРАЦІЙНА СТОРІНКА «НАШОГО ЛЕМКА»

Наконечний Володимир Михайлович^{1а},
Лисенко Тарас Валерійович^{2а}

¹Кандидат історичних наук, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,
e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com,

²Асистент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4879-9646>,
e-mail: tarafey@ukr.net,

^аКиївський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Надіслано:

08.06.2022

Рецензовано:

18.06.2022

Прийнято:

15.07.2022

Для цитування:

Наконечний, В. М., & Лисенко, Т. В. (2022). «До братів на чужині»: міграційна сторінка «Нашого лемка». *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 195–206. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265460>.

Мета статті – дослідити особливості представлення на шпальтах газети «Наш лемко» багатозарової еміграційної тематики. Завданням розвідки є комплексна реконструкція переселенського дискурсу часопису «Наш лемко». Дослідницька методологія спирається на звичне для праць з історії науки поєднання принципів (історизму та об'єктивності) і методів (філософських, загальнонаукових та спеціально-історичних) наукової праці. У підсумку проведеного дослідження було відзначено багатоаспектність і різножанровість еміграційної проблематики на сторінках «Нашого лемка», котра перетворює його на правдиву енциклопедію закордонного русинства. В цій своєрідній енциклопедії були представлені найрізноманітніші аспекти українського переселенського руху з території Східних Бескидів – від економічно-господарського до культурно-просвітницького. Докладно інформуючи материкових лемків про чималі успіхи земляків на чужині, часопис піднімав їм самооцінку, повертаючи надломлену віру у власні сили. Втім, така ознайомлювальна робота мала на меті не зростання еміграційних настроїв, а утвердження потреби солідарної розбудови кращого життя на Батьківщині. З іншого боку, «Наш лемко» став важливим комунікатором між

лемками різних країн, еднаючи їх усвідомленням спільного минулого та потребою подолання чималих загроз. Плекаючи соборне русинство, часопис запропонував об'єднуючу ідею модернізації всіх сторін життя на теренах Лемківщини, до чого могли долучитися патріотично налаштовані українці-горяни. Завдяки поширенню такої активістської ідеології русини постали свідомою свого національного вибору та завдань спільнотою. Це мало вагоме значення напередодні важких випробувань для українців, що їх принесла Друга світова війна.

Ключові слова: «Наш лемко»; русинська еміграція; культурна дипломатія; редакційна політика; міжнародні відносини.

Вступ

Після поразки Визвольних змагань 1917–1921 рр. українці вкотре виявилися поділеними державними кордонами та опинилися у складі іноетнічних держав. Їхні еліти здебільшого не визнавали право своїх меншин на повноцінне національно-культурне життя, проводячи більш чи менш агресивну денацифікаційну політику. Все це породжувало дедалі масштабніші еміграційні настрої серед українського громадянства. І якщо з Наддніпрянщини такі еміграційні потоки у короткому часі були зупинені владними постановами, то польська держава всіляко стимулювала переселенську активність представників своєї найбільшої меншини. Це пояснюється як бажанням у природний спосіб змінити етнічний склад Другої Речі Посполитої на користь польського елемента, так і суто економічними обставинами. Мовиться про те, що у змученій фінансовими негараздами країні відчувалося значне перенаселення в аграрних регіонах. Найбільш гострою ця проблема була на теренах Лемківщини, де ситуація ускладнювалася тією обставиною, що господарювання в гористій місцевості із суворим кліматом завжди супроводжувалося чималими ризиками. Тож русини відчутно домінували в потоці українських емігрантів із західноукраїнських земель.

Ці проблеми переселення з рідних сторін, як і налагодження життя в нових малознаних умовах, знайшли всебічне віддзеркалення у тогочасній лемківській періодиці. Особливо інтенсивно згадані питання висвітлювали кореспонденти двотижневика «Наш лемко» – часопису українофільської орієнтації, що видавався у Львові протягом 1934–1939 рр. Незважаючи на те, що цей пресодрук тішиться чималою популярністю у середовищі лемкознавців,

еміграційна проблематика на його сторінках не часто стає об'єктом спеціального історіографічного інтересу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Як щойно мовилося, газета «Наш лемко» протягом останніх десятиліть є популярним об'єктом історіографічних досліджень. Відзначимо, що про значущість для дослідників русинського субетносу опублікованих на шпальтах газети матеріалів свідчить та важлива обставина, що наприкінці ХХ ст. вийшли одразу дві тематичні збірки текстів із «Нашого лемка», які уможливили не тільки дослідникам, але й широким колам зацікавлених читачів зануритися у світ русинського життя міжвоєнного часу (Денисюк та Кровицька ред., 2002; Маслей та Пилипович, 2004). Також на сьогодні чимало написано про знаного русинського активіста Юліана Тарновича, який найдовше очолював редакційну колегію видання (Nakonechnyi, 2019). Водночас лемкознавці спеціально опрацювали різнопланові проблемно-тематичні блоки редакційної політики – культурно-просвітянський (Наконечний, 2020), міжнаціональних відносин (Наконечний, 2018), громадського життя (Тельвак В.В., Тельвак В.П. та Наконечний, 2021) та ін. Дещо на сьогодні написано і про висвітлення емігрантської проблематики на шпальтах «Нашого лемка» (Тельвак та Наконечний, 2020). Заразом дотепер відсутній комплексний аналіз цієї складної проблеми, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Формулювання цілей статті

Важливим завданням сучасного лемкознавства є комплексна реконструкція емігрантського дискурсу часопису «Наш лемко».

Мета статті – дослідити особливості представлення на шпальтах газети «Наш лемко» багат шарової еміграційної тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження

Часопис «Наш лемко» вже від часу заснування бачив закордонних русинів інтегральною частиною власної аудиторії. Про це свідчать дописи редакційного характеру, опубліковані у першому числі пресодруку. Пояснюючи лемкам потребу появи нової газети, видавці в кількох статтях наголошували, що будуть постійно мати на оці русинів на вигнанні, слугуючи своєрідним містком між ними та земляками, які залишилися на Батьківщині (До наших читачів, 1934, с. 2; Про що буде писати «Наш лемко», 1934, с. 2). «Більше як половина вшитких Лемків жиє в чужім краю, – пояснювали такий змістовий акцент редактори часопису. – Незавидна доля казала попрощатися з ріднов земльов й іти в далеки сторони глядати ліпшого житя. І так повандрували наши братя далеко за море до Зєдинених Держав, Канади, Аргентини, Бразилії, други зас до Франції, Чехословаччини і інших країв. Меджи емігрантами

і Рідним Крайом є духовий зв'язок. Аби тот зв'язок був, як найживіший, повстає «Наш лемко», котрий межи іншим має тот зв'язок зміцнити. Лемківська еміграція, то жива часть рідної Землі» (До братів на чужині, 1934, с. 5).

Відзначимо, що особлива апеляція до земляків на вигнанні мала дві мотивації. Перша, яку акцентували самі видавці, полягала у потребі єднати русинів цілого світу соборницькими цінностями, запобігаючи їхньому винародовленню в чужих країнах. Друга, яку можемо висновувати зі змісту адресованих емігрантам дописів, мала більш прагматичний фінансовий характер. Йдеться про те, що «Наш лемко» засновувався як свідомо дефіцитне в бюджетному сенсі видання, котре не могло існувати за рахунок отримання невеликої передплати від злидених читачів. Тож апеляціями до вигнанців редактори планували розширити коло порівняно заможних дописувачів, що могли би зменшити безповоротні фінансові втрати. З цією метою ціна на часописі вказувалася з урахуванням місця проживання читача – Польща, Західна Європа чи країни американського континенту.

Чимало уваги дописувачі «Нашого лемка» присвятили поясненню своєму читачеві феномену русинської еміграції. Вони слушно наголосили на тій обставині, що з-посеред інших етнічних груп українців лемки були піонерами еміграційного руху. Адже вже від перших років після знесення особистої залежності вони активно виїздили на сезонні роботи в інші регіони Австро-Угорської імперії, де порівняно більшою була оплата фізичної праці. В короткому часі географія заробітчанських мандрів розширювалася за рахунок ближчих і дальших країн Західної Європи. Зрештою, на поч. ХХ ст. лемки відкрили для себе привабливі можливості Нового Світу і почали масово освоювати спочатку країни Північної Америки, а у міжвоєнному часі і південної частини континенту. Один із кореспондентів часопису наголошував: «Наші Лемки – це найстарші Українці-емігранти в Америці» (Цінне письмо з Америки, 1937, с. 5).

Тривала еміграція з Лемківщини призвела до того, що, за деякими підрахунками, до половини представників русинського субетносу залишили рідні краї. З огляду на це переселенська проблематика чимало цікавила більшість мешканців українських Бескидів. Змальовуючи цю ситуацію, дописувач «Нашого лемка» відзначав: «Немає, здається, ні одної родини на Лемківщині, що не мала б когось близького, кривного в Новім Світі, в Америці, Аргентині, Уругваю або в Канаді» (Україна за далекими морями, 1936, с. 3).

НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ, ЛИСЕНКО ТАРАС ВАЛЕРІЙОВИЧ
«ДО БРАТІВ НА ЧУЖИНІ»:
ЕМІГРАЦІЙНА СТОРІНКА «НАШОГО ЛЕМКА»

Внаслідок більш ніж півстолітньої еміграції лемки стали представницькою групою не лише серед українських переселенців, але й зауважальною частиною всіх національних діаспор, особливо на американському континенті. Осмислюючи згадану проблему, кореспондент «Нашого лемка» інформував: «Українські переселенці в Канаді є своєю кількістю, по англійцях і французах, третьою нацією в цій країні. У Вінніпегу кожна десята людина говорить по українськи, а вірніше сказавши, кожна шеста людина, бо й жиди там уживають українську мову» (Як живуть наші брати українці в Канаді, 1937, с. 5).

З огляду на таку насиченість лемківського елемента в українському переселенському русі русинський часопис чимало уваги присвячував висвітленню багатьох аспектів життя земляків на вигнанні. Найбільше гордощів у кореспондентів «Нашого лемка» викликали перші факти інституціалізації лемківського руху на американському континенті. Це свідчило про його організаційну зрілість, а також лідерські амбіції представляти українство в Новому Світі. З огляду на це «Наш лемко» доволі докладно інформував про проведення Першого з'їзду лемків, що відбувся 4 серпня 1935 р. у Нью-Йорку. Саме на цьому форумі було покликано до життя «Організацію оборони Лемківщини», що в короткому часі стала провідною русинською інституцією на вигнанні. Про соборницькі цінності організаторів цього заходу говорить запрошення до участі в його роботі громадських активістів із Батьківщини. Так, представник Лемківської комісії зі Львова Михайло Дудра виголосив доповідь, в якій «представив грізний стан нашої найдалі висуненої землі напередодні винародовлення» (Зїзд лемків у Ньюорку, 1935, с. 5). Не меншою докладністю було позначено поінформування русинського читача про роботу іншого важливого форуму – Першого Лемківського конгресу в Америці, що відбувався в червні 1936 р. (Перший Лемківський конгрес в Америці, 1936, с. 2).

Найбільше уваги на сторінках «Нашого лемка» при висвітленні життя земляків на вигнанні було відведено змалюванню їхніх культурно-освітніх здобутків. Властиво саме зі шпальт пресодруку ми дізнаємося про численні інституції, заходи та видання, що були виявом цивілізаційного потенціалу русинів на вигнанні. Саме завдяки часопису ми можемо відтворити картину інтенсивного і багатого проявами лемківського еміграційного руху в країнах Східної та Західної Європи, Південної та Північної Америк, Азії і Далекого Сходу та навіть австралійського континенту. В інституційному плані у культурному житті лемків домінувала «Просвіта», чії впливи разом із першими переселенцями поширилися всіма країнами, де поставали українські діаспорні осередки. Так, саме лемки-просвітяни на вигнанні опікувалися національною

школою та книговиданням (Український буквар в Америці, 1935, с. 1). Доволі інтенсивно лемки плекали пісенну та танцювальну складові власної культурної самобутності, що з чималою симпатією сприймалося їхніми сусідами на чужині (Свідомі брати в Америці, 1934, с. 4; Український танець отримав визнання в Нью-Йорку, 1935, с. 1).

Поряд із такими традиційними формами культурної дипломатії лемки практикували і значно модерніші заходи, що їх пропонував технічний поступ міжвоєнного часу. Так, зі шпальт «Нашого лемка» ми дізнаємося про лемківські сюжети українських радіопередач у США і Канаді (А по цьому боці, 1934, с. 1), участь русинів у презентаційних автопробігах багатьма містами Північної Америки (Український день в Чикаго, 1935, с. 2) та авіаційних шоу у США (Посвячення другого українського літака у Зл. Державах Америки, 1934, с. 6) тощо.

Така різноплановість культурного життя лемків у короткому часі принесла їм дедалі зростаючий авторитет серед громадськості країн постійного проживання. «Наш лемко» зі зрозумілим піднесенням відготовував численні факти зацікавленості русинами та їхньою культурою в країнах Західної Європи й американського континенту. Це проявлялося у дедалі частіших відвідинах лемківських заходів представниками місцевої влади і державними чиновниками, залученням русинів до роботи органів регіонального самоуправління (Перший український посол у Нью-Йорку, 1935, с. 1; Український послі в Канаді, 1934, с. 4), створенням позитивного медійного іміджу переселенців з українських Бескидів (Не міг нахвалитися українцями, 1934, с. 1) тощо. З цього приводу аргентинський кореспондент «Нашого лемка» відзначав, що «багатьом нашим братам лемкам, що виїхали шукати заробітку, щойно на чужині отворилися очі; вони пізнали, що українців скрізь поважають – бо це життєздібний нарід та стали самі свідомими членами Відродженої Нації» (Просвіта в Аргентині, 1935, с. 2).

Відчуваючи чималі емігрантські симпатії в середовищі своїх читачів, редакція «Нашого лемка» доволі багато уваги відводила консультаційній роботі. Її метою було зорієнтувати русинів у найбільш перспективних напрямках еміграції, дати поради логістичного, правового і медичного характеру та, найбільше, застерегти від численних небезпек, що очікували на малограмотних горян у їхньому бажанні вирушити в пошуках кращого життя. Серед таких небезпек помітно домінували численні шахрайські схеми

НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ, ЛИСЕНКО ТАРАС ВАЛЕРІЙОВИЧ
«ДО БРАТІВ НА ЧУЖИНІ»:
ЕМІГРАЦІЙНА СТОРІНКА «НАШОГО ЛЕМКА»

виманювання коштів обіцянками легкого та дешевого перенесення за океан (Геть обман, 1935, с. 1).

Пояснюючи своєму читачеві додатні та від'ємні моменти емігрантського життя у багатьох країнах, редакція «Нашого лемка» категорично відмовляла русинів від переїзду до радянської держави (Наше щире вам застереження, 1934, с. 2). Цей переселенський напрямок потужно пропагували представники москвофільської орієнтації, поширюючи комуністичну ідеологію серед зневірених життєвими негараздами мешканців українських Beskidiv. Відверто показуючи справжні реалії «радянського раю», «Наш лемко» емоційно застерігав русинську аудиторію: «Масова еміграція лемків до большевицької Росії дуже пошкодила би нашій Лемківщині. Виїхали би з нашої землі переважно найрухливіші, найвідважніші та здібні й розумні хлопці та дівчата. Населення Лемківщини дуже прорідилося би, а тим часом ми дуже ослабилися б» (Ой, не буде так добре, Ваню Гуняка!, 1934, с. 3).

Відзначимо, що проемігрантська тональність дописів «Нашого лемка» нерідко чергувалася із критикою пануючих переселенських настроїв у русинському середовищі. Це було викликано тим, що українські гори масово та стрімко знелюднювалися, стаючи легкою здобиччю польських колоністів. Вказуючи на цю екзистенційну для нашого народу небезпеку, редактори часопису висунули гасло економічної розбудови українських Beskidiv. При цьому було слушно підмічено, що чимало європейських регіонів мають подібні, а подекуди й більші труднощі, але місцеве населення долає їх солідарною працею та впровадженням новітніх практик сільського господарства. Так, у дописі під промовистою назвою «Всюди добре, де нас немає» наголошувалося на важливості віри у власні сили: «[...] Ми лемки, як перед війною, так і по війні все лиш оглядаємося, куди можна б виемігрувати, а не беремося до науки, щоби на своїй землі використати багатства, що їх маємо» (Всюди добре, де нас немає, 1934, с. 4). З огляду на це редакція «Нашого лемка» висунула гасло – замість постійного пошуку «обіцяної землі» будувати її на рідних теренах. «Брати Лемки! – звертався до свого читача редактор часопису Ю. Тарнович. – Мільйони скарбів криє наша батьківська рідна – лемківська Країна, лише ми досі не годні віднайти та використовувати. Ставайте до народної творчої праці!» (Українці-лемки – найкращі працівники. Лемківщина – найкраща країна в Європі, 1935, с. 2–3).

Насамкінець згадаємо про художньо-мистецьку складову емігрантської проблематики на сторінках «Нашого лемка». Так, намагаючись полегшити русинам на вигнанні душевну тугу від вимушеного перебування поза рідними землями, часопис наводив чимало різноманітного ілюстративного матеріалу – фото церков та культурних інституцій, портрети визначних лемківських діячів,

панорамні малюнки пам'яток природи (гори, водоспади, озера, рослини, тварини) тощо. Зі свого боку, рекламуючи читачеві на Батьківщині культурний чин земляків в інших країнах, «Наш лемко» постійно друкував світлини лемківських інституцій та активістів, таким чином налагоджуючи візуальну комунікацію між русинами в різних країнах. Ці фотоматеріали є унікальним джерелом для пізнання закордонного русинства міжвоєнного часу і значно підвищують евристичну цінність «Нашого лемка» для сучасних дослідників.

Висновки

У підсумку відзначимо багатоаспектність і різножанровість еміграційної проблематики на сторінках «Нашого лемка», котра перетворює його на правдиву енциклопедію закордонного русинства. В цій своєрідній енциклопедії були представлені найрізноманітніші аспекти українського переселенського руху з території Східних Бескидів – від економічно-господарського до культурно-просвітницького. Докладно інформуючи материкових лемків про чималі успіхи земляків на чужині, часопис піднімав ім самооцінку, повертаючи надломлену віру у власні сили. Втім, така ознайомлювальна робота мала на меті не зростання еміграційних настроїв, а утвердження потреби солідарної розбудови кращого життя на Батьківщині. З іншого боку, «Наш лемко» став важливим комунікатором між лемками різних країн, єднаючи їх усвідомленням спільного минулого та потребою подолання чималих загроз. Плекаючи соборне русинство, часопис запропонував об'єднуючу ідею модернізації всіх сторін життя на теренах Лемківщини, до чого могли долучитися патріотично налаштовані українці-горяни. Завдяки поширенню такої активістської ідеології русини постали свідомою свого національного вибору та завдань спільнотою. Це мало вагоме значення напередодні важких випробувань для українців, що їх принесла Друга світова війна.

Перспективним продовженням теми нашого дослідження вважаємо необхідність цілісного опрацювання емігрантського дискурсу русинської періодики XIX–XX ст.

Список використаних джерел та посилань:

А по цьому боці, 1934. *Наш лемко*, 22, С. 1.

Всюди добре, де нас немає, 1934. *Наш лемко*, 9, С. 4.

Геть обман, 1935. *Наш лемко*, 8 (32), С. 1.

Денисюк, В. та Кровицька, О., ред., 2002. *Лемківщино рідна, заколишу в красі твоїй*. Львів.

До братів на чужині, 1934. *Наш лемко*, 1, С. 5.

НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ, ЛИСЕНКО ТАРАС ВАЛЕРІЙОВИЧ
«ДО БРАТІВ НА ЧУЖИНІ»:
ЕМІГРАЦІЙНА СТОРІНКА «НАШОГО ЛЕМКА»

- До наших читачів, 1934. *Наш лемко*, 1, С. 2.
- Зїзд лемків у Ньюорку, 1935. *Наш лемко*, 19 (43), С. 5.
- Маслей, О. та Пилипович, В., 2004. *Двоптижневик «Наш Лемко» 1934–1939 років. Вибрана публіцистика*. Gorlice: Zjednoczenie Łemków.
- Наконечний, В., 2018. Українсько-польські взаємини 1930-х років у дзеркалі «Нашого лемка». *Східноєвропейський історичний вісник*, 3, С. 278–284.
- Наконечний, В., 2020. Найстрашніший ворог нашого народу: просвітницька проблематика на сторінках «Нашого Лемка». *Народознавчі зошити*. № 5 (155), С. 1030–1036.
- Наше щире вам застереження, 1934. *Наш лемко*, 6, С. 2.
- Не міг нахвалитися українцями, 1934. *Наш лемко*, 22, С. 1.
- Ой, не буде так добре, Ваню Гуняка!, 1934. *Наш лемко*, 17, С. 3.
- Перший Лемківський конгрес в Америці, 1936. *Наш лемко*, 13 (61), С. 2.
- Перший український посол у Нью-Йорку, 1935. *Наш лемко*, 24 (48), С. 1.
- Посвячення другого українського літака у Зл. Державах Америки, 1934. *Наш лемко*, 22, С. 6.
- Про що буде писати «Наш лемко», 1934. *Наш лемко*, 1, С. 2.
- Просвіта в Аргентині, 1935. *Наш лемко*, 2 (26), С. 2.
- Свідомі брати в Америці, 1934. *Наш лемко*, 22, С. 4.
- Тельвак, В. та Наконечний, В., 2020. Становище русинської меншини в Другій Речі Посполитій за матеріалами газети «Наш лемко». *Русин*, 61, С. 166–182.
- Тельвак, В. В., Тельвак В. П. та Наконечний, В. М., 2021. «Геть отрую з наших хат!»: протиалкогольний дискурс газети «Наш лемко». *Русин*, 66, С. 34–47.
- Україна за далекими морями, 1936. *Наш лемко*, 13 (61), С. 3.
- Український буквар в Америці, 1935. *Наш лемко*, 2 (26), С. 1.
- Український день в Чикаго, 1935. *Наш лемко*, 20 (44), С. 2.
- Український послі в Канаді, 1934. *Наш лемко*, 24, С. 4.
- Український танець отримав визнання в Нью-Йорку, 1935. *Наш лемко*, 21 (45), С. 1.
- Українці-лемки – найкращі працівники. Лемківщина – найкраща країна в Європі, 1935. *Наш лемко*, 6 (30), С. 2–3.
- Цінне письмо з Америки, 1937. *Наш лемко*, 7 (79), С. 5.
- Як живуть наші брати українці в Канаді, 1937. *Наш лемко*, 12 (84), С. 5.
- Nakonechnyi, V. 2019. Yuliiian Tarnovych as a researcher of Polish-Ukrainian relationships. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 1/43, С. 213–228.

References:

- A po tsomu botsi [On this side], 1934. *Nash lemko*, 22, p. 1.
- Denysiuk, V. and Krovvytska, O., eds., 2002. *Lemkivshchyno ridna, zakolyshu v krasii tvoii* [My native Lemkivshchyna, I will be lulled to sleep in your beauty]. Lviv.

- Do bratv na chuzhyni [To brothers abroad], 1934. *Nash lemko*, 1, p. 5.
- Do nashykh chytachiv [To our readers], 1934. *Nash lemko*, 1, p. 2.
- Het obman [Get away with deception], 1935. *Nash lemko*, 8 (32), p. 1.
- Iak zhyvut nashi braty ukrainci v Kanadi [How our Ukrainian brothers live in Canada], 1937. *Nash lemko*, 12 (84), p. 5.
- Maslej, O. and Pylypovych, V., 2004. *Dvotyzhnevyyk "Nash Lemko" 1934-1939 rokiv. Vybrana publitsystyka* [Biweekly "Our Lemko" 1934-1939. Selected journalism]. Gorlice: Zjednoczenie Łemków.
- Nakonechnyi, V., 2018. Ukrainsko-polski vzaiemny 1930-kh rokiv u dzerkali "Nashoho lemka" [Ukrainian-Polish relations of the 1930s in the mirror of "Our Lemka"]. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk*, 3, pp. 278–284.
- Nakonechnyi, V., 2019. Yuliiian Tarnovych as a researcher of Polish-Ukrainian relationships [Yuliiian Tarnovych as a researcher of Polish-Ukrainian relations]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii*, 1/43, pp. 213–228.
- Nakonechnyi, V., 2020. Naistrashnishyi voroh nashoho narodu: prosvitnytska problematyka na storinkakh "Nashoho Lemka" [The most terrible enemy of our people: educational issues on the pages of "Nasho Lemko"]. *Narodoznavchi zoshyty*, 5 (155), pp. 1030–1036.
- Nashe shchyre vam zasterezhennia [Our sincere warning to you], 1934. *Nash lemko*, 6, p. 2.
- Ne mih nakhvalytsya ukrayintyamy [He could not brag about Ukrainians], 1934. *Nash lemko*, 22, p. 1.
- Oi, ne bude tak dobre, Vaniu Huniaka! [Oh, it won't be so good, Vanya Gunyak!], 1934. *Nash lemko*, 17, p. 3.
- Pershyi Lemkivskyi konhres v Amerytsi [First Lemko Congress in America], 1936. *Nash lemko*, 13 (61), p. 2.
- Pershyi ukrainskyi posol u Niu-Yorku [The first Ukrainian ambassador in New York], 1935. *Nash lemko*, 24 (48), p. 1.
- Posly Ukrainy v Kanadi [Ambassadors of Ukraine in Canada], 1934. *Nash lemko*, 24, p. 4.
- Posviachenie druhoho ukrainskoho litaka u Zl. Derzhavakh Ameryky [Consecration of the second Ukrainian aircraft in Zl. States of America], 1934. *Nash lemko*, 22, p. 6.
- Pro shto bude pysaty "Nash lemko" [What will "Our Lemko" write about], 1934. *Nash lemko*, 1, p. 2.
- Prosvita v Arhentyni [Education in Argentina], 1935. *Nash lemko*, 2 (26), p. 2.
- Svidomi braty v Amerytsi [Conscious brothers in America], 1934. *Nash lemko*, 22, p. 4.
- Telvak, V. and Nakonechnyi, V., 2020. Stanovyshche rusynskoi menshyny v Druhii Rechi Pospolytii za materialamy hazety "Nash lemko" [The position of the Ruthenian minority in the Second Polish-Lithuanian Commonwealth

- according to the materials of the newspaper "Nash Lemko"]. *Rusyn*, 61, pp.166–182.
- Telvak, V.V., Telvak V.P. and Nakonechnyi, V.M., 2021. "Het otruiiu z nashykh khat!": protyalkoholnyi dyskurs hazety "Nash lemko" ["Get poison out of our houses!": anti-alcohol discourse of the newspaper "Nash Lemko"]. *Rusyn*, 66, pp. 34-47.
- Tsinne pysmo z Ameryky [Valuable letter from America], 1937. *Nash lemko*, 7 (79), p. 5.
- Ukraina za dalekymy moriamy [Ukraine beyond distant seas], 1936. *Nash lemko*, 13 (61), p. 3.
- Ukrainskyi bukvar v Amerytsi [Ukrainian primer in America], 1935. *Nash lemko*, 2 (26), p.1.
- Ukrainskyi den v Chikaho [Ukrainian Day in Chicago], 1935. *Nash lemko*, 20 (44), p. 2.
- Ukrainskyi tanets otrymav vyznannia v Niu-Yorku [Ukrainian dance received recognition in New York], 1935. *Nash lemko*, 21 (45), p. 1.
- Ukraintsi-lemky – naikrashchi pratsivnyky. Lemkivshchyna – naikrashcha kraina v Yevropi [Ukrainian Lemkas are the best workers. Lemkivshchyna is the best country in Europe], 1935. *Nash lemko*, 6 (30), pp.2–3.
- Vsiudy dobre, de nas nemaie [Everywhere is good where we are not], 1934. *Nash lemko*, 9, p. 4.
- Zizd lemktiv u Niuiorku [Congress of Lemkos in New York], 1935. *Nash lemko*, 19 (43), p. 5.

«TO THE BROTHERS ABROAD»:
EMIGRATION PAGE OF «OUR LEMKO»

Volodymyr Nakonechnyi^{1a}, Taras Lysenko^{2a}

¹*Candidate of historical sciences,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,
e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com,

²*Assistant,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4879-9646>,
e-mail: tarafey@ukr.net,
^a*Kyiv National University of Culture and Arts,*
Kyiv, Ukraine

The purpose of the article is to investigate the peculiarities of the multi-layered emigration issues presentation in the columns of the newspaper “Our Lemko”. The task is to comprehensively reconstruct the resettlement discourse of the magazine “Our Lemko”. The research methodology is based on the combination of principles (historicism and objectivity) and methods (philosophical, general scientific and special-historical) of scientific research, which are usual for works on the historical science. As a result of the study, the multifaceted and diverse emigration issues were identified on the pages of “Our Lemko”, which turns it into a true encyclopedia of foreign Rusynism. This native encyclopedia presented various aspects of the Ukrainian migration movement from the territory of the Eastern Beskids: economic, cultural and educational. By informing Lemkos in detail about the successes of their compatriots abroad, the magazine increased their self-esteem and restored their broken faith in their own strength. However, such introductory work was not aimed at increasing emigration sentiment, but at confirming the need for solidarity to build a better life in the homeland. On the other hand, the newspaper became a communicator between Lemkos in different countries, uniting them with an awareness of the common past and the need to overcome challenges. Nurturing the uniting Ruthenian idea, the magazine proposed a unifying idea of modernizing all aspects of life in the Lemko region, which could be joined by patriotic Ukrainian mountaineers. Thanks to the spread of this activist ideology, the Ruthenians became aware of their national choice and common goal. This was important on the eve of the severe trials for Ukrainians brought on by World War II.

Key words: “Our Lemko”; Ruthenian emigration; cultural diplomacy; editorial policy; international relations.

ПИЛИПІВ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ
ВІЛЬНІ ЗЕМЛІ, АБО КІЛЬКА СЛІВ ПРО ПЕРШУ ХВИЛЮ
УКРАЇНСЬКОЇ ІМІГРАЦІЇ ДО КАНАДИ 1891–1914 РОКІВ

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265461

УДК 930:39:341.215.4-054.72(477+71)«1891/1914»

ВІЛЬНІ ЗЕМЛІ, АБО КІЛЬКА СЛІВ ПРО ПЕРШУ ХВИЛЮ
УКРАЇНСЬКОЇ ІМІГРАЦІЇ ДО КАНАДИ 1891–1914 РОКІВ

Пилипів Володимир Іванович

Кандидат історичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6548-1405>,
e-mail: pylypiv@ukr.net,
Київський університет культури,
вул. Чигоріна, 20, Київ, Україна, 01042

Надіслано:

12.03.2022

Рецензовано:

20.03.2022

Прийнято:

28.03.2022

Для цитування:

Пилипів, В. І. (2022). Вільні землі, або кілька слів про першу хвилю української імміграції до Канади 1891–1914 років. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 207–219. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265461>.

Понад 130 років українці роблять свій внесок у розвиток Канади, збагачуючи багатокультурний ландшафт країни та зміцнюючи соціальне, економічне і культурне життя. У 2016 р. колишній прем'єр-міністр провінції Онтаріо К. Вінн зазначала з приводу святкування 125-ї річниці від початку української імміграції до Канади, що цей особливий момент є ідеальною можливістю для українських канадців усвідомити своє національне коріння а свою історію. Не менш важливим цей шлях відновлення цілісної картини української історії є і для всіх українців світу.

Стаття присвячена висвітленню першої хвилі української імміграції до Канади 1891–1914 рр. Збережені архівні документи, публікації українських канадських істориків, спогади українських піонерів та їхніх нащадків надають можливості детально простежити перші кроки становлення української діаспори в Канаді. У омріяних вільних землях українці зіткнулися з цілою низкою складних проблем, але завдяки наполегливій праці вони посіли гідне місце серед піонерів, які допомогли розвинути Канаду. Побудовані ними церкви та церковні куполи на тлі канадських прерій стали символом земних амбіцій людей, які все життя мріяли про вільні землі, free lands.

Методологічною основою дослідження є історико-системний підхід до вивчення соціальних об'єктів, інтерпретаційна дослідницька парадигма,

інтегративний антропологічний підхід. Описовий і трансдисциплінарний методи дозволили синтезувати результати досліджень.

Ключові слова: українська еміграція; Західна Україна; Канада; діаспора.

Вступ

Характерною рисою сучасного життя України є підвищений інтерес до пізнання свого історичного минулого. Українська історія не існує поза історією окремих спільнот, які зберігають етнічну, релігійну, мовно-культурну ідентичність за межами материнського регіону – українських діаспор. Кожна діаспора вносить свої неповторні надбання до скарбниці української історії. Історія українців у Канаді свідчить як про великий потенціал наших співвітчизників, так і про можливості, які надає ця країна. Саме тут проживає одна з найчисленніших українських діаспор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

«Залізна завіса», радянський режим, що перешкоджав науковим дослідженням національного характеру, й обмеженість у доступі до еміграційних архівів стали головними причинами того, що тема української еміграції до Канади протягом тривалого часу залишалася поза увагою вітчизняних дослідників.

Крах радянської системи, проголошення незалежності України, розсекречення архівів призвели до актуалізації у вітчизняній історичній науці проблеми вивчення української еміграції. Саме в цей час з'являється чимало наукових досліджень, присвячених аналізу причин еміграції українців за океан, процесу формування української етнічної спільноти в Канаді та загалом громадсько-культурному життю українських поселенців. Це праці В. Ботушанського (1999), Ф. Заставного (1991), В. Євтуха, О. Ковальчук (1993), В. Макара (2006), Ю. Макара (2007), А. Макуха (2003), С. Романюка (2005), І. Руснака (2000), В. Трощинського, А. Шевченка (1999) та ін.

Формулювання цілей статті

На сьогоднішній день у науковій літературі тема української діаспори в Канаді переважно висвітлюється як факт, що відбувся і мав надзвичайний вплив на економіку і політику цієї країни. Однак дуже мало уваги приділяється негативним аспектам цього процесу. Адже не усі українці досягли успіху за океаном. Чимало їх проживали і працювали в жаклих умовах, потерпали від голоду і безправ'я, а для багатьох еміграція взагалі завершилася трагічно.

Метою статті є висвітлення першої хвилі української імміграції до Канади 1891–1914 рр. Збережені архівні документи, публікації українських

ПИЛИПІВ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ
ВІЛЬНІ ЗЕМЛІ, АБО КІЛЬКА СЛІВ ПРО ПЕРШУ ХВИЛЮ
УКРАЇНСЬКОЇ ІМІГРАЦІЇ ДО КАНАДИ 1891–1914 РОКІВ

канадських істориків, спогади українських піонерів та їхніх нащадків надають можливості детально простежити перші кроки становлення української діаспори в Канаді.

Виклад основного матеріалу дослідження

Хоча ідея імміграції до вільних земель захоплювала українців у XIX ст., їхні уявлення про дійсність і досвід мігрантів були обмежені. На той час Україна була розділена між двома великими імперськими державами Східно-Центральної Європи і окупована ними. Велика, або Східна, Україна, яка становила близько 80 % території країни, була частиною Російської імперії з 1654 р. Східні українці займалися сільським господарством і мешкали у невеликих селах. Вони належали до Православної церкви, і понад 90 % із них були неписьменними. У містах і селах Східної України значною мірою панували іноземці, які дивились на бідного та неписьменного українського селянина з неприхованим презирством.

На той час на території України існувала сильна і чітко визначена класова структура. Росіяни склали державну адміністрацію, а пізніше, коли Україна почала промислово розвиватися, тисячі російських робітників оселилися в заводських і шахтарських містах Східної України. Землевласниками були переважно поляки, а досвідченими ремісниками і майстрами найчастіше були німці, які іммігрували до України під час правління Катерини II. Поневолені українські селяни перебували на найнижчих щаблях соціальної драбини. До середини XIX ст. в Україні стався демографічний вибух, і тисячі українців емігрували зі Східної України на Кубань, Кавказ, а наприкінці XIX ст. уряд почав заохочувати колонізацію територій Центральної Азії та Далекого Сходу.

Західна Україна, яка становила лише 20 % етнографічної території країни, увійшла до складу Австро-Угорської імперії після розподілу Польщі в 1791–1793 рр. і розгрому османських турків уздовж узбережжя Чорного моря.

В Австро-Угорщині широко практикувалася сезонна міграція. Промислові робітники та шахтарі були потрібні в Пруссії, Німеччині та Франції. Українці Транскарпатії були першими, хто виїхав до Сполучених Штатів Америки у 70-х рр. XIX ст. на роботу на вугільних шахтах Пенсильванії. Перша група українців із Галичини залишила батьківщину у 1879 р.

У 1888 р. у Бразилії було скасовано рабство, і сільськогосподарські робітники користувалися великим попитом. Захоплені звабливими пропозиціями бразильського уряду щодо безкоштовного проїзду до Бразилії та вільних земель у джунглях провінцій Парана і Санта Катаріна, у 80-х рр. XIX ст. туди виїхали від 24 до 30 тисяч бідних селян із Галичини. Їхні сподівання були швидко зруйновані радикально відрізаними

кліматичними умовами, тропічними хворобами, важкою роботою на плантаціях і корумпованою бюрократією (Gerus, 2000).

Жителі Західної України були змушені емігрувати з різних причин. Демографічний вибух призвів до того, що малі ферми, які належали селянам, не могли бути розділені між усіма, тоді як земля була єдиним засобом існування. Сільськогосподарська діяльність на малих фермах була примітивною, неефективною та трудомісткою, а продуктивність – низькою. Великі ділянки кращих сільськогосподарських земель належали поміщикам або церкви.

Міста та села Західної України були адміністративними та комерційними центрами, які не мали промисловості чи виробничої бази, що могли б охопити велику кількість працівників. Виробництво існувало у формі груп ремісників, які виробляли дрібні предмети, необхідні для задоволення безпосередніх потреб місцевого населення. Зайнятість була сезонною, заробітна платня – низькою, а рівень безробіття – високим. Велика кількість безземельних селян була змушена працювати лише за харчі та житло. У містах переважали німці, поляки та євреї, через що українець відчував себе іноземцем у своїй країні. Ще однією проблемою для молодих українських чоловіків була обов'язкова служба в австрійській армії, в якій неписьменні новобранці стикались із жорстоким ставленням іноземних офіцерів. Еміграція часто була єдиним засобом втечі від цього.

Наприкінці XIX ст. Канада переживала інтенсивний період економічного зростання. Будівельна і гірничо-промисловість, лісозаготівля та особливо сільське господарство потребували великої кількості працівників. Завершення будівництва трансконтинентальної залізниці в 1885 р. відкрило канадський Захід для поселення і забезпечило можливість транспортування пшениці та інших сільськогосподарських продуктів до східних ринків і портових міст. Канадський уряд розпочав інтенсивну програму імміграції, спрямовану на швидке заселення канадських прерій фермерами. Головним натхненником цієї кампанії став міністр внутрішніх справ Канади Кліффорд Сіфтон – представник ліберального уряду прем'єр-міністра сера Вілфреда Лорієра (Wallace ed., 1948, p. 399).

К. Сіфтон енергійно залучав американських фермерів, мешканців Шотландії та північної Англії, а також східноєвропейських і центральноєвропейських селян. Він вважав, що бажаними поселенцями канадських прерій можуть стати тільки землероби, оскільки ремісники,

ПИЛИПІВ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ
ВІЛЬНІ ЗЕМЛІ, АБО КІЛЬКА СЛІВ ПРО ПЕРШУ ХВИЛЮ
УКРАЇНСЬКОЇ ІМІГРАЦІЇ ДО КАНАДИ 1891–1914 РОКІВ

крамарі та промислові робітники збільшуватимуть населення великих міст, що призведе до зростання безробіття і виникнення нетрів.

Імміграційна пропаганда потрапила на дуже плідний ґрунт. У цей час Західна Україна, яка була у центрі уваги кампанії, переживала суворий політичний та економічний гніт. Почувши про буквально безкоштовні земельні ділянки і політичні та економічні свободи в Канаді, велика кількість селян стала звертатися до імміграційних центрів. Принадою для безземельних селян зі Східної Європи стала пропозиція 160 акрів, або 64 га, землі як присадибної ділянки за номінальну плату в розмірі 10 доларів США. До еміграції приєдналися великі родини і навіть цілі села. Тисячі інших виїхали до США, Бразилії та Аргентини (Gerus, 2000).

Серйозний вплив на імміграційні процеси до Канади справили два буклети професора агрономії Йосипа (Осипа) Олеськіва – «Про вільні землі» та «Про еміграцію» (Ругмак, 2014). Перший буклет був написаний Й. Олеськівим перед його від'їздом до Канади у 1895 р.; другий – після його повернення. Саме доктор Й. Олеськів відіграв важливу роль у створенні Комітету зі сприяння еміграції, завдяки якому він міг відстежувати як сам процес, так і використання допомоги мігрантам, яку він організував під час свого перебування в Канаді. Й. Олеськів зустрічався із представниками канадського уряду в Оттаві, Вінніпезі та Едмонтоні, також намагався організувати духовний провід новоприбульців. Проте всі його намагання не змогли охоронити українських мігрантів від недобросовісних агентів та імміграційних офіцерів, які керували поселеннями (Kowcz-Baran, 1991).

Першу хвилю української імміграції до Канади започаткували Василь Єлиняк та Іван Пилипів із села Небилів (Галичина), які 7 вересня 1891 р. прибули до Монреалю пароплавом «Орегон» і далі вирушили до Вінніпегу. У 1891 р. населення Канади становило 4 833 000 осіб, у Манітобі мешкало 152 506 осіб, а у Вінніпезі – 25 638 осіб (Kowcz-Baran, 1991). Перша велика група у складі 107 осіб вирушила до Канади 30 квітня 1896 р. Майже всі ці іммігранти оселилися в Едні, Альберта, що стала найстарішою українською колонією в Канаді (Марунчак, 1982, с. 46). Велика група переселенців прибула до Вінніпегу в липні 1896 р. і оселилася в Манітобі. Ця група, що складалася із 27 сімей і кількох самотніх чоловіків, розпочала створення колонії на південь від Вінніпегу, яка стала найстарішою українською колонією в Манітобі. Пізніше на цій основі виникло 15 церковних громад, нинішній адміністративний центр Роза.

У лютому 1897 р. близько 1100 українських іммігрантів прибули кількома пароплавами. Деякі з них знайшли роботу і залишилися у Вінніпезі, інші поїхали до Альберти, а 475 мігрантів приєдналися до поселенців у районі

Дофіна. Тут, у Сіфтоні, вони побудували каплицю, яка поступово перетворилася на великий релігійний центр, що охоплює дев'ять парафій. Дещо пізніше в районі Соснової річки були створені громади, у тому числі в Гарланді, Флетчері, Палп Рівер, Ковані та Склатері (1910–1918 рр.).

Навесні 1899 р. групи українських мігрантів почали розселятися на схилах Райдінг Маунтінз в околицях Шоал Лейк. Перші громади, які виникли тут, – це Озерна (1904 р.), Сенді Лейк (1911 р.), Город (1917 р.). У районі Росбурна було організовано 11 церковних громад, серед яких були Росбурн-фармз (1901 р.), Ольга і Лейкдейл (1904 р.), Долини (1907 р.). Поселення виникли в Манітобі аж до кордонів Саскачевана, де в районі Робліна утворилося 9 громад, зокрема, Зелена (1910 р.), Меррідейл (1923 р.), Шортдейл (1933 р.), Роблін-фармз (1935 р.), Петлюра (1936 р.). Безпосередньо на захід від Вінніпега в 1906 р. була заснована українська громада в Портедж-ла-Прері. Далі на південь поселенці приєдналися до будівлі церкви в Брендоні в 1903–1905 рр. Українці оселилися і поблизу Вінніпега. До найдавніших спільнот належить Гонер, де церква датується 1899 р. У 1903 р. було побудовано церкву в Ледівуді, в 1904 р. – в Брокенхеді, а в 1913 р. – в Тальберзі (Kowcz-Baran, 1991).

Стабільні транспортні перевезення забезпечували постійний приплив іммігрантів до створених громад, а також сприяли виникненню нових громад у північних районах. Культурне життя спільноти формувалося навколо церкви, школи або культурного центру. Статистичні дані свідчать, що з 1891 р. до Першої світової війни від 100 до 170 тисяч українських мігрантів прибули до Канади (дослідники вважають, що такі розбіжності є результатом відсутності збігу місця народження та етнічного походження) (Kowcz-Baran, 1991).

До 1895 р. переселенці могли самі вибирати місце розташування своїх садиб. Пізніше рішення приймалися імміграційними чиновниками, що часто призводило до конфронтації. Відсутність фінансових ресурсів не дозволяла іммігрантам купувати родючі землі. Помилка канадських імміграційних органів полягала в переконанні, що українці походять зі степів Центральної України, подібних до прерій Західної Канади.

Проте лісиста місцевість Західної України за рельєфом і кліматом більш подібна до Південного Онтарію. Перші українські поселенці в Західній Канаді сильно страждали від спекотного літа, холодних суворих зим і самотності життя у преріях. Крім того, вони не були підготовлені до великомасштабного механізованого зернового господарства, яке стало там прибутковим. Багато

ПИЛИПІВ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ
ВІЛЬНІ ЗЕМЛІ, АБО КІЛЬКА СЛІВ ПРО ПЕРШУ ХВИЛЮ
УКРАЇНСЬКОЇ ІМІГРАЦІЇ ДО КАНАДИ 1891–1914 РОКІВ

новоприбульців отримали свої садиби на сильно лісистих землях на півночі прерій. Займаючись невеликим змішаним землеробством, більшість українських іммігрантів не могли піднятися вище прожиткового рівня (Gerus, 2000).

Взимку чоловіки працювали у господарствах із заготівлі лісоматеріалів або на вугільних шахтах. У своєму інтерв'ю українська канадійка Марі Романюк зазначає, що більшість шахтарів мали слов'янське походження, і серед них було багато українців. Шахтарям платили від 1,80 до 2 доларів за зміну. Влітку шахтарі працювали лише три дні на тиждень, натомість із листопада по червень час роботи становив повний тиждень (Swyripa, 1985). Влітку чоловіки наймалися на будівництво залізниці, що простягалася по всій Західній Канаді. Робочий час був тривалим (10–12 годин), а заробітна платня – низькою (10–25 центів на годину). Працевлаштовуючись на чужі господарства або на залізницю, позбавлені будь-якої урядової допомоги та довгострокових кредитів, яких тоді не існувало, українські піонери були змушені залишати свої родини без навіть найнеобхідніших предметів виживання.

Ось що згадує один з українських шукачів щастя за морями: «Оскільки я був селянином, який не мав торгівлі, я міг тільки важко працювати за мізерну платню. Якщо у Вінніпезі не було робочих місць, то, як і інші, я працював на залізниці. Ми подорожували вантажними потягами з одного місця до іншого. Я пам'ятаю, як я працював у Він'ярді, Саскачеван, де бос ставився до нас так грубо, що ми звільнились. Одного разу деякі з нас йшли пішки багато миль, щоб дістатися до Йорктона, де, як говорили, була робота. Проте, коли ми прийшли туди втомлені та голодні, нам сказали, що ми прибули надто пізно та що там для нас вже не було роботи. Подорожі вантажними потягами стали частиною нашого життя, але нас часто виганяли з них» (Myron Kostaniuk reflects, 1990).

Проблеми українців не закінчилися після їхнього прибуття до Канади: на них очікував культурний шок і складна адаптація до чужої культури. Будучи вихідцями із сільської місцевості одного з найнерозвиненіших регіонів Європи, вони шокували англосаксонських канадців, які сприймали українців як примітивних і невитончених. Після довгої дороги по прибутті до Галіфакса, Квебек-сіті та Монреалю на землю вийшли виснажені від подорожі та неприбрані люди, багато з яких були вдягнені у національний одяг свого регіону, дехто був навіть босоніж. Їхній дивний одяг, незрозуміла мова, брак навичок особистої гігієни і надмірне вживання часнику аж ніяк не приваблювали канадських господарів. Англійські газети на сході Канади почали друкувати образливі статті про суцільну непридатність цих «галичан у дублянках».

У листі, опублікованому в «The Winnipeg Telegram» від 10 серпня 1899 р., приїзд українців зображено майже як катастрофу: «Серед респектабельних англомовних поселенців викликає велике занепокоєння можливість опинитися в оточенні колонії російських кріпаків [українців] і усвідомлення того, що, якщо вони залишаться у своїй садибі [фермерській ділянці, зазвичай 160 акрів], то вони, ймовірно, не матимуть інших сусідів для себе і своєї сім'ї все своє життя. Вони переживали всі труднощі буття піонера в надії на будівництво комфортної домівки для себе і своїх дітей. Вони обрали для своєї домівки канадський Північний Захід через те, що над ним майорить британський прапор, і тому, що, як канадієць, англієць, ірландець або шотландець, вони хочуть залишитися британцями серед британців. Невдаха-поселенець опинився в колі орди людей трохи кращих, ніж дикуни, чужої раси, мови та релігії, чиї звичаї його відштовхують і чию мораль він ненавидить... всі надії на подальший розвиток британського поселення зникають; він стає іноземцем у своїй країні. Для нього нічого не залишилося, крім фруструючого довічного вигнання на британській землі, подібного до депортації до сибірського поселення» («It must be thoroughly disheartening...», 1899).

К. Сіфтона піддавали критиці за заохочення української імміграції до Канади. Реакція багатьох канадійців на його імміграційну політику була негативною, оскільки Канада входила до Британської імперії, і англійські канадійці очікували, що вони збережуть зв'язки зі своєю батьківщиною. Відповідаючи на цю атаку, К. Сіфтон зробив свою відому заяву: «Коли я говорю про якість, я маю на увазі щось зовсім інше, ніж середньостатистичний письменник чи доповідач із питань імміграції. Я думаю, що витривалий селянин в овечій шкурі, який народився на землі, чиї предки були фермерами протягом десяти поколінь, із сильною дружиною і півдюжиною дітей – хорошої якості... Мені байдуже, чи народився він у Британії» (Sifton, 1922, p. 32).

Віра канадського уряду у здатність та витривалість українських поселенців була виправдана. Українці посіли гідне місце серед перших піонерів, які допомогли розвинути велику частину Західної Канади.

Англосаксонська влада стверджувала, що українські іммігранти будуть асимільовані протягом одного-двох поколінь, але цього не сталося. Заснувавши свої поселення, українці зберігали свою мову, звичаї та релігійні традиції. Через свою велику кількість вони навіть асимілювали інших менш численних слов'ян, таких як поляки та росіяни. Переважна більшість українських іммігрантів були греко-католиками. У селянській українській культурі природні ритми народження, шлюбу і смерті – це релігійні свята,

ПИЛИПІВ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ
ВІЛЬНІ ЗЕМЛІ, АБО КІЛЬКА СЛІВ ПРО ПЕРШУ ХВИЛЮ
УКРАЇНСЬКОЇ ІМІГРАЦІЇ ДО КАНАДИ 1891–1914 РОКІВ

що відображують інтенсивне почуття спільноти, отже, духовенство було надзвичайно важливим для виживання групи.

Церкви, крім надання духовного комфорту та виконання релігійних обрядів, були основою української мови та культури в Канаді. Спроби канадських протестантських церков, таких як англіканці, методисти і пресвітеріани, залучити велику кількість українців були невдалими.

Серед ранніх мігрантів була група, представники якої підтримували Українську радикальну партію, засновану в 1890 р. І. Франком та М. Павликом. До 1900-х рр. вони створили читальні зали в різних куточках Канади. У 1906 р. у Вінніпезі утворилося товариство Шевченка. Воно мало бібліотеку та читальний зал, здійснювало культурні, освітні та соціальні заходи. До його складу входили колишні члени Радикальної партії з України, соціалісти і так звані народники. Його політична орієнтація була соціалістичною та антиклерикальною.

У 1905 р. виникла Соціалістична партія Канади, до якої увійшли багато українців. У 1907 р. існували три українських відділення Соціалістичної партії Канади – у Вінніпезі та Портедж-ла-Прері, Манітобі та Нанаймо, Британська Колумбія. Того ж року українські соціалісти на чолі з П. Кратом, В. Головацьким і М. Стечишиним вирішили опублікувати першу на північноамериканському континенті українську соціалістичну газету. «Червоний прапор» («Red Banner») з'явився 15 листопада 1907 р. і проіснував до 8 серпня 1908 р. Саме українські соціалісти першими вживали назву «українець», тоді як всі інші групи використовували назву «руський або русин» (Gerus, 2000).

У 1908 р. у Лейдвуді, Манітоба, відкрито читальний зал «Просвіти», а в 1913 р. у Вінніпезі створено Українську національну асоціацію (Народний дім), яка стала одним із провідних українських культурних та освітніх закладів Канади. Хоча обидві організації прагнули бути позаконфесійними, «Просвіта» приваблювала українських католиків та уніатів, а Народний дім – православних. Обидві установи і досі існують у багатьох міських і сільських центрах Західної Канади. Посередниками між українськими мігрантами та англомовним світом були шкільний вчитель і священник, які мали освіту та знали англійську мову; це викликало повагу та забезпечувало їм лідерські позиції у громаді (Gerus, 2000).

Незважаючи на важкі умови, життя поступово приносило більше задоволення. Мешканці українських поселень могли покладатися один на одного під час кризи. Спілкування рідною мовою втамовувало біль і відчуття самотності на новій землі. Церква відігравала важливу роль у асиміляції

прибульців. Церковні куполи на тлі канадських прерій стали символом земних амбіцій людей, які все життя мріяли про вільні землі, free lands.

Висновки

Завдяки наполегливій праці українські поселенці в Канаді перетворили канадські прерії на родючі поля, зробили суттєвий внесок у будівництво залізниці та доріг, розвиток комерційних підприємств, створили освітні і культурні центри, брали активну участь у політичному житті своєї нової батьківщини. Нащадки цих героїв першої хвилі імміграції українців до Канади продовжують сприяти розвитку країни, не втрачаючи свого духовного зв'язку з ненькою-Україною.

Список використаних джерел та посилань:

- Ботушанський, В. М., 1999. Буковинська діаспора та її зв'язки з рідним краєм. *Буковинський журнал*, 1–2. Нариси з історії Північної Буковини.
- Євтух, В., 1980. Українські етнічні групи США і Канади: соціально-економічний аспект. Київ: Інститут економіки.
- Євтух, В. Б. та Ковальчук, О. О., 1993. Українці в Канаді. Київ: Будівельник.
- Заставний, Ф. Д., 1991. Українська діаспора : розселення українців у зарубіжних країнах. Львів: Світ.
- Макар, В. Ю., 2006. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці: Прут.
- Макар, Ю., 2007. Українська діаспора: походження, характер, сучасний стан. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки*, 9, С. 9–19.
- Макух, А., 2003. Українські канадці в переписі населення 2001 р. *Політика і час*, 6, С. 90–91.
- Марунчак, М., 1982. Історія українців Канади. Вінніпег: Накладом УВАН, т. 1.
- Романюк, С., 2005. Особливості підготовки спеціалістів з українознавчих дисциплін в університетах Канади Канаді. *Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*, 3 (13), С. 85–94.
- Руснак, І. С., 2000. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX – XX століття). Чернівці: Рута.
- Шевченко, А. А., 1999. *Українці в світі. Інститут історії України*. Київ: Альтернативи.
- Gerus, O., 2000. *The Ukrainian Canadians. A Community Profile: 1891–2000*. Centre for Ukrainian Canadian Studies. University of Manitoba. [online] URL: http://umanitoba.ca/faculties/arts/departments/ukrainian_canadian_studies/outreach/3875.html [Дата звернення 1 травня 2022].
- “It must be thoroughly disheartening ...”, 1899. Excerpt from a letter to the editor published in the Winnipeg Telegram, [online] 10 August. URL:

ПИЛИПІВ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ
ВІЛЬНІ ЗЕМЛІ, АБО КІЛЬКА СЛІВ ПРО ПЕРШУ ХВИЛЮ
УКРАЇНСЬКОЇ ІМІГРАЦІЇ ДО КАНАДИ 1891–1914 РОКІВ

- https://tc2.ca/sourcedocs/uploads/history_docs/Immigration/conditions-for-early-ukrainian-immigrants.pdf [Дата звернення 1 травня 2022].
- Kowcz-Baran, A.M., 1991. *Ukrainian Catholic Churches of Winnipeg Archeparchy*. Saskatoon: Archeparchy of Winnipeg.
- Myron Kostaniuk reflects, 1990. *The Ukrainian Canadian*, [online] September. URL: https://tc2.ca/sourcedocs/uploads/history_docs/Immigration/conditions-for-early-ukrainian-immigrants.pdf [Дата звернення 1 травня 2022].
- Prymak, T., 2014. *Gathering a Heritage: Ukrainian, Slavonic, and Ethnic Canada and the USA*. Toronto: University of Toronto Press.
- Sifton, C., 1922. The Immigrants Canada Wants. *Maclean's magazine*, 16, pp. 32–34.
- Swyrypa, F.A., 1985. *Oral Sources for Researching Ukrainian Canadians; A Survey of Interviews, Lectures and Programmes Recorded to December 1980*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies.
- Wallace, W.S., ed., 1948. *The Encyclopaedia of Canada*. Toronto: University Associates of Canada. Vol. V.

References:

- Botushanskyi, V. M., 1999. Bukovynska diaspora ta yii zviazky z ridnym kraiem [The Bukovina diaspora and its ties with the native land. Bukovinsk magazine]. *Bukovynskiy zhurnal*, 1–2. *Narysy z istorii Pivnichnoi Bukovyny*.
- Gerus, O., 2000. *The Ukrainian Canadians. A Community Profile: 1891–2000*. University of Manitoba. [online] Available at: http://umanitoba.ca/faculties/arts/departments/ukrainian_canadian_studies/outreach/3875.html [Accessed 01 May 2022].
- Ievtukh, V., 1980. Ukrainski etnichni hrupy SShA i Kanady: sotsialno-ekonomichnyi aspekt [Ukrainian ethnic groups of the USA and Canada: socio-economic aspect]. Kyiv: Instytut ekonomiky.
- Ievtukh, V. B. and Kovalchuk, O. O., 1993. *Ukrainci v Kanadi [Ukrainians in Canada]*. Kyiv: Budivelnik.
- "It must be thoroughly disheartening", 1899. Excerpt from a letter to the editor published in the Winnipeg Telegram, [online] 10 August. Available at: https://tc2.ca/sourcedocs/uploads/history_docs/Immigration/conditions-for-early-ukrainian-immigrants.pdf [Accessed 01 May 2022].
- Kowcz-Baran, A. M., 1991. *Ukrainian Catholic Churches of Winnipeg Archeparchy*. Saskatoon: Archeparchy of Winnipeg.
- Makar, V. Iu., 2006. *Sotsialno-politychna intehratsiia ukrainsiv u polietnichne suspilstvo Kanady [Socio-political integration of Ukrainians into the multi-ethnic society of Canada]*. Chernivtsi: Prut.
- Makar, Yu., 2007. *Ukrainska diaspora: pokhodzhennia, kharakter, suchasnyi stan [Ukrainian diaspora: origin, nature, current state]*. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]*. *Istorychni nauky*, 9, pp. 9–19.
- Makukh, A., 2003. *Ukrainski kanadtsi v perepysi naseleння 2001 r. [Ukrainian Canadians in the 2001 census]*. *Polityka i chas*, 6, pp. 90–91.

- Marunchak, M., 1982. *Istoriia ukrainsiv Kanady* [History of Ukrainians in Canada] . Vinnipeg: Nakladom UVAN, Vol. 1.
- Myron Kostaniuk reflects, 1990. *The Ukrainian Canadian*, [online] September. Available at: https://tc2.ca/sourcedocs/uploads/history_docs/Immigration/conditions-for-early-ukrainian-immigrants.pdf [Accessed 01 May 2022].
- Prymak, T., 2014. *Gathering a Heritage: Ukrainian, Slavonic, and Ethnic Canada and the USA*. Toronto: University of Toronto Press.
- Romaniuk, S., 2005. Osoblyvosti pidhotovky spetsialistiv z ukraїnoznavchychk dystsyplin v universytetakh Kanady Kanadi [Peculiarities of the training of Ukrainian studies specialists in Canadian universities Canada]. *Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova*, 3 (13), pp. 85–94.
- Rusnak, I. S., 2000. *Rozvytok ukrainskoho shkylnytstva v Kanadi (kinets XIX – XX stolittia)* [Development of Ukrainian schooling in Canada (late 19th – 20th centuries). Chernivtsi]. Chernivtsi: Ruta.
- Shevchenko, A. A., 1999. *Ukrainci v sviti. Instytut istorii Ukrainy* [Ukrainians in the world. Institute of History of Ukraine]. Kyiv: Alternatyvy.
- Sifton, C., 1922. The Immigrants Canada Wants. *Maclean's magazine*, 16, pp. 32–34.
- Swyrypa, F. A., 1985. *Oral Sources for Researching Ukrainian Canadians; A Survey of Interviews, Lectures and Programmes Recorded to December 1980*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies.
- Wallace, W. S., ed., 1948. *The Encyclopaedia of Canada*. Toronto: University Associates of Canada. Vol. V.
- Zastavnyi, F. D., 1991. *Ukrainska diaspora : rozselennia ukrainsiv u zarubizhnykh krainakh* [Ukrainian diaspora: resettlement of Ukrainians in foreign countries]. Lviv: Svit.

FREE LANDS OR SOME WORDS ON THE FIRST WAVE OF UKRAINIAN IMMIGRATION TO CANADA (1891–1914)

Volodymyr Pylypiv

*Candidate of Historical Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6548-1405>,
e-mail: pylypiv@ukr.net,
Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine*

For more than 130 years, Ukrainians have contributed to the development of Canada, enriching the country's multicultural landscape and strengthening social, economic and cultural life. In 2016, the former Premier of the province of Ontario, K. Wynn, noted in connection with the celebration of the 125th anniversary of the beginning of Ukrainian immigration to Canada, that this special moment is an ideal opportunity for Ukrainian Canadians to realize their national roots and their history. This path of restoration of a complete picture of Ukrainian history is no less important for all Ukrainians in the world.

The article is devoted to the coverage of the first wave of Ukrainian immigration to Canada in 1891–1914. Preserved archival documents, publications of Ukrainian Canadian historians, memories of Ukrainian pioneers and their descendants provide an opportunity to trace in detail the first steps of the formation of the Ukrainian Diaspora in Canada. In the dreamed of free lands, Ukrainians faced a number of difficult problems, but thanks to hard work, they took a worthy place among the pioneers who helped develop Canada. The churches and church domes they built against the background of the Canadian prairies became a symbol of the earthly ambitions of people who dreamed of free lands all their lives.

The methodological basis of the research is a historical-systemic approach to the study of social objects, an interpretive research paradigm, an integrative anthropological approach. Descriptive and transdisciplinary methods made it possible to synthesize research results.

Key words: Ukrainian immigration; Western Ukraine; Canada; Diaspora.

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265462
УДК 316.334.23:331.5:303.4]:33.012.8-044.247(477)

**ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ
САМОЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ
(за результатами соціальних обстежень 2020/2021 рр.)**

Сірий Євген Володимирович^{1а},
Заславська Людмила Володимирівна^{2б}

Надіслано:
19.02.2022
Рецензовано:
01.03.2022
Прийнято:
28.03.2022

¹Доктор соціологічних наук, професор,
старший науковий співробітник,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3396-8168>
e-mail: socio1@ukr.net

²Наукова спеціалістка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6951-2627>
e-mail: ludmila.zaslavska@gmail.com

^аДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики»,
вул. Еспланадна, 17, Київ, Україна, 01001,

^бДУ «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»,
вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна, 01024

Для цитування:

Сірий, В. Є., & Заславська, Л. В. (2022). Оцінка інституційної підтримки підприємницької самозайнятості молоді в Україні в умовах євроінтеграції (за результатами соціальних обстежень 2020/2021 рр.). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 220–235. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265462>.

Пропоноване дослідження висвітлює окремі сторони реального поточного стану розвитку молодіжної підприємницької самозайнятості в Україні, зокрема, оцінку її державного регулювання та сприяння в умовах того, що ми інтегруємося з Європою. Окремим дослідницьким сегментом було представлення соціологічних даних стосовно соціальних сторін цієї сфери, а саме: соціальне сприйняття та ставлення до підприємницьких реалій. У статті застосовано: загальнонаукові методи порівняння, описовий метод, аналіз, узагальнення та індукція, які інтегрально дозволяють відобразити об'єктивну картину у ситуації державного сприяння у сфері молодіжного підприємництва.

Було надано часткову оцінку інституційній підтримці молодіжного підприємництва з боку держави в контексті основних проблем, відповідних заходів щодо його регулювання та стимулювання. На підставі соціальних обстежень була доповнена загальна оцінка щодо ситуації з молодіжною підприємницькою самозайнятістю в Україні.

Результати цієї дослідницької роботи є додатковим інформаційним джерелом щодо висвітлення ситуації з розвитком молодіжного підприємництва. Характерними для неї є досить повільні темпи розвитку підприємництва серед молоді через адміністративні, правові, фінансові, організаційні проблеми, а саме: відсутність комплексної, передусім фінансово-кредитної, методико-інформаційної, інвестиційної, освітньої підтримки. Зроблено висновок про характерну декларативність у підтримці підприємницької самозайнятості молоді з боку держави як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Дослідження має як теоретичну значимість для поновлення соціально-економічних та соціально-статистичних параметрів суспільного розвитку, так і практичну – пропозиції та обґрунтовані рекомендації органам виконавчої влади щодо подальшого сприяння розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості.

Ключові слова: молодіжне підприємництво; довіра до влади; оцінка; сприяння розвитку самозайнятості; проблемні чинники; інституціональна підтримка.

Вступ

Проблема зниження рівня безробіття завдяки державному регулюванню та стимулюванню самозайнятості населення і становлення підприємництва у трансформаційних суспільствах останні тридцять років ще залишаються у перманентності їх вирішення. Україна у цій європейській когорті, на жаль, перебуває на останніх позиціях. Цьому є чимало причин. Аналіз літератури показав, що на сьогодні бракує публікацій з акцентом на висвітлення питань молодіжного підприємництва в Україні, оскільки здебільшого ця проблема розглядається в контексті молодіжної політики у комплексі з питаннями громадянської і політичної активності та іншого. У наукових публікаціях характеризуються лише окремі аспекти цього різновиду економічної активності молоді – соціально-педагогічні, статистичні, освітні тощо. Це дає лише фрагментарні абстрактні уявлення щодо проблем і перспектив розвитку молодіжного підприємництва, без бачення конкретних механізмів його активізації. В рамках НДР ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», присвяченої цій проблематиці, крім кабінетних досліджень, було проведено кілька соціальних обстежень опитувального

характеру з метою конкретизації багатьох проблемних та стимулюючих чинників розвитку молодіжного підприємництва і самозайнятості у формуванні конкретних конструктивних засобів стимулювання розвитку цієї сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Спеціальні дослідження інституціональних та інших проблем молодіжного підприємництва у вітчизняній дослідницькій сфері проводяться вкрай мало. Дослідження різних аспектів проблем розвитку цієї сфери, зокрема, вивчення взаємозв'язку інституціонального сприяння в умовах трансформаційних змін є предметом уваги багатьох дослідників-економістів. Емпіричні дослідження економістів та соціологів (Е. Лібанова, О. Цимбал, О. Ярош, Л. Лісогор, Є. Сірого) та ін. свідчать про низьку підприємницьку активність серед молоді та невисокий рівень доходів молодих підприємців. Однак відчутно брак знань із боку комплексних емпіричних соціологічних досліджень аналізованої проблематики, на основі яких можна було б дати ціліснішу характеристику підприємницької самозайнятості та з'ясувати суть найбільш виражених проблем. Мало вивчено інтенції (проблематика можливостей) як самого суб'єкта аналізу (молодого підприємця), так і пошуку можливостей вирішення проблеми у відповідній системі: «молодь – підприємництво – держава – суспільство».

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є системне вивчення особливостей розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості молоді в Україні, визначення рівня його проблематичності для подальших пошуків засобів вдосконалення його інституціональної підтримки з використанням наявних та оновлених соціологічних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сьогодні і надалі актуальним залишається питання удосконалення існуючого механізму підтримки самозайнятості молоді та молодіжного підприємництва з урахуванням сучасних тенденцій і можливостей в Україні та зарубіжного досвіду.

Розгляд відповідних програм сприяння розвитку цієї сфери показав, що одним із пріоритетів державної молодіжної політики на 2016–2020 рр. визначено безпосередньо зайнятість молоді, а саме – створення в країні таких умов і реалізація таких заходів, які б сприяли працевлаштуванню молоді частини населення (Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної

програми «Молодь України» на 2021–2025 рр. ; Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні, 1993). Загалом, є підстави стверджувати, що в Україні вже створено певне нормативно-правове підґрунтя (хоча це можна вважати перманентним процесом), яке визначає місце самозайнятості молоді в молодіжній політиці та в системі зайнятості населення. Але не більше. Тому що важливість та нагальність державної підтримки цього напрямку як одного з інструментів працевлаштування молодшої частини населення загалом підкреслюється тільки на декларативному рівні.

Однак питання інституційної допомоги малому (дрібному) бізнесу залишається великою проблемою для України. Підтримка малого бізнесу зі сторони держави є обмеженою практично у всіх аспектах.

Однією з проблем на шляху формулювання конструктивних рекомендацій щодо створення сприятливого середовища молодіжного підприємництва, що, без сумніву, потребує вирішення, є усвідомлення реалій та виявлення труднощів і потреб молоді у започаткуванні та веденні бізнесу.

Зазначена ситуація є наслідком відсутності чіткої державної політики у сфері зайнятості протягом тридцятилітнього періоду розвитку України як незалежної держави. В цих умовах уже саме існування молодіжного підприємництва і самозайнятості (далі як МПіС), не говорячи про його розвиток, стає проблематичним через неспроможність та небажання держави розвивати цю сферу, про що свідчать чимало аргументів.

Проблематика розвитку молодіжного підприємництва і самозайнятості представлена у сфері наукових інтересів Державного інституту сімейної та молодіжної політики. З метою отримання та уточнення інформації про окремі проблемні сторони розвитку цієї сфери в рамках НДР Державного інституту сімейної і молодіжної політики нами (авторами цієї статті) було проведено низку соціальних обстежень, зокрема, соціологічне онлайн-опитування представників молодіжного підприємництва та самозайнятості (n=70), а також експертне онлайн-опитування представників окремої категорії державних службовців (n=165), діяльність яких певним чином пов'язана із започаткуванням бізнес-справи, що значно поповнило доволі обмежену інформаційну базу з цієї проблематики. Додатково було проведено глибинне інтерв'ю з представниками МПіС (n=10) та напівстандартизоване інтерв'ю з представниками ДСЗ (n=5) з метою інформаційного уточнення та доповнення окремих позицій.

До основних завдань опитування входило:

- уточнення проблем розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості (далі як МПіС);
- оцінка діяльності влади у сприянні розвитку МПіС;

– оцінка ефективності функціонування окремих інститутів стимулювання МПіС;

– експлікація прийнятних заходів підтримки з боку держави стосовно розвитку МПіС.

У цьому разі була змога уточнити наявні можливості та позиції влади щодо різних видів сприяння розвитку МПіС, а також оцінити сприяння влади у цій сфері.

Загалом дослідження показують, що проблеми як на шляху до відкриття власної справи, так і ті, що супроводжують господарювання, суттєво не змінилися упродовж десятиліття. Сюди можна віднести:

– нещирість та відсутність розуміння з боку державних інстанцій (зокрема, проблеми з місцевою владою, бюрократія),

– адміністративну складність відкриття власної справи, пошуку фінансування,

– невпевненість у стабільності умов ведення бізнесу,

– невизначеність і практичну відсутність політики підтримки малого бізнесу,

– відсутність фінансово-кредитної підтримки,

– значні адміністративні бар'єри,

– високе регуляторне навантаження,

– надмірне втручання органів державної влади,

– високі ставки податків,

– обтяжливий бухгалтерський облік.

Відсутність ефективної підтримки з боку держави інтегрально містить кілька проблем. Зокрема, найчастіше молоді підприємці-початківці, за оцінкою експертів – представників ДСУ, скаржаться на: *недосконале податкове законодавство* (49,4 %), *відсутність доступу до пільгових кредитів* (45,1 %), *адміністративні бар'єри і недовіру громадян до державної політики підтримки підприємств* (39,5 %). А такі проблеми, як *низький рівень оплати праці молоді* (43,8 %) та *неофіційне працевлаштування* (39,5 %), є похідними від економічної та політичної нестабільності у державі (див. Табл. 1).

СІРИЙ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ, ЗАСЛАВСЬКА ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА
ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ САМОЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІАЛЬНИХ ОБСТЕЖЕНЬ 2020/2021 РР.)

Таблиця 1

На що найчастіше скаржаться молоді підприємці-початківці
щодо можливості відкриття та ведення бізнесу? (*кілька варіантів відповіді, %)

1	Недосконале податкове законодавство	49,4
2	Відсутність доступу до пільгових кредитів	45,1
3	Низький рівень оплати праці молоді	43,8
4	Неофіційне працевлаштування	41,4
5	Адміністративні бар'єри і недовіра громадян до державної політики підтримки підприємств	39,5
6	Корупція	33,1
7	Високий рівень інфляції	28,4
8	Поширення неформальної зайнятості	24,7
9	Повільні темпи розвитку молодіжного підприємництва	13,7
10	Інше	1,2

Доповненням до цих позицій щодо започаткування/реалізації підприємницької справи, перешкодою для молоді (за оцінкою експертів) є знову-таки «зовнішні» об'єктивні чинники: *відсутність початкового капіталу* (88,3 %), *відсутність ефективної підтримки з боку держави* (63,8 %). Суб'єктивні «внутрішні» перешкоди, такі як *ризик зазнати невдачі і втратити вкладені кошти* (56,4 %), *відсутність необхідних знань* (40,5 %) та *досвіду* (33,7 %), посідають другорядні позиції (див. Табл. 2). Як бачимо, це ще раз підтверджує думку про те, що представників МПіС в основному хвилюють проблеми широкої державної підтримки.

Таблиця 2

Чинники, що перешкоджають (на думку експертів) започаткуванню/реалізації
підприємницької діяльності молоді (*кілька варіантів відповіді, %)

1	Відсутність початкового капіталу	88,3
2	Відсутність ефективної підтримки з боку держави	63,8
3	Ризик зазнати невдачі і втратити вкладені кошти	56,4
4	Відсутність необхідних знань	40,5
5	Відсутність досвіду	33,7
6	Інше	0,6
7	Нічого не заважає	0

Для з'ясування та уточнення різних заходів із боку держави, які, на думку вже представників молодіжного підприємництва/самозайнятості, носили конструктивний (позитивний) або деструктивний (негативний) характер стосовно впливу на розвиток МПіС, респондентам було запропоновано надати свої міркування у відкритій формі. Звісно, позитивного тут мало (див. Табл. 3, Табл. 4). Більше половини респондентів (68 %) не могли назвати такого роду конструктивні дії держави щодо розвитку МПіС (не пам'ятають, не знають, вважають, що таких не було). Інші назвали: відшкодування, компенсація за «простій» у карантині, певні послаблення (з причини карантину).

Таблиця 3

Дії з боку держави (створені умови) за останній період, що сприяли розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості в Україні (відкрите питання, %)

1	Відшкодування, компенсація за простій у карантині, певні послаблення	14
2	Вважаю, що нічого	11
3	Є можливості в центрі зайнятості отримати підтримку для відкриття бізнесу	4
4	Створення інституцій із підтримки бізнесу та ініціювання програм розвитку молодіжного підприємництва	4
5	Соціальна та психологічна підтримка молоді	4
6	Мабуть, демократичні перетворення, зміна суспільства	3
7	Розширення бізнес-клімату у ВНЗ	3
8	Не пам'ятаю, не знаю таких	57

Щодо оцінювання респондентами інших дій державної влади, що, на їхню думку, перешкоджали прийнятному розвитку МПіС, то тут картина дещо інша – лише 12 % опитаних не пам'ятає про них. Серед основних претензій та незадоволень щодо дій влади було названо: бездіяльність, відсутність реальної підтримки (уваги та допомоги), реальних дій для полегшення бізнесу від держави – близько 33 %, наміри (постанова) про запровадження касових апаратів – 15 %, високі податки – 12 % та інші дотичні чинники (див. Табл. 4).

СІРИЙ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ, ЗАСЛАВСЬКА ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА
ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ САМОЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІАЛЬНИХ ОБСТЕЖЕНЬ 2020/2021 РР.)

Таблиця 4

Дії з боку держави (створені умови) за останній період, що перешкоджали розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості в Україні
(відкрите питання, %)

1	Бездіяльність влади, відсутність реальної підтримки (уваги та допомоги), реальних дій для полегшення бізнесу від держави	33
2	Постанова про запровадження касових апаратів	15
3	Високі податки	12
4	Вся система перешкоджає, плюс системні погіршення	5
5	Часті перевірки	5
6	Корупційність держави	5
7	Приводи до відсунення спрощеної системи оподаткування та адміністративних навантажень	5
8	Відсутня адекватна програма кредитування для початківців	2
9	Закриття ФОП	2
10	Ускладнена звітність	2
11	Погіршення економічного розвитку	2
12	Не пам'ятаю	12

Даючи загальну оцінку ролі державної влади у стимулюванні розвитку МПіС, важливим є, зокрема, і оцінювання ефективності дії відповідних організацій та заходів сприяння активізації МПіС, до яких ми відносимо: *тренінги, конгреси, форуми, фестивалі, бізнес-школи, бізнес-інкубатори, молодіжні центри, ІТ-хаби, конкурси стартапів* (див. Рис. 1). Це ті інституційні засоби, завдяки яким держава прямо чи опосередковано здійснює розбудову сфери молодіжного підприємництва. Застосовуючи подібний принцип вимірювання рівня ефективності діяльності цих інститутів (за 2-бальною шкалою від 0 до 2), результати оцінювання показали, що суттєвих різниць в оцінці їх ефективності немає; з досить невеликою перевагою було більш високо оцінено ефективність від діяльності: *конкурсів стартапів* (1,65), *ІТ-хабів* (1,6), *тренінгів, конгресів, форумів, фестивалів* (1,56). Кількома рангами нижче оцінено ефективність від діяльності *бізнес-шкіл* (1,33), *молодіжних центрів* (1,3), *бізнес-інкубаторів* (1,29). Як виявилось, загалом експерти менше знають про діяльність *бізнес-шкіл*, де 2/3 респондентам важко було оцінити її, і трохи більше поінформовані про проведення *тренінгів, конгресів та форумів*, де 1/3 респондентам важко було оцінити їх діяльність.

Рис. 1. Оцінка ефективності інститутів у сприянні та активізації молодіжного підприємництва/самозайнятості (%)

Співпраця з представниками бізнес-структур, які, з одного боку дають запити на вакансії робочих місць у системі зайнятості, а з іншого – проявляють свою громадянську позицію у різних способах сприяння розвитку МПіС, мабуть, має бути обов'язковим атрибутивним засобом кожного районного чи регіонального відділення Державної служби зайнятості як одного із інститутів сприяння розвитку МПіС. Згідно з результатами експерт-опитування, близько 80 % респондентів (працівники служби зайнятості) підтвердили наявність в їхній організації/установі практики налагодження та підтримки контактів із представниками бізнесу щодо вирішення проблеми молодіжного безробіття і стимулювання підприємництва та самозайнятості.

Наші обстеження свідчать про низький рівень підтримки та далеко несприятливу роль держави у розвитку МПіС. Її роль сприяння не така масова та ефективна. Значна частка представників МПіС не знають про діяльність інститутів сприяння МПіС нічого. Тих, хто якимось пристойно оцінює ефективність їх роботи, дуже мало. А більше половини молодих підприємців не могли назвати чи пригадати конструктивні дії держави щодо розвитку МПіС за останній період (не пам'ятають, не знають, вважають, що таких не було).

Серед основних претензій та незадоволень щодо дій влади безпосередньо є: її бездіяльність, відсутність реальної підтримки (уваги та допомоги), реальних дій із боку держави для полегшення бізнесу; постанова про запровадження касових апаратів, високі податки та інші дотичні чинники.

Всі пропозиції представників МПіС щодо можливих та нагальних заходів для сприяння розвитку МПіС зводилися передусім до: введення податкових канікул, розширення допомоги у відкритті бізнесу в центрах зайнятості, зниження ставки по кредитах для бізнесу, зменшення адміністративних

бар'єрів, суттєвого розвитку бізнес-просвіти у навчальних закладах, зменшення адміністративного навантаження з боку органів державної влади. Це багато в чому корелює з іншими дослідженнями, зокрема, аналізом регіональних програм по молоді, в яких є місце конкретним напрямкам реалізації сприяння МПіС. Однак характерною ознакою проблем, згаданих у регіональних програмах, є наявність значної невідповідності тенденцій розвитку МП загальнодержавним і регіональним пріоритетам, а також недостатнього розвитку підприємництва серед молоді (Фреїк та ін., 2017; Трифонов, 2015).

На побажання респондентів щодо кроків та умов, які повинна зробити держава для активізації молодіжного підприємництва (виключно з їх власного досвіду), було зазначено, що при бажанні держави стимулювати молодіжне підприємництво вона повинна зробити суттєвим спрощення входу в ринок, податкові канікули для першої спроби, спрощення подачі/оформлення документів, щоб ринок почав змінювати систему освіти в аспекті ширшого запровадження підприємницької підготовки. Важливим зазначено не стільки «клопотання» про підтримку та так би мовити сама «підтримка» підприємництва, скільки *не заваяти* йому. Тоді всі, хто хоче і відчуває у собі сили, може вирішувати проблеми із започаткуванням власної справи.

Більш детальна картина стосовно потреб у розбудові сприятливого підприємницького середовища вималювалася у процесі відкритого діалогу та застосування прямих відкритих запитань у нашому опитуванні. Йдеться про виявлення конкретних шляхів стимулювання МПіС із міркувань представників Державної служби зайнятості. 325 позицій відповіді було згруповано і ранжовано у 13 умовних типових груп заходів, кожна із яких за змістом відображає сенсові значення конкретних відповідей респондентів-експертів. Такими виявилися:

1. Впровадження державної програми фінансової та майнової допомоги молодіжному підприємництву (43 %).
2. Пільгове кредитування (30 %).
3. Зменшення оподаткування (27 %).
4. Навчання молодих підприємців (26 %).
5. Всебічна державна підтримка (18 %).
6. Правова підтримка з боку держави (11 %):
7. Стабільність економічного розвитку країни (10 %).
8. Розширення кредитування (10 %).
9. Надання інформаційної підтримки (9 %).
10. Подолання корупції в органах влади різних ступенів (5 %).
11. Спрощення механізму управління підприємницькою сферою (4 %).
12. Позитивне ставлення органів влади до бізнес-спільноти (4 %).

13. Високий рівень безпеки підприємницької діяльності (4 %).

Як видно з результатів дослідження, широкомасштабна пільгова допомога, що виявляється у прийнятній та сприятливій фінансово-кредитній політиці, у пільговому оподаткуванні є основним маркером формування шляхів стимулювання МПіС. Важливими також є і шляхи поінформованості суб'єктів молодіжного підприємництва про різні заходи щодо сприяння та його підтримки з боку влади. Інформаційна підтримка хоч і не є пріоритетною у розвитку МПіС, однак це окремий комунікативний напрямок у розвитку цієї сфери, який виконує низку не менш важливих функцій. Із поданого переліку перевага була надана таким інформаційним каналам, як: ЗМІ (в т. ч. періодичні друковані видання, телебачення) – 62 %, розміщення інформації на сайтах державних органів влади та місцевого самоврядування – 60,7 %, через організації, що утворюють інфраструктуру підтримки суб'єктів малого підприємництва – 55,8 %, що є цілком характерним. Це найбільш поширені канали розповсюдження інформації, однак і їх можливості потрібно збільшувати через інтенсивність подачі інформації. Високої уваги було надано й інформаційним брошурам та соціальним мережам (46 %), а також проведенню круглих столів за участю державних органів влади, місцевого самоврядування та бізнесу – близько 43 % (див. Табл. 5).

Таблиця 5

Можливі ефективні канали інформованості суб'єктів молодіжного підприємництва про різні заходи сприяння та підтримки його з боку влади
(кілька варіантів відповіді, %)

1	ЗМІ (в т. ч. періодичні друковані видання, телебачення)	62,0
2	Розміщення інформації на сайтах державних органів влади та місцевого самоврядування	60,7
3	Через організації, що утворюють інфраструктуру підтримки суб'єктів малого підприємництва	55,8
4	Інформаційні брошури, розміщення інформації в соціальних мережах	46,0
5	Проведення круглих столів за участю державних органів влади, місцевого самоврядування та бізнесу	42,9
6	Розміщення інформації на інформаційних стендах органів влади	21,5
7	Інше	0,6

Отримані дані, так би мовити, закріплюють важливість та необхідність формування комунікативної системи для активізації політики сприяння МПіС. Це свого роду і певні скерування для держави до вироблення конструктивних дій у цій сфері. Підсумовуючи, слід зазначити, що результати експертного опитування засвідчили незаангажованість в оцінці різних проблемних моментів у розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості (Сірий, 2021).

Висновки

Наші дослідження підтвердили та поповнили висновок про суперечність умов розвитку цієї сфери. Складна ситуація з підприємництвом в Україні є системною і вимагає негайних заходів не лише щодо стимулювання його створення і подальшого розвитку, але і нагальності нових принципів підходів до формування дійової системи цього стимулювання.

Серед різновидів основних проблем та надання допомоги для розвитку сфери молодіжного підприємництва, відзначених як представниками МПіС, так і представниками ДСЗ України (тобто представниками державної влади), переважна більшість оцінок так чи інакше сходилася на спільній думці про відсутність ефективної підтримки з боку держави та складні умови розвитку цієї сфери із причин економічної та політичної нестабільності, які ведуть за собою й інші похідні проблеми.

Дослідження думок молодих підприємців щодо ділового клімату та очікувань від реформ в Україні інтегрально демонструє, що більшість із заходів, які потрібні для підтримки їхнього бізнесу, стосуються створення єдиного інформаційного ресурсу щодо питань із ведення бізнесу (бл. 80 %), спрощення системи оподаткування (бл. 70 %); 2/3 молодих підприємців зазначають необхідність зрівняння можливостей для всіх суб'єктів бізнесу, бл. 40 % – вимагають тимчасового мораторію на зміни законодавчих актів та скасування податкових пільг. Також молоді підприємці потребують консультацій та тренінгів із питань ведення бізнесу, що вказує на пошук вектора власної діяльності, часткову нестачу досвіду й слідування європейським тенденціям інституціонального рівня сприяння та фахового рівня підприємницької просвіти.

Ринкові зміни на сучасному етапі розвитку України не ідуть на користь малому бізнесу, а ставлять під загрозу його функціонування взагалі. Вагомими причинами, які гальмують розвиток малого бізнесу, є недостатність його ресурсної та інформаційної бази, а також неспроможність впливати на зміни та ризики, які виникають у процесі економічної діяльності малих підприємств на ринку. На сьогоднішній день головні завдання державної молодіжної політики у сфері зайнятості молоді (на тлі євроінтеграції) мають ще інтенсивніше

розкриватися у напрямі розробки та впровадження механізмів створення сприятливих умов для полегшення суб'єктам підприємництва «входження в ринок», і насамперед в умовах доступу до кредитних ресурсів.

Стосовно розвитку молодіжного підприємництва, цей напрям потрібно реалізовувати хоча б на трьох рівнях: шляхом удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує підприємницьку діяльність; розробки системи пільг та преференцій молодим підприємцям; всебічного розвитку підприємницьких навичок та здібностей української молоді.

Список використаних джерел та посилань:

Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні, 1993. *Відомості Верховної Ради України*, [online] 16, ст.167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//2998-12#Text> [Дата звернення 30 квітня 2022].

Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки, 2021. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. №1669-р. *Урядовий кур'єр*, [online] 6, С. 9. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2020/05/10/1/concept_RED.pdf?fbclid=IwAR0h9F1_kJIY8SkGU7qHP9wSqWOLdo4b9BT6oVbiaaDyLCNQ3hArv5x9NHw [Дата звернення 30 квітня 2022].

Сірий, Є. В., 2021. *Особливості розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості молоді в Україні*. Київ: Глобус.

Трифонов, М., 2015. Неформальна зайнятість населення України: кількісний та якісний виміри. *Спільне*, [online] 13 травня. URL: <https://commons.com.ua/ru/neformalna-zajnyatist-naselennya/> [Дата звернення 30 квітня 2022].

Фреїк Н., Беспалько В., Федець, І. та Кузяків, О., 2017. *Щорічна оцінка ділового клімату 2016. Аналітичний звіт: національний та регіональний виміри*. [online] URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2017/ABCA2016_full_report.pdf [Дата звернення 30 квітня 2022].

References:

- Freik N., Bespalko V., Fedets, I. and Kuziakiv, O., 2017. *Shchorichna otsinka dilovoho klimatu 2016. Analitichnyi zvit: natsionalnyi ta rehionalnyi vymiry* [Annual assessment of the business climate 2016. Analytical report: national and regional dimensions]. [online] Available at: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2017/ABCA2016_full_report.pdf [Accessed 30 April 2022].
- Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy "Molod Ukrainy2 na 2021–2025 roky [On the approval of the Concept of the State targeted social program "Youth of Ukraine" for 2021–2025], 2021. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 23, 2020. *Uriadovyi kurier*, [online] 6, p. 9. Available at: http://dsmsu.gov.ua/media/2020/05/10/1/concept_RED.pdf?fbclid=IwAR0h9F1_kJY8SkGU7qHP9wSqWOLdo4b9BT6oVbiaaDyLCNQ3hArv5x9NHw [Accessed 30 April 2022].
- Pro sprianniia sotsialnomu stanovlenniu ta rozvytku molodi v Ukraini [On promoting the social formation and development of youth in Ukraine], 1993. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, [online] 16, st.167. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//2998-12#Text> [Accessed 30 April 2022].
- Siryi, Ye. V., 2021. *Osoblyvosti rozvytku molodizhnoho pidpriemnytstva ta samozainiatosti molodi v Ukraini* [Peculiarities of the development of youth entrepreneurship and youth self-employment in Ukraine]. Kyiv: Hlobus.
- Tryfonov, M., 2015. *Neformalna zainiatist naseleння Ukrainy: kilkisnyi ta yakisnyi vymiry* [Informal employment of the population of Ukraine: quantitative and qualitative dimensions]. *Spilne*, [online] 13 May. Available at: <https://commons.com.ua/ru/neformalna-zajnyatist-naseleння/> [Accessed 30 April 2022].

**ASSESSMENT OF INSTITUTIONAL SUPPORT
OF ENTREPRENEURIAL SELF-EMPLOYMENT OF YOUTH IN UKRAINE
IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION
(according to the results of social surveys 2020/21)**

Yevhen Siryi^{1a}, Liudmyla Zaslavska^{2b}

*¹Doctor of Sociological Sciences, Professor, Senior Researcher,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3396-8168>
e-mail: socio1@ukr.net*

*²Scientific specialist,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6951-2627>
e-mail: ludmila.zaslavska@gmail.com*

^aState Institute of Family and Youth Policy, Kyiv, Ukraine,

^bInstitute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

This research highlights one of the key issues in the development of youth self-employment – the real current state of certain aspects' development of this area, in particular the assessment of its state regulation and promotion in the conditions of European integration. A separate research segment was the presentation of sociological data on the social aspects of youth entrepreneurship, namely: social perception and attitude to entrepreneurial realities. The article uses general scientific methods of comparison, descriptive method, analysis, generalization and induction, which integrally allow to reflect the objective picture and situations of state assistance in the field of youth entrepreneurship. A partial assessment of the state's institutional support for youth entrepreneurship was provided in the context of the main problems, appropriate measures for its regulation and promotion. On the basis of social surveys there was supplemented the conclusion on the situation with youth entrepreneurial self-employment in Ukraine. The results of this research are an additional source of information on the situation with youth entrepreneurship in Ukraine. It is characterized by rather slow pace of business development among young people due to administrative, legal, financial, organizational problems, namely: lack of comprehensive, financial and credit, methodological and informational, investment, educational support, as well as declarative support at state, regional and local levels. The study has both theoretical significance for the renewal of socio-economic and socio-statistical parameters of social development, and practical –

proposals and sound recommendations to the executive authorities on further promotion of youth entrepreneurship and self-employment.

Key words: youth entrepreneurship; trust in government; evaluation; promotion of self-employment; problem factors; institutional support.

**СУСПІЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ**

**PUBLIC
COMMUNICATIONS**

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265463
УДК 37.017.4:323.1:303.4(477)

ГРОМАДЯНСЬКИЙ ДІАЛОГ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Сіра Оксана Володимирівна^{1а},
Чупрій Леонід Васильович^{2аб}

¹Кандидатка філософських наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1069-2381>,
e-mail: ovsira@ukr.net,

²Доктор політичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7221-5703>,
e-mail: chupriy2006@ukr.net,

^аДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики»,
вул. Еспланадна, 17, Київ, Україна, 01001,

^бДержавний податковий університет,
вул. Університетська, 31, Ірпінь, Україна, 08205

Надіслано:
10.06.2022

Рецензовано:
20.06.2022

Прийнято:
15.07.2022

Для цитування:

Сіра, О. В., & Чупрій, Л. В. (2022). Громадянський діалог як необхідна умова розвитку сфери національно-патріотичного виховання в Україні в умовах сучасної геополітичної ситуації. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 237–254. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265463>.

Стаття присвячена висвітленню окремих результатів прикладної науково-дослідної роботи з вивчення питань формування системи національно-патріотичного виховання молоді в Україні, а саме – питанню міжсекторальної взаємодії у сфері національно-патріотичного виховання за викликами сучасної геополітичної ситуації. У матеріалі було використано метод системного аналізу, що дозволяє виявити та описати процес функціонування і перспективи подальшого розвитку системи національно-патріотичного виховання молоді в Україні. Також застосовувались: метод експертних оцінок, методика опитування, метод узагальнення незалежних характеристик та ін.

Пропоноване дослідження було спрямоване на виявлення специфіки та проблем становлення загальнодержавної комплексної системи національно-патріотичного виховання молоді. У цій роботі приділено увагу розвитку діалогу

між державою та громадянським суспільством (громадянський діалог), адже він має на меті підвищити довіру між владою і соціумом, що, зі свого боку, є запорукою встановлення між ними продуктивних форм комунікації та взаємодії. Встановлено, що міжсекторальна взаємодія між державним та громадянським секторами у питаннях національно-патріотичного виховання успішно налагоджується. Цей так званий громадянський діалог відбувається передусім за допомогою процесуальних та конкурсних механізмів співпраці та партнерства як на національному, так і на регіональному рівнях. За результатами проведеного дослідження авторами запропоновано та обґрунтовано рекомендації і пропозиції Міністерству молоді та спорту України та іншим органам виконавчої влади щодо вдосконалення національно-патріотичного виховання в напрямку становлення його як цілісної загальнодержавної системи. У роботі показана необхідність проведення системних, моніторингових соціологічних досліджень задля отримання достовірної інформації щодо розвитку цієї сфери, впливу на неї сьогоденних тих чи інших обставин.

Ключові слова: державна політика; система національно-патріотичного виховання; міжсекторальна взаємодія; технології дослідження.

Вступ

Потрапляння України у ситуацію збройної агресії у 2014 р. та анексії Криму засвідчило, що наше суспільство без достатньої внутрішньої інтеграції та стійкості не здатне відповісти, зокрема, як на цей виклик, так і на інші суголосні виклики сучасного глобалізованого світу загалом. Адже саме розвинена національна свідомість виступає вагомим соціально-психологічним чинником державотворення. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання як один із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості набуває особливої значущості та потребує постійного вдосконалення. Зокрема, йдеться про налагодження взаємодії між владою та організаціями громадянського суспільства, формування широкої громадської підтримки процесів національно-патріотичного виховання (надалі НПВ). Наявність такого громадянського діалогу є необхідною умовою розвитку цієї сфери, стабілізації суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематиці взаємодії держави та суспільства приділяли увагу багато дослідників, як зарубіжних – зокрема, Д. Кінг, Н. Нахтігаль, Дж. Сміт, Е. Фазі, так і вітчизняних – Н. П. Гаєва, О. М. Крутій, Н. А. Липовська, І. В. Письменний та ін. Однак затребуваною є необхідність приділення уваги питанню такої взаємодії та удосконаленню практики взаємовідносин у сфері НПВ. Хоча, можна сказати, що дослідження проблематики громадянського діалогу у сфері національно-патріотичного виховання перебуває на початковій стадії.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є розкриття змісту цієї інституційної системи взаємодії, окреслення практики та визначення напрямів удосконалення діалогу органів влади і громадськості у сфері національно-патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Посилення європейських та євроатлантичних прагнень України, військова агресія Росії проти України вимагають ґрунтовнішого дослідження проблем патріотичного виховання та його впливу на формування національної ідентичності українського населення, посилення обороноздатності держави. Патріотичне виховання молоді сьогодні є одним із найголовніших пріоритетів державної вітчизняної політики, яка спрямована на виховання молоді на кращих зразках історії рідної країни, традицій, культури, освіти українського народу, що сприяє формуванню соборної самостійної української держави.

В умовах посилення сучасних загроз та викликів, зокрема повномасштабної агресії Росії проти України, національно-патріотичне виховання є важливим безпековим чинником, оскільки спрямоване на формування патріотизму молоді, її готовності захищати свою Вітчизну.

Розгляд цього питання слід розпочати з означення (певного уточнення), що ж таке громадянське суспільство та громадянський діалог, адже останній є невід'ємним і складним атрибутом суспільного буття.

В сучасній політичній науці сформовані два основні підходи до розуміння сутності громадянського суспільства. Прихильники першого підходу розглядають громадянське суспільство як певного роду соціальну універсалью, як весь комплекс суспільних відносин, що протиставлені державі в будь-якій її формі, тобто все, що не є власне держава. Другий підхід розглядає громадянське суспільство як конкретний феномен, як ефективну форму існування демократичного суспільства, і його виникнення пов'язане з формуванням громадянина, який має власні свободи, права і обов'язки.

Сьогодні найбільш поширеним є визначення громадянського суспільства як системи самостійних і незалежних від держави громадських інститутів і міжособистісних відносин, які створюють умови для самореалізації індивідів

і окремих колективів в економічній, політичній, правовій, культурній та інших суспільних сферах. Це також об'єднання активних особистостей із високими людськими якостями (моральність, відповідальність, повага до інших, прагнення до самовдосконалення) і високим рівнем громадської активності, які належним чином можуть захищати свої власні інтереси.

Слід відзначити, що саме громадянське суспільство безпосередньо впливає на формування розвинутої правової держави, оскільки про правовий порядок можна говорити лише там, де визнається, що суспільство незалежно від держави має у своєму розпорядженні засоби і санкції, за допомогою яких вона може змусити окремого індивіда дотримуватись загальноприйнятих моральних норм. Саме інститути громадянського суспільства здатні виконувати подібну роль. І. Кант називав це «моральною автономією». Якщо інститути громадянського суспільства разом із родиною виявляються нездатними забезпечити дотримання в суспільстві моральних норм, то цю роль бере на себе держава, її правоохоронні органи, що приводить до підміни безпеки громадянського суспільства безпекою держави. Якщо держава починає регулювати суспільну мораль, то вона втручається у внутрішній простір людини, порушуючи її свободи і права, а отже, перетворюється на авторитарну чи навіть тоталітарну державу. Тому саме розвинуте громадянське суспільство є важливою умовою функціонування демократичної держави (Чупрій, 2015).

Щодо громадянського діалогу, то його розвиток має на меті підвищити довіру між владою і соціумом, що, зі свого боку, є запорукою встановлення між ними продуктивних форм комунікації та взаємодії.

Незважаючи на широкий вжиток поняття *громадянського діалогу*, все ж його загальноприйнятого визначення поки немає. Одні дослідники під ним розуміють процес спілкування, в ході якого моделюються реальні суспільні процеси (Д. Кінг) (Кин, 2009). Інші – як «створення можливостей для громадянського суспільства виражати свою стурбованість і представляти свої позиції щодо суспільного життя та соціально-економічного розвитку» (Н. Нахтігаль) (Письменний та Липовська, 2015). Однак, на нашу думку, воно видається як доволі неповне.

У своєму дослідженні «Громадянський діалог: як змусити його працювати краще?» дослідники А. Фазі та Дж. Сміт зазначають, що під громадянським діалогом розуміють широкий діапазон спеціальних неструктурованих практик і гнучких консультацій переважно із проблем соціальної політики. Вони звертають увагу на те, що цей діалог характеризується як взаємодія між

державними установами і організаціями громадянського суспільства, а не односторонні відносини. До того ж для нього властивий різний ступінь його формалізації, починаючи з неофіційних контактів і завершуючи юридично визнаними та інституціалізованими процедурами безперервного обміну інформацією, що має соціальне значення. Громадянський діалог у процесі його здійснення може включати в себе кілька фаз, зокрема: постановку проблеми, визначення політики, прийняття рішення, реалізацію та оцінювання отриманих результатів. Ці науковці зазначають, що на рівні Європейського Союзу найбільш активніше діалог відбувається саме в період прийняття рішень, зокрема в період розробки пропозицій. А ось при впровадженні та оцінюванні поки така взаємодія є обмеженою (Elodie and Jeremy, 2006).

Можна стверджувати, що основне призначення громадянського діалогу полягає у здійсненні рівноправної дискурсивної взаємодії інститутів громадянського суспільства з державною владою. При цьому він може виступати як соціальний механізм вирішення достатньо складних суспільних проблем, і в його основі лежать партнерство та взаєморозуміння. При останніх типах взаємодії позиції та пропозиції, з якими виступають різні соціальні суб'єкти, доповнюють та збагачують один одного. І в цьому процесі також зазнає змін як суспільна система загалом, так і самі суб'єкти зокрема. Варто зазначити, що в такій діалоговій взаємодії автономних суб'єктів, на думку О. М. Крутій (2010), останні характеризуються відносно рівними ресурсами, психологічною готовністю та культурою ведення діалогу. Дослідники І. Письменний та Н. Липовська також звертають увагу, що у цьому процесі «особливо необхідна висока культура громадянського спілкування, що базується на спільних для всіх принципах: пріоритет співробітництва і спільних інтересів, самостійність і рівноправність учасників, свобода вибору і самовираження, змагальність підходів, компетентність партнерів, конструктивність і практична значущість рішень, вільна циркуляція інформації, терпимість і неупередженість, об'єктивність і здатність до критичних висновків, дотримання правових і моральних норм, довіра і повага особистості та її думки, можливість еволюції громадянських позицій і угод, відмова від неправильних рішень і деструктивних дій» (Письменний та Липовська, 2015).

Важливим моментом є те, що діалог має направленість на зміцнення спільності його суб'єктів, а також на спільне вирішення проблем. А для цього спершу необхідні, знову ж таки, спільне осмислення цих проблем, а також спільна діяльність з обов'язковою її координацією та інформаційним забезпеченням. Дуже важливо, щоб взаємодія не перебувала лише на етапі

діалогу і обміну думками, а тяжіла до рівня усвідомленої взаємозалежності, довіри та партнерства.

На практиці існує кілька груп механізмів партнерства, зокрема дослідник В. Якимець (2004) виділяє *конкурсні, соціально-технологічні, організаційно-структурні, процедурні та комплексні*.

При розбудові системи національно-патріотичного виховання все більша увага приділяється питанню необхідності посилення діалогу і співробітництва влади та інститутів громадянського суспільства. Зокрема, у Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 р., що прийнята у жовтні 2020 р. (Розпорядження КМУ від 9 жовтня 2020 р. № 1233-р) (Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 р., 2020), одним із пріоритетних напрямків її реалізації визначено підтримку і співпрацю органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства щодо національно-патріотичного виховання. Зокрема, йдеться про:

– підтримку та інформування населення України про діяльність українських молодіжних громадських об'єднань, що заборонялись і переслідувались окупаційними та радянським режимами;

– залучення громадян зі сформованою національною (громадянською) ідентичністю до діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

– організацію та проведення конкурсів із визначення проектів національно-патріотичного виховання, розроблених інститутами громадянського суспільства, для реалізації яких надається фінансова підтримка;

– сприяння створенню центрів національно-патріотичного виховання на базі діючої мережі закладів, з урахуванням потреб та фінансових можливостей регіонів;

– координацію діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, закладів освіти, культури, інститутів громадянського суспільства, молодіжних центрів, центрів національно-патріотичного виховання;

– розвиток напряму національно-патріотичного виховання у молодіжних центрах та закладах культури;

– заснування на конкурсній основі премій для громадських активістів, які зробили вагомий внесок в утвердження громадянської ідентичності серед населення України на основі національних цінностей.

На сьогоднішній день найбільш поширеними механізмами співпраці між владним і громадянським секторами при розбудові системи національно-патріотичного виховання є такі групи, як *процедурні та конкурсні*.

Коротко про *процедурні механізми* співпраці та партнерства. У цю групу входять: координаційні ради, круглі столи, форуми громадян, громадські ради та ін.

Насамперед мова йде про створення дорадчих органів як на національному, так і регіональному рівнях, зокрема: Міжвідомчу комісію з питань національно-патріотичного виховання та Координаційні ради з питань національно-патріотичного виховання при місцевих державних адміністраціях.

Міжвідомчу комісію з питань національно-патріотичного виховання як тимчасовий дорадчий орган Кабінету Міністрів України було створено у 2015 р. з метою впровадження цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання. До основних завдань її діяльності віднесено:

- сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань національно-патріотичного виховання;
- визначення шляхів, механізмів та способів вирішення питань впровадження НПВ, підвищення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади із зазначених питань;
- удосконалення нормативно-правової бази з питань НПВ.

Дуже важливим моментом є те, що до складу цієї комісії входять представники як центральних органів виконавчої влади, так і громадських організацій. Останнє ж, як показує досвід, створює можливості для їх взаємодії та співробітництва. Однак чомусь цей механізм для налагодження діалогу використовується досить рідко – за останні три роки відбулось лише одне засідання (червень 2021 р.) (Відбулось засідання Міжвідомчої комісії з національно-патріотичного виховання, 2021).

Краща ситуація спостерігається з Координаційними радами з питань національно-патріотичного виховання при місцевих державних адміністраціях (далі – Координаційна рада), що почали створюватись у 2016 р. Координаційна рада відповідно до типового положення (Про затвердження Типового положення про координаційну раду з питань національно-патріотичного виховання при місцевій державній адміністрації, 2016) є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для вивчення проблемних питань, пов'язаних із реалізацією державної політики у сфері національно-патріотичного виховання на території відповідної адміністративно-

територіальної одиниці. Серед основних завдань, що покладаються на неї, є: сприяння співпраці місцевої держадміністрації із громадськими об'єднаннями з питань НПВ та висвітленню діяльності громадських об'єднань національно-патріотичного спрямування, центрів НПВ, військово-патріотичних центрів, гуртків, клубів, структурних підрозділів молодіжних центрів, відповідальних за національно-патріотичне виховання. Також цим положенням передбачено, що заступником голови Координаційної ради може бути обраний представник громадських об'єднань національно-патріотичного спрямування, а до складу ради, крім представників так би мовити від влади, можуть входити і представники від громадськості:

– представники громадських об'єднань ветеранів – учасників бойових дій, військово-патріотичних і військово-спортивних клубів та організацій, керівники громадських штабів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»);

– представники інститутів громадянського суспільства, що проводять діяльність у сфері національно-патріотичного виховання;

– представники місцевих засобів масової інформації, дитячих і молодіжних друкованих видань патріотичного спрямування;

– представники закладів освіти, органів учнівського та студентського самоврядування, дитячих та молодіжних громадських об'єднань, молодіжних центрів;

– вчені, експерти, діячі освіти, науки, культури, мистецтва, спорту, представники підприємств, установ, організацій, діяльність яких спрямована на національно-патріотичне виховання.

Зазначена вище інформація свідчить, що Координаційну раду можна розглядати як потенційний майданчик для зустрічей представників державного і недержавного сектору, налагодження взаємодії та діалогу між ними.

За даними Міністерства молоді та спорту України, на квітень 2021 р. в Україні було створено 22 Координаційні ради при обласних державних адміністраціях та Київській міській державній адміністрації, 91 – при районних державних адміністраціях та об'єднаних територіальних громадах.

Про використання на місцевому рівні цього запропонованого державою механізму для діалогу та взаємодії можна судити, спираючись на результати «Соціологічного дослідження у сфері національно-патріотичного виховання щодо впровадження єдиних стандартів, зокрема щодо засобів і способів,

СІРА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА, ЧУПРІЙ ЛЕОНІД ВАСИЛЬОВИЧ
ГРОМАДЯНСЬКИЙ ДІАЛОГ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНО-
ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

форм і методів національно-патріотичного виховання, оцінки досягнень відповідних суб'єктів у цій сфері та їх компетентності». Воно проводилось Державним інститутом сімейної та молодіжної політики на замовлення Міністерства молоді та спорту України у жовтні–листопаді 2018 р. методом фокус-групових дискусій у 5 областях: Вінницькій, Волинській, Київській, Луганській та Одеській. До фокусованих дискусій залучались експерти з питань національно-патріотичного виховання на місцевому рівні, які беруть участь у діяльності та/чи підтримують створення Координаційних рад із питань національно-патріотичного виховання при місцевих державних адміністраціях.

Результати дослідження засвідчили, що у кожній області має місце свій багато в чому унікальний досвід як створення, так і функціонування обласної Координаційної ради. Загалом процес створення рад характеризується достатньою активністю громадськості. Звичайно, що десь ця активність була більшою, а десь меншою. Однак переважна більшість тих, хто хотів долучитись до роботи цих рад, отримали таку можливість. Представництво від громадськості у складі Координаційних рад у областях різниться, оскільки десь воно чітко регламентоване у самому положенні про раду, а десь ні, та залежить й від інших факторів (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл за регіонами представників державних органів та громадськості у складі Координаційних рад при обласних державних адміністраціях

Область	~ Співвідношення представників влади / представників громадськості, %	Частку представників громадськості
Волинська	 40/60	не регламентовано
Вінницька	 70/30	регламентовано
Київська	 50/50	регламентовано
Одеська	 50/50	не регламентовано
Луганська	 75/25	не регламентовано

Як бачимо з таблиці, у двох областях кількість членів від громадськості у складі Координаційної ради є регламентованою. У Вінниці це спричинило необхідність проведення самою громадськістю відбору найбільш активних і «достойних» у цій сфері організацій. У Київській – процес зарахування представників від громадських організацій у певний період набув закритого характеру, чим і породив багато запитань. У Одеській області теж бачимо співвідношення 1:1, однак, зі слів учасників фокус-групи, громадські організації могли б мати і більше представництво, якби виявили таке бажання («Лише лінивий не потрапив у раду»). У Волинській та Луганській областях теж у раду ввійшли усі бажаючі від громадськості. Тому такий склад ради може

свідчити як про недостатню розвиненість мережі громадських організацій у регіоні, так і про небажання уже діючих на цій території організацій долучатись до діяльності ради. Останнє ж може бути і наслідком того, що багато таких організацій звикли працювати у певних «нішах» і рідко координують свої дії з іншими. Тому навіть за наявності такого майданчика для співпраці, як Координаційна рада, *«не всі намагаються ним скористатись і налагодити ці містки»*. Ця ситуація може бути зумовлена і тим, що не всі громадські організації готові до сприйняття тих чи інших бюрократичних процедур і тому воліють краще залишатися за межами *«системи державної політики»*. Це сприймається як негативний момент, оскільки правильним і логічним кроком, на думку учасників дискусії, є залучення громадських об'єднань з усіма напрацюваннями та досвідом до взаємодії з державними органами, що сприятиме якісним змінам у національно-патріотичній сфері.

Результати цього дослідження свідчать про те, що формат Координаційних рад учасники фокус-груп вважають досить вдалим і чи не єдиним можливим для забезпечення зустрічей та налагодження контакту між представниками державного та громадського секторів у цій сфері.

Більшість респондентів позитивно оцінюють діяльність Координаційних рад. На їхню думку, Координаційна рада дає змогу вирішувати актуальні питання та стає дійовим органом у плануванні та проведенні роботи щодо національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Є більш поміркована частина респондентів, які в цілому вважають роботу рад ефективною, однак говорять про те, що не слід очікувати якихось надзвичайних результатів. Є респонденти, які вважають роботу рад неефективною, оскільки ті збираються рідко, не мають зворотного зв'язку з боку місцевої влади і відповідно нічого не вирішують.

На момент проведення опитування пройшло не так уже й багато часу від створення цих рад (по-різному – від року до двох), і вони ще напрацьовують свій досвід, однак з упевненістю можна говорити про те, що такі ради є необхідним форматом для зустрічей громадськості та управлінців, завдяки йому з'явилась можливість набутти досвід та координувати свою діяльність.

Основними труднощами та перепонами у діяльності Координаційних рад дослідженням були виявлені такі:

– рішення ради мають консультативний характер (відсутність впливу на реальні процеси; реалізація рішень цього органу потребує додаткових сприятливих передумов);

- *формальне ставлення до роботи в раді частини її членів* (переважно це стосується управлінців, що ввійшли в раду, так би мовити, за «квотою» свого структурного підрозділу, а не через зацікавленість цією сферою);

- *плинність кадрів у державному секторі* (це вносить організаційні труднощі в роботу ради, зумовлює необхідність перегляду її персонального складу);

- *складність швидкого оновлення персонального складу ради* (проходження бюрократичних процедур (погоджень) значно розтягується в часі, що не сприяє ефективній роботі ради);

- *недостатня усвідомленість функцій та ресурсів ради* (це стосується представників як від громадськості, так і від влади).

Учасники фокусованих дискусій вважали наріжним каменем чітке усвідомлення функцій Координаційної ради, адже свої заявки на участь у роботі цього органу вони подавали з надією, що *«зможуть впливати на конкретні процеси»*. Задум дієвості ради у тому, що до її складу входять управлінці вищого рангу області та громадськість, яка матиме можливість контролювати процес впровадження національно-патріотичного виховання, в тому числі і у тих державних органах, що задіяні в раді. Громадськість мала би бути рушійною силою та контролюючою стороною діяльності держслужбовців. Хоча експерти визнають, що останнє слово залишається виключно за керівництвом, від позиції якого залежатиме, чи будуть виконуватись рішення та пропозиції ради.

Щоб Координаційні ради стали справді ефективним майданчиком взаємодії державного та недержавного сектору (обговорення важливих питань, обміну інформації, напрацювання подальших спільних дій тощо), вони мають пройти певні етапи свого становлення. Йдеться про:

1. наявність плану та регламенту роботи; усвідомлення належного виконання своїх функцій у раді кожним її членом;

2. чітке усвідомлення функцій та інструментів діяльності ради; *«знаходження спільної мови»*, відсутність формального підходу в роботі у всіх членів ради; створення єдиного інформаційного поля ради;

3. створення *«бренду»* координаційної ради, формування системного, стратегічного підходу діяльності. Розширення контрольних функцій на зразок можливості запрошувати на свої засідання представників різних установ з обговоренням їх діяльності (на кшталт інформаційного обміну).

Як бачимо з результатів дослідження, однією із суттєвих перепон у діяльності Координаційних рад є часта необхідність перегляду її персонального складу, що супроводжується достатньою тривалістю бюрократичних процедур і утруднює її діяльність. Задля усунення цих перепон

у грудні 2021 р. були внесені зміни у Типове положення про Координаційну раду з питань національно-патріотичного виховання (Постанова КМУ від 9 грудня 2021 р. № 1295), де, зокрема, зазначено випадки, у яких передбачено припинення членства у Координаційній раді.

Наступним важливим моментом у діяльності ради є створення так би мовити її інформаційного поля, відкритого доступу до об'єктивної інформації, що стосується власне її діяльності. Останнє ж завдяки якісному інформуванню громадськості створює передумови для покращення її ефективності.

Варто зазначити, що відповідно до положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» (2011), він забезпечується як через систематичне та оперативне оприлюднення інформації (в тому числі й на офіційних веб-сайтах у мережі інтернет), так і через надання інформації за запитами. Можливість пасивного доступу до оприлюдненої інформації щодо діяльності Координаційних рад передбачена і в тому ж типовому положенні про Координаційну раду з питань національно-патріотичного виховання.

З метою виявлення ситуації щодо висвітлення діяльності Координаційних рад із питань національно-патріотичного виховання при обласних місцевих держадміністраціях нами у червні 2021 р. здійснено обстеження їх офіційних веб-сайтів. Однак результати цього обстеження засвідчили вкрай низький інформаційний супровід діяльності Координаційних рад. Зокрема, лише на п'ятох із 22-х¹ сайтів обласних державних адміністрацій Координаційні ради мають свою сторінку. В них різне наповнення – від лише назви сторінки до висвітлення усіх протоколів засідань ради за роками (наприклад, у Харківській ОДА).

Як бачимо, можливість пасивного доступу до оприлюдненої інформації щодо діяльності Координаційних рад є досить обмеженою. Однією із можливих причин такого стану справ може бути низька культура роботи з інформацією представників як від влади, так і від громадськості.

Оглянемо тепер *конкурсні механізми* співпраці та партнерства. У цю групу входять: конкурс проектів, соціальне замовлення, грант, тендер та ін. У сфері національно-патріотичного виховання з 2018 р. започатковано надання органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на конкурсних засадах коштів для виконання інститутами громадянського суспільства програм, проектів та заходів, які забезпечують реалізацію завдань державної (регіональної) політики і задоволення інтересів населення. Зокрема,

¹ Саме у стількох адміністраціях були створені ці координаційні ради на момент обстеження.

на конкурс, оголошений Міністерством молоді та спорту України, у 2018 р. понад 40 громадських організацій подали 75 проєктів, із них конкурсна комісія відібрала 30 найкращих від 19-ти учасників.

На конкурсний відбір 2019 р. було подано майже вдвічі більше пропозицій – 102 проєкти від 75-ти інститутів громадянського суспільства. Переможцями визначено 32 інститути громадянського суспільства, які реалізували 42 проєкти. На конкурс 2020 року подано 106 проєктів від 68 інститутів громадянського суспільства на загальну суму близько 40 млн грн. За підсумками оцінювання конкурсних пропозицій, переможцями визначено 21 інститут громадянського суспільства, які реалізують у 2020 р. 37 проєктів національно-патріотичного виховання.

Конкурс проводиться відповідно до визначених пріоритетів. І, як засвідчують результати конкурсу 2018–2019 рр., найбільш популярними серед інститутів громадянського суспільства залишаються два пріоритети, а саме: «формування ціннісних орієнтирів та утвердження національно-патріотичної свідомості дітей і молоді» та «підвищення рівня знань про видатних особистостей українського державотворення та героїв боротьби українського народу за незалежність і територіальну цілісність України», які разом становлять більше половини від усіх реалізованих проєктів.

У контексті активізації громадських ініціатив щороку проводиться Форум патріотичних справ. 11 грудня 2021 р. в Києві відбувся черговий Шостий Форум українських патріотичних справ «Ми – Українці!». Форум є майданчиком для обговорення та донесення до органів влади практичних порад щодо втілення нормативно-правової бази у сфері національно-патріотичного виховання.

До участі у Форумі були запрошені фахівці з національно-патріотичного виховання та проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), керівники гуртків та вихованці роїв, куренів, представники інститутів післядипломної педагогічної освіти і органів державної та місцевої влади, відомств, навчально-виховних закладів, громадських організацій, професійна діяльність яких пов'язана з національно-патріотичним вихованням або проведенням гри «Сокіл» («Джура»).

Висновки

Підсумовуючи, слід зазначити, що міжсекторальна взаємодія між державним та громадянським секторами у питаннях національно-патріотичного виховання успішно налагоджується. Цей так званий громадянський діалог відбувається насамперед за допомогою процесуальних і конкурсних механізмів співпраці та партнерства як на національному,

так і на регіональному рівнях. Дотримання в подальшому таких принципів, як пріоритет співробітництва та спільних інтересів, вільної циркуляції інформації, дозволять цьому процесу розвиватись більш успішно. А також систематичне використання науково-методичного супроводу цього процесу допоможе вчасно виявляти проблемні моменти та спрямовувати зусилля на здійснення заходів профілактичного та оперативного характеру щодо їх вирішення.

Список використаних джерел та посилань:

- Відбулось засідання Міжвідомчої комісії з національно-патріотичного виховання, 2021. *Міністерство молоді та спорту України*, [online] 01 червня. URL: <https://mms.gov.ua/news/napracovano-proyekt-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-do-kincyu-roku-ta-podano-na-rozglyad-kmu> [Дата звернення 15 травня 2022].
- Кин, Д., 2009. Демократия и гражданское общество. Перевод с английского. Москва: Прогресс-Традиция.
- Крутій, О. М., 2010. Комплексний механізм діалогової взаємодії органів влади і громадськості. *Державне будівництво*, [online]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2010_1_28__ [Дата звернення 01 липня 2022].
- Письменний, І. В. та Липовська, Н. А., 2015. Громадянський діалог як форма взаємодії між владою та суспільством. *Аспекти публічного управління*, 9, С. 5–11.
- Про доступ до публічної інформації. Закон України, 2011. *Верховна Рада України*, [онлайн], 13 січня, 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> [Дата звернення 15 травня 2022].
- Про затвердження Типового положення про координаційну раду з питань національно-патріотичного виховання при місцевій державній адміністрації. Постанова, 2016. *Кабінет міністрів України*, [online] 7 грудня, 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2016-%D0%BF#Text> [Дата звернення 15 травня 2022].
- Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, 2020. Розпорядження. *Кабінет міністрів України*, [online] 9 жовтня, 1233-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text> [Дата звернення 15 травня 2022].

- Чупрій, Л. В., 2015. *Політика національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері: концептуально-інституційний аналіз*. Київ: Кожуховський І. І. С. 88.
- Якимец, В. Н., 2004. *Межсекторное социальное партнерство: основы, теория, принципы, механизмы*. Москва: Эдиториал УРСС.
- Elodie, F. and Jeremy, S., 2006. *Civil dialogue: making it work better*, [online]. URL: https://nvo.lv/uploads/2006_civil_dialogue.pdf [Дата звернення 21 липня 2022].

References:

- Chuprii, L. V., 2015. *Polityka natsionalnoi bezpeky Ukrainiskoi derzhavy v humanitarnii sferi: kontseptualno-instytutsiinyi analiz* [National security policy of the Ukrainian state in the humanitarian sphere: conceptual and institutional analysis]. Kyiv: Kozhukhovskiy I. I. p. 88.
- Elodie, F. and Jeremy, S., 2006. *Civil dialogue: making it work better*. [online]. Available at: https://nvo.lv/uploads/2006_civil_dialogue.pdf [Accessed 21 July 2022].
- Iakimetc, V.N., 2004. *Mezhsektornoe sotcialnoe partnerstvo: osnovy, teoriia, printcipy, mekhanizmy* [Intersectoral social partnership: fundamentals, theory, principles, mechanisms]. Moscow: Editorial URSS.
- Kin, D., 2009. *Demokratiia i grazhdanskoe obshchestvo. Perevod s angliiskogo* [Democracy and Civil Society. Translation from English]. Moscow: Progress-Traditciia.
- Krutii, O.M., 2010. Kompleksnyi mekhanizm dialohovoi vzaiemodii orhaniv vlady i hromadskosti [Complex mechanism of dialogue interaction between authorities and the public]. *Derzhavne budivnytstvo*, [online] 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_28 [Accessed 01 lypnia 2022].
- Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy natsionalno-patriotychnoho vykhovannia na period do 2025 roku [On the approval of the Concept of the State targeted social program of national-patriotic education for the period until 2025], 2020. *Cabinet of Ministers of Ukraine Order*, [online] 9 October, 1233-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text> [Accessed 15 May 2022].
- Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro koordynatsiinu radu z pytan natsionalno-patriotychnoho vykhovannia pry mistsevii derzhavnii administratsiit. Postanova [On the approval of the Standard Regulation on the coordination council on issues of national-patriotic education at the local state administration. Decree], 2016.. *Cabinet of Ministers of Ukraine*, [online] 7 December, 999. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2016-%D0%BF#Text> [Accessed 15 May 2022].
- Pysmennyi, I.V. and Lypovska, N.A., 2015. Hromadianskyi dialoh yak forma vzaiemodii mizh vladoiu ta suspilstvom [Civil dialogue as a form of interaction between government and society]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 9, pp. 5–11.

Vidbulos zasidannia Mizhvidomchoi komisii z natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [The meeting of the Interdepartmental Commission on National Patriotic Education was held], 2021. *Ministry of Youth and Sports of Ukraine*, [online] 01 June. Available at: <https://mms.gov.ua/news/napracovano-proyekt-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-do-kincy-roku-ta-podano-na-rozglyad-kmu> [Accessed 15 May 2022].

Zakon Ukrainy Pro dostup do publichnoi informatsii [Law of Ukraine On Access to Public Information], 2011. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, [online] 32, p. 314. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> [Accessed 15 May 2022].

THE CIVIC DIALOGUE AS A NECESSARY CONDITION FOR THE NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION SPHERE'S DEVELOPMENT IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE CURRENT GEOPOLITICAL SITUATION

Oksana Sira^{1a}, Leonid Chuprii^{2ab}

¹*Candidate of Philosophical Sciences,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1069-2381>,
e-mail: ovsira@ukr.net,*

²*Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7221-5703>,
e-mail: chupriy2006@ukr.net,*

^a*State Institute of Family and Youth Policy, Kyiv, Ukraine,*

^b*State Tax University, Irpin, Ukraine*

The article is devoted to highlighting some of the applied research results to study the system formation of the national-patriotic education of youth in Ukraine, namely, the issue of intersectoral cooperation in the field of national-patriotic education, according to the conditions of the current geopolitical situation. This research is aimed at identifying the specifics and problems of formation of the nationwide integrated system of national-patriotic education of youth. The material uses the method of systematic analysis, which allows to identify and describe the process of functioning and prospects for further development of the system of national-patriotic education of youth in Ukraine. Also there are used the method of expert assessments, survey methods, the method of generalization of independent characteristics and more. This paper focuses on the development of dialogue between the state and civil society (civil dialogue). It aims to increase trust between government and society, which in turn is the key to establishing productive forms of communication and interaction between them. It is established that intersectoral cooperation between the state and civil sectors in matters of national and patriotic education is being successfully established. This civil dialogue takes place through procedural and competitive mechanisms of cooperation and partnership at both national and regional levels. According to the results of the study, the authors proposed and substantiated recommendations and proposals to the Ministry of Youth and Sports and other executive bodies to improve national and patriotic education in the direction of its formation as a holistic national system. The paper shows the need for systematic, monitoring sociological research in order to obtain reliable information on the development of this area, the impact on it of current circumstances. The results of the research and its main provisions and

conclusions provide a scientific and methodological basis for ensuring the functioning of national-patriotic education, an effective mechanism for forming and implementing public policy in this area, the mechanism of interagency cooperation, interaction of state and public institutions.

Key words: public policy; the system of national-patriotic education; intersectoral cooperation; research technologies.

DOI: 10.31866/2616-745X.9.2022.265465

УДК 341.9:316.48:316.7

**«КОНФЛІКТИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ»:
ТРАНСКУЛЬТУРНИЙ СТАН ТА СОЦІОЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ****Шевель Інна Петрівна^{1а},
Важна Катерина Анатоліївна^{2а}**¹Кандидатка соціологічних наук, доцентка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6387-2506>,
e-mail: shevelinna@ukr.net,²Кандидатка юридичних наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5591-8853>,
e-mail: kateryna.vazhna@gmail.com,^аКиївський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Надіслано:

14.02.2022

Рецензовано:

16.02.2022

Прийнято:

28.03.2022

Для цитування:

Шевель, І. П., & Важна, К. А. (2022). «Конфлікти нового покоління»: транскультурний стан та соціоемпіричний аналіз. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 255–263. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265465>.

У статті аналізуються різні наукові підходи до вивчення конфліктів у галузі міжнародних відносин, соціології, політології. Автор висвітлює структуру конфліктів, яка має системне сприйняття на конфліктогенні фактори. Сучасний стан вивчення конфліктів демонструє зв'язок із міжнародними відносинами як фактор потенційного впливу на суб'єкти конфліктів. Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування появи конфліктів, які трансформуються в нові вектори, та їх розв'язання в сучасному світі. Методологія полягає в соціоемпіричному аналізі вивчення конфліктів. Аналіз демонструє еволюцію і динаміку розвитку конфліктів. Наукова новизна відповідає реаліям, які відбуваються сьогодні. Прояв конфлікту нового покоління – це явище, яке важко прогнозувати і прийняти правильні рішення, регулювання. Як видно, що всі нові види конфліктів проникають у соціальні процеси суспільства, модернізуються і весь час запозичують нові зразки прояву конфліктів, суперечностей і напруження серед населення. Висновок: будь-який конфлікт визначає руйнівну силу в політичних, соціальних, міжнародних, культурних, етнічних, геополітичних відносинах. На основі статистичних даних соціологічного дослідження вивчається тенденція, що для регулювання

світових конфліктів, які прогнозують війну, застосовуються методи нестандартної протидії, щоб не призвести до глобальної небезпеки світу.

Ключові слова: конфлікт; міжнародний конфлікт; конфлікт нового покоління; регулювання; протидія; транскультурний стан.

Вступ

Міжнародній взаємодії та політичним відносинам притаманна властивість врегулювати конфлікти задля розвитку та стабільності зовнішньої політики. Проблема ескалації конфлікту в наш час набирає обертів і змушує міжнародну спільноту приймати рішення щодо регулювання «конфлікту нового покоління», шукати нові стратегії вирішення та запобігання конфліктам (Бернадський, 2012).

Як наголошує Р. Арон (2000), всі відносини відбуваються між політичними одиницями, якими є держави, що є головними учасниками міжнародної взаємодії. Він підкреслює, що саме внутрішні конфлікти в будь-якій державі впливають на тип конфлікту і його характер протікання, способи врегулювання і вплив на розвиток світового порядку.

Як ми можемо спостерігати за подіями, які відбуваються в світі, збройні конфлікти та конфлікти різного виду відбуваються на земній кулі майже скрізь. Розгортання таких супротивів із різних боків призводить до конфліктних і кризових ситуацій, які спостерігаються небажаними масовими вбивствами, руйнуваннями, економічними кризами, війнами. Ми є свідками виникнення нових зразків конфліктів у світі, які мають схожі риси прояву з традиційними конфліктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз конфліктів у міжнародній системі розглядається та вивчається в теоріях різних вчених, вітчизняних та зарубіжних, зокрема К. Боулдінга, Л. Козера, А. Рапопорта, Р. Дарендорфа, Р. Арон, Й. Гальтунга, Н. Дороніна, Г. Перепелиці, В. Мандрагелі, В. Танчер, І. Шевель, Д. Лікарчук, С. Загороднюк, Н. Костенко, Ф. Полторак та інших.

Формулювання цілей статті

Головна мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати еволюцію ситуації «конфліктів нового покоління», які трансформуються новими векторами прояву в сучасному глобалізаційному світі.

У статті аналізується конфлікт, який відповідає реаліям, що відбуваються сьогодні. Прояв конфлікту нового покоління – це явище, яке важко прогнозувати і прийняти правильні рішення регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сьогодні весь світ потерпає від міжнародних конфліктів, і всі сили зовнішньої політики налаштовані на врегулювання та запобігання цих конфліктів. Конфлікти сьогодні мають іншу форму, сутність, предмет, стан, регулювання та розв'язання. Весь світ перейшов у нову еру конфліктів та сутичок. Змінилася природа конфлікту, його походження і протікання, це все сформувало «конфлікт нового покоління», який ми не тільки вивчаємо, спостерігаємо, а й є деякою мірою втягнуті як суб'єкти цього нового конфлікту.

Міжнародна платформа безпосередньо приділяє велику увагу вивченню та вирішенню цих конфліктів під гаслом «Світ без війни».

Розвиток конфлікту в геополітичному напрямку змінює свій вектор прояву, і створюються «конфлікти нового покоління». Вони через інтелектуальне домінування займаються провокаціями, маніпулюванням, блокуванням, інформаційною напругою (Шевель та Казаков, 2010). У ХХІ столітті конфлікти виникають доволі часто. Вони провокуються на тлі релігії, сепаратизму і агресивного націоналізму. Всі ці конфлікти несуть небезпеку, втручання у внутрішні дії держави, розбалансування, порушення міжнародної системи та права, глобалізаційний безлад. Вирішення та врегулювання таких конфліктів традиційними способами не має сенсу і втрачає ефективність. Науковці різних галузей розмірковують, як практично правильно підійти до вирішення конфліктів в усіх типах поліетнічного соціуму, тому при прийнятті правильного рішення агресивний націоналізм ще сильніше загострюється. В сутності філософія «конфлікту нового покоління» прокотилася по всій Європі, і агресивний націоналізм залишає слід повсюди. Його апогея, на жаль, досягла і Україна, її східна частина.

Виходячи з конфліктних ситуацій, які ми можемо спостерігати в світі і на території України взагалі, бачимо, що міжнародна практика не готова до боротьби з цим новим явищем прояву «конфлікту нового покоління». Практика вирішення конфліктів усвідомлює повною мірою, що небезпека є реальною, і треба глобально шукати шляхи досягнення миру.

За повідомленням міністра закордонних справ Дмитра Кулеби на засіданні Постійної ради ОБСЄ, буде надана консолідована міжнародна підтримка нашій країні в умовах військового тиску з боку РФ. Це є значним результатом нашого плідного співробітництва з цією міжнародною організацією.

Науковці в галузі соціології конфлікту, такі як Р. Дарендорф, Г. Зіммель, Л. Козер, М. Вебер, К. Боулдінг та інші, зазначають, що міжнародні конфлікти є взаємодією міжнародних відносин. В будь-якому дослідженні, особливо в соціології, прискіпливо відносяться до такого роду досліджень, де головною є проблема війни і миру, конфліктних ситуацій та провокацій. Як зазначав відомий класик у галузі соціології Р. Дарендорф (2002): «Хто вміє впоратися з конфліктами шляхом їхнього визнання і регулювання, той бере під свій контроль ритм історії».

В теоретико-методологічному порівнянні ми можемо надати дані, які підкріплять основу прояву та вивчення «конфліктів нового покоління».

Проаналізуємо динаміку емпіричних даних соціологічних досліджень провідних соціологічних центрів та служб, інститутів щодо ситуації, яка склалася в Україні через дії Росії.

Проаналізуємо соціологічне дослідження, яке було проведено Українським центром економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова у грудні 2021 та січні 2022 року за допомогою методу телефонного опитування по всіх регіонах України, крім Криму і окупованих територій Луганської та Донецької областей. Соціологами було поставлене ключове запитання, яке є важливим і актуальним на сьогоднішній день (Див. Табл. 1) (Оцінка громадянами України загрози агресії з боку Росії (січень 2022 р.), 2022).

Таблиця 1

Динаміка ставлення населення України до ситуації, яка склалася біля кордонів України за листопад–грудень 2021 р.

В дослідженні показано, що населення України дуже стурбовано ситуацією, яка наразі склалася, це становить в середньому показнику 45 %, і майже така ж частка не хоче вірити, що відбудеться вторгнення, це становить 44 %. Цей відсоток різниться за віковими позиціями та освітою наших громадян, також за територіальною приналежністю, тому в деяких регіонах вище показник, а в інших нижче. Поряд із ситуацією, яка склалася на кордоні України, населення країни схвильоване з приводу того, що не ведеться продуктивна робота по врегулюванню ситуації на міжнародній арені, таких серед опитаних 68,5 %, тільки 17 % вважають, що все відбувається правильно і в рамках міжнародного права, захисту населення та суверенності держави. По двом ознакам відображається велика частка опитаних, які вагалися у відповіді, і це становить в середньому 12 %. Пояснює це те, що населення не до кінця розуміє ситуацію і не володіє достатньою інформацією.

Було проведено також соціологічне дослідження Київським міжнародним інститутом соціології в листопаді 2021 р. за допомогою телефонного опитування (САТІ) по всій території країни (крім АР Крим) (Див. Табл. 2) (Ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, лютий 2021 р., 2021).

В цьому дослідженні показано, як населення України і Росії ставиться одне до одного. Українці відповіли (88 %), що вони хочуть бути незалежними від РФ, самі росіяни теж поставили великий відсоток на таке ж запитання, це становить 75 %, звідси висновок, що обидві нації хочуть розвиватися самостійно. Також піднімалося питання про закриття кордонів між державами, серед опитаних українців 39 % хочуть закрити кордони з Росією, а росіяни трохи перевищують відсоток (до 44 %). На противагу питанню про закриття кордонів стояло питання розвитку незалежної України, але без кордонів і митниць, то тут серед опитаних українців 49 %, це дещо нижче за відсоток серед опитаних росіян, який становить 51 %.

З порівняння цих двох досліджень ми можемо зробити висновок, що обидві країни не хочуть вступати в конфлікти, а тим більше заважати один одному в своєму самостійному, незалежному розвитку.

Таблиця 2

**Динаміка ставлення населення України до Росії
і Росії до України за листопад–грудень 2021 р.**

Висновки

Отже, моделі появи та урегулювання конфліктних ситуацій у сучасних умовах відрізняються від соціальних тим, що базуються характером поліетнічних соціумів, де за приклад можемо привести саме Україну. Всі специфічні риси конфлікту вивчаються в межах конфліктологічної парадигми, постійного підвищення рівня конфліктності.

Міжнародні конфлікти змінюються і переходять у фазу глобалізаційних.

Як ми бачили з результатів соціологічних досліджень, міжнародні конфлікти залишають місце для міжнародної співпраці і взаємовідносин. При провадженні регулювання міжнародних конфліктів треба вирішувати конфлікти, вивчаючи їх складові, такі як конфліктну ситуацію та джерела, сторони конфлікту, позицію і прогнозовані результати фінальної стадії конфлікту. Залучаються для вирішення конфліктів третя сторона, яка в переговорному процесі може бути як представник від сторін держави, міжнародної організації, і дипломати або інші представники зовнішньої дії, які під час переговорів можуть знайти інші методи запобігання конфліктам.

Ці механізми використовуються завжди у міжнародній практиці (Шевель, 2021).

В глобалізаційних тенденціях та демократизації відбувається зміна традиційного підходу до вирішення конфліктів на зовсім нові правила і способи регулювання, появи нової біполярної міжнародної системи. Правильне визначення основ конфліктогенності у формуванні принципів управління сприяє вирішенню міжнародних конфліктів.

В сучасному світі кількість латентних конфліктів все більшає. І це напружує міжнародну спільноту, тому надає складність регулюванню конфліктів.

Список використаних джерел та посилань:

- Арон, Р., 2000. *Мир і війна між націями*. Київ: Юніверс.
- Бернадський, Б. В., 2012. *Міжнародні конфлікти*. Київ: Персонал.
- Дарендорф, Р., 2002. *Современный социальный конфликт: очерк политики свободы*. Перевод с немецкого Л. Ю. Пантиной. Москва: РОССПЭН.
- Оцінка громадянами України загрози агресії з боку Росії (січень 2022р.), 2022. *Разумков Центр*, [online] 02 лютого. URL: <https://razumkov.org.ua/avtor/tsentr-razumkova> [Дата звернення 29 червня 2022].
- Ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, лютий 2021 р., 2021. *Київський міжнародний інститут соціології*, [online] 02 березня. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1015&page=1> [Дата звернення 29 червня 2022].
- Шевель, І.П. та Казаков, В.С., 2010. Ральф Дарендорф о социальных конфликтах. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*, 3 (7), С. 41–48.
- Шевель, І.П., 2021. Конфлікт проти конфлікту: соціологічний аналіз світової проблематики. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 8, С. 238–248. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249056>.

References:

- Aron, R., 2000. *Myr i viina mizh natsiiamy* [Peace and War Between Nations]. Kyiv: Yunivers.
- Bernadskyi, B.V., 2012. *Mizhnarodni konflikty* [International conflicts]. Kyiv: Personal.
- Darendorf, R., 2002. *Sovremennyi sotcialnyi konflikt: ocherk politiki svobody* [Contemporary Social Conflict: An Essay on the Politics of Freedom]. Translation from German by L. Yu. Pantina. Moscow: ROSSPEN.
- Otsinka hromadianamy Ukrainy zahrozy ahresii z boku Rosii (sichen 2022r.) [Assessment by citizens of Ukraine of the threat of aggression from Russia

- (January 2022)], 2022. *Razumkov Tsentr*, [online] 02 February. Available at: <https://razumkov.org.ua/avtor/tsentr-razumkova> [Accessed 29 June 2022].
- Shevel, I.P. and Kazakov, V.S., 2010. Ralf Darendorf o sotsialnykh konfliktakh [Ralf Dahrendorf on social conflicts]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instyt"*. *Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 3 (7), pp. 41–48.
- Shevel, I. P., 2021. Konflikt proty konfliktu: sotsiolohichniy analiz svitovoi problematyky [Conflict against conflict: a sociological analysis of world issues]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, 8, pp. 238–248. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249056>.
- Stavlennia naselennia Ukrainy do Rosii ta naselennia Rosii do Ukrainy, liutyi 2021 r. [The attitude of the population of Ukraine to Russia and the population of Russia to Ukraine, February 2021], 2021. *Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiolohii*, [online] 02 March. Available at: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1015&page=1> [Accessed 29 June 2022].

**CONFLICTS OF THE NEW GENERATION:
TRANSCULTURAL STATE AND SOCIOEMPIRICAL ANALYSIS****Inna Shevel**^{1a}, **Kateryna Vazhna**^{2a}

¹*Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6387-2506>,
e-mail: shevelinna@ukr.net,*

²*Candidate of Science in International Law,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5591-8853>,
e-mail: kateryna.vazhna@gmail.com,*

^a*Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine*

The article analyzes various scientific approaches to the study of conflicts in the field of international relations, sociology, and political science. The author highlights the structure of conflicts, which has a systematic perception of conflict-generating factors. The current state of conflict studies demonstrates the connection with international relations as a factor in the potential impact on conflict actors. The aim of the study is the scientific and theoretical justification of the emergence of conflicts that are transformed into new vectors and their resolution in the modern world. The methodology is a socio-empirical analysis of the study of conflicts. The analysis shows the evolution and dynamics of conflict development. Scientific innovation corresponds to the current realities. Manifestation of the new generation of conflict is a phenomenon that is difficult to predict and make the right regulatory decisions. As can be seen, all new types of conflicts penetrate into the social processes of society, modernize and constantly borrow major examples of conflict, contradictions and tensions among the population in society. Conclusion state that any conflict determines the destructive force in political, social, international, cultural, ethnic, and geopolitical relations. Based on the statistics of the sociological research there is studied the tendency, that to regulate world conflicts that predict war uses methods of non-standard counteraction so as not to lead to a global danger of peace.

Key words: conflict; international conflict; new generation conflict; regulation; opposition; transcultural state.

Наукове видання
Scientific Publication

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**
**INTERNATIONAL RELATIONS:
THEORY AND PRACTICAL ISSUES**

Випуск
Issue **9**

Збірник наукових праць
Collection of Scientific Papers

Відповідальний за випуск / Responsible for the Issue
Валерій Ластовський / Valerii Lastovskyi

Відповідальний та технічний редактор / Responsible and Technical Editor
Оксана Білецька / Oksana Biletska

Літературний редактор / Literary Editor
Катерина Спрогіс / Kateryna Sprohis

Бібліографічний редактор / Bibliographic Editor
Алла Чернявська / Alla Cherniavska

Дизайн та компютерна верстка / Defign and Computer Layout
Оксана Білецька / Oksana Biletska

Видавничий центр КНУКіМ
Видавець Київський національний університет культури і мистецтв
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК №4776 від 09.10.2014